

ท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย

กิตติวดี ชาญประโคน

คุณูปนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาไทยศึกษา

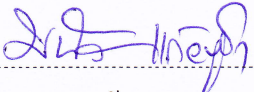
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

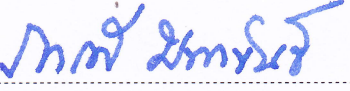
สิงหาคม 2560

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

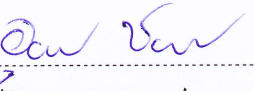
คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์และคณะกรรมการสอบคุณิพนธ์ ได้พิจารณา
คุณิพนธ์ของ กิตติวดี ชาญประ โคน ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

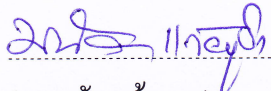
คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์

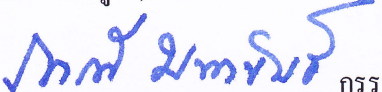
.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ดร.มนัส แก้ววูชา)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ ภารดี มหาจันทร์)

คณะกรรมการสอบคุณิพนธ์

.....ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุดมพร ชัยไพบูลย์)

.....กรรมการ
(ดร.มนัส แก้ววูชา)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ภารดี มหาจันทร์)

.....กรรมการ
(ดร.ศรัญญา ประสพชิงชนะ)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อนุมัติให้รับคุณิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพา

.....คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญรอด บุญเกิด)

วันที่ ๕ เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2560

กิตติกรรมประกาศ

คุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจาก ดร.มนัส แก้วบุชา อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก รองศาสตราจารย์ ภาวดี มหาจันทร์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่กรุณาให้คำปรึกษาและแนะแนวทางที่ถูกต้อง ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความมีเมตตาและเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอระลึกถึงพระคุณของศาสตราจารย์รัชช ปุณ โณทก ท่านอาจารย์ผู้ชี้แนะและเป็นแรงผลักดันให้ผู้วิจัยเลือกทำวิจัยในเรื่องนี้ และคณาจารย์ทุก ๆ ท่านผู้ให้ความรู้และแนวทางด้านงานวิจัย

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำวิจัย ทำให้คุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้มีข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์

ขอขอบพระคุณทางมหาวิทยาลัยรามคำแหงที่ให้โอกาสและการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ แก่ผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณ ดร.อิงตะวัน แพลุกอินทร์ และดร.นิชานันท์ นิรันดร์สวัสดิ์ ที่ได้ช่วยอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลภาคสนาม และเพื่อน ๆ นิสิตไทยศึกษารุ่น 5 ทุกท่านที่คอยให้กำลังใจและความอนุเคราะห์กันอยู่เสมอ รวมถึงกัลยาณมิตรทุกท่านที่ไม่ได้กล่าวนามในที่นี้

ความสำเร็จในการทำวิจัยครั้งนี้จะไม่เกิดขึ้น หากไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่เสมอมาจากครอบครัวของผู้วิจัยเอง ที่คอยให้ทั้งกำลังใจและกำลังใจที่เต็มเปี่ยมตลอดเวลา คุณค่าและประโยชน์ของคุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูคุณเวทิตาแก่คุณพ่อ คุณแม่ รวมทั้งพี่ชายพี่สาว และคณาจารย์ทุกท่าน มา ณ โอกาสนี้

กิตติยวดี ชาญประโคน

54810039: สาขาวิชา: ไทยศึกษา; ปร.ค. (ไทยศึกษา)

คำสำคัญ: ท้าวเวสสุวรรณ/ บทบาท/ รูปแบบ/ สังคมและวัฒนธรรมไทย

กิตติยวีดี ชาญประ โคน: ท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย (THE THAO VESSUVAN IN THAI SOCIO-CUTURAL LIFE) คณะกรรมการควบคุมคุชณิพนธ์: มนัส แก้วบุชา, Ph.D., การดี มหาจันทร์, กศ.ม. 267 หน้า. ปี พ.ศ. 2560.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณ เพื่อวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน และเพื่อสังเคราะห์สถานภาพในปัจจุบันของบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทย ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และนำกรอบแนวคิดของกรมศิลปากรในส่วนของวัฒนธรรม มาใช้ในการวิจัย โดยเก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร และการศึกษาภาคสนามในแหล่งข้อมูล ที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนถึงบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ

ผลการวิจัยพบว่า ท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทในสังคมและวัฒนธรรมไทย ตั้งแต่ก่อนสมัย ราชอาณาจักรไทยจนถึงปัจจุบัน ทั้งในระดับราชสำนักและประชาชนทั่วไป โดยมีบทบาทใน 3 ฐานะ คือ ในฐานะโลกบาล เป็นผู้คุ้มครองป้องกันอันตรายทั้งปวง ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง เป็นผู้ประทานทรัพย์สมบัติและโชคลาภ และในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน เป็นผู้คุ้มครองป้องกันมิให้สิ่งชั่วร้ายรุกกล้าเข้าในเขตพุทธสถาน หรือทำอันตรายพุทธศาสนิกชน บทบาทของท้าวเวสสุวรรณทั้ง 3 ฐานะนี้ ยังคงอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยมีการปรับเปลี่ยน ให้สอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตในสังคมปัจจุบัน ดังเห็นได้จากบทบาทในฐานะผู้พิทักษ์ พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน นิยมสร้างเป็นรูปเคารพขนาดใหญ่ในทำเข็นประดิษฐาน อยู่ในตำแหน่งสองข้างของทางเข้าพุทธสถาน ซึ่งพบว่ามีรูปลักษณะทั้งที่ถูกต้องตามแบบแผนและ เบี่ยงเบนไปบ้างตามความคิดของผู้สร้าง สำหรับบทบาทในฐานะโลกบาลและเทพแห่งความมั่งคั่ง นิยมการสร้างวัตถุมงคลที่เป็นรูปท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบและขนาดที่สะดวกในการพกพาติดตัว รูปแบบของวัตถุมงคลที่พบส่วนมากได้แก่ รูปเคารพขนาดเล็กแบบหล่อลอยตัวในทำเข็นหรือทำนั่ง เหยียดรูปท้าวเวสสุวรรณ และฝ้ายันต์รูปท้าวเวสสุวรรณ ในส่วนของการบูชาพบว่ามีแนวปฏิบัติ ที่เป็นไปตามความเชื่อของผู้เคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณ

เพื่อให้เกิดการคงอยู่ของบทบาทของท้าวเวสสุวรรณซึ่งมีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อ สังคมและวัฒนธรรมไทย หากมีการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณควรคำนึงถึงความเหมาะสมในด้าน บทบาท และรูปแบบที่ถูกต้องตามแบบแผน

54810039: MAJOR: THAI STUDY: Ph.D. (THAI STUDY)

KEYWORDS: THE THAO VESSUVAN/ ROLE/ FORM/ THAI SOCIO-CULTURAL LIFE

KITIYAWADEE CHANPRAKHONE: (THE THAO VESSUVAN IN THAI SOCIO-CULTURAL LIFE) ADVISORY COMMITTEE: MANUS KAEWBUCHA, Ph.D., PARADEE MAHAKHAN, M.Ed. 267 P. 2017.

This research aims to study the background and role of the Thao Vessuvan in order to analyze the roles and forms of the Thao Vessuvan in Thai socio-cultural life from past till present and synthesize current status of the Thao Vessuvan roles appeared in Thai socio-cultural life. The cultural concept of Fine Arts department is used in qualitative research methods by investigation information from documentation and field study conducted in data sources with clear evidence on the Thao Vessuvan roles and forms.

Study results suggest that the Thao Vessuvan has played important roles in Thai socio-culture life since early days of Kingdom of Thailand to date, whether at royal level and general public. There are 3 roles of the Thao Vessuvan including keeper of the world, protecting against all dangers, a god of prosperity, providing wealth and fortune and guardian of Buddhism and Buddhist monastery, preventing evil intrusion into Buddhist monastery or harm to Buddhists. All three roles of the Thao Vessuvan are rooted in Thai socio-culture life with adaptation to current lifestyle in society. As seen from his role as guardian of Buddhism and Buddhist monastery, big statues in standing position enshrined in both sides of Buddhist temple entrance are generally built in formal and deviant appearance, according to creators. The Thao Vessuvan roles, keeper of the world and god of prosperity, are mostly crafted as sacred objects in convenient-to-carry forms and sizes. Most forms of sacred objects that were discovered include small casted sculpture floating in standing or sitting posture, Thao Vessuvan medallion and Thao Vessuvan talisman. In respect of worship, practices found to be in accordance with people's beliefs in the Thao Vessuvan.

An image of Thao Vessuvan statue should consider suitability of role and conventional form in order to achieve persistence of the Thao Vessuvan role, which is important and benefit Thai socio-culture life

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง	ซ
สารบัญภาพ	ณ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามการวิจัย	5
วัตถุประสงค์การวิจัย.....	6
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	6
ข้อตกลงเบื้องต้นในการวิจัย	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	7
ขอบเขตการวิจัย	7
นิยามศัพท์เฉพาะ	8
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
วิธีดำเนินการวิจัย.....	20
2 ความเป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณ	24
ท้าวเวสสุวรรณในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู.....	24
ท้าวเวสสุวรรณในศาสนาพุทธ	37
3 บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย	63
บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ	63
บทบาทและความสำคัญของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย.....	81
4 สถานภาพปัจจุบันของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย	100
หลักการวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบ	101
การจำแนกหลักฐานด้านบทบาทและรูปแบบ	104

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ.....	198
การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในสังคมและ วัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน	222
แนวทางในการอนุรักษ์บทบาทและรูปแบบที่คาดหวัง	229
5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	235
สรุปผลการวิจัย.....	235
อภิปรายผลการวิจัย.....	246
ข้อเสนอแนะ.....	249
บรรณานุกรม	251
ภาคผนวก.....	258
ภาคผนวก ก.....	259
ภาคผนวก ข.....	262
ประวัติย่อของผู้วิจัย	267

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1	สีกายของท้าวเวสสุวรรณ..... 104
2	สรุปบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณที่พบจากแหล่งข้อมูลภาคสนาม..... 207

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	6
2 อัญมณีทิพย์ หรือเทพประจำทิศทั้งแปดในศาสนาพราหมณ์	28
3 โครงสร้างจักรวาลส่วนที่เป็นมนุษย์.....	41
4 ลายเส้นไตรภูมิ.....	42
5 ลายเส้นไตรภูมิ.....	43
6 จตุโลกบาล ไวสรวัณ ศิลปะระบิต พุทธศตวรรษที่ 23-24.....	48
7 ท้าวกุเวร ศิลปะระบิต พุทธศตวรรษที่ 17-18.....	53
8 ชัมภล ศิลปะอินเดียสมัยปาละ	54
9 ชัมภล ศิลปะระบิต พุทธศตวรรษที่ 23-24	55
10 โลกบาล (ไต้ปุ่นหรือเวสสุวัณ) ศิลปะจีนสมัยราชวงศ์หมิง	56
11 โพธิสัตว์ชัมภล ศิลปะชวาภาคกลางตอนปลาย พุทธศตวรรษที่ 15.....	58
12 ภาพวาดท้าวกุเวร (มีสามขา).....	60
13 ยุคของอารยธรรม	62
14 ตราประทับหินสลักรูปท้าวกุเวร อายุราวพุทธศตวรรษที่ 9-10	64
15 แผ่นดินเผารูปเทพกุเวร พบที่เมืองโบราณจันเสน จังหวัดนครสวรรค์.....	65
16 ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรปาละตอนต้นและตอนปลายกับเอเชียอาคเนย์ ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15	67
17 ท้าวชัมภลในตำนานชั้นเข่าขวา (สำริด) ศิลปะศรีวิชัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 15 จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา	67
18 พระพิมพ์รูปท้าวกุเวร ศิลปะศรีวิชัย	68
19 แท่นหินสลักรูปเทพประจำทิศในปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ จัดแสดงอยู่ที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย.....	70
20 แท่นหินสลักรูปท้าวกุเวร จากปราสาทสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ	70
21 พระพุทธรูปชินราช ภายในวิหารหลวง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก.....	73
22 ประติมากรรมรูปท้าวเวสสุวัณและนางยักษิณีที่ส่วนฐานของพระพุทธรูปชินราช	73
23 จารึกลับพลาจตุรมุข (จารึกหลักที่ 92) ด้านที่ 1	74

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
24 จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ เรื่อง ท้าวมหาราชทั้ง 4 เฝ้าพระพุทธเจ้าที่เขาภิรมย์ ที่วัดชุมพลนิกายาราม	78
25 ท้าวเวสสุวรรณเหนือประตูด้านทิศเหนือ ภายในศาลหลักเมือง กรุงเทพมหานคร	79
26 ยันต์ท้าวเวสสุวรรณหน้ามนุษย์, ยันต์ท้าวเวสสุวรรณหน้ายักษ์, ยันต์แม่ชื่อประจำวันอาทิตย์.	86
27 ยันต์แม่ชื่อประจำวันจันทร์ อังคาร วันพุธและวันพฤหัสบดี	87
28 ยันต์แม่ชื่อประจำวันศุกร์และวันเสาร์	87
29 ยันต์จัดคูโร ตัวเลข 1 แทนอักษรเออะยักขา ซึ่งหมายถึง ท้าวเวสสุวรรณ	91
30 ท้าวเวสสุวรรณที่ศาลหลักเมือง จังหวัดอุดรธานี	92
31 ตราประจำจังหวัดอุดรธานี	92
32 ลายเส้นรูปพระไพศรพนธ์	94
33 บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณก่อนสมัยราชอาณาจักรไทย (1)	96
34 บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณก่อนสมัยราชอาณาจักรไทย (2)	97
35 บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณก่อนสมัยราชอาณาจักรไทย (3)	97
36 บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณก่อนสมัยกรุงรัตน โกสินทร์ (สุโขทัย)	98
37 บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณก่อนสมัยกรุงรัตน โกสินทร์ (อยุธยา ธนบุรี)	98
38 บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณสมัยกรุงรัตน โกสินทร์	99
39 กรอบแนวคิดทางด้านวัฒนธรรม	101
40 บริเวณภายในวัดศรีล้อมและท้าวเวสสุวรรณ 2 องค์ ที่อยู่ด้านหน้าอุโบสถ	106
41 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณภายในวัดศรีล้อม	107
42 ท้าวเวสสุวรรณ ตั้งอยู่ด้านในศาลท้าวเวสสุวรรณ วัดศรีล้อม	109
43 ท้าวเวสสุวรรณ ตั้งอยู่ด้านซ้ายและขวา ด้านหน้าศาลท้าวเวสสุวรรณ	109
44 ท้าวเวสสุวรรณ ตั้งอยู่ด้านซ้ายและขวา ด้านหน้าประตูทางขึ้นอุโบสถ	110
45 ผ้ายันต์ท้าวเวสสุวรรณ วัดศรีล้อม	110
46 วัดดุมงคลรูปท้าวเวสสุวรรณ ที่เป็นรูปหล่อลอยองค์ขนาดเล็ก	111
47 วัดพระธาตุคอกยเขาควาย จังหวัดเชียงราย	114
48 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดพระธาตุคอกยเขาควาย	115
49 ท้าวเวสสุวรรณ 2 องค์ที่ด้านหน้าวัดพระธาตุคอกยเขาควาย	116

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
50	ด้านบนของเศียรท้าวเวสสุวัณ ที่วัดพระธาตุคอกยเขาควาย เป็นหน้าบุคคล 4 ด้าน..... 116
51	ซุ้มประดิษฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวัณ ด้านซ้ายและขวาของทางเข้า วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร..... 118
52	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวัณที่วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร 119
53	ท้าวเวสสุวัณที่อยู่ในซุ้มด้านซ้ายและด้านขวา หน้าประตูทางเข้าวัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร..... 120
54	บริเวณประตูทางเข้าด้านข้างองค์พระบรมธาตุ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช..... 121
55	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวัณ ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช 122
56	รูปเคารพท้าวเวสสุวัณ (กายสีเขียว) ที่เชิงบันไดขึ้นพระธาตุ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร..... 122
57	พระอุโบสถ วัดมัชฌิมาวาส ด้านข้างพระอุโบสถ คือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส ซึ่งมีรูปเคารพท้าวเวสสุวัณประดิษฐานอยู่ด้านหน้า..... 124
58	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวัณที่วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา..... 124
59	ท้าวเวสสุวัณโลกบาล บริเวณมุมทั้ง 4 ของกำแพงวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร จังหวัดสงขลา ภาพมุมบนขวาคือรูปเคารพท้าวเวสสุวัณ ที่ฐานเขียนนามว่า กุเวโร 126
60	ท้าวเวสสุวัณหาราช อยู่ที่ด้านหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส ภายในวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร 127
61	วัดดุมงคลรูปท้าวเวสสุวัณ สร้างโดยวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา..... 127
62	บริเวณที่ประดิษฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวัณ ด้านหน้าของวัดจุฬามณี..... 129
63	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวัณที่วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม 129
64	รูปเคารพท้าวเวสสุวัณ หน้าเทพ อยู่ในท่อน้ำ ที่วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม 130
65	วัดดุมงคลรูปหล่อลอยองค์ แผ่นยันต์ทองแดง และผ้ายันต์ ที่สร้างโดยวัดจุฬามณี 131
66	บริเวณที่ประดิษฐานท้าวเวสสุวัณ อยู่ที่ด้านหน้าวิหารเจ้าแม่กวนอิม 133
67	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวัณที่วัดหนองหอย จังหวัดราชบุรี..... 134
68	รูปเคารพท้าวเวสสุวัณที่วัดหนองหอย จังหวัดราชบุรี..... 135

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
69	วัดมณฑล ที่เป็นรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ในรูปแบบหล่อลอยองค์ สร้างโดย วัดหนองหอย จังหวัดราชบุรี..... 135
70	พื้นที่แสดงตำแหน่งที่ประดิษฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่อยู่ในศาลาและที่ด้านหน้า วัดบ้านทิง จังหวัดสุพรรณบุรี 137
71	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดบ้านทิง จังหวัดสุพรรณบุรี 137
72	ท้าวเวสสุวรรณองค์ที่อยู่ในศาลา วัดบ้านทิง อยู่ในลักษณะวางนอนราบ เนื่องจาก การซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด ทำให้ไม่สามารถตั้งขึ้นในลักษณะยืนได้ 138
73	ผู้ท้าวเวสสุวรรณองค์ที่อยู่หน้าวัด 139
74	วัดมณฑล ที่สร้างโดยวัดบ้านทิง..... 139
75	เมรุวัดโพธิ์ทองนอก จังหวัดอ่างทอง 141
76	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดโพธิ์ทองนอก จังหวัดอ่างทอง 141
77	รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณบนหลังคาเมรุวัดโพธิ์ทองนอก จังหวัดอ่างทอง มือถือถือ กระบอง มือซ้ายถือบัญชีรายชื่อคนเป็นคนตาย..... 142
78	รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว อยู่ที่บริเวณ ด้านซ้ายมือของอุโบสถวัดสามชุก 143
79	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี หลักฐานที่พบที่วัดสามชุก 144
80	รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นในท่ายืนถือกระบองยาว อยู่ที่ด้านซ้ายมือของอุโบสถ วัดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี 144
81	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดหน้าพระเมรุราชิการาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 146
82	ท้าวเวสสุวรรณแกะสลักจากไม้ลงรักปิดทอง เดิมอยู่ในศาลาหน้าอุโบสถร่วมกับกลุ่ม เทพเจ้าต่าง ๆ ที่วัดนำมาให้คนสักการบูชา อยู่ในวิหารหลวง วัดหน้าพระเมรุ 147
83	แผ่นปูนปั้นรูปท้าวเวสสุวรรณที่ยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ ขุดพบที่ได้ฐานหอรระฆัง วัดนพทองคีรีพัฒนาราม จังหวัดชลบุรี 149
84	แผ่นปูนปั้นรูปท้าวเวสสุวรรณที่ชำรุด ทางวัดขุดพบที่ได้หอรระฆัง และนำมากอง รวมกันไว้..... 149

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
85 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ประตูทางเข้าด้านหน้าวัดบึงตากาศ จังหวัดระยอง สร้างในรูปแบบยักษ์ยืนแบกคานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป.....	151
86 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดบึงตากาศ จังหวัดระยอง.....	151
87 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณองค์ด้านซ้ายและด้านขวาของประตูทางเข้าวัดบึงตากาศ จังหวัดระยอง.....	152
88 ยันต์รูปท้าวเวสสุวรรณบนบานหน้าต่างโบสถ์ วัดบึงตากาศ	153
89 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดโพธิ์ใหญ่ จังหวัดฉะเชิงเทรา.....	155
90 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้น ในศาลาด้านข้างวิหารภายในวัดโพธิ์ใหญ่ จังหวัดฉะเชิงเทรา เดิมอยู่ที่หน้าป่าช้าของวัด	156
91 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้น รูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว ที่สองข้างซุ้มประตู หน้าวัด.....	156
92 วัตถุมงคลที่สร้างโดยวัดโพธิ์ใหญ่ (รูปหล่อลอยองค์ท้าวเวสสุวรรณขนาดเล็ก และกระบองท้าวเวสสุวรรณขนาดยาว 2 เซนติเมตร)	157
93 วิหารท้าวเวสสุวรรณ ตั้งอยู่ที่ บ้านเลขที่ 22 หมู่ 3 บ้านหนองศาลา ตำบลท่าลาด อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี	158
94 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่พุทธอุทยานท้าวเวสสุวรรณ จังหวัดอุบลราชธานี.....	159
95 ท้าวเวสสุวรรณองค์แรกที่สร้างขึ้น เป็นปูนปั้นในรูปแบบท่ายืน อยู่ในศาลาภายใน อุทยานท้าวเวสสุวรรณ.....	160
96 อาวุธในมือของรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณองค์ที่อยู่ในศาลาท้าวเวสสุวรรณ เป็นจักรและ กระบองยาว	160
97 ศิราภรณ์และเครื่องทรงของท้าวเวสสุวรรณที่อยู่ในศาลาภายในพุทธอุทยาน ท้าวเวสสุวรรณ	161
98 ท้าวเวสสุวรรณที่อยู่ด้านหน้าวิหาร สร้างในรูปแบบท่ายืน โบหน้าบุคคลอยู่ใน ศาลท้าวเวสสุวรรณ	161
99 ท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว กายสีเขียว อยู่ที่ด้านหน้าศาลา....	162

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
100	พิธีบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณ ประจำปี 2556 ที่พุทธอุทยานท้าวเวสสุวรรณ 165
101	การรำบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณ ประจำปี 2556 ที่พุทธอุทยานท้าวเวสสุวรรณ 165
102	ท้าวเวสสุวรรณรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาวที่ศาลหลักเมือง จังหวัดอุดรธานี..... 167
103	วัดมุงกลที่วัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร..... 168
104	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ที่วัดปฐมวนาราม กรุงเทพฯ..... 169
105	รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบอง ที่สวนป่าพระราชศรัทธา วัดปฐมวนาราม 170
106	วัดท่าอิฐ ตำบลท่าอิฐ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี 171
107	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดท่าอิฐ จังหวัดนนทบุรี..... 171
108	รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณแกะสลักจากไม้ประดู่ เป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบองยาวอยู่ใน ศาลาท้าวเวสสุวรรณ วัดท่าอิฐ 172
109	วัดมุงกลเป็นรูปหล่อลอยองค์ท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว อยู่ใน กรอบพลาสติกภายในหล่อด้วยน้ำมันมนต์ สร้างโดยวัดท่าอิฐ จังหวัดนนทบุรี 172
110	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดไผ่ล้อม จังหวัดนครปฐม 175
111	รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว ที่หน้าประตูทางเข้า พระอุโบสถทั้งสี่ทิศ ที่วัดไผ่ล้อม จังหวัดนครปฐม..... 176
112	รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว 2 องค์ ในวิหารหลวงพ่อพูล... 176
113	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดเกตุมดีศรีวราราม จังหวัดสมุทรสาคร 178
114	รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดเกตุมดีศรีวราราม..... 179
115	ท้าวเวสสุวรรณแบบรูปหล่อลอยองค์ ของวัดเกตุมดีศรีวราราม..... 179
116	ท้าวเวสสุวรรณแบบรูปหล่อลอยองค์ ขนาดเล็กสำหรับพกพา..... 180
117	มิดหมอ (ที่ด้ามทำเป็นองค์ท้าวเวสสุวรรณ) และฝ้ายันต์..... 180
118	เครื่องสักการะที่เป็นผลไม้ ในถาดผลไม้จะมี 7 อย่าง หรือ 9 อย่าง 181
119	เครื่องถวาย เช่น ขนมจีนน้ำยาปลาปารว้า 182
120	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดบางพลีใหญ่กลาง จังหวัดสมุทรปราการ..... 183

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
121	ด้านหน้าทางเข้ามหาวิหาร มีรูปปั้นท้าวเวสสุวรรณ 2 องค์ ทั้งซ้าย-ขวา 183
122	น้ำแดงสำหรับบูชาท้าวเวสสุวรรณที่ทางวัดจัดเตรียมให้ผู้มาไหว้..... 184
123	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ที่วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ..... 185
124	รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว 2 องค์ ด้านซ้ายกายสีแดง ด้านขวากายสีเขียว ตั้งอยู่บริเวณหน้าศาลพระพรหมภายในวัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ..... 186
125	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดหนามแดง จังหวัดสมุทรปราการ..... 187
126	รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว กายสีเขียว สวมมงกุฎยอดแหลม สวมเครื่องทรงแบบยักษ์ อยู่ที่ด้านหน้าประตูทางเข้าโบสถ์ ที่วัดหนามแดง 188
127	ด้านหน้าวิหารจตุโลกบาลที่ประดิษฐานจตุโลกบาลซึ่งเป็นทางเข้าพุทธสถาน ของวัดโพธิ์แมนคุณาราม กรุงเทพฯ..... 189
128	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดโพธิ์แมนคุณาราม กรุงเทพฯ 190
129	ท้าวภูเวงที่วิหารจตุโลกบาล วัดโพธิ์แมน เป็นรูปเคารพในทำขึ้น สวมชุดนักรบจีน กายสีเขียว มือขวาถือเจดีย์..... 190
130	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดมังกรกมลาวาส (วัดเล่งเน่ยยี่) 192
131	ท้าวภูเวงมหาราชมีกายสีเขียว สวมเครื่องแต่งกายนักรบจีน มือขวารองรับเจดีย์ โดยใช้มือซ้ายประคอง ภายในวิหารจตุโลกบาล ที่วัดมังกรกมลาวาส กรุงเทพฯ..... 193
132	วัตถุมงคลเป็นเหรียญโลหะ และเนื้อผงรูปท้าวภูเวงจี่เสื่อ สร้างโดยวัดมังกรกมลาวาส... 193
133	แบบจำลองวัดบรมราชากาญจนานิกะกอนุสรณ์ (บันทึกภาพจากแบบจำลองของวัด)..... 194
134	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดบรมราชากาญจนานิกะกอนุสรณ์ 195
135	ท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบยืน สวมชุดนักรบจีน มือขวาถือเจดีย์ ตั้งอยู่ที่มุมด้านขวา ของวิหารจตุโลกบาล วัดบรมราชากาญจนานิกะกอนุสรณ์..... 195
136	วัตถุมงคล เป็นเหรียญโลหะ และเนื้อผงรูปท้าวภูเวง ที่วัดบรมราชากาญจนานิกะก อนุสรณ์ 196

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
137	แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดจีนประชาสโมสร จังหวัดฉะเชิงเทรา. 197
138	ท้าวเวสสุวรรณหาราช (เวสสุวรรณ) ในรูปแบบยืน สวมชุดนักรบจีน มีขอชาติอเจติย์ ตั้งอยู่ในวิหารจตุโลกบาล วัดจีนประชาสโมสร จังหวัดฉะเชิงเทรา 197
139	แนวทางในการอนุรักษ์บทธาตและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ 230
140	บทธาตและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณตามลำดับเวลา 244

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คติการนับถือเทพในสังคมไทย เป็นสิ่งที่สืบสานต่อ ๆ กันมาเป็นเวลาหลายร้อยปี “ท้าวเวสสุวรรณ” เป็นนามของเทพที่ค้ำชูของพุทธศาสนิกชนชาวไทย และเป็นสิ่งที่คุ้นตากันดีกับฝ่ายนี้ ผู้คนมีสติแต่มีรูปปั้นอยู่ตรงกลาง ซึ่งมักปิดเอาไว้ที่หน้าห้องหรือหน้าบ้าน ด้วยความศรัทธาเชื่อว่าอำนาจของเทพองค์นี้สามารถคุ้มครองให้ปลอดภัยจากภูติ ผี ปีศาจ และวิญญูณร้ายได้

ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปรากฏนามของเทพชั้นรองที่มีความสำคัญมากอยู่องค์หนึ่งคือ “เทพกัเวร” ทรงได้รับการยกย่องให้เป็น โลกบาลประจำทิศเหนือและเทพแห่งความสมบูรณ์มั่งคั่ง ซึ่งความคิดนี้สืบทอดมาจากคติที่ถืออยู่ในลัทธิพื้นเมืองของอินเดียและเข้ามาปะปนในศาสนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลัง ดังนั้นพระองค์จึงได้รับการยอมรับนับถือจากพ่อค้าชาวอินเดียทุกศาสนา ในสมัยโบราณว่า เป็นเทพที่สามารถบันดาลให้ผู้ที่มีพระองค์ประสบความมั่งคั่งจากการค้าได้ คติการนับถือพระกัเวรในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นี้ ได้ตกทอดมายังศาสนาพุทธและศาสนาเชน ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลางเล่ม 1 กล่าวถึงเทพกัเวรว่า เป็น โลกบาลประจำทิศเหนือ เป็นเจ้าแห่งขุมทรัพย์ มีชื่อเรียกหลายชื่อ คือ เวสสุวรรณ ไพรศรพน วัศรวณ จินเรียก ได้เหวนหรือ ได้นุ่น ฉู้ปุ่นเรียก พิสมอน ชาวพุทธนับถือเทพกัเวรในนาม “ท้าวเวสสุวรรณ” หรือ “เทพขัมภล” มีฐานะเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งและโลกบาลเช่นเดียวกันกับในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยมีฐานะเป็น โลกบาล จะมีนามว่าท้าวเวสสุวรรณหรือท้าวไพศรพนหรือท้าวกัเวร เมื่อมีฐานะเป็นเทพแห่งความ มั่งคั่งตามลัทธิมหายาน จะมีนามว่าเทพขัมภล (อุษา โพธิกนิษฐ์, 2527) เรื่องราวของท้าวเวสสุวรรณปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกหลายตอน เช่น มหาสมัยสูตร อาฏานาถียปริตร และวรรณกรรมในพุทธศาสนาเช่น ปฐมสมโพธิกถา เนื่องจากท้าวเวสสุวรรณเป็นหัวหน้าเทพผู้พิทักษ์โลก (อนน สักดา, 2550) ซึ่งเรียกว่า ท้าวจตุโลกบาลอันเป็นเทพในพุทธศาสนาที่เผยแพร่ไปทั่วทวีปเอเชีย จากอินเดียสู่ จีน เกาหลีและญี่ปุ่น จากศรีลังกาสู่เอเชียอาคเนย์ จึงนับได้ว่าท้าวเวสสุวรรณเป็นเทพที่สำคัญยิ่งองค์หนึ่ง ด้วยเหตุนี้จึงพบรูปเคารพของท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาลในงานพุทธศิลป์ตามที่ต่าง ๆ พร้อมทั้งคติความเชื่อและการใช้งานที่แตกต่างกันออกไป

คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณแพร่เข้าสู่สังคมไทยพร้อมกับการรับอารยธรรมจากอินเดีย โดยพ่อค้าจากอินเดียนำรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณติดตัวมา ด้วยมีความเชื่อว่าเป็นเครื่องรางเพื่อนำมา

ซึ่งความมั่งคั่งและความเจริญรุ่งเรืองทางการค้า คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งสมบูรณ์ ได้แพร่หลายไปในสังคมวัฒนธรรมทวารวดี และสังคมวัฒนธรรมศรีวิชัย ดังพบหลักฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณตามแหล่งชุมชนที่เคยเป็นเมืองท่าติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมาก่อนในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2525) ทั้งในภาคกลางเช่น นครปฐม สุพรรณบุรี ลพบุรีและในภาคใต้เช่น สงขลา นครศรีธรรมราช ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบหลักฐานการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลและผู้พิทักษ์รักษาพุทธศาสนาร่วมกับโลกบาลองค์อื่น ๆ ที่เรียก จตุโลกบาล ตามลัทธิพุทธมหายานและฮินดูที่รุ่งเรืองในแถบเอเชียอาคเนย์ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 เช่น รูปท้าวเวสสุวรรณสลักอยู่บนกลีบบนของปราสาทที่ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ และที่ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา (เอกสุดาสิงห์คำพอง, 2553) หลังจากนั้นคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลผู้ดูแลรักษาประจำทิศเหนือ และผู้พิทักษ์พุทธศาสนา เป็นที่นิยมแพร่หลายพร้อมกับการรับพุทธศาสนาแบบเถรวาทจากลังกา ดังมีเรื่องราวมากมายเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณในพุทธประวัติ ปรากฏในหลักฐานต่าง ๆ นับแต่สมัยสุโขทัยลงมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น ศิลากาจิกร (กรมศิลปากร, 2527) พระไตรปิฎก และวรรณกรรมทางพุทธศาสนา

คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณว่าเป็นเทพผู้พิทักษ์รักษาและคุ้มครองไม่ให้เกิดภัยอันตรายได้แพร่หลายทั้งในหมู่ประชาชนทั่วไป และเจ้าขุนมูลนาย แม้แต่ในพระราชสำนัก ดังเห็นได้จากการนำนามของท้าวเวสสุวรรณและโลกบาลมาตั้งเป็นชื่อของสถานที่ เช่น ที่พระนครคีรี (เขาวัง) อันเป็นที่ตั้งของพระราชวังที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสร้างป้อมล้อมอยู่ทั้ง 4 ทิศ ทรงนำชื่อของจตุโลกบาลแบบพุทธมาตั้งเป็นชื่อของป้อมทั้ง 4 นี้ โดยป้อมทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือชื่อว่า ฆตรฐป้อมปก ป้อมทางทิศใต้ชื่อ วิรุพหภิบริรักษ์ ป้อมทางทิศตะวันตกชื่อ วิรุปักษ์ป้อมกัน ป้อมทางทิศเหนือชื่อ เวสสุวรรณรักษา ที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ได้มีการนำชื่อท้าวโลกบาลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาตั้งเป็นชื่อประตูรอบพระตำหนักคล้องจองกันไปตามทิศคือ พระอินทร์อยู่ชม พระยมอยู่คุ้ม พระพิรุณอยู่เจน พระกุเวรอยู่เฝ้า ที่จังหวัดอุดรธานี มีการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณขนาดใหญ่ อยู่คู่กับศาลหลักเมืองถือเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดอุดรธานี และได้นำรูปท้าวเวสสุวรรณยืนถือกระบองมาเป็นตราประจำจังหวัด ตั้งแต่ พ.ศ. 2483 ตราประจำจังหวัดนี้ออกแบบโดยกรมศิลปากร

จากอดีตที่ผ่านมา คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทและความสำคัญที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทยอย่างยิ่ง ดังเห็นได้จากมีประเพณีไทยเป็นจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับท้าวเวสสุวรรณ เป็นต้นว่า

1. มีพระราชพิธีที่สืบเนื่องมาจากคติการนับถือท้าวเวสสุวัณ เช่น พระราชพิธีสัมพันธฉันท์ และพระราชพิธีอาพาธพินาศ

พระราชพิธีสัมพันธฉันท์มีปรากฏสืบมาแต่สมัยสุโขทัย (อุรคินทร์ วิริยบูรณ์, 2513) สืบเนื่องต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏในตำราพระราชพิธีเก่าและตำราทวาทศพิธี (กรมศิลปากร, 2548) พระราชพิธีนี้กระทำในการทำบุญปีใหม่หรือวันตรุษ มีการสวดพระปริตรอาถรรพณ์ถึง 3 วัน บทสวดนี้ท้าวเวสสุวัณเป็นผู้จนาจวยพระพุทธรเจ้า สำหรับให้พุทธสาวกสวดป้องกันภัยจากอมนุษย์ทั้งหลาย ผู้อยู่ในพิธีต้องถือกระบองเพชรซึ่งถือว่าเป็นอาวุธของท้าวเวสสุวัณ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2514) ทรงอธิบายไว้ในพระราชพิธี 12 เดือนว่า ความมุ่งหมายในการทำพระราชพิธีนี้และสวดอาถรรพณ์สูตรซ้ำ ๆ ไปตลอดคืน ด้วยประสงค์ให้เป็นการระงับภัยอันตรายทั้งปวงทั่วพระราชอาณาเขต เพื่อเป็นสวัสดิมงคลแก่พระนครพระเจ้าแผ่นดิน ข้าราชการบริพาร ตลอดจนราษฎร

สำหรับพระราชพิธีอาพาธพินาศนั้น เป็นพระราชพิธีขจัดโรคภัยและภัยพิบัติ โดยนำเอาบทสวดอาถรรพณ์สูตรที่ท้าวเวสสุวัณทูลถวายพระพุทธรเจ้ามาใช้เป็นสำคัญ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2514) ทรงอธิบายไว้ว่า ทรงพบร่างหมายพระราชพิธีนี้ 2 ครั้ง ในสมัยรัชกาลพระพุทธรเลิศล้านภักดี โดยสันนิษฐานว่าเกิดโรคระบาดและเชื่อกันว่าสาเหตุเกิดจากการกระทำของภูติ ผี ปีศาจ จึงไม่มีอะไรจะเหมาะกว่าอาถรรพณ์สูตรซึ่งกล่าวกันว่าสำหรับปราบภูติ ผี ปีศาจมิให้ทำร้ายมนุษย์ ในพระราชพิธีจึงโปรดให้มีการสวดอาถรรพณ์สูตร โดยตั้งชื่อว่า อาพาธพินาศ ให้เป็นที่เยินใจของชนทั้งปวงที่นับถือพุทธศาสนา

ในอดีตเมื่อมีการรบทัพจับศึก จะมีการทำพระราชพิธีมหาภูตกาลวิธีข่มนาม หรือพิธีตัดไม้ข่มนาม ซึ่งเป็นพระราชพิธีสำหรับกษัตริย์หรือแม่ทัพ โดยเฉพาะส่วนหนึ่งในพิธีจะมีการปลุกศาลเพียงตาใน 4 ทิศ ทำการบูชาท้าวจตุโลกบาล กล่าวนามท้าวเวสสุวัณว่าบูชาพระไพศรพณ์ในทิศอุดร เพื่อขอพรให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งปวงและประสพชัยชนะในการรบ

2. ในประเพณีเกี่ยวกับการเกิด มีความเชื่อของชาวพุทธที่เกี่ยวข้องกับท้าวเวสสุวัณ ทำให้คนแต่ก่อนถือปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น

“เมื่อบ้านใดมีคนคลอดบุตร เขาจะทำยันต์แขวนไว้ในมณฑลที่คลอดบุตรเพื่อป้องกันทารกที่เกิดใหม่จากผีร้าย โดยเขียนรูปท้าวเวสสุวัณขึ้นถือกระบองยาวไว้ด้านหน้า ส่วนด้านหลังเป็นรูปแม่ชื้อ เมื่อเด็กอายุได้ 1 เดือน จะมีการทำขวัญเดือน” (หม่อมเจ้าหญิง พูนพิสมัย ดิศกุล, 2516) สิ่งสำคัญคือเนื้อเปลต้องมียุบท้าวเวสสุวัณและยันต์แม่ชื้อประจำวันเกิดของเด็กคนนั้น ๆ ยันต์นี้ทำด้วยผ้าขาว โดยถ้าเป็นเจ้านาย (พระองค์เจ้าขึ้นไป) รูปท้าวเวสสุวัณจะเป็นหน้ามนุษย์ ถ้าสามัญชนทั่วไปจะเป็นหน้ายักษ์ แขวนไว้เหนือพระอุหรือเปลเพื่อป้องกันสรรพอันตราย

อันจะเกิดจากผีร้ายรบกวน เมื่อเด็กมีอายุเข้าสู่วัยหนุ่มสาว คือชายอายุ 13 ปี หญิงอายุ 11 ปี (ตามคตินิยมของอินเดีย) จะมีการทำพิธี โทณจุก มีสิ่งที่เป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ ทำให้มีการปฏิบัติที่เหมือนกันในพิธี โทณจุกของชนทั่วไปและในพระราชพิธีโสกันต์ของชนชั้นเจ้านาย คือ เมื่อใกล้เวลาพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ พราหมณ์จะนำเด็กไปยังที่ทำการพิธี โดยให้เด็กถือกระบองเพชรไปด้วย เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและป้องกันการเบียดเบียนจากอมนุษย์ กระบองเพชรหรือคทาอาวุธประจำกายท้าวเวสสุวรรณนี้ จัดเป็นเครื่องมงคลอย่างหนึ่งในจำนวนแปดอย่างของ “อัฐพิชมงคล” ที่จะต้องจัดเตรียมในพิธี โทณจุกสมัยโบราณ (คณะราชครู, 2532)

3. พิธีกรรมต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตที่ปรากฏในสังคมไทย ถือเป็นข้อปฏิบัติในการประกอบพิธีต่าง ๆ ที่ต้องการความเป็นมงคล และความสำเร็วจุล่งไปด้วยดี ไม่มีอุปสรรค เช่น พิธียกเสาเอกในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย การวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างอาคารหรือสิ่งสำคัญ การหล่อพระประธาน พระพุทธรูปหรือเทวรูป ก่อนกระทำการจะมีการบวงสรวงสังเวย และอ่านโองการบูชาท้าวโลกบาลเสวก่อน ท้าวเวสสุวรรณเป็นโลกบาลองค์หนึ่งที่จะต้องบูชาเพื่อขอความคุ้มครองรักษา จากนั้นจึงจะบูชาฤกษ์และกระทำการอื่นตามกำหนด

4. มีความเชื่อด้านไสยศาสตร์ที่สืบเนื่องมาจากคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ เป็นต้นว่ามีการรณนาชื่อเทพศาสตราและนามของเทพผู้เป็นเจ้าของศาสตรา เป็นคาถาเรียก “คาถาเทพศาสตรา” (คทาหรือกระบองของท้าวเวสสุวรรณ เป็นหนึ่งในห้าของสุดยอดแห่งเทพศาสตราที่ปรากฏอยู่ในคาถาเทพศาสตรา) ถือเป็นคาถาศักดิ์สิทธิ์ สามารถขับไล่ภูต ผี ปีศาจ และอาถรรพ์ชั่วร้ายได้ ใช้คาถานี้ปลุกเสกเครื่องรางของขลัง เช่นมิดหมอ หวายเสก ผ้ายันต์ และนิยมเขียนคาถานี้ลงในยันต์โสฬสสำหรับติดเสาเอกของบ้าน กล่าวกันว่าผู้มีอาชีพสัปหระหรือเพชฌฆาตประหารนักโทษ มักพกพา รูปท้าวเวสสุวรรณหรือผ้ายันต์ท้าวเวสสุวรรณเป็นเครื่องรางของขลังติดตัว โดยเชื่อว่าช่วยป้องกันภัยจากวิญญูณร้ายที่จะมาทำร้ายหรือเบียดเบียนได้

5. มีการเคารพบูชาท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง ตามความเชื่อแบบพุทธศาสนามหายาน เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง มั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ พุทธสถานจิเต็กลิ้มซึ่งเป็นศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนาไทย-จีนให้ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนามหายาน (ตั้งอยู่ที่ อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก) ให้ความเห็นไว้ว่า ท้าวเวสสุวรรณหรือเทพชัมภลในพุทธมหายาน คือเทพไฉ่ซ่งเอี๊ยเป็นที่มาของไฉ่ซ่งเอี๊ยบุนและบู๊ในลัทธิเต๋าในจีนที่เกิดขึ้นภายหลังพุทธศาสนามหายาน และในที่พักอาศัยของคนไทยเชื้อสายจีน มักพบแท่นสักการะเทพไฉ่ซ่งเอี๊ย และมีศาลสำหรับกราบไหว้บูชา

สังคมไทยรับเอาความเชื่อทั้งในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายานหลอมรวมกันเข้ากับความเชื่อดั้งเดิม เพื่อให้เกิดคุณค่าและความเหมาะสมกับการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในแต่ละยุคสมัย ในปัจจุบันคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณยังคงแพร่หลายทั้งในฐานะโลกบาล ธรรมบาล และเทพแห่งความมั่งคั่ง ดังเห็นได้จากพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ จำนวนมาก ในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม จะมีคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณเกี่ยวเนื่องด้วย ทั้งนี้ได้เกิดการปรับเปลี่ยนหรือเพิ่มเติมไปจากที่เคยมีมาในอดีต ทั้งในส่วนของคติการสร้าง รูปแบบ ตลอดจนพิธีกรรมและประเพณีบางอย่างที่เกี่ยวข้อง เป็นต้นว่า

1. มีการสร้างรูปเหมือนท้าวเวสสุวรรณสำหรับเคารพบูชา และเป็นเครื่องรางของขลังพกติดตัว ในรูปแบบต่าง ๆ มากมายทั้งฝ้ายันต์ เหรียญ และรูปหล่อลอยองค์ โดยมีคติการสร้างและรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม

2. ธรรมเนียมปฏิบัติในพิธีการบูชาท้าวเวสสุวรรณ มีการรำบวงสรวงด้วยศิลปะพื้นบ้านเพิ่มขึ้นมาจากการบูชาด้วยเครื่องบูชาและเครื่องสังเวทที่เป็นอาหารและผลไม้ เช่น การรำมโนราห์ของภาคใต้ การรำบายศรีของจังหวัดอุบลราชธานี

3. มีการนำคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ ไปใช้ในเชิงสัญลักษณ์ เพื่อประโยชน์ในทางธุรกิจ หรือหารายได้เพื่อทำประโยชน์อื่น เช่น การจัดให้มีการสวดภาณยักษ์เพื่อหารายได้ และการโฆษณา เป็นต้น

4. มีการจัดตั้งชมรมคนนับถือท้าวเวสสุวรรณขึ้นหลายแห่ง เพื่อรวมตัวกันประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นการกุศลหรือสาธารณประโยชน์

บทบาทและความสำคัญดังกล่าวที่มีการปรับเปลี่ยนเรื่อยมา มีส่วนสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมในมิติต่าง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน จึงเป็นสิ่งที่ควรจะได้ทำการศึกษา นอกจากนี้ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับท้าวเวสสุวรรณที่มีอยู่ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับคติและรูปแบบที่พบในอดีต ดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณที่ยังคงอยู่หรือเปลี่ยนแปลงจากเดิม เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในสังคมปัจจุบัน จึงเป็นสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ได้ทำการศึกษา

คำถามการวิจัย

1. คติความเชื่อเรื่องท้าวเวสสุวรรณ เข้าสู่สังคมไทยเมื่อใด และอย่างไร
2. คติความเชื่อดังกล่าวมีความสำคัญต่อสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยอย่างไร
3. คติความเชื่อเรื่องท้าวเวสสุวรรณในสังคมไทยสมัยต้น (สุโขทัย-ธนบุรี) กับสังคมไทยสมัยใหม่ (รัตนโกสินทร์ตอนต้น-ปัจจุบัน) เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร
4. การนับถือท้าวเวสสุวรรณมีผลต่อสังคมและวัฒนธรรมไทยอย่างไร

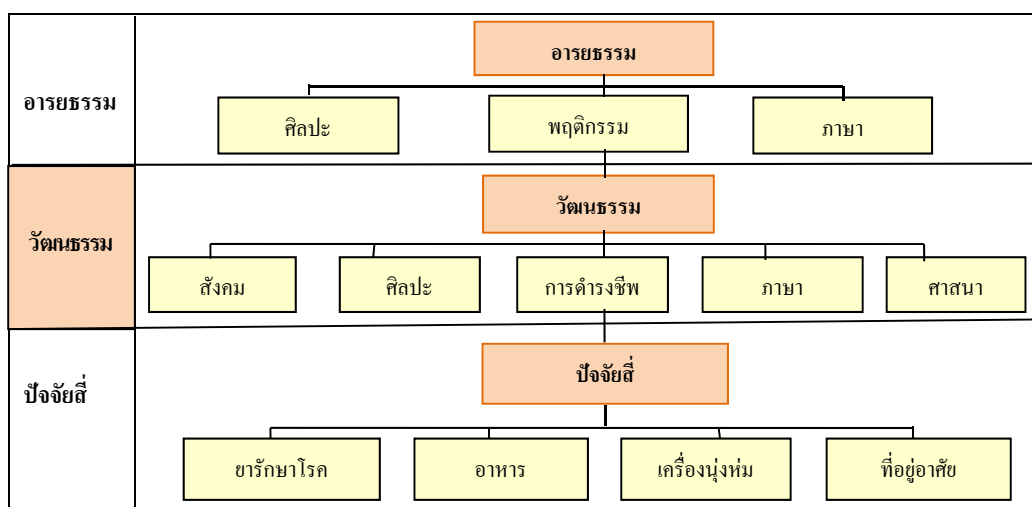
5. สถานภาพของบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมไทยปัจจุบันเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาความเป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณ
2. วิเคราะห์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย
3. สังเคราะห์สถานภาพปัจจุบันด้านบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. ความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมและอารยธรรม โดยจำลองกรอบแนวคิดซึ่งพัฒนามาจากกรมศิลปากร ผู้วิจัยนำแนวคิดในส่วนของวัฒนธรรมของกรมศิลปากร (2543, หน้า 25) มาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เพราะเป็นหน่วยงานสำคัญของชาติ ด้านการบริหารจัดการทางศิลปวัฒนธรรมทั้งปฏิบัติการและรวบรวมเอกสาร

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

2. คติความเชื่อในการนับถือท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย เป็นแนวคิดในวัฒนธรรมพุทธศาสนา หลักฐานที่จะช่วยให้เข้าใจถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณได้แก่ วรรณกรรมในพุทธศาสนาและประติมากรรมที่ปรากฏในพุทธสถานต่าง ๆ

3. มนุษย์จะมีความรู้สึกเคารพหรือเกรงกลัวสิ่งเหนือธรรมชาติที่ลึกลับ ซึ่งอาจส่งอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์และความเป็นไปของโลกได้ ดังนั้นมนุษย์ต้องมีวิธีการที่จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างเหมาะสม จึงจะสามารถดำเนินชีวิตด้วยความสงบสุขและปลอดภัย รวมทั้งนำเอาพลังอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติมาเป็นประโยชน์แก่ตนและสังคมอีกด้วย ระบบความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง

4. การที่กลุ่มคนมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วยกัน ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน อันจะนำมาซึ่งความเป็นปึกแผ่นของสังคม ศาสนา จึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างเสริมความมั่นคงของสังคม

ข้อตกลงเบื้องต้นในการวิจัย

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากแหล่งที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ที่พบเห็นในงานภาคสนาม เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา รูปเคารพ และการบูชา เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ด้านบทบาทและรูปแบบ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ ในบริบทของความเป็นมา คติการนับถือ รูปแบบการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ
2. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาท และรูปแบบของรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน
3. ทราบสถานะภาพปัจจุบันของบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทย

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา
  - 1.1 ศึกษาประวัติความเป็นมา บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ
  - 1.2 ศึกษาการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย
  - 1.3 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบ และบทบาทของท้าวเวสสุวรรณกับสภาพสังคม และวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมและวัฒนธรรมไทย

2. ขอบเขตด้านเวลา แบ่งขอบเขตด้านเวลาที่ทำการศึกษาเป็น 3 ช่วง คือ
  - 2.1 ก่อนสมัยราชอาณาจักรไทย
  - 2.2 ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี)
  - 2.3 สมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1-ปัจจุบัน)
3. ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาภาคสนามในพื้นที่ซึ่งมีหลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา รูปเคารพและการบูชาท้าวเวสสุวรรณปรากฏอยู่

นิยามศัพท์เฉพาะ

ท้าวเวสสุวรรณ หมายถึง เทพดาในศาสนาพุทธ เป็นมหาราชผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาด้านทิศเหนือ

สังคมไทย ผู้วิจัยมีประสงค์ให้หมายถึง สังคมที่มีวิถีชีวิตที่ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อในศาสนาที่มีความต่างกันในเรื่องของนิกาย และความเชื่อท้องถิ่นที่มีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค

วัฒนธรรมไทย ในงานวิจัยนี้หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตที่ถือปฏิบัติและสืบทอดกันมาทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ในที่นี้คือ บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งบทบาทของท้าวเวสสุวรรณเปรียบเป็นวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณเปรียบเป็นวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เกี่ยวข้องกับคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ ที่สืบสานกันมาในสังคมและวัฒนธรรมไทยเป็นเวลายาวนานจวบจนถึงปัจจุบัน คติความเชื่อนี้มีส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสมของแต่ละยุคสมัย ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนหลักฐานทางงานศิลปกรรม รวมถึงแนวคิดและทฤษฎีที่คาดว่าจะทำให้สามารถอธิบายถึงการปรับเปลี่ยนและการคงอยู่ของคติการนับถือ รวมถึงรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทยได้ทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับคติความเชื่อ
  - 1.1 เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา และสิ่งเหนือธรรมชาติ

Hoebel (1966, p. 464) มีแนวคิดที่ศาสนาประกอบด้วยระบบความเชื่อ ความคิด และการกระทำที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (Supernaturalism) ซึ่งสุมิตร บิทธิพัฒน์ (2545,

หน้า 25) อธิบายถึงสิ่งเหนือธรรมชาติว่า หมายถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจหรือคุณสมบัติพิเศษ แตกต่างจากสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มนุษย์จะมีความรู้สึกเคารพหรือเกรงกลัวสิ่งเหนือธรรมชาติที่ลึกลับ โดยเฉพาะสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านั้นอาจส่งอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์และความเป็นไปของโลกได้ ดังนั้นมนุษย์ต้องมีวิธีการที่ต้องปฏิบัติต่อสิ่งเหนือชาตินั้นอย่างเหมาะสม จึงจะสามารถดำเนินชีวิตด้วยความสงบสุขและปลอดภัย รวมทั้งนำเอาพลังอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติตามความเชื่อมาเป็นประโยชน์แก่ตนและสังคมอีกด้วย ระบบความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง ซึ่ง Durkheim (1965) เชื่อว่าการที่กลุ่มคนจำนวนมากมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วยกัน ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน อันจะนำมาซึ่งความเป็นปึกแผ่นของสังคม ศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างเสริมความมั่นคงของสังคม

ในยุคปัจจุบัน ความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาลได้ถูกให้ความสำคัญ ดังเห็นได้จากความเชื่อในเรื่องดังกล่าวนี้ได้ถูกกำหนดเป็นส่วนหนึ่งของ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หรือมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible cultural heritage) ซึ่งองค์การยูเนสโกได้ประกาศอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการปกป้องรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Convention on the safeguarding of intangible cultural heritage) อนุสัญญาดังกล่าวได้กำหนดขอบข่ายในส่วนนี้ไว้ว่าความรู้และวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (Knowledge and practices conceding nature and the universe) หมายถึง องค์ความรู้ ความชำนาญ ทักษะ การปฏิบัติ เครื่องหมายแสดงออกที่ชุมชนได้มีการพัฒนา และทำให้อยู่ถาวรที่มีการปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งออก มาในรูปแบบของคุณค่า ความเชื่อ พิธีกรรม (ราศี บุรุษรัตนพันธุ์, 2554)

การให้ความหมายดังกล่าวมาข้างต้น ในส่วนของบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยมีความสอดคล้องกับขอบข่ายที่ว่าไว้ นั่น กล่าวคือสัมพันธ์กับบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในเรื่องของบทบาทนี้ทำให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ในวิถีชีวิต และทำให้เกิดการสร้างรูปเคารพของท้าวเวสสุวรรณขึ้นมาในรูปแบบต่าง ๆ

1.2 เกี่ยวกับความเชื่อในสังคม

สุวรรณ จันทร์จางง (2540) กล่าวถึง ความเชื่อของมนุษย์ว่าโดยทั่วไปแล้วมีอยู่ 3 แบบด้วยกันคือ 1. ความเชื่อแบบศรัทธาประสาทะ (Faith) เป็นความเชื่อศรัทธาในศาสนา ในลัทธิความเชื่อในพระเจ้า ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือความศรัทธาในตัวบุคคล ในองค์ศาสดา ในวีระบุรุษ ความเชื่อแบบนี้ถือว่าเป็นสภาพของจิตที่ไม่ต้องการใช้เหตุผล 2. ความเชื่อที่เกิดจากการยอมรับว่าสิ่งหนึ่ง

มีอยู่หรือเป็นจริง (Belief) โดยอาศัยพยานหลักฐานและข้อมูลสนับสนุน เป็นความเชื่อที่อาศัย เหตุผล แต่เป็นเหตุผลที่ยังแฝงอยู่กับอารมณ์ความรู้สึก ผู้ที่มีความเชื่อแบบนี้ส่วนใหญ่จะลดอคติลง ได้เป็นบางส่วน และมีเหตุผลอยู่บ้าง และ 3. ความเชื่อที่เกิดจากองค์ความรู้ (Knowledge) โดยอาศัย ความมีพยานหลักฐานที่พิสูจน์ได้ เป็นความเชื่อที่เกิดจากการยอมรับว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดมีอยู่จริง สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์จากพยานหลักฐานที่เชื่อถือได้ เป็นความรู้ที่มีการพิสูจน์ แล้วเช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์

ธวัช ปุณ โนนทก (2530) มีความเห็นว่า ความเชื่อถือ การยอมรับ อันเกิดอยู่ในจิตสำนึก ของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีผลต่อมนุษย์และสังคม แม้ว่าสิ่งนั้นไม่สามารถพิสูจน์ ได้ว่าเป็นจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ก็ยอมรับและให้ความเคารพยำเกรง สิ่งเหล่านี้เรียกว่าความ เชื่อ และเมื่อมีความเชื่อก็จะทำให้เกิดพิธีกรรม การเช่นสรวง เพื่อวิงวอนให้เทพเจ้าหรือดวงวิญญาณ เหล่านี้คุ้มครองและขจัดเภทภัยให้แก่ชุมชน ทั้งนี้ สนิท สัมภการ (2539) ได้ให้ความเห็นว่า ลัทธิวิญญาณหรือความเชื่อเรื่องภูต ผี ปีศาจ รวมถึงเจ้าพ่อ หรือเทวดาทั้งหลายนั้น คงมีมานานแล้ว ในหมู่ประชากรแถบเอเชียอาคเนย์ ซึ่งรวมทั้งคนไทยเผ่าต่าง ๆ ด้วย ตั้งแต่ก่อนพุทธศาสนาแพร่เข้า สู่อานาจกรต่าง ๆ ในสุวรรณภูมิ โดยเดิมทีนั้นพุทธศาสนามีส่วนของมายาศาสตร์น้อยมากหรือ ไม่มีเลย แต่เข้ากันได้กับลัทธิวิญญาณที่มีอยู่เดิม เพราะแนวปรัชญาเรื่องกฎแห่งกรรม และการเวียน ว่ายตายเกิดในชาติต่าง ๆ ย่อมสอดคล้องกับการยอมรับว่ามีวิญญาณอยู่แล้ว

1.3 เกี่ยวกับความเชื่อในศาสนาพุทธ

ศาสนาพุทธเริ่มต้นก่อกำเนิดในประเทศอินเดีย หลังลัทธินับถือผีและพราหมณ์ เป็นศาสนาประเภทไม่มีพระเจ้า เป็นศาสนาแห่งเหตุผลและปัญญา คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็น พุทธปรัชญา สามารถใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตให้มีความสุข ทำให้ศาสนา พุทธสามารถเข้าใกล้ชิดกับตัวคนในสังคมได้มาก จึงมีการนำหลักการทางศาสนาพุทธมาใช้ใน การควบคุมสังคม ในความรู้สึกทางสังคมนั้น ผู้คนในสังคมจะให้ความสำคัญกับพระพุทธเจ้า เหนือกว่าผู้นำสังคม สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนจากความเชื่อในศาสนา คือการนับถือบูชาคนดี มีความสามารถ หลักของศาสนาพุทธสอนให้คนเชื่อในหลักเหตุผล ไม่ปลงใจเชื่อโดยง่าย ความเชื่อที่ปราศจากปัญญาเข้าไปกำกับความเชื่อนั้นไม่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา (พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับหลวง (เล่ม 20), 2525, หน้า 179-184)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต, 2553) ได้แสดงความเห็นถึงทัศนะของศาสนา พุทธ ต่อเรื่องเหนือสามัญวิสัยไว้ว่า หากถามว่าในทัศนะของศาสนาพุทธ อิทธิปาฏิหาริย์ เทวดา

หรือเทพเจ้าต่าง ๆ มีจริงหรือไม่ ถ้าตอบตามหลักฐานในคัมภีร์มีพระไตรปิฎกเป็นต้น โดยถือตามตัวอักษร ก็ต้องตอบว่า มีหลักฐานที่จะยืนยันคำตอบนี้มีอยู่มากมายทั่วไปในคัมภีร์ จนไม่ต้องยกมาอ้างอิง แต่ปัญหาเรื่องผีตางเทวดามีจริงหรือไม่ ไม่สำคัญเท่ากับว่า ถ้ากรณีที่มีอยู่จริง สิ่งเหล่านั้นมีฐานะอย่างไรต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ และอะไรคือ ความสัมพันธ์อันถูกต้องระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหล่านั้น ศาสนาพุทธได้วางหลักการต่าง ๆ ไว้ที่จะทำให้มนุษย์ได้รับแต่ผลดีในการเกี่ยวข้องกับเรื่องเหนือสามัญวิสัย อย่างน้อยก็ให้มีผลเสียน้อยที่สุด จุดสำคัญอยู่ที่เราเข้าใจหลักการที่พุทธศาสนาวางไว้และนำมาใช้ปฏิบัติกันหรือไม่ มนุษย์นั้นเป็นยอดแห่งสัตว์ที่ฝึกได้ มีศักยภาพสูงสามารถฝึกได้ทั้งทางกาย ทางจิต และทางปัญญา ให้วิเศษทำอะไร ๆ ได้ ประณีตวิจิตรพิสดารแสนอัศจรรย์อย่างไม่น่าเป็นไปได้ การมัวเพลินหวังผลจากฤทธาณูภาพและเทวานูภาพคลบนันดาล ก็คือการตกอยู่ในความประมาท ละเลยปล่อยให้ศักยภาพของตนสูญไปเสียเปล่า ผู้ใดไม่ประมาทไม่รีรอ เร่งฝึกตนไม่หยุดยั้ง ผู้นั้นจะบรรลุสิ่งเลิศล้ำที่ทั้งฤทธาณูภาพและเทวานูภาพไม่อาจให้ได้

1.4 คติความเชื่อของลัทธิพื้นเมืองในอินเดีย

ความเชื่อถือต่าง ๆ ในลัทธิพื้นเมือง มีอิทธิพลต่อศาสนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอินเดีย ในสมัยหลังอย่างมาก ดังปรากฏเรื่องราวอยู่ในวรรณกรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธ และศาสนาเชน ลัทธิที่ชาวอินเดียพื้นเมืองนับถือกันอย่างแพร่หลายและเกี่ยวข้องกับคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ ได้แก่ การนับถือเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์ (Goddess of fertility) การบูชาต้นไม้ (Tree worship) และการบูชายักษ์ (Yaksas cult)

การนับถือบุรุษหรือสตรีในฐานะผู้นำความอุดมสมบูรณ์มาเป็นคติเก่าแก่แพร่หลายอยู่ในดินแดนต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยสังคมล่าสัตว์จนถึงปัจจุบัน ในสังคมล่าสัตว์บุรุษได้รับการยกย่องในฐานะนักรบและผู้นำ ส่วนในสังคมกสิกรรมนับถือสตรีเพราะถือว่าการที่สตรีสามารถให้กำเนิดทารกได้ หมายถึง มีอำนาจที่ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่พืชพันธุ์ธัญญาหารได้เช่นกัน การนับถือเทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์คงอยู่มาตลอดในชนดั้งเดิม และเข้ามามีบทบาทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในวรรณกรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น คัมภีร์ฤคเวท คัมภีร์สิงหิตา คัมภีร์อถรรพเวท กล่าวถึงนามของเทพีแห่งความสมบูรณ์และ โชคลากไว้ต่าง ๆ กัน และบางเล่มกล่าวว่าแม่เทพของศาสนาฮินดูจะมีหลายองค์ แต่ถือว่าทุกองค์เป็นภาคของ “พระมหาลัก্ষมี” ซึ่งถือเป็นพระแม่ของจักรวาล (ผาสุข อินทรารุช, 2522) เทพีลัก্ষมีได้รับการยกย่องเป็นเทพีผู้ประทาน โชค ลากและความมั่งคั่ง ในไทยพบเหรียญดินเผาแสดงรูปเทพกู่เวร และรูปเทพกู่เวรคู่กับคชลักษณ์ที่จังหวัดสุพรรณบุรีและเมืองโบราณชัยจำปา จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นหลักฐานแสดงถึงคติการนับถือเทพกู่เวรเป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง (ผาสุข อินทรารุช, 2526)

สำหรับลัทธิบูชายักษ์นั้น เป็นความเชื่อแบบวิญญาณนิยม (Animism) แบบหนึ่ง ที่แพร่หลายอยู่ในกลุ่มชนดั้งเดิมของอินเดียที่มีโซอารยัน ลัทธินี้ได้ให้อิทธิพลต่อศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พุทธ และเชน รวมทั้งการทำรูปยักษ์ ได้เป็นต้นแบบของการทำรูปเคารพของศาสนาเหล่านี้ ในสมัยแรก ๆ ด้วย ชาวพื้นเมืองนับถือว่ายักษ์เป็นผู้นำความอุดมสมบูรณ์และความมั่งคั่งมาให้แก่มนุษย์ ลัทธินี้ยกย่องว่ายักษ์มีฐานะเป็นเทพารักษ์ (Tree spirits) จึงมีการสร้างรูปเคารพ วิหาร และพิธีกรรมอุทิศให้แก่มนุษย์ เช่นเดียวกับกรนับถือเทพสำคัญของอื่น ๆ (Coomaraswamy, 1929)

1.5 แนวคิดเกี่ยวกับค่านิยม

ราชบัณฑิตยสถาน (2524) ได้ให้ความหมายค่านิยมไว้ว่า ค่านิยม คือ ทัศนคติของสิ่งใดก็ตามที่เชื่อว่า สนองความปรารถนาของมนุษย์ได้ หรือคุณสมบัติของสิ่งใดก็ตามซึ่งจะทำให้สิ่งนั้นเป็นประโยชน์ น่าสนใจแก่บุคคล หรือกลุ่ม ซึ่งคำนี้ต่างจากคำว่า ธรรมดาประโยชน์ (Utility) เพราะมีค่าขึ้นอยู่กับความเชื่อของมนุษย์อย่างหนึ่ง ซึ่งโดยเนื้อแท้ไม่มีประโยชน์แต่อย่างใดเลย อาจเป็นที่ยอมรับว่าค่าสูงส่งได้เพราะมนุษย์เชื่อว่าสิ่งนั้นมีประโยชน์กับตน นอกจากนี้ของอย่างเดียวกัน อาจจะมีค่าสำหรับบุคคลไม่เหมือนกัน เราจึงไม่สามารถวัดออกมาได้อย่างแน่นอนว่าของนั้นมีค่าอย่างไร และในทางสังคมวิทยา ใช้คำว่าคุณค่าหรือค่านิยม ให้หมายถึง สิ่งที่บุคคลยึดถือเป็นเครื่อง ช่วยตัดสินใจและกำหนดการกระทำของตนเอง” จากความหมายนี้ทำให้เราสามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยม บุคคลและสังคมได้ ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างงานศิลปกรรมกับสังคม

โบราณวัตถุสถานที่มีรูปแบบทางศิลปกรรมสะท้อนให้เห็นการมีความเจริญรุ่งเรือง มีอารยธรรม แสดงให้เห็นอะไรหลายอย่างในเรื่องศาสนา ระบบความเชื่อ ลัทธิประเพณีและพิธีกรรม ในลักษณะที่สัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคม การทำมาหากิน และการเมืองการปกครอง (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2546) ทฤษฎีนี้สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาลักษณะและรูปแบบของรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณจากหลักฐานที่ปรากฏในแต่ละช่วงเวลาได้เป็นอย่างดี

ศิลปกรรมกับมนุษย์ยังคงมีความสัมพันธ์กันอยู่เสมอมา โดยมีการสืบทอดจากสังคมในอดีตมาถึงสังคมในยุคปัจจุบัน และงานศิลปกรรมก็คือส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เมื่อมีการสืบทอดสิ่งนั้นย่อมมีค่าและมีความหมายต่อสังคมและวัฒนธรรมนั้น ๆ ด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage) ซึ่งองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ และภูมิปัญญาของคนในอดีต ได้ให้ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งของที่เป็นรูปธรรม เช่น โบราณสถาน

แหล่งโบราณคดี งานสถาปัตยกรรมรวมทั้งกลุ่มสิ่งก่อสร้าง และสิ่งของที่มีขนาดเล็กและไม่ดึงดูดสายตา เช่น ร่องรอยต่าง ๆ ที่มีคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ สุนทรียะ มานุษยวิทยาชาติพันธุ์วรรณา และวิทยาศาสตร์ ซึ่งแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible heritage) เช่น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ อนุสรณ์สถาน เป็นต้น

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible heritage) ในประเทศไทยใช้คำว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แบ่งได้ 7 สาขา (ชาคริต ลิทธิฤทธิ์, 2559, หน้า 141-160) คือ

1. ศิลปะการแสดง
2. งานช่างฝีมือดั้งเดิม
3. วรรณกรรมพื้นบ้าน
4. กีฬาภูมิปัญญาไทย
5. แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล
6. ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
7. ภาษา

จากข้อ 5 และข้อ 6 ข้างต้น ทำให้เกิดการแสดงออกในรูปแบบของคุณค่า ความเชื่อ พิธีกรรม ซึ่งจะสัมพันธ์กับบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในอดีตและสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

3. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ

งานวิจัยโดย อูษา โพรทินิชฐ(2527) เรื่อง การศึกษารูปแบบและคติการนับถือพระกุเวรในสมัยทวารวดี ได้ศึกษาเกี่ยวกับคติการนับถือและรูปแบบของเทพกุเวรในศาสนาฮินดู พุทธและเชน จากข้อมูลเอกสารด้านศาสนา ประติมานวิทยาและศิลปะแล้วนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับข้อมูลทางวัตถุคือรูปเทพกุเวรที่พบในดินแดนไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 สารสำคัญจากการวิจัยคือ เทพกุเวรซึ่งได้รับการยกย่องเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งและโลกบาลประจำทิศเหนือในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และในศาสนาพุทธจัดให้เทพกุเวรเป็นบริวารพระพุทธรเจ้าและเป็นโลกบาลประจำทิศเหนือเช่นกัน จากหลักฐานทางวัตถุที่เป็นรูปเทพกุเวรที่พบทั้งในภาคกลาง ภาคตะวันออก เชียงเหนือ และในภาคใต้ แสดงถึงคติการนับถือเทพกุเวรที่มีอยู่ในวัฒนธรรมทวารวดี และพบว่ารูปแบบของเทพกุเวรที่สร้างขึ้นในสมัยทวารวดีตามคติที่นับถือมี 2 รูปแบบ คือ แบบเทพแห่งความมั่งคั่งและแบบเทพรักษาทิศ หลักฐานที่พบในภาคกลางและภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นรูปแบบเทพแห่งความมั่งคั่ง และในภาคตะวันออกเชียงเหนือเป็นแบบเทพผู้รักษาทิศ

ผลจากการวิจัยเรื่องนี้ เป็นข้อมูลที่น่าไปใช้ในการวิเคราะห์รูปแบบของรูปเคารพ
ท้าวเวสสุวรรณในอดีต และรูปแบบที่ปรากฏในปัจจุบัน

งานวิจัยโดย แสงดาว มุ่งดี (2549) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาอิทธิพลศาสนาพราหมณ์
ในพิธีกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น: กรณีศึกษาการ โคนจุกและพระราชพิธีโสกันต์
การศึกษาเรื่องนี้เป็นการศึกษาพิธี โคนจุกที่บ้านและพิธี โคนจุกที่โบสถ์พราหมณ์ รวมทั้งพระราชพิธี
โสกันต์ โดยกล่าวถึงสิ่งของที่ต้องเตรียมและขั้นตอนในการประกอบพิธี ตั้งแต่วันแรกจนจบพิธี
ซึ่งกล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณในขั้นตอนหนึ่งของพิธีว่า พราหมณ์จะทำพิธีแห่เด็กมาเข้าพิธี โดยจะให้
เด็กถือตะบองเพชร โดยเชื่อว่าตะบองเพชรเป็นอาวุธของท้าวเวสสุวรรณ สามารถป้องกันอันตราย
ที่เกิดจากผีได้

ข้อมูลจากการศึกษาเรื่องนี้ สามารถนำไปศึกษาเปรียบเทียบกับประเพณีปฏิบัติที่สืบ
เนื่องมาจากคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน

งานวิจัยโดย อรพรรณ กุหลาบรัตน์ (2531) ได้วิจัยเรื่อง พระกุเวรในวรรณคดีสันสกฤต
ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของพระกุเวรในวรรณคดีสันสกฤตเริ่มจากฐานะหัวหน้าชนบางกลุ่ม
และประมุขของเหล่ามนุษย์ ต่อมาในฐานะเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งและทรัพย์สมบัติ และมีฐานะ
เป็นโลกบาลประจำทิศเหนือด้วย มีบริวารเป็นยักษ์ คุหยัก และกินนร ผลจากการศึกษานี้
นำไปใช้ในการวิเคราะห์บทบาทของท้าวเวสสุวรรณ

งานวิจัยโดย พระมหาประยงค์ จันทร์แดง (2541) ได้วิจัยเรื่อง ศึกษาเปรียบเทียบ
สถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวท และความเชื่อต่อเทวดาใน
สังคมไทยปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า เทวดา คือสิ่งที่มนุษย์เคารพนับถือและยำเกรง เพราะเชื่อว่า
สามารถบันดาลทั้งคุณและโทษให้แก่มนุษย์ได้ โดยขึ้นอยู่กับความพอใจของเทวดาเป็นสำคัญ
บทบาทหน้าที่ด้านรักษาความปลอดภัยหรือคุ้มครองมนุษย์ในคัมภีร์สุตตันตปิฎก มีท้าวสักกะ
เป็นผู้นำ มีเทวดาบริวารอื่น ๆ มาช่วยรักษาความปลอดภัยให้แก่พระพุทธเจ้า ภิกษุ สามเณร
และพุทธศาสนิกชน ส่วนความเชื่อเรื่องเทวดาในสังคมไทยนอกจากเชื่อและนับถือผีแบบดั้งเดิม
แล้ว ได้ยอมรับนับถือเทวดาที่มาจากวัฒนธรรมอื่น โดยเฉพาะวัฒนธรรมอินเดียอีกด้วย คนส่วน
ใหญ่นับถือเทวดาเพราะหวังพึ่งพาอำนาจจากเทวดาหรือหวังผลประโยชน์จากเทวดาเป็นสำคัญ
ผลจากการ ศึกษาเป็นแนวคิดในการวิเคราะห์ถึงการคงอยู่และการปรับเปลี่ยนสถานภาพของ
ท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย

งานวิจัยโดย บำรุง ชำนาญเรือ (2552) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาล
วิทยาในศาสนาไชนะและพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธ

ศาสนาเถรวาทแบ่งโครงสร้างของจักรวาลเป็นสามส่วนคือ กามภพ รูปภพ และอรุภพ ในส่วนของ กามภพ แบ่งเป็น นรกภูมิ มนุษย์ภูมิ และสวรรค์ ท้าวเวสสุวัณเป็นมหाराชปกครองสวรรค์ชั้น จาตุมหาราชิกา ซึ่งอยู่สูงไปจากมนุษย์ภูมิชั้นหนึ่ง มีพวักษัเป็นบริวาร ผลจากการศึกษานี้นำไป สันเคราะห์เป็นข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของท้าวเวสสุวัณ

งานวิจัยโดย ฉัชพล ศิริสวัสดิ์ (2555) ได้วิจัยเรื่อง โลกบาลในวรรณคดีพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า โลกบาลในวรรณคดีพุทธศาสนามี 4 องค์ ได้แก่ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ และท้าวกุเวร อยู่บนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาในกามสุคติภูมิ ปกครองทิศหลักทั้ง 4 ของโลกในมิติราบ โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง มีบทบาทเกี่ยวข้องกับทั้ง โลกมนุษย์และเทวโลก โดยทำหน้าที่ปกป้องสวรรค์และช่วยเหลือผู้ที่มีคุณธรรมทั้งพระพุทเจ้าและพุทธบริษัท แนวคิด เรื่องโลกบาลในวรรณคดีพุทธศาสนามีความแตกต่างจากวรรณคดีสันสกฤต ผลจากการศึกษานี้ นำไปใช้ในการวิเคราะห์บทบาทของท้าวเวสสุวัณที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทย

งานวิจัยโดย วันชัย แก้วไทรสุน์ (2555) ได้วิจัยเรื่อง วัดจีนประชาศ โมสร (เล่งฮกยี่): ศิลปกรรม ความหมายทางสัญลักษณ์และบทบาทวัดพระพุทศาสนาฝ่ายจีน ผลการศึกษาพบว่า วัดนี้สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจัดวางตำแหน่งรูปเคารพตามแบบวัดพุทธฝ่ายมหายาน โดยรูปแบบและรูปเคารพเป็นลักษณะเฉพาะของวัดที่เป็นผลมาจากอิทธิพลของจีนตอนใต้ คติการ สร้างได้รวมเอาความเชื่อของศาสนาเต๋า ขงจื้อ และพุทธศาสนาไว้ด้วยกัน ข้อมูลจากการศึกษานี้ นำไปใช้เปรียบเทียบในการวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวัณและจุด โลกบาลใน วัดพุทธฝ่ายมหายาน

งานวิจัยโดย เฉิดฉันท รัตน์ปิยะภากรณ์ (2531) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาคติความเชื่อและ รูปแบบของ “ยักษ์” จากประติมากรรมที่พบในประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า คติความเชื่อ เกี่ยวกับประติมากรรมรูปยักษ์ที่พบในประเทศไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มาจากแนวคิดตาม คติความเชื่อในศาสนาพุทธคือ ยักษ์ในฐานะเทพารักษ์ ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง ในฐานะ ผู้ประทานบุตรและคุ้มครองเด็ก ในฐานะโลกบาลประจำทิศเหนือ ในฐานะทวารบาล และในฐานะ เป็นเครื่องค้ำชูศาสนา ท้าวเวสสุวัณตามคติความเชื่อนี้เป็นยักษ์ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง และ เป็นยักษ์ในฐานะโลกบาลประจำทิศเหนือ ตามคติความเชื่อเกี่ยวกับยักษ์ทวารบาลถือว่ายักษ์เป็น บริวารของท้าวเวสสุวัณและต้องมีรูปร่างใหญ่โต หน้าเสยะ ดาถลน มีเขี้ยวโง้ง ทำทีดุคัน ประติมากรรมรูปยักษ์ในสมัยรัตน โกสินทร์ลักษณะรูปแบบของยักษ์เปลี่ยนมาเป็นลักษณะ ทางประติมานวิทยาของตัวละครหรือ โขนในรามเกียรติ์ ผลจากการศึกษานี้นำไปใช้เปรียบเทียบ ในการวิเคราะห์รูปแบบของท้าวเวสสุวัณ

หนังสือพระราชพิธี 12 เดือน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ (2514) ซึ่งกล่าวถึงพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ปฏิบัติเป็นประจำตั้งแต่เดือน 1 ถึง เดือน 12 โดยทรงอธิบายและมีพระราชวินิจฉัยถึงความเป็นมาและเหตุผลในการปฏิบัติประเพณีนั้น

สาระสำคัญที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับท้าวเวสสุวรรณคือ พระราชพิธีในเดือนสี่ โดยกล่าวถึงพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ ว่าเป็นการเลียนแบบวิธีการบูชาอย่างลัทธิพราหมณ์ใหม่ พิธีนี้กระทำเพื่อเป็นการระงับภัยอันตรายทั้งปวงทั่วราชอาณาจักร และเป็นสวัสดิมงคลแก่พระนคร พระเจ้าแผ่นดิน ข้าราชการบริพารและราษฎร พิธีมี 3 วัน มีการสักการบูชาพระรัตนตรัย นิมนต์พระสงฆ์ มาสวดอาถรรพ์สวดมนต์ตลอดคืน บทสวดนี้เป็นบทสวดของท้าวเวสสุวรรณ ผู้อยู่ในพิธีต้องสวมมงกุฎ พิสมรและถือกระบองเพชร มีการแผ่ส่วนบุญแก่เทวดา ยักษ์ นาค กุมภัณฑ์ ส่วนสาระสำคัญในพระราชพิธีอาพาธพินาศ เป็นการนำบทสวดอาถรรพ์สวดมนต์มาสวด เพื่อขจัดโรคระบาด ซึ่งเชื่อว่าเกิดจากการกระทำของภูตผี ปีศาจ

ในหนังสือเรื่องประเพณีไทย ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล (2516) ได้กล่าวถึง ประเพณีต่าง ๆ ของไทยที่ควรรู้ ในส่วนที่เป็นข้อมูลเกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้ คือ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การทำขวัญเดือน และการ โคนจุก ซึ่งผู้แต่งกล่าวถึงขั้นตอนการปฏิบัติต่าง ๆ ในพิธีกรรมไว้อย่างละเอียด ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบพิธี ซึ่งจะมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องท้าวเวสสุวรรณรวมอยู่ด้วย เป็นต้นว่าในประเพณีเกี่ยวกับการเกิดจะมีการทำผ้ายันต์เป็นรูปท้าวเวสสุวรรณอยู่ด้านหน้า รูปแม่ชื่อประจำวันเกิดอยู่ด้านหลัง แขนงไว้ที่เปลเด็ก โดยถ้าเป็นเจ้านายรูปท้าวเวสสุวรรณจะเป็นหน้ามุนษย์ ถ้าเป็นสามัญชนรูปท้าวเวสสุวรรณจะเป็นหน้ายักษ์ โดยเชื่อว่าเป็นการป้องกันสรรพอันตรายจากแม่ชื่อหรือผีร้ายมาทวง

ในหนังสือประเพณีไทย ฉบับมหาราชครู ซึ่งรวบรวมโดย อรุณินทร์ วิริยะบุรณะ (2513) ผู้ช่วยพระราชพิธีพราหมณ์จารย์ ของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ พระนคร เป็นการรวบรวมประเพณีของไทยและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ปฏิบัติสืบกันมา มีพิธีที่บุคคลและครอบครัวพึงปฏิบัติตลอดจนพระราชพิธี รวมทั้งคติเก่าแก่ที่นิยมนับถือกันมา สาระสำคัญประกอบด้วย

1. วิธีบำเพ็ญกุศลและศาสนพิธี
2. พิธีเนื่องในการเกิด การตัดจุก การอุปสมบท พิธีมงคลสมรส พิธีนพเคราะห์
3. พิธีวางศิลาฤกษ์ การปลูกเรือน พระภูมิเจ้าที่

ในขั้นตอนของประเพณีต่าง ๆ หลายพิธี มีเนื้อหาและการปฏิบัติที่สืบเนื่องมาจากคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ เช่น การอ่านโองการบูชาท้าวโลกบาลก่อนประกอบพิธี โองการบูชา

เพื่อขอการคุ้มครองรักษาและขอพรจากท้าวเวสสุวรรณ คือ “...อุตตริตมิง กุเวโร จะ มหาราชา ทิศา ภาเคเตปิตุมเห อนรรักขันตอ โโรคเขนะ สุขเขนะ จะ...” จากนั้นจึงจะบูชาฤกษ์ และกระทำการตาม กำหนดพิธี

พระราชนิพนธ์เรื่องเทพเจ้าและสิ่งน่ารู้ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัว (2547) เป็นพระราชนิพนธ์ที่พระองค์ทรงค้นคว้าจากเอกสารต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็น คัมภีร์สันสกฤต สาระสำคัญกล่าวถึงเทพปกรณัม ซึ่งเป็นเทพเจ้าของพราหมณ์ที่คนไทยรู้จักกันดี โดยกล่าวถึง ทั้งในด้านประวัติและความเป็นมา ไม่ว่าจะเป็นพระนารายณ์ พิษณุ กฤษณ์ ลักษมี พญา ครุฑ เทวดา พระลักษมี พระอิศวร และอื่น ๆ ข้อมูลส่วนที่นำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ความรู้ เกี่ยวกับเทพกุเวรหรือท้าวเวสสุวรรณ

สุรศักดิ์ ทอง (2553) ได้รวบรวมความรู้เกี่ยวกับเทพที่เป็นที่รู้จักกันดีในประเทศไทยไว้ในหนังสือ สยามเทวะ และได้กล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณไว้ว่า มีความเป็นมาตามศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีนามเรียก ต่าง ๆ กันเช่น ไวศรวัน ไผศรพนธ์ กุณฑุ ยักษปติ ธนบดี คุหุยกธิปติ มีรายละเอียด เกี่ยวกับชื่อชานา โอรส-ธิดา พาหนะและบริวาร ตลอดจนอาวุธที่ท้าวเวสสุวรรณใช้

ในหนังสือจกกวาพิปนี รจนาโดย พระสิริมังคลาจารย์ (2523) พระเถระนักปราชญ์ ชาวลานนา อธิบายถึงเรื่องของจักรวาลโดยสรุป เรื่องของแม่น้ำมหาสมุทร เรื่องของทวีป และเรื่อง ของภูมิต่าง ๆ เช่น นรก สวรรค์ เป็นต้น ได้กล่าวถึงความเป็นมาของท้าวเวสสุวรรณในทาง พุทธศาสนา โดยอ้างอรรถกถาอาฎานาฎิสูตโรธิบายว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังไม่ได้อุบัติขึ้น ท้าวเวสสุวรรณหาราชได้เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อว่ากุเวร ทำสวนอ้อย มีโรงหีบเจ็ดแห่ง ได้ทำบุญโดยให้ ผลประ โยชน์ที่เกิดขึ้นในโรงหีบแห่งหนึ่งแก่มหาชนที่มาถึง ผลประ โยชน์ได้เกิดขึ้นในโรงหีบ นั้นมากกว่าโรงหีบที่เหลือ การณ์ครั้งนี้ทำให้เขาปลื้มใจจึงนำเอาผลประ โยชน์ที่เกิดขึ้นในโรงหีบที่ เหลือให้ทานตลอดเวลา 20,000 ปี เมื่อตายแล้วได้เกิดเป็นเทพบุตรนามว่ากุเวร ในชั้นจาตุมหาราชิกา ต่อมาได้ครองราชย์ในราชธานีวิสาณ จำเดิมแต่นั้นก็เรียกว่าท้าวเวสสุวรรณ มีนครอื่น ๆ อีก 10 แห่ง อันบุญฤทธิ์อันมิตได้เป็นอันดีในอากาศคืออาฎานาฎา กุสินาฎา ปรกุกสินาฎา นาฎปรียา ปรกสิต นาฎา กุปีวันตะ ชโนมะ มนวนวติ อัมพรวติ แม้สระ โบกขรณีและมณฑปทั้งหลายก็ได้ปรากฏแก่ พระราชานั้น

ท้าวเวสสุวรรณเป็นอธิบดีของพวักษัษย์ ดังในฎีกาสัตตภันท์กล่าวว่า เป็นนายใหญ่ของพวักษัษย์ เช่นอาพวักษัษย์ เป็นต้น ในการอธิบายนี้ผู้รจนาได้กล่าวถึงท้าวจตุโลกบาล โดยกล่าวอ้างถึงฎีกา ชินลังการซึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ ได้กล่าวไว้ว่า ท้าวเวสสุวรรณมหาราชขึ้นไปพร้อมด้วย เสนางคนิกของตน ณ ขอบจักรวาลด้านเหนือ ทรงม้าตัวประเสริฐสี่ทอง รับหน้าที่อารักขาใน ทิศเหนือบนยอดเขาขุคนธรพร้อมด้วยพวักษัษย์ซึ่งถือดาบทอง

สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส (2536) ทรงพระนิพนธ์พระปฐมสมโพธิกถา โดยการชำระคัมภีร์เก่า ๆ ทางพุทธศาสนารวบรวมไว้ในรูปพุทธประวัติ โดยแบ่งออกเป็น 29 ปริเฉท เริ่มต้นลำดับศกยวงศ์ จนถึง พระสิทธัตถะออกภิเษกกับนางพิมพา เสด็จออกผนวช บรรลุ พระโพธิญาณ เสด็จกลับมาโปรดพุทธบิดาและนางพิมพา เสด็จปรินิพพาน พราหมณ์แบ่ง พระบรมสารีริกธาตุ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออก 84,000 ส่วน ตอนท้าย กล่าวถึงอันตราย 5 ในอนาคต ได้แก่ อันตรายแห่งพระปริยัติ การปฏิบัติ การตรัสรู้มรรคผล สมณเพศและชาติ มีหลายตอนที่กล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณ หรือท้าวจตุโลกบาลในฐานะเป็นผู้พิทักษ์ พุทธศาสนา ตั้งแต่การไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่สวรรค์ชั้นดุสิตก่อนจุติมาเป็นมนุษย์ ต่อมาเมื่อ พระนางสิริมหามายาทรงพระครรภ์ ก็ได้มาปรากฏองค์ช่วยเหลือการประสูติ เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะออกผนวชก็ได้รองรับขาทั้งสี่ของม้ากัณฐกะ

ในพระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2539, หน้า 363-364) ได้อธิบายความในพระสูตรต้นปิฎก ที่ฉนิทกย ปาฎิกวรรค ซึ่งกล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณ ได้ด้วยมนต์ อาณานาถียปรีตรแก่พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ สำหรับให้ พุทธสาวกสวดป้องกันอันตรายจากยักษ์หรือมนุษย์เบียดเบียน ใจความแห่งคำสวดเป็นคำนมัสการ พระพุทธเจ้าเจ็ดพระองค์ มีพระโคตมพุทธเจ้าเป็นองค์สุดท้ายพร้อมทั้งพรรณนาคุณลักษณะ ของพระพุทธเจ้า และกล่าวถึงท้าวจตุมหาราชทั้ง 4 เคารพและนมัสการพระพุทธเจ้า บทสวดนี้ได้ นำมาใช้ในพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์และพระราชพิธีอาพาธพินาศ ในปัจจุบันนำมาสวดใน พิธีที่เรียกว่าสวดภาณยักษ์

ในไตรภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง (ฉบับตรวจสอบชำระใหม่) ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ ของพระญาณโฑ (2517, หน้า 158-178) ได้กล่าวถึง ท้าวจตุโลกบาลว่ามีหน้าที่ เป็นผู้รักษา มนุษย์โลก คอยสอดส่องคุ้มครองมนุษย์ที่ประกอบผลบุญแล้วรายงานต่อพระอินทร์ เพื่อให้ได้ไปเกิด ในสรวงสวรรค์ โดยในวันขึ้นหรือแรม 15 ค่ำ ท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่จะเสด็จมาตรวจโลกด้วยตนเอง

ท้าวจตุโลกบาลมีสถานที่ปกครองตั้งแต่กลางเขาสิเนรุ ลงมาจนถึงมนุษย์โลก มีอาณาเขต แผล่อกไปจรดขอบจักรวาล เทวดาทั้งหลายที่อยู่ในชั้นจตุมหาราชิกาภูมินี้ทั้งหมด เป็นบริวาร ภายใต้อำนาจของมหาราชทั้ง 4 คือ

ท้าวธตรฐ รักษาอยู่ทางทิศตะวันออก เป็นอธิบดีของหมู่คนธรรพ์

ท้าววิรุฬหก รักษาอยู่ทางทิศใต้ เป็นอธิบดีของหมู่กุมภัณฑ์

ท้าววิรูปักษ์ รักษาอยู่ทางทิศตะวันตก เป็นอธิบดีของหมู่่นาค

ท้าวเวสสุวรรณ รักษาอยู่ทางทิศเหนือ เป็นอธิบดีของหมู่ยักษ์ โดยเรียกชื่อท้าวเวสสุวรรณ ว่าท้าวไพศรพนธ์ ดังความว่า

“...แต่แผ่นดินหน้ทักษินเขาพระสิเนรุราช มีเมืองใหญ่เทพดาอยู่ 4 เมือง โดยกว้าง โดยยาวเมืองนั้นใหญ่ได้ 4,000,000 วา รอบนั้นเทียรย่อมกำแพงทองประดับด้วยแก้ว 7 ประการ แลกำแพงอันรอบนั้นโดยสูงได้ 8,000 วา บานประตูนั้นเทียรย่อมแก้วแลมีปราสาทอยู่เหนือประตู นั้นทุกอันในเมืองนั้นเทียรย่อมปราสาทแก้ว ผุ่งเทพดาอยู่ในแผ่นดินนั้นเป็นแผ่นดินทองพรายงาม รานักหนาดังหน้ากลองแลอ่อนดั่งฟูกผ้า แลแก้วนั้นเมื่อเหยียบลงอ่อนสน้อยแล้วก็เต็มขึ้นมาเล่าปี่ มิเห็นรอยดินเลย นอกนั้นมีน้ำใสกว่าแก้วแลมีดอกบัวบาน 5 สิ่ง ในสระน้ำนั้นหอมดังแสร์งอบ แลมีสรรพดอกไม้อันประเสริฐงามมีลูกงาม แลมีต้นไม้อันประเสริฐงามมีลูกอันประเสริฐแลมีรส โอชาอันยิ่ง แลไม้ฝุ่งนั้นเป็นดอกเป็นลูกทุกเมื่อแลบ่ห่อนจะรู้วายเลย เทพดาผู้เป็นพระญา แก่เทวดาทั้งหลายฝ่ายตะวันออกเขาสิเนรุราชนั้น ชื่อว่าท้าวธรรฐราช เป็นพระญาแก่เทพดา ทั้งหลายรวดทั่วทั้งกำแพงจักรวาลฝ่ายตะวันออก แลเทพดาผู้เป็นพระญาแก่เทวดาทั้งหลายแลผุ่ง ครุฑราชแลนาคราชถึงกำแพงจักรวาลเบื้องตะวันตกชื่อว่า ท้าววิรูปักษะราช เทพดาผู้เป็นพระญา ฝ่ายทักษิณ ชื่อว่าท้าววิรูปหกราช เป็นพระญาแก่ผุ่งยักษ์อันชื่อกุมภกันท์ แลเทวดาทั้งหลายรวดไป ถึงกำแพงจักรวาลฝ่ายทักษิณ แลเทพดาผู้เป็นพระญาฝ่ายอุดรชื่อท้าวไพศรพณ์มหาราช เป็น พระญาแก่หมู่ยักษ์ทั้งหลาย แลเทพดาฝ่ายอุดรทิศเขาพระสิเนรุราชรวดไปถึงกำแพงจักรวาลฝ่าย อุดรทิศนั้นแล...”

จากเนื้อหาและข้อความในวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิภคานี้สรุปได้ว่า ในบริเวณเขา พระสุเมรุมีกำแพงจักรวาลและมีเทพดาประจำทั้ง 4 ทิศ คือทิศตะวันออกนามว่า ท้าวธรรฐราช ทิศตะวันตก คือ ท้าววิรูปักษะราช ทิศใต้ คือท้าววิรูปหกราช และทิศเหนือคือ ไพศรพณ์มหาราช หมายถึงท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งปรากฏนามและตำแหน่งมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว

นวรรตน์ ภักดีคำ (2553) ได้กล่าวถึงคติการนับถือและความเป็นมาของเทพเจ้าและ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวจีนเคารพนับถือ ไว้ในหนังสือเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จีน รวมทั้งอธิบายถึง รูปลักษณะของเทพเจ้านั้น ๆ ด้วย ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับท้าวเวสสุวรรณ เป็นการกล่าวถึงเทพเจ้า แห่งโกกทรรพย์ไฉซึ่งเอี้ยและตันกัลปพฤกษ์ (ตันไม้เงิน ทอง) ที่มีเงินทองข้าวของวิเศษแขวนอยู่กับ ตันไม้ ซึ่งสอดคล้องกับคติการบูชาตันไม้เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ในลัทธิพื้นเมืองใน อินเดีย ผู้แต่งได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า ไม่ว่าจะเป็เทพเจ้าแห่งโกกทรรพย์หรือตันกัลปพฤกษ์ก็ ตาม ล้วนเป็สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางจิตใจของมนุษย์นั่นเอง

นอกจากนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึงท้าวจตุโลกบาลซึ่งจีนเรียก “ชื่อเต้าเทียนหวัง” เป็นผู้คุ้ม คุ้มของพระพุทธศาสนา และอธิบายถึงลักษณะของเทพผู้ดูแลแต่ละทิศว่าแต่ละองค์มีลักษณะ รูปแบบอย่างไร โดยในส่วนของเทพที่ดูแลทิศอุดรคือท้าวเวสสุวรรณภาษาจีนเรียก “ตัวเหวินเทียน หวัง” มียักษ์เป็นบริวาร มือถือเจดีย์ มีเมฆลอยล้อมรอบริมฝีปากยิ้มเล็กน้อยดั่งจะร่ำเวทมนต์

“ตัวเหวิน” คือ รัฟฟิงเรื่องราวทั้งมวลทางโลกเช่น ความสุข สิริมงคล และคุณธรรม และอธิบายว่า รูปปั้นท้าวจตุโลกบาลที่มักพบประดับตามวัดจีน มีรูปลักษณะไม่ตรงกับภาพเดิมของท้าวจตุโลกบาลที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย เนื่องมาจากอิทธิพลของนวนิยายอิงพงศาวดารเรื่องห้องสิน

หนังสือ 108 สัญลักษณ์จีน (ปิยะแสง จันทรวงศ์, 2552) กล่าวถึงคตินิยมของชาวจีน ที่มีมายาวนานจนถือเป็นคติสัญลักษณ์วัฒนธรรมแบบจีน ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ สาระในส่วนที่กล่าวถึง ไฉซิงเอี้ยหรือไฉเสินเย่ ซึ่งชาวจีนถือเป็นสัญลักษณ์ของเทพเจ้าแห่ง ความร่ำรวยหรือเทพเจ้าแห่งโชคลาภและเป็นเทพที่ชนทุกชั้นนิยมกราบไหว้บูชา โดยจะต้อง กราบไหว้บูชาเป็นองค์แรกของปีใหม่ (ตรุษจีน) เรื่องราวและที่มาของไฉซิงเอี้ยมีมากมายและ หลากหลายกว่าเทพองค์อื่น โดยแต่ละตำนานแตกต่างกันไปโดยสิ้นเชิง ผู้แต่งยึดข้อมูลจากเอกสาร ภาษาจีนเป็นหลัก โดยกล่าวถึงที่มาและรูปลักษณะของไฉซิงเอี้ยบู๊และไฉซิงเอี้ยบุ๋น ซึ่งมีผู้กล่าวว่า ได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อเรื่องเทพซมภลหรือท้าวเวสสุวรรณในศาสนาพุทธมหายาน

จากการสำรวจองค์ความรู้จากเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงแนวคิด และทฤษฎีต่าง ๆ ข้างต้น ในการวิจัยเรื่องนี้จึงกำหนดแนวคิดหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์ไว้ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการความสัมพันธ์ของมนุษย์และวัฒนธรรม
2. แนวคิดเกี่ยวกับระบบสัญลักษณ์ ที่ปรากฏในลักษณะรูปแบบของรูปเคารพ ท้าวเวสสุวรรณ
3. แนวคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมและแบบพุทธศาสนา ในเรื่องเกี่ยวกับรูปเคารพและ คติการนับถือ
4. แนวคิดทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยม ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ที่เป็น แบบแผนทั่วไปและเกิดขึ้นอย่างสม่าเสมอระหว่างสังคมกับบุคคล อันเป็นผลที่เกิดจากการที่บุคคล มีประโยชน์ร่วมกัน และผลประโยชน์นั้นได้ชื่อว่ามีคุณค่าทางสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง ท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ผู้วิจัยบูรณาการวิธีการศึกษาให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับข้อมูลที่มีความแตกต่างกัน โดย ทำการวิจัยจากเอกสารและการสำรวจภาคสนาม เพื่อนำมาถนกรอง จัดระบบ และหาความเชื่อมโยงในมิติต่าง ๆ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ แล้วนำเสนอรายงานการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ใน ลักษณะความเรียง

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการดังต่อไปนี้

1.1 การศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary research) ศึกษาวิจัยเอกสารทั้งเอกสาร
ชั้นต้นที่มีการปริวรรตแล้ว ซึ่ง ได้แก่ ศิลจารึกและจารึกต่าง ๆ พระไตรปิฎก วรรณกรรมทางศาสนา
วรรณกรรมพื้นบ้าน และเอกสารชั้นรองในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นงานวิจัย วิทยานิพนธ์ และตำรา
วิชาการ

1.2 การศึกษาภาคสนาม (Fieldwork educational method) เป็นการลงพื้นที่เพื่อเก็บ
รวบรวมข้อมูลในแหล่งที่มีหลักฐานเกี่ยวกับรูปแบบและคติการนับถือท้าวเวสสุวัณ โดยใช้วิธีการ
ทางประวัติศาสตร์ (Historical method) และวิธีการทางประวัติศาสตร์ศิลปะ (Art history methods)
สำหรับข้อมูลที่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ทางวัตถุ และเก็บข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการสัมภาษณ์
และสังเกตการณ์

1.3 การสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ (Narrative research) ได้แก่

1.3.1 ทำการสัมภาษณ์เพื่อหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์และแนวคิดจากผู้รู้ในพื้นที่
ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ

1.3.2 สังเกตการณ์เพื่อเก็บข้อมูลเสริมวิธีการอื่น ๆ โดยใช้กระบวนการสังเกต
จากต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคติการนับถือท้าวเวสสุวัณ

1.4 การศึกษาเฉพาะกรณี (Case study) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่
ปรากฏขึ้น หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับท้าวเวสสุวัณ เช่น พิธีกรรมที่น่าสนใจ

2. การตรวจสอบข้อมูล เพื่อให้ผลการวิจัยครั้งนี้มีความเที่ยงตรง (Validity) และเชื่อถือ
ได้ (Credibility) ผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากการรวบรวมข้อมูลเสียก่อน ทั้งข้อมูล
จากการศึกษาวิจัยเอกสารและข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม โดยใช้วิธีการตรวจสอบ ดังนี้

2.1 การวิพากษ์ภายใน (Internal appraisal) เป็นการตรวจสอบข้อมูลเอกสาร
โดยการวิเคราะห์เนื้อหาของเอกสาร องค์ประกอบสำคัญที่นำมาใช้ในการพิจารณา คือ

2.1.1 เกี่ยวกับตัวผู้เขียนมีความน่าเชื่อถือเพียงใด ในคุณสมบัติด้านคุณวุฒิ
ประสบการณ์ ผลงานและการเป็นที่ยอมรับ

2.1.2 เกี่ยวกับเนื้อหาของเอกสาร จะตรวจสอบความถูกต้องและทันสมัย
เนื่องจากข้อมูลบางอย่างอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแล้ว

2.2 การวิพากษ์ภายนอก (External appraisal) เป็นการตรวจสอบข้อมูลจากหลักฐานที่
ปรากฏ รูปเคารพ ภาพถ่ายและผู้ทรงคุณวุฒิ โดยนำวิธีตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation)
มาช่วยในการพิจารณาสองลักษณะด้วยกันคือ

2.2.1 ด้านข้อมูล (Data triangulation) ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และความเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร เมื่อแหล่งที่มาของข้อมูลมีความแตกต่างกันใน ด้านเวลา สถานที่ และบุคคลผู้ให้ข้อมูล

2.2.2 ด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) ตรวจสอบความ สอดคล้องกันของข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีที่ต่างกัน และข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลในเรื่องเดียวกัน ผลที่ได้จากการรวบรวมด้วยวิธีที่ต่างกัน หากมีความเหมือนหรือใกล้เคียงกัน ย่อมมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น และหากพบว่ามีความแตกต่างกันก็สามารถที่จะหาข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อหาข้อสรุปที่ถูกต้องได้

3. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลในการทำวิจัยครั้งนี้ได้นำแนวคิดใน ส่วนของวัฒนธรรมของกรมศิลปากรมาใช้เป็นแนวทาง โดยนำข้อมูลที่ได้มาทั้งจากการศึกษาเอกสาร และการศึกษาภาคสนาม มาจัดทำให้เป็นระบบ หาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้ง เชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อ การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมไทย ตามวัตถุประสงค์และขอบเขตการศึกษา โดยมีขั้นตอนในการวิเคราะห์ ดังนี้

3.1 จัดระบบเนื้อหาของข้อมูล ทำการตีความเพื่อจัดกลุ่มข้อมูลเป็นหมวดหมู่ (Classification) ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ จำแนกข้อมูลตามประเด็นหลัก ดังนี้

3.1.1 ประเด็นทางสังคม

3.1.2 ประเด็นทางวิถีชีวิต

3.1.3 ประเด็นทางพุทธศาสนา

3.1.4 ประเด็นทางรูปแบบของศิลปกรรม

3.2 การตีความในเชิงเหตุและผล วิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ตามกรอบที่กำหนด ในขอบเขตการศึกษา

3.3 สรุปผลการวิเคราะห์

4. การนำเสนอผลการวิจัย นำเสนอด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) ในลักษณะความเรียง

5. ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ได้แก่

5.1 เก็บรวบรวมข้อมูลและศึกษาเอกสาร จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเอกสาร ชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง

5.2 เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยลงพื้นที่รวบรวมและศึกษาหลักฐานเชิงประจักษ์ รวมถึงการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์

- 5.3 กำหนดกรอบความคิด
- 5.4 กำหนดเค้าโครงการวิจัย
- 5.5 ตรวจสอบข้อมูลทั้งข้อมูลภาคเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม
- 5.6 วิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ข้อมูล
- 5.7 สรุปผลการวิเคราะห์
- 5.8 นำเสนอผลวิจัย

บทที่ 2

ความเป็นมา และบทบาทของท้าวเวสสุวรรณ

ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย ความเป็นมาและบทบาทสำคัญของท้าวเวสสุวรรณ ที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนา

ส่วนการจัดการข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลได้นำกรอบแนวคิดของกรมศิลปากร มากำหนดใช้ในการวิจัย ดังมีเนื้อหาตามลำดับดังนี้

ท้าวเวสสุวรรณในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ศาสนาพราหมณ์: ความเป็นมาและคติการนับถือ

ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาเก่าแก่ที่สุดศาสนาหนึ่งของโลกโดยเกิดก่อนพุทธศาสนา ไม่น้อยกว่า 5,000 ปี ศาสนาพราหมณ์มีแหล่งกำเนิดในดินแดนชมพูทวีป ซึ่งชาวพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้ นับถือธรรมชาติเช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ ต้นไม้ใหญ่ ภูเขา เป็นต้น โดยเชื่อว่ามีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์แฝงอยู่ในธรรมชาติเหล่านั้น การเกิดฝนตก ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ความหนาวเย็น ความแห้งแล้ง ความมืด ความสว่าง เป็นเพราะอำนาจของวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่สิงอยู่เช่น พระอาทิตย์ มีอำนาจทำให้เกิดความมืด ความสว่าง จึงมีการบูชาด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นพอใจ เมื่อพวกอารยันได้อพยพบุกรุกเข้าไปยังอินเดียโบราณได้ผสมผสานความเชื่อของชาวพื้นเมืองเข้ากับลัทธิของตนที่เชื่อว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก ดังนั้นสิ่งมีชีวิตทั้งหมดในโลกจึงเป็นไปตามคำสั่งและความต้องการของพระพรหมเกิดวิวัฒนาการกลายเป็นศาสนาพราหมณ์ ซึ่งระยะแรก ๆ คงมีแต่เทพเจ้าประจำธรรมชาติก่อน เช่น สุริยเทพ วรุธเทพ พระอินทร์ ต่อมาจึงเกิดเทพเจ้าขึ้นอีกมากมาย พวกอารยันเชื่อว่าเทพเจ้าที่อยู่บนสรวงสวรรค์จะคอยดูแลทุกข์สุขให้กับมนุษย์ มนุษย์จึงต้องสวดอ้อนวอนบูชาเทพเจ้าด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นทั้งการสรรเสริญเทพเจ้าและร้องขอให้เทพเจ้าประทานความสุขให้กับพวกตน พวกอารยันได้แสดงตนว่าเป็นผู้รู้วิธีปฏิบัติต่อเทพเจ้าโดยเรียกตนเองว่าพราหมณ์ และได้แต่งคัมภีร์ขึ้น โดยรวบรวมจากลัทธิต่าง ๆ ที่มีอยู่เดิม แล้วตั้งตนเป็นคณาจารย์รับสั่งสอนและประกอบพิธีกรรม คำสอนของพราหมณ์นี้เรียกว่าลัทธิพราหมณ์หรือศาสนาพราหมณ์ ต่อมาได้มีการพัฒนาศาสนาพราหมณ์มาเป็นฮินดูหรือพราหมณ์ใหม่ นับถือพระพรหมเช่นเดียวกัน โดยถือว่าโลहितของพระพรหมทำให้เกิดเทพอีกองค์หนึ่งคือ พระรุทธะ พระรุทธะแบ่งภาคเป็นพระศิวะและพระนารายณ์ ซึ่งเทพทั้งสององค์นี้ยังแบ่งภาคออกไปอีกมากมาย ศาสนาฮินดูจึงมีเทพเจ้ามากมายหลายองค์ โดยเทพทั้งหลายนั้นในที่สุดก็กลมกลืนเข้ากับพระพรหม

(วิไลเลขา ถาวรชนสาร, นันทนา เตชะวณิชย์, ประภัสสร บุญประเสริฐ และกิติยวดี ชาญประโคน, 2552)

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แบ่งออกเป็น 2 สมัย คือ

1. สมัยพระเวท เป็นช่วงที่ชาวอารยันได้พัฒนาการนับถือเทพเจ้าให้มีระเบียบแบบแผน มีพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย มีการแต่งคัมภีร์พระเวทขึ้น โดยมี 3 หมวด จึงเรียกว่าไตรเวท ได้แก่ ฤคเวท เป็นบทสวดสรรเสริญเทพเจ้า สามเวท เป็นบทขับกล่อมเทพเจ้า ยજุสเวท เป็นระเบียบวิธีการบูชาัญญและบวงสรวงต่าง ๆ ต่อมา มีการแต่งคัมภีร์อาถรรพเวทขึ้นอีกหนึ่งคัมภีร์ เป็นบทรวบรวมคาถาอาคมและเวทมนต์

2. สมัยหลังพระเวทหรือสมัยพราหมณะ เป็นยุคที่วรรณคดีพราหมณ์เรื่องอำนาจ มีอิทธิพลเหนือวรรณคดีอื่น ๆ เพราะเป็นวรรณคดีที่มีโอกาสได้ศึกษาพระเวท จึงเป็นผู้ผูกขาดในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ยุคนี้นับถือเทพเจ้าสูงสุดคือตรีมูรติ ประกอบด้วย พระพรหม พระศิวะ และพระนารายณ์ คัมภีร์ทางศาสนาที่สำคัญในยุคนี้อีกคือ คัมภีร์พราหมณะ (เป็นร้อยแก้วที่กล่าวถึงการสรรเสริญพระเจ้า และการบูชาัญญ) คัมภีร์อาร์ณยะและอุปนิษัต (เป็นบทประพันธ์ด้านปรัชญา เรื่องพระเป็นเจ้า โลก และมนุษย์) นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีทางศาสนาเกิดขึ้นในระยะต่อมาอีกเป็นจำนวนมาก ที่สำคัญคือ มหาภารตชาดก และมหาภารตะ

หลังรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชประมาณ 200 ปี ชาวฮินดูเริ่มหันมาสู่ศาสนาพุทธและศาสนาเชนมากขึ้น กลุ่มพราหมณ์จึงสังคายนาเทวปกรณของตนขึ้นใหม่ โดยจัดหมวดหมู่กลุ่มเทพเสียใหม่ แล้วรจนานขึ้นเป็นคัมภีร์ปุราณะ เป็นภาษาสันสกฤตในรูปของฉันทน์ กล่าวถึงตำนานว่าด้วยกำเนิด โลก เทวดาและมนุษย์ ประวัติเทพเจ้า ตลอดจนความรู้ทางศาสนา ปรัชญา และประวัติศาสตร์

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีระยะเวลาแห่งการพัฒนาตนเองมายาวนานมาก คิดความเชื่อได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เริ่มแรกมีความเชื่อในพระเจ้าตามแบบความเชื่อดั้งเดิมของชาวพื้นเมืองและนับถืออำนาจลึกลับทุกชนิดที่แฝงอยู่ในธรรมชาติ ต่อมาเมื่อเกิดคัมภีร์พระเวท พระเจ้าได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงไป เริ่มจากพระพรหมจนในที่สุดเปลี่ยนมาเป็นพระศิวะบ้าง พระวิษณุบ้าง ต่อมาเมื่อได้มีการพัฒนาจากศาสนาพราหมณ์มาเป็นฮินดูหรือพราหมณ์ใหม่ คำสอนในเรื่องพระเจ้าได้ปรากฏอยู่ในรูปของปรมาตมัน คือพระเจ้าผู้ไม่มีรูปร่างแต่สำแดงองค์ออกมาเป็นสามรูปคือ พระพรหม พระศิวะและพระวิษณุ จุดหมายสุดท้ายของศาสนาฮินดูคือการเข้าสู่โมกษะ ซึ่งผู้ที่จะเข้าถึงได้ต้องสามารถหลุดพ้นจากกองกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง และไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป (ปาณิศา มีแสง, 2556)

แนวคิดและคติความเชื่อเกี่ยวกับโลก ทิศ และเทพ

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นศาสนาที่ไม่มีศาสดา แต่เป็นศาสนาในรูปของปรัชญา เป็นศาสนาประเภทพหุเทวนิยม (Polytheism) คือ มีการนับถือเทพเจ้าหลายองค์ เทพเทวดา ถือเป็นสิ่งสำคัญหรือแกนหลักของศาสนา เทพแต่ละองค์ได้รับการยกย่องในฐานะเทพเจ้า ซึ่งมีอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอิทธิพลเหนือมนุษย์ เทพเจ้าคือที่มาของศีลและธรรมในศาสนา ศาสนาฮินดูจึงมีเทพเจ้ามากมายซึ่งมีฤทธิ์เดชต่างกัน และมีการบูชาเทพเจ้าทั้งหลายแยกออกไป เพื่อให้เป็นที่พอใจของเทพเจ้าแต่ละองค์

สำหรับแนวคิดในเรื่องโลกหรือจักรวาลนั้น ศาสนาพราหมณ์ถือว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้าง จักรวาลและสรรพสิ่งในจักรวาล ในคัมภีร์ฤคเวทแบ่งโลกหรือจักรวาลออกเป็น 3 ส่วน คือ โลกหรือแผ่นดิน (ปฤถिवี) บรรยากาศ (อันตริกษะ) และสวรรค์ (ทิวะ)

1. โลก (ปฤถिवี) เป็นส่วนที่อยู่เบื้องล่าง เป็นส่วนที่เป็นพื้นดิน เป็นทั้งที่เกิด ที่ตายของ สิ่งมีชีวิต แผ่นดินหรือโลกนี้ในคัมภีร์ฤคเวทกล่าวว่ามีรูปพรรณสัณฐานแผ่กว้างเป็นวงกลม เหมือนล้อรถทรงของพระอินทร์

2. บรรยากาศ (อันตริกษะ) เป็นส่วนที่อยู่เหนือโลกขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง เป็นส่วนที่สมมุติ ว่าเป็นที่ว่างเปล่าทั้งหมด ชาวอารยันเรียกส่วนนี้ว่าทะเลหรือมหาสมุทร เพราะเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของ น้ำ เนื่องจากเมื่อมองขึ้นไปบนท้องฟ้า เห็นกลุ่มเมฆที่ล่องลอยไปมา มีรูปลักษณะต่าง ๆ กัน จึงเข้าใจว่าในบรรยากาศมีภูเขา มีมหาสมุทร มีโค ซึ่งความเชื่อเช่นนี้เป็นบุคลาธิษฐานของ ก้อนเมฆ เสมือนโคที่อุ้มน้ำนมไว้ จะปล่อยน้ำนมคือน้ำฝนโปรยปรายลงมายังพื้นโลก

3. สวรรค์ (ทิวะ) เป็นส่วนที่สูงขึ้นไปจากบรรยากาศอีกชั้นหนึ่ง เป็นส่วนที่มีแสงสว่าง และความเรืองรองมาก

ในแต่ละส่วนของโลกมีเทพประจำอยู่ โดยมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอำนวยคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ในแง่การให้ความช่วยเหลือตามที่มนุษย์อ้อนวอน (พระมหาประยงค์ จันทร์แดง, 2541)

ในคัมภีร์ปุราณะ นำส่วนประกอบทั้ง 3 ส่วนดังกล่าวมาแบ่งโครงสร้างของโลกตาม แนวคิดออกเป็น 14 ชั้น เป็นส่วนที่อยู่เหนือพื้นดิน 7 ชั้น และอยู่ใต้ผิวโลก 7 ชั้น และมีการจัด องค์ประกอบตามทิศหลักทั้ง 4 ในชั้นที่เป็นส่วนของโลกมนุษย์ ประกอบด้วยทวีปต่าง ๆ มีขนาด แตกต่างกันไปแต่ละทวีปแยกจากกันด้วยมหาสมุทร โดยมีชมพูทวีปอยู่ตรงกลาง เป็นที่ตั้ง ของเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล สูง 84,000 โยชน์ มีสีทอง รูปร่างกลมเหมือนกรวย คว่า แต่ละด้านสะท้อนสีออกมาต่างกัน เปรียบได้กับวรรณะทั้ง 4 คือ ทิศตะวันออก มีสีขาวหมายถึง พราหมณ์ ทิศใต้ มีสีเหลืองหมายถึง ไวศยะ ทิศตะวันตก มีสีดำหมายถึง มัถะ และ ทิศเหนือ มีสีน้ำเงินหมายถึง สุนทร

ทิศเหนือ มีสี่แฉกหมายถึงกษัตริย์ ในวิษณุปุราณะ กล่าวว่า เขาพระสุเมรุแบ่งออกเป็น 3 ยอด เป็นที่ตั้งของนครไวคุนธของพระวิษณุ พรหมประของพระพรหม และไกลาซของพระศิวะ บริเวณโดยรอบเขาพระสุเมรุทั้ง 4 ทิศหลักและทิศเฉียงอีก 4 ทิศ มีเทพโลกบาลประทับอยู่ (ฉัซพล ศิริสวัสดิ์, 2555)

แนวคิดและคติความเชื่อในเรื่องเทพเจ้านั้น ศาสนาฮินดูถือว่ามิพระผู้เป็นเจ้าปกครองจักรวาล มีเทพเจ้าน้อยใหญ่ต่างความสำคัญและต่างฐานะลดหลั่นกันไป สถิตย์อยู่ทั่วไปในจักรวาล เพื่อสร้าง เพื่อพิทักษ์รักษาและคุ้มครองป้องกัน ทำให้เกิดแนวคิดและคติความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ขึ้นมาเพื่อรักษาโลกและมนุษย์ในลักษณะการให้คุณแก่ผู้ประพฤติดีงามและให้โทษแก่ผู้ประพฤติผิดหรือละเมิด ซึ่งพอจะสรุปได้ว่าเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์ฮินดู หมายถึงเทพผู้คอยปกป้องพิทักษ์รักษาคุ้มครองโลกและมนุษย์ตลอดจนถึงให้คุณแก่มนุษย์เมื่อกระทำถูกต้องดีงาม และให้โทษเมื่อกระทำผิดพลาดไม่ถูกต้อง (ปาณิศา มีแสง, 2556)

ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแบ่งเทพอารักษ์ไว้ 5 ประเภท ดังนี้

1. มหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ 3 องค์คือ พระพรหม (ผู้สร้าง) พระวิษณุ (ผู้จัดเหล่ามารและสิ่งชั่วร้าย) พระศิวะ (ผู้บันดาลเหตุดี เหตุร้าย)
2. เทพนพเคราะห์ ได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ พระราหูและพระเกตุ
3. เทพทิศปาล ได้แก่เทพผู้รักษาทิศ
4. เทพผู้ทรงฤทธิ์ ส่วนใหญ่เป็นเทพที่พัฒนามาจากความเชื่อพื้นเมืองเดิม เช่น เทพแห่งลม เทพแห่งไฟ
5. เทพชั้นรองหรือเทพบุตร

ในคัมภีร์พระเวทจนถึงพราหมณะ-อุปนิษัท ปรากฏแนวความคิดเรื่องเทวดาผู้เป็นใหญ่แห่งทิศ โดยกำหนดให้เทพเจ้าแต่ละองค์เป็นใหญ่ในทิศต่าง ๆ ซึ่งเทพเจ้าเหล่านั้นเป็นเทพเจ้าที่ชาวอารยันนับถือมากเป็นลำดับต้น ๆ เช่น พระอินทร์ พระวรุณ พระยม พระอัคนี ซึ่งมีลักษณะเด่นเฉพาะตนที่ต่างกัน เมื่อนำมากล่าวรวมในฐานะเทวดาผู้เป็นใหญ่แห่งทิศ กลับมีบทบาทร่วมกันในการป้องกันศัตรูภายนอก ภูตผี สิ่งชั่วร้ายที่มาจากทิศต่าง ๆ โดยคุ้มครองป้องกันและทำลายศัตรูหรือผู้ไม่แสดงความเคารพ จึงอาจกล่าวได้ว่าเทวดาผู้เป็นใหญ่แห่งทิศในยุคนี้มีหน้าที่เป็นเทวดาผู้ปกป้องหรือคุ้มครองมนุษย์และโลก ซึ่งตรงกับความหมายของคำว่าโลกบาลที่ใช้เรียกเทพที่ทำหน้าที่นี้ในเวลาต่อมา

ในสมัยวรรณคดีมหากาพย์ มีการกล่าวถึงเทพโลกบาล ดังปรากฏในรามายณะ อุตตรกานท์กล่าวถึง พระพรหมประทานพรและแต่งตั้งพระกูเวรเป็นเจ้าแห่งความมั่งคั่งและ

เป็นโลกบาลองค์ที่ 4 ซึ่งบทบาทหน้าที่หลักของโลกบาลในสมัยมหากาพย์คือ ช่วยเหลือ
 พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดในการปกป้องคุ้มครองสวรรค์ตามทิศที่ตนรับผิดชอบ ดังในทิวังศ์ซึ่งเป็น
 ภาคผนวกของมหากาพย์ภารตะกล่าวถึงพระวิษณุจัดแบ่งขอบเขตรับผิดชอบการดูแลรักษาจักรวาล
 และการจัดกำลังรบ ดังจะได้กล่าวถึงการทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ของพระกุเวรในตอนต่อไป

ในคัมภีร์ปุราณะกล่าวว่า พระพรหมทรงสร้างโลกบาลขึ้นมา 8 องค์ เรียกว่า *อัยภูติกपाल*
 ประกอบด้วยโลกบาลผู้รักษาทิศหลัก 4 องค์ และโลกบาลผู้รักษาทิศเฉียง 4 องค์ (ณัชพล ศิริสวัสดิ์,
 2555) มีนามและทิศที่ดูแลรักษา ดังนี้

พระอินทร์ เป็นโลกบาลผู้รักษาทิศตะวันออก

พระอัคนี เป็นโลกบาลผู้รักษาทิศตะวันออกเฉียงใต้

พระขม เป็นโลกบาลผู้รักษาทิศใต้

พระไทรฤติ เป็นโลกบาลผู้รักษาทิศตะวันตกเฉียงใต้

พระวรุณ เป็นโลกบาลผู้รักษาทิศตะวันตก

พระวายุ เป็นโลกบาลผู้รักษาทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

พระกุเวร เป็นโลกบาลผู้รักษาทิศเหนือ

พระอิสาน เป็นโลกบาลผู้รักษาทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาพที่ 2 อัยภูติกपाल หรือเทพประจำทิศทั้งแปดในศาสนาพราหมณ์ (ผาสุข อินทรารุช, 2522)

ความเป็นมาของท้าวเวสสุวรรณในศาสนาฮินดู

ในศาสนาฮินดูท้าวเวสสุวรรณมีนามว่ากุเวร ได้รับการเคารพยกย่องเป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง และเป็นโลกบาลองค์หนึ่ง พระกุเวรเป็นเทพที่แตกต่างจากเทพองค์อื่น ๆ เนื่องจากเทพทั้งหลายของอินเดียส่วนใหญ่มีความใกล้ชิดกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น พระอัคนี พระวายุ พระอาทิตย์ พระจันทร์ เป็นต้น หรือมีลึนนั้นก็กำเนิดจากพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า หรือเป็นเทพที่กำเนิดจากการสืบเชื้อสายของเทพต่าง ๆ แต่ความเป็นเทพของพระกุเวรเป็นผลที่เกิดจากความประพฤติและการปฏิบัติที่ดีงาม และการบำเพ็ญพรตอย่างเคร่งครัด ตามประเพณีอินเดียถือว่าการบำเพ็ญพรตเป็นการแสดงความประพฤติและการปฏิบัติที่ดีงาม และเชื่อว่าเป็นวิถีทางหนึ่งที่จะทำให้พระเป็นเจ้าได้มาปรากฏตน และประสาทพรให้ตามที่ปรารถนา เรื่องราวเกี่ยวกับพระกุเวรมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ของศาสนาฮินดูทั้งในสมัยแรกคือสมัยพระเวทและในยุคหลังสมัยพระเวท

1. ในสมัยพระเวท

เรื่องราวของพระกุเวรมีปรากฏในคัมภีร์อาถรรพเวท ซึ่งแต่งขึ้นภายหลังคัมภีร์ไตรเวท โดยกล่าวถึงพระกุเวรว่า พระบิดาของพระกุเวรคือพระวิศรณะ มีฐานะเป็นผู้นำของพวกอิตรชน ซึ่ง Hopkin (1974) อธิบายเปรียบเทียบว่าหมายถึงพวกที่มีอำนาจพิเศษเหนือธรรมชาติ บางทีก็รวมถึงภูตผีปีศาจด้วย ส่วน Margeret and Statley (1996 อ้างถึงใน อรรถวณิช กุหลาบรัตน์, 2531) อธิบายว่าหมายถึง พวกยักษ์ด้วยเช่นเดียวกัน

ในคัมภีร์ศตปถพราหมณะ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ขยายความและอธิบายคัมภีร์ยชุรเวท ปรากฏเรื่องราวของพระกุเวรอยู่ในบทสวดของการทำพิธีอัสวเมธ ซึ่งเป็นการสวดสรรเสริญเทวราชาต่าง ๆ และอัญเชิญมาร่วมพิธีเพื่อให้เกิดสิริมงคล และเพื่อให้เทวราชาทั้งหลายช่วยพิทักษ์รักษาให้พิธีนั้นดำเนินด้วยดี บทสวดสรรเสริญเทวราชาต่าง ๆ เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเชื่อว่าเทวราชาเหล่านั้นล้วนแล้วแต่มีมหิทธานุภาพและอำนาจเหนือธรรมชาติ การสวดสรรเสริญอัญเชิญพระกุเวร ซึ่งมีฐานะเป็นราชาของอมนุษย์ที่ร้าย เช่น รากษสมาร่วมในพิธี แสดงว่าพระองค์ได้รับการยกย่องนับถือสูงขึ้นไปกว่าในอาถรรพเวท

2. ในสมัยหลังพระเวท

มีวรรณคดีทางศาสนาและความเชื่อเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ที่ได้รับความนิยยกย่องว่ามีความสำคัญรองจากวรรณคดีพระเวท ได้แก่ มนุสมฤติ รามายณะ มหาภารตะ และปุราณะ เป็นต้น เรื่องราวของพระกุเวรที่ปรากฏในคัมภีร์ดังกล่าวเริ่มชัดเจนขึ้นทั้งด้านบทบาท ฐานะหน้าที่ และมหิทธานุภาพ

ในคัมภีร์มนุสมฤติ แม้จะปรากฏเรื่องราวของพระกุเวรไม่มากนัก แต่ก็ทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงสถานะของพระกุเวรต่างไปจากในสมัยพระเวท โดยพระกุเวรมีฐานะเป็นหนึ่งใน

ในแปดของโลกบาล ในศาสนาฮินดูเทพโลกบาลรักษาทิศทั้งแปดเรียกว่า อธิบาล ซึ่งประกอบด้วย พระจันทร์ พระอัคนี พระสุริยะ พระวายุ พระอินทร์ พระกুবเระ พระวรุณ และพระยม มีอำนาจและเดชานุภาพเหนือสรรพสัตว์ เนื่องจากพระกুবเระมีความประพฤติและการปฏิบัติองค์ที่ดีงาม ผลแห่งคุณความดีนี้พระกুবเระจึงได้เป็นเจ้าแห่งทรัพย์สมบัติ ในคัมภีร์มนุสมฤติไม่ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพระกুবเระ และไม่ได้กล่าวถึงว่าประพฤติปฏิบัติอย่างไรจึงได้รับความเป็นเจ้าแห่งทรัพย์ (อรุวรรณ กุหลาบรัตน์, 2531) นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีอีกอื่น ๆ อีกหลายเรื่อง ที่แต่งขึ้นในระยะหลัง และมีเรื่องราวและบทบาทของพระกুবเระปรากฏอยู่ เช่น กถาสวัสดิศาร ซึ่งเป็นวรรณคดีประเภทนิทานของโสมทเวระ เมฆทุด แต่งโดย กาลิทาส

ประวัติความเป็นมาและบทบาทของพระกুবเระที่ปรากฏในวรรณคดีสมัยหลังนี้มีรายละเอียดที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันออกไป แสดงให้เห็นถึงเทพกুবเระเป็นที่รู้จักและคติการนับถือเทพกুবเระเป็นที่แพร่หลาย ซึ่งพอจะสรุปโดยรวมได้ดังนี้

1. ความเป็นมาเกี่ยวกับชาติกำเนิดของพระกুবเระ

คัมภีร์ที่กล่าวถึงความเป็นมาของเทพกুবเระไว้ค่อนข้างละเอียดคือคัมภีร์รามายณะ โดยกล่าวตั้งแต่การสืบเชื้อสายจากพระประชาบดีลงมาว่า ในกฤตยุก ฤาษีปลุสตัดยะ (Pulustya) ผู้เป็นโอรสของพระประชาบดี ได้บำเพ็ญพรตอยู่ที่เชิงเขาพระสุเมรุใกล้กับบริเวณอาศรมของฤาษิตถุณพินทุ (Tmabindu) บริเวณอาศรมของฤาษีปลุสตัดยะมีความร่มรื่นสวยงาม ทำให้บรรดาธิดาของฤาษีที่บำเพ็ญพรตอยู่บริเวณใกล้เคียงและเหล่านางอัปสรพากันมาเที่ยวเล่นและส่งเสียงร้องรำทำเพลงรบกวนความสงบในการบำเพ็ญพรตของฤาษีปลุสตัดยะเป็นอย่างมาก ฤาษีปลุสตัดยะจึงสาปว่าต่อไปถ้าสตรีใดเข้าใกล้อาศรมของพระองค์ ก็ขอให้สตรีนั้นตั้งครรภ์ขึ้น ทำให้บรรดาสตรีที่รู้เรื่องคำสาปไม่กล้าเข้าใกล้อาศรมของฤาษีปลุสตัดยะอีก ต่อมาวันหนึ่งธิดาของฤาษิตถุณพินทุได้เดินเที่ยวเล่นมาจนถึงเขตอาศรมของฤาษีปลุสตัดยะซึ่งกำลังท้องพระเวทอยู่ ด้วยเหตุที่นางไม่ทราบถึงคำสาปมาก่อน นางจึงเดินเข้าไปฟังใกล้ ๆ และได้รับผลแห่งคำสาปทำให้นางเกิดตั้งครรภ์ขึ้น นางตกใจมากรีบกลับไปหาฤาษิตถุณพินทุผู้เป็นบิดา ซึ่งได้ทราบถึงเรื่องราวทั้งหมดด้วยญาณของพระองค์ จึงพานางไปหาฤาษีปลุสตัดยะ และยกนางให้เป็นภรรยา จากนั้นไม่นานนางได้ให้กำเนิดโอรส ซึ่งพระปลุสตัดยะให้ชื่อว่า “วิศรวาส (Vis'ravas)” เนื่องจากมารดาได้ฟังพระเวทขณะตั้งครรภ์ เมื่อพระวิศรวาสเติบโตขึ้นก็ศึกษาพระเวทและบำเพ็ญเพียรเช่นเดียวกับบิดา ทำให้พระภุมนิภรทวาช (Bharadvaja) พอใจมาก ยกธิดาชื่อ นางเทวารณินิ (Devavamini) ให้เป็นภรรยา ซึ่งต่อมาให้กำเนิดโอรสที่มีคุณสมบัติน่าประหลาด พระปลุสตัดยะผู้เป็นปู่จึงให้นามว่า “ไวศรวณะ (Visaravana)” และทำนายว่าต่อไปจะเป็นผู้ดูแลและเป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติทั้งหมด พระไวศรวณะผู้นี้ในวรรณคดีสันสกฤตสมัยหลังนิยมเรียกว่า “พระกুবเระ” (อรุวรรณ กุหลาบรัตน์, 2531)

เมื่อพระกฤเวรเจริญวัยขึ้น ได้ไปบำเพ็ญพรตอย่างเคร่งครัดในที่วิเวกในป่าใหญ่ เริ่มด้วยการอดอาหารดื่มแต่น้ำอย่างเดียว จากนั้นถึงดื่มน้ำมีแต่อากาศอย่างเดียวเป็นอาหาร บำเพ็ญพรตอย่างนี้อยู่ 1,000 ปี พระพรหมจึงเสด็จมาและประทานพรให้พระกฤเวรเป็นผู้พิทักษ์รักษาจักรวาล ซึ่งขณะนั้นมีเทพผู้พิทักษ์รักษาจักรวาลอยู่แล้ว 3 องค์ คือ พระอินทร์ พระขม และพระวรุณ เมื่อพระกฤเวรได้รับหน้าที่นี้ ทำให้มีเทพผู้พิทักษ์จักรวาลหรือโลกบาล 4 องค์ดูแลรักษาโลกได้ทั้ง 4 ทิศ นอกจากนี้พระพรหมยังประทานยานวิเศษมีชื่อว่าบุษบก (Puspaka) และให้พระกฤเวรครอบครองคูแลทรัพย์สินสมบัติทั้งหมด พร้อมทั้งมีฐานะเป็นเทพเช่นเดียวกับเทพอื่น ๆ

ในมหากาพย์ภารตะเรียกเทพกฤเวรว่า กวินุตระ-ไวศรวัณ (Gaviputra-Visaravana) เป็นบุตรที่เกิดจากใจของฤาษีปุลสตียะผู้เป็นโอรสของพระประชาบดี ต่อมาได้บำเพ็ญเพียรอย่างแรงกล้าถวายพระพรหมเป็นเวลา 1,000 ปี จนได้รับพรจากพระพรหมให้เป็นเทพแห่งความมั่งคั่งและเป็นเจ้าของทรัพย์ทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีความเป็นอมตะและเป็นหนึ่งในโลกบาลทำหน้าที่ปกป้องพิทักษ์รักษาจักรวาล พร้อมทั้งประทานบุษบกซึ่งเป็นยานวิเศษไปไหนได้คงใจให้เป็นพาหนะและให้ดำรงฐานะเป็นราชาพุกยักษ์โดยให้ไปครองเมืองลงกาซึ่งเคยเป็นที่อยู่ของพวกราชยัส (Wilkins, 1972)

ในคัมภีร์ศิวะปุราณะกล่าวถึงกำเนิดของเทพกฤเวรว่า พระพรหมได้เล่าถึงประวัติของเทพกฤเวรว่า ในปีหมกัลป์พระองค์มีบุตรที่เกิดจากใจชื่อปุลสตียะครอบครองเมืองอลกา พระปุลสตียะมีความภักดีต่อพระศิวะตลอดมา จนถึงเมื่อเริ่มเมฆมาหณะกัลป์ พระไวศรวัณบุตรของพระปุลสตียะซึ่งมีความภักดีต่อพระศิวะเช่นกัน ได้บำเพ็ญเพียรถวายพระศิวะเป็นเวลาถึงสองแสนปี พระศิวะและพระอุมาจึงได้เสด็จมาประทานพรให้แก่พระไวศรวัณ ให้เป็นเจ้าแห่งยักษ์ กิณนร และเป็นเจ้าแห่งทรัพย์สมบัติทั้งปวง (Kunst, & Shastri, 1973)

ในวราหะปุราณะ เทพกฤเวรมีชื่อธนะ (Dhanada) และกล่าวถึงกำเนิดเทพกฤเวรว่า เมื่อพระพรหมบังเกิดความยินดีในความคิดที่จะสร้างจักรวาลขึ้นนั้น ได้เกิดพายุปั่นป่วนและมีก้อนหินจำนวนมากร่วงไหลลงมาจากพระพักตร์ทั้งสิ้นของพระองค์ เมื่อพายุสงบลงทุกสิ่งก็เป็นไปตามความปรารถนาของพระองค์ จากนั้นพระพรหมได้สร้างเทพขึ้นองค์หนึ่งจากมวลหินเหล่านั้นคือเทพธนะ แล้วทรงตั้งให้เป็นเทพผู้ประทานความมั่งคั่ง และเป็นเทพผู้พิทักษ์รักษาทรัพย์สมบัติทั้งปวงแห่งเทวโลกแต่นั้นมา (Gopinatha Roa, 1968)

2. รูปลักษณ์ของเทพกฤเวรในศาสนาฮินดู

หลักฐานเกี่ยวกับลักษณะและรูปร่างของเทพกฤเวรในศาสนาฮินดูที่ปรากฏในวรรณกรรมทางศาสนา มีกล่าวไว้ไม่มากนัก ที่เป็นรูปภาพหรือรูปปั้นของเทพกฤเวรเท่าที่พบส่วนใหญ่จะเป็น

ของพุทธศาสนา คำว่า กุเวร (Kuvera) แปลตามศัพท์ว่า รูปอัปลักษณ์ (Bhagwant, 1975) เพราะคำว่า กุ (ku) หมายถึง ชั่ว เลว เเวร (vera) หมายถึง ร่างกาย คำว่า กุเวร จึงหมายถึง ผู้มีร่างกายไม่สวยงาม อัปลักษณ์ หรือพิการ การที่พระองค์ได้รับนามว่ากุเวร อาจเนื่องมาจากมีร่างกายผิดแปลกไปจาก ลักษณะปกติ โดยมีผู้สันนิษฐานว่าเทพกุเวรมี 3 ขา (Cunningham, 1962) และมีผู้ให้ความเห็นว่า เทพกุเวรเป็นเจ้าแห่งยักษ์ จึงควรมีรูปร่างหน้าตาแบบยักษ์ทั่วไปตามที่บรรยายไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ คือ มีพุงพลุ้ย หน้าตาคร่ำ และมือถือถุงสมบัติ (Banerjea, 1941)

รูปร่างลักษณะของเทพกุเวรที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ต่างๆ เช่นรามายณะ มหาภารตะและอื่น ๆ ที่ คล้ายกันก็ถือเป็นเทพที่มีความสง่า มีผิวสีทองหรือแดงเข้ม อารมณ์ท่อนบนสีขาวท่อนล่างสีแดง ตกแต่งกายด้วยเครื่องประดับอันมีค่า สวมกิริฎะมงกุฎ หรือกัณฐะมงกุฎ กุลทลและสร้อย พระศอกทำด้วยเหรียญทอง ถ้าเป็นรูป 2 กร หัตถ์ขวาจะแสดงปางประทานพรหรือประทานอภัย หัตถ์ซ้ายถือถือคทา ถ้าเป็นสี่กรจะโอบกอดชายาคือนางวิภวากับนางวฤทธิ ส่วนหัตถ์ที่เหลือถือกระบอง (คทา) กัมภักติ (หอก โลหะรูปใบโพธิ์หรือสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด) ตั้งปลายหอกขึ้น (Gopinatha Roa, 1968)

คัมภีร์อื่น ๆ ที่กล่าวถึง รูปร่างลักษณะของเทพกุเวรต่างไปจากที่กล่าวข้างต้น ได้แก่ คัมภีร์วิษณุขรรโมตตร (Visnudharmottara) กล่าวว่า พระกุเวรมีร่างกายใหญ่โต พุงพลุ้ย สวมอารมณ์แบบตะวันตกหรือชาวอุดรตุรคือ สวมเกราะ (เรียกอาปิณะเวชะ) มีเครื่องประดับห้อยลงมาถึงพุง เนตรซ้ายเป็นสีเหลืองปนน้ำตาล มีหนวดเคราและมีเขี้ยวแบบงาช้างสองข้างมุมปาก (Gopinatha Roa, 1968) ถ้ามี 4 กร หัตถ์ขวาคือคทา หัตถ์ซ้ายถือหอก หัตถ์ที่เหลือถือหม้อและเพชรพลอย (Bhagwant, 1975)

ในคัมภีร์อังศุมัทเททาคม (Amsumudbhedagama) กล่าวว่ารูปร่างลักษณะของพระกุเวรเป็นบุคคลาธิฐานที่คล้ายคลึงกับภูติ มีลำตัวและใบหน้าที่ใหญ่ ขาสั้นแขนสั้นแนบติดลำตัว สวมมงกุฎ มือถือคอกบัว (Gopinatha Roa, 1968)

ในคัมภีร์พหุหัตสังหิตา กล่าวว่า เทพกุเวรมีลักษณะอ้วนลงพุง สวมมงกุฎ มีคนเป็นพาหนะ (Bhagwant, 1975)

ส่วนในคัมภีร์รูปมณฑลนะ กล่าวว่า เทพกุเวรมีข้างเป็นพาหนะ มี 4 กร ถือคทา ถุงใส่เงิน ผลทับทิม และหม้อน้ำ (Gopinatha Roa, 1968) หรือบางทีถือผลมะนาวแทนผลทับทิม พาหนะมีทั้งช้างและคน (Bhagwant, 1975)

แม้ว่ารายละเอียดเกี่ยวกับรูปร่างลักษณะของเทพกุเวรที่มีกล่าวไว้ในแต่ละคัมภีร์จะแตกต่างกัน แต่จะเห็นได้ว่ามี 2 ลักษณะตามสถานะของพระองค์ กล่าวคือ

1. ในสถานะเป็นเทพ พระกุเวรเป็นเทพผู้พิทักษ์ปกป้องจักรวาลหรือโลกบาล และเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งและทรัพย์สมบัติ พระองค์จึงควรมีรูปร่างลักษณะที่งดงาม สง่าผ่าเผย เช่นเดียวกับเทพองค์อื่น ๆ

2. ในสถานะที่เป็นราชาแห่งยักษ์ กุหัยก รากษส กิณร และอมมนุษย์อื่น ๆ พระองค์จึงมีรูปร่างลักษณะที่น่าสะพรึงกลัว เช่นเดียวกับบริวารเหล่านั้นของพระองค์ ซึ่งแนวความคิดนี้พบว่าคล้ายกับแนวคิดในการสร้างรูปเหมือนท้าวเวสสุวรรณในประเทศไทย ที่สร้างเป็นหน้าเทพและหน้ายักษ์ ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อ ๆ ไป

3. พาหนะและอาวุธของเทพกุเวร พาหนะของเทพกุเวรมีหลายอย่าง ที่ปรากฏในรามายณะ คือ “บุษบก” ซึ่งพระพรหมประทานให้เพื่อใช้เป็นพาหนะในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง บุษบกนี้เป็นยานวิเศษสร้างโดยพระวิศวกรรรม เทียมด้วยหงส์ 10 ตัว หรือกุหัยก สามารถแล่นไปในอากาศได้รวดเร็วตั้งใจ กล่าวว่าเร็วกว่าดวงอาทิตย์หรือพาหนะของพระศิวะเสียอีก (Hopkins, 1974) และขณะแล่นไปในอากาศจะเกิดฝนตกลงมาเป็นเพชรพลอย (Ions, 1967)

ในคัมภีร์รูปมณฑนะและรามายณะเมื่อมีฐานะเป็นโลกบาล เทพกุเวรมีช้างเป็นพาหนะชื่อว่า สารวเกษมะ (Saravabhauma) ลักษณะของช้างสารวเกษมะนี้ปรากฏอยู่ในจิตรกรรมเนปาลสมัยมัลละ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 เป็นรูปสัตว์ผสมระหว่างช้างกับนก มีเขาแบบวัว มีแผงคอเหมือนม้า มีหูและครีบแบบปลา (Singh, 1971)

ในคัมภีร์มัธยมปุราณะ คัมภีร์คิลปะรัตนะ คัมภีร์วิษณุชรโรโตตระ และคัมภีร์พหุหัตตสมหิตา กล่าวว่าไว้เหมือนกันว่า เทพกุเวรมีพาหนะเป็นคน โดยอาจจี้คอคนหรือขบรดที่เทียมด้วยคน (Bhagwant, 1975) เทพกุเวรได้รับสมญานามว่า นรวาหนะ (Naravahana) แปลว่า ไปโดยคนหรือไปโดยกูด เพราะคำว่า นระ (Nara) อาจหมายถึง คนหรือกูดซึ่งรวมพวกกุหัยกที่มีลักษณะครึ่งคนครึ่งม้าอยู่ด้วย (Hopkins, 1974) ดังนั้นเทพกุเวรจึงอาจมีพาหนะเป็นคน หรือกูด หรือกุหัยก โดยนั่งไปบนไหล่ หรือนั่งไปบนยานที่เทียมด้วยคนหรือกูดคล้ายกับการใช้สัตว์เทียมรถตามแบบที่นิยมใช้กันในแถบภูเขาหิมาลัย (Bhagwant, 1975)

ในคัมภีร์อัคนิปุราณะ และอังศุมัทเททาคม กล่าวว่าพระกุเวรมีแกะตัวผู้เป็นพาหนะ ส่วนในศรีสัตตานิธิ (Sritatvanidhi) กล่าวว่าพระกุเวรทรงม้าเป็นพาหนะ (Gopinatha Roa, 1968) อาวุธของพระกุเวร

อาวุธของพระกุเวรที่ถูกล่ามถึงอยู่เสมอคือ กทา (Gada) หรือกระบองซึ่งในวิษณุปุราณะกล่าวว่า พระวิศวกรรรมสร้างขึ้นจากรัศมีอันแรงกล้าของพระสุริยะ (อรวรรณ กุหลาบรัตน์, 2531) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงอธิบายไว้ในบทละครเรื่องศกุนตลาว่าอาวุธ

ที่พระวิศวกรรมสร้างขึ้นจากรัศมีของพระศูรยะและถวายเป็นเทพต่าง ๆ ได้แก่ จักรถวายเป็นพระนารายณ์ ตรีศูลถวายเป็นพระอินทร์ คทาถวายเป็นพระกুবเระ หอกถวายเป็นพระขันตุมาร

ในคัมภีร์วิษณุขรร โมคตระกล่าวถึงรูปลักษณะของเทพกুবเระและอาวุธที่ทรงถือว่า ถ้าเป็นรูป 2 กรจะทรงถือคทา ถ้าเป็นรูป 4 กร หัตถ์ขวาถือคทา หัตถ์ซ้ายถือหอกที่เรียกศักติ นอกจากอาวุธที่กล่าวข้างต้น พระกুবเระยังมีอาวุธอีกอย่างหนึ่งที่พระศิวะประทานให้คือ อันตรธาน (Antarathana) อาวุธนี้มีอำนาจมากทำให้ศัตรูหลับไหลหมดสติ ในภายหลังพระกুবเระได้มอบอาวุธนี้แก่อรชุนเพื่อใช้ต่อสู้กับพวกเการพ (Hopkins, 1974)

4. ที่อยู่ของพระกুবเระ

ในคัมภีร์มหาภารตะและรามายณะ กล่าวถึงที่อยู่ของพระกুবเระว่าเดิมทีพระองค์อาศัยอยู่ที่เขามันทรทางทิศตะวันออกเฉียงของเขาพระศูเมรุ (1974) ต่อมาได้รับพรจากพระพรหมให้เป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง ดำรงฐานะเป็นพระราชแห่งยักษ์ทั้งหลาย และทำหน้าที่เป็นโลกบาลประจำทิศเหนือ อีกทั้งประทานเมืองลังกาให้ครอง เมืองลังกานี้สร้างโดยพระวิศวกรรมตามคำสั่งของพระอินทร์อยู่บนเขาศรีกูฏ (Triakuta) กลางทะเลตอนใต้ ซึ่งเคยเป็นที่อยู่ของพวกภราทษสมาก่อน พระกুবเระประทับอยู่ที่เมืองลังกา จนกระทั่งราวณะผู้เป็นน้องชายต่างมารดาบำเพ็ญพรตจนได้รับพรจากพระพรหมว่าจะไม่มีวันตายด้วยฝีมือเทพเจ้าหรือมนุษย์ทั้งหลาย ราวณะได้ส่งทูตมาเจรจากขอเมืองลังกาจาก พระกুবเระ เพื่อหลีกเลี่ยงการต่อสู้แย่งชิงกัน พระกুবเระจึงได้สละเมืองให้ตามคำแนะนำของพระบิดา ราวณะจึงได้เข้าครองเมืองลังกา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2547)

พระกুবเระได้ไปสร้างเมืองขึ้นใหม่ชื่อเมือง อลกา (Alaka) อยู่ที่เขากไรลาส โดยให้พระวิศวกรรมเป็นผู้สร้างให้ เมืองอลกานี้มีลักษณะเป็นทิพย์ มีความสวยงาม อุดมสมบูรณ์ ทำให้มีชื่อเรียกว่า วสุธารา (Vasudhara) ซึ่งในเทวภูมิกถาว่าอยู่บนสวรรค์ชั้นจามหาราชิกา (พระยาสังฆาภิรมย์, 2507) ในรามายณะกล่าวว่า เมืองอลกานี้เป็นที่อาศัยของบรรดาภินนร นาค ภราทษและคนธรรพ์ (Hopkins, 1974)

บทบาทของพระกুবเระในศาสนาฮินดู

จากวรรณกรรมในศาสนาฮินดู เริ่มปรากฏนามพระกুবเระในคัมภีร์อถรรพเวทในฐานะเป็นหัวหน้าชนบางกลุ่ม ต่อมาได้กลายเป็นประมุขของมนุษย์ที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ตั้งแต่ในคัมภีร์ศตปถพราหมณะเป็นต้นมา ในสมัยต่อมาพระกুবเระเริ่มมีบทบาทเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งและทรัพย์สมบัติดังปรากฏเรื่องราวในคัมภีร์รามายณะ มหาภารตะ และคัมภีร์ปุราณะ พร้อมทั้งมีบริวารเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะพวกยักษ์ กุหยัก กิณนร และคนธรรพ์ อีกทั้งมีฐานะเป็นโลกบาลประจำทิศเหนือด้วย พระกুবเระเป็นเทพที่มีฐานะหน้าที่และบทบาทหลังเทพสำคัญองค์อื่น ๆ โดยปรากฏในสมัยพระเวท แต่ก็นับได้ว่าพระกুবเระเป็นเทพที่สำคัญมากองค์หนึ่งในศาสนาฮินดู ดังเห็นได้จากฉายา

นามของพระองค์ที่มีมากมาย ซึ่งฉายานามเหล่านี้ส่วนใหญ่บ่งบอกถึงสถานะและหน้าที่ของพระองค์หรือมีฉนั้นก็บ่งบอกถึงผู้ให้กำเนิดหรือรูปลักษณะของพระองค์ บทบาทสำคัญของพระกุเวรในศาสนาฮินดูคือภารกิจในการทำหน้าที่ร่วมกับเทพองค์อื่นในฐานะโลกบาลประจำทิศเหนือ เป็นเทพแห่งความมั่งคั่งและทรัพย์สมบัติ และเป็นราชาแห่งอมนุษย์

1. บทบาทของพระกุเวรในฐานะพระราช

พระกุเวรเป็นราชาแห่งเมืองอลกา ทรงเป็นราชาแห่งพวกอมนุษย์ประเภทต่าง ๆ เช่น ยักษ์ กุหักษ์ กิณนร รากษส และคนธรรพ์ เป็นต้น ในฐานะพระราชพระองค์ต้องสอดส่องดูแลบริวารเหล่านี้อยู่ตลอดเวลา เนื่องจากมีนิสัยใจคอ และความประพฤติแตกต่างกันไป มีเรื่องราวมากมายปรากฏในวรรณคดีต่าง ๆ ในศาสนาฮินดูที่แสดงให้เห็นว่าพระองค์ดำรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรม รักษากฎระเบียบ เพื่อความสงบสุขในอาณาจักรของพระองค์ เมื่อมีผู้กระทำความผิดลงโทษโดยไม่มียกเว้น อีกทั้งมีน้ำพระทัยเปี่ยมด้วยความเมตตาเอื้อเฟื้อ ด้วยเหตุนี้เมื่อพระพรหมได้แบ่งจักรวาลเป็นอาณาจักรต่าง ๆ และแต่งตั้งผู้มีคุณสมบัติอันควรเป็นราชาต่าง ๆ เช่น พระวรุณเป็นราชาแห่งน้ำ พระโศมเป็นราชาแห่งดวงดาวและดาวนพเคราะห์ พระกุเวรได้รับแต่งตั้งเป็น “ราชาแห่งราชา (Rajaraja)” (Mani, 1981, p. 609)

ฉายานามของพระกุเวรที่บ่งบอกฐานะพระราช เจ้าแห่งยักษ์ กุหักษ์ รากษส และกิณนร (อุษา โปธิกนิษฐ์, 2527; อรวรรณ กุหลาบรัตน์, 2531)

ราชราช (Rajaraja): ราชาแห่งราชา

มยุราช (Mayuraraja): เจ้าแห่งกิณนร

นรราช (Nararaja): เจ้าแห่งคนและภูติ

อลกาปติ (Alakapati): ผู้เป็นใหญ่แห่งอลกา

ยักษาธิปติ (Yaksadhipati): ผู้เป็นใหญ่แห่งยักษ์

ยักษาธิปะ (Yaksadhipa): ผู้เป็นใหญ่แห่งยักษ์

ราชันยักษาธิปติ (Rajanyaksadhipati): ราชาผู้เป็นใหญ่ในปางยักษ์

ยักษราช (Yaksaraja): ราชาแห่งยักษ์

กุหยทธิปะ (Guhyakadhipa): ผู้เป็นใหญ่แห่งกุหักษ์

กุหยทธิปติ (Guhyakadhipati): ผู้เป็นใหญ่แห่งกุหักษ์

รากษสาธิปติ (Raksasadhipati): ผู้เป็นใหญ่แห่งรากษส

รากษะเสนทรา (Raksasendra): ผู้เป็นใหญ่เหนือรากษส

ภูตเศศ (Bhutesa): ผู้เป็นใหญ่ในบรรดาสัตว์และภูติทั้งหลาย

2. บทบาทของพระกุเวรในฐานะโลกบาล

ภาระหน้าที่สำคัญของโลกบาลคือการพิทักษ์ปกป้องจักรวาลให้พ้นจากอันตรายและการรุกรานของศัตรู พระกุเวรทำหน้าที่นี้ร่วมกับโลกบาลองค์อื่น ๆ ในฐานะโลกบาลประจำทิศเหนือ มีหน้าที่สอดส่องดูแลขอบเขตบริเวณที่ตนเองรับผิดชอบให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย มีความเจริญรุ่งเรือง และหากมีเหตุร้ายหรือศัตรูรุกราน ก็จะต้องยกทัพไปปราบปราม

พระกุเวรได้รับหน้าที่นี้ภายหลังโลกบาลองค์อื่นดั่ง ได้กล่าวไว้ในความเป็นมาของพระองค์ ในการทำหน้าที่โลกบาลของพระกุเวรนั้น ในทริวิงศซึ่งเป็นภาคผนวกของคัมภีร์มหาภารตะได้กล่าวถึง การจัดแบ่งขอบเขตการปกครองดูแลรักษาจักรวาลว่า พระวิษณุได้จัดให้พระอินทร์ผู้เป็นจอมเทพปกครองดูแลด้านทิศตะวันออก ให้พระยมเทพแห่งความตายปกครองดูแลด้านทิศใต้ ให้พระวรุณเทพผู้มีอศมอันสูงส่งปกครองดูแลด้านทิศตะวันตก ให้พระกุเวรราชาแห่งยักษ์ทั้งหลายปกครองดูแลด้านทิศเหนือ แต่ก็มีบางครั้งที่พระกุเวรร่วมปกครองดูแลทิศตะวันออกร่วมกับพระอินทร์

สำหรับการจัดกองกำลังรบและความรับผิดชอบนั้น มีการจัดดังนี้

พระอินทร์ประทับบนช้างไอราวัต อยู่ด้านหน้ากองทัพ โดยเตรียมรถทรงที่มีความเร็ว ดังครุฑไว้ด้านซ้ายของพระองค์ แวดล้อมด้วยเหล่าเทวดา คนธรรพ์และยักษ์ คอยพิทักษ์รักษา ด้านทิศตะวันออก

พระยมประทับยืนอยู่ท่ามกลางกองทัพ เพื่อปกป้องศัตรูทางด้านทิศใต้

พระวรุณประทับยืนอยู่ท่ามกลางเหล่าเทวดา เพื่อปกป้องด้านทิศตะวันตก

พระกุเวรทรงถือคทาไว้ด้วยหัตถ์ขวา ประทับนั่งบนบุษบก ติดตามด้วยเหล่ายักษ์ คุหยัก รากษส และเหล่าบริวารทั้งหลาย

ด้วยฐานะหน้าที่โลกบาล พระกุเวรจึงมีฉายานามอีกอย่างหนึ่งว่า โลกปาตา (Lokapala) หมายถึงผู้พิทักษ์ดูแลโลก

3. บทบาทของพระกุเวรในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งและทรัพย์สมบัติ

นอกจากพระกุเวรจะเป็นเจ้าแห่งทรัพย์สมบัติทั้งหมดแล้ว ในคัมภีร์ศิวะปุราณะยังกล่าวไว้ว่า พระองค์เป็นเทพผู้ประทานความมั่งคั่งและทรัพย์สมบัติให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ปฏิบัติตนถูกต้องตามทำนองคลองธรรมและบำเพ็ญศาสนกิจเหมาะสม (Kunst, & Shastri, 1973)

จากการรวบรวมฉายานามพระกุเวรของอุษา โพธิกนิษฐ (2527) และของอรุวรรณ กุหลาบรัตน์ (2531) ฉายานามที่แสดงถึงสถานะเทพแห่งความมั่งคั่งและทรัพย์สมบัติของพระกุเวร ได้แก่

ธนาธิป (Dhanadhipa): ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์
 ธนาธิปติ (Dhanadhipati): ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์
 ธนาปติ (Dhanapati): ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์
 ธเนศ (Dhanesa): ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์
 ธเนศวร (Dhanesavara): ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์
 นิธิป (Nidhipa): ผู้เป็นใหญ่แห่งขุมทรัพย์
 นิธิปติ (Nidhipati): ผู้เป็นใหญ่แห่งขุมทรัพย์
 วิตเตศ (Vittesa): ผู้เป็นใหญ่ในทรัพย์สมบัติ
 วิตตปติ (Vittapati): ผู้เป็นใหญ่ในทรัพย์สมบัติ
 วิตตपालะ (Vittapala): ผู้คุ้มครองทรัพย์สมบัติ
 วิตตโคปตฤ (Vittagoptr): ผู้ดูแลรักษาทรัพย์สมบัติ
 วิตตรกษณ (Vitaraksana): ผู้ดูแลทรัพย์สมบัติ
 วิตตทา (Vittada): ผู้ประทานทรัพย์สมบัติ
 วสุธา (Vasudha): ผู้ก่อให้เกิดทรัพย์
 ธนาท (Dhanada): ผู้ประทานทรัพย์

ท้าวเวสสุวรรณในศาสนาพุทธ

แนวคิดเรื่องเทพหรือเทวดาในศาสนาพุทธ

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดียภายหลังศาสนาพราหมณ์ แนวคิดเรื่องเทพหรือเทวดาในศาสนาพราหมณ์ฮินดูและในศาสนาพุทธ จึงมีทั้งส่วนที่คล้ายกันและต่างกันไป ในรายละเอียด

พระไตรปิฎกภาษาไทย: ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พุทธศักราช 2549 (2549, หน้า 45-46) ในพระสูตรต้นปิฎก (ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส เล่ม 30 ข้อ 12) ได้กล่าวถึงความหมายของเทวดาไว้ว่า ที่ชื่อว่าเทวดานั้นได้แก่ อาชีวก นิครนถ์ ชฎิล ปริพาชก ดาบส เป็นเทวดาสำหรับคนที่เชื่อฟังอาชีวก ที่เชื่อฟังชฎิล ที่เชื่อฟังปริพาชก ที่เชื่อฟังดาบส; ช้าง ม้า วัว สุนัข กา เป็นเทวดาสำหรับผู้ประพุดิหัดทิพรต อัสสพรต โคพรต กุกุพรต กากพรต; ท้าววาสุเทพ ท้าวปุลณภัทร ท้าวมณิภัทร เป็นเทวดาสำหรับผู้ประพุดิวาสุเทพพรต ปุลณภัทรพรต มณิภัทรพรต; ไฟ เป็นเทวดาสำหรับผู้ประพุดิอัคคีพรต; นาค ครุฑ ยักษ์ อสูร คนธรรพ์ เทวดาผู้มหาราช จันเทพบุตร สุริยบุตร พระอินทร์ พระพรหม เหล่าเทวดา และทิส (ทั้งสี่) เป็นเทวดาสำหรับผู้ประพุดินาคพรต สุบรรณพรต ยักขพรต อสูรพรต

คันธัพพต มหาราชพต จันทพต สุริยพต อินทพต พรหมพต เทวตาพต และทิสพต;
มนุษย์เหล่าใดเป็นทักษิโณชฌนของมนุษย์เหล่าใด มนุษย์เหล่านั้นก็ชื่อว่าเป็นเทวดาของ
มนุษย์เหล่านั้น

ซึ่งสรุปได้ว่าเทวดาคือสิ่งที่มนุษย์นับถือ อะไรก็ตามที่มนุษย์เคารพ นับถือ บูชา สิ่งนั้นได้
ชื่อว่าเทวดาททั้งสิ้น มนุษย์พวกไหนนับถือบุคคลหรือสิ่งใด ๆ บุคคลหรือสิ่งนั้น ๆ ก็เป็นเทวดา
สำหรับพวกเขา

เทวดาในศาสนาพุทธมี 3 จำพวก (พระไตรปิฎกภาษาไทย: ฉบับเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พุทธศักราช 2549,
2549, หน้า 312) คือ

1. เทวดาโดยสมมุติ (สมมุติเทพ) ได้แก่พระราชชา พระราชกุมาร พระราชเทวี เป็นเทวดา
เพราะได้รับการยกย่องและการยอมรับว่าเป็นผู้มีคุณธรรมสำหรับปกครอง มีทศพิชราชธรรม

2. เทวดาโดยความบริสุทธิ์ (วิสุทธิเทพ) ได้แก่พระตถาคตเจ้าทั้งหลาย เหล่าสาวกผู้เป็น
อรหันต์จีณาสพ และพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นได้ด้วยอาศัยการอบรมจิตให้บริสุทธิ์ปราศจาก
อาสวกิเลสต่าง ๆ จนเป็นพระอริยบุคคล

3. เทวดาโดยกำเนิด (อุปบัติเทพ) ได้แก่เทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ของโลกามาวจร เทวดา
ในชั้นพรหม และที่สูงไปกว่านั้น อุปบัติขึ้นแบบโอปปาติกะเพราะอาศัยอานุภาพของกุศลกรรมที่ได้
บำเพ็ญไว้เมื่อยังมีชีวิต

เทวดาจำพวกนี้มีคุณสมบัติต่าง ๆ ที่พิเศษเหนือมนุษย์ธรรมดา สถิตอยู่ในภพภูมิที่
ต่างจากมนุษย์ แบ่งออกตามระดับจิตที่ดีละเอียดลึกซึ้งได้ 3 ชั้น (เศรษฐวัฒน์ อุทธา, 2557) คือ

1. เทวดาชั้นกามาวจร ยังเกี่ยวข้องกับด้วยกาม สถิตอยู่สวรรค์ชั้นกามาวจร (สวรรค์ที่ยัง
เกี่ยวข้องกับด้วยกาม) ซึ่งมี 6 ชั้นคือ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิต
สวัตตี เทวดาชั้นนี้มีกายทิพย์

2. เทวดาชั้นรูปาวจรภูมิ หรือรูปพรหม มี 16 ชั้น ยังมีกายทิพย์อยู่

3. เทวดาชั้นอรูปาวจรภูมิ หรืออรูปพรหม มี 4 ชั้น ปราศจากกายมีแต่จิต

จากการศึกษาเปรียบเทียบสถานะภาพของเทวดาจากพระสูตรต้นปิฎก กับคัมภีร์พระเวท
ของพระมหาประยงค์ จันทรแดง (2541) สรุปได้ว่า เทวดาในทั้งสองคัมภีร์มีลักษณะเป็น
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพบูชา สักการะของมนุษย์ หรือเกิดจากความนับถือของมนุษย์ พระสูตรต้น
ปิฎกเน้นถึงศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถที่จะพัฒนาตนจนถึงเป็นเทวดาได้ เนื่องจากเทวดา
โดยสมมุติและเทวดาโดยความบริสุทธิ์นั้น ได้แก่มนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่แต่ได้รับการยกย่องว่า
เป็นเทวดาเพราะเป็นผู้มีคุณธรรมหรือคุณสมบัติทางจิตที่เสมอเทวดาหรือเหนือกว่า ส่วนเทวดา

โดยกำเนิดนั้นแม้จะอยู่ในลักษณะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ แต่ก็อุบัติจากมนุษย์ ที่ทำความดีไว้ตอนยังมีชีวิตอยู่ มนุษย์จึงมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนให้เป็นเทวดาได้ทั้ง 3 ประเภท ส่วนในคัมภีร์พระเวทเน้นถึงความยิ่งใหญ่มหัศจรรย์ของเทพหรือเทวดาที่ตนเคารพ มนุษย์ ไม่อาจทำตนให้เท่าเทียมหรือเหนือกว่าเทวดาได้ มนุษย์มีหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติต่อเทวดา โดยการบูชาบวงสรวง สวดสรรเสริญเทวดาที่ตนเคารพด้วยความจงรักภักดี

บทบาทของเทวดาในด้านรักษาความปลอดภัยหรือการคุ้มครองมนุษย์นั้น เทวดาใน พระสุตตันตปิฎกจะทำหน้าที่ส่งเสริมให้มนุษย์ที่ทำได้ประสบผลสำเร็จ โดยไม่คำนึงว่าผู้นั้นจะ เลื่อมใสศรัทธาหรือไม่ และถ้าผู้ใดทำชั่ว หลงผิด ก็จะมาช่วยเตือนจิตสะกิดใจให้ประพฤติตนเสียใหม่ แต่เทวดาในคัมภีร์พระเวทจะให้ความช่วยเหลือเฉพาะกลุ่มคนที่เลื่อมใสศรัทธาตนเท่านั้น จึงต้อง สวดอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากเทวดาในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านความปลอดภัย ความมั่งคั่ง ร่ำรวย การบำบัดโรคร้าย ฯลฯ สิ่งที่จะขาดไม่ได้คือ การถวายเครื่องบวงสรวงสังเวทแก่เทวดา ทั้งหลาย ทั้งใน เวลาจะอัญเชิญมาช่วยเหลือ และหลังจากได้รับการช่วยเหลือแล้วเพื่อเป็น การแสดงความขอบคุณ

เทวดาทั้งในพระสุตตันตปิฎกและคัมภีร์พระเวท มีคุณสมบัติที่คล้ายกันคือ มีอิทธิฤทธิ์ และอภินิหารมาก สามารถเนรมิตหรือคลั่งบัณฑาลทุกสิ่งทุกอย่างให้ตามที่ต้องการ

2. ความเป็นมาของท้าวเวสสุวัณในศาสนาพุทธ

คติการนับถือท้าวเวสสุวัณในศาสนาฮินดู ได้ส่งถ่ายมายังศาสนาที่เกิดขึ้นในภายหลัง เช่น ศาสนาพุทธ และศาสนาเชน อาจเนื่องด้วยเทพเวสสุวัณเป็นเทพที่ได้รับการเคารพยกย่อง และเกี่ยวข้องกับ วิถีชีวิตของผู้คนมาแต่แรก

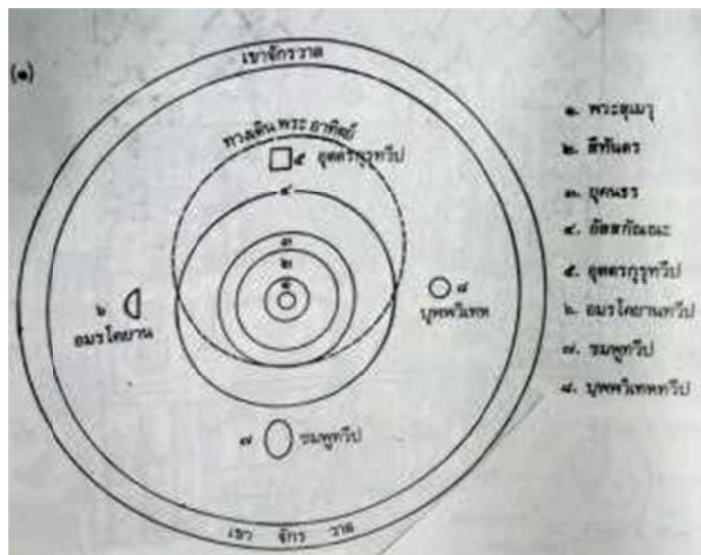
ในศาสนาพุทธ เทพเวสสุวัณมีนามว่าท้าวเวสสุวัณ ซึ่งใน พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาหมคกุฎราชวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 3 ภาค 2, 2543, หน้า 151) กล่าวถึง ความเป็นมาและอดีตชาติของท้าวเวสสุวัณไว้ตรงกันกับที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ไตรภูมิโลก วินิจฉัยกล่าวว่า เมื่อก่อนที่พระพุทธเจ้าสมณโคดมจะเสด็จมาเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะนั้น ท้าวเวสสุวัณเกิดเป็นพราหมณ์ชื่อกุเวร (ในพระสุตตันตปิฎกกล่าวว่าอยู่ในช่วงที่โลกว่างจาก พระพุทธศาสนา ไม่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บางตำนานกล่าวว่า อยู่ในยุคพุทธันดรที่ 3 อันเป็น ยุคของพระกัสสปะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ก่อน เช่นเดียวกับท้าวสัทหมบตีพรหม ท้าวฆฎิการ พรหม) เป็นเจ้าของโรงงานที่บอ้อยทำน้ำตาลถึง 7 โรง ได้ยกผลประโยชน์จากการทำน้ำตาล 1 โรง ไว้ทำทานแก่യാจกฉนพค คนยากจนทั้งหลาย ต่อมากิจการดีมาก จึงยกผลกำไรทั้งหมดอีก 6 โรง สร้างสาธารณสถาน ให้ทานและสร้างบุญกุศลทั่วไป จนตลอดชีวิต 2,000 ปี ตามอายุขัยของคนใน ยุคนั้น ด้วยผลแห่งบุญกุศลที่ทำไว้ ทำให้ได้ไปอุบัติเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา มี

นามว่า “กุเวรเทพบุตร” ต่อมาได้รับเทวาทิเชกเป็นผู้ปกครอง พระนครด้านทิศเหนือ จึงได้รับพระนามว่า “ท้าวเวสสุวรรณ” ครองเมืองวิสาขามหาราชธานี มีเมืองที่ทรงเนรมิตรไว้กลางอากาศเป็นที่ประทับ 10 เมือง มีเมืองอาภักมณฑลเป็นราชธานี และเมืองบริวาร 9 เมืองคือ อภูนาถา กุสินาถา ปรกุธินาถา นาถูปริยา ปรกุธินาถา กปวันตะ ชุโนมะ นวนวติ อัมพรวดี โดยมียักษ์บริวารชั้นผู้ใหญ่ 9 คน คูแลนครทั้ง 9 นี้ มียักษ์บริวารทำหน้าที่ลือข่าวและตรวจตราเหตุการณ์เรียก ยักษ์รัฐภูิกะ 12 คน มียักษ์นายทวาร 12 คน และมียักษ์เสนาบดี 28 คน ซึ่งหนึ่งในเสนาบดีของท้าวเวสสุวรรณนี้ปรากฏในพระไตรปิฎกมหานิทานสูตร มหาวรรค ที่มณีกายว่า คือพระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แห่งแคว้นมคธ โดยหลังจากสวรรคตเนื่องจากทารุณกรรมของพระเจ้าอชาตศัตรูผู้เป็นพระราชโอรสที่เข้ายึดอำนาจก็ได้มาอุบัติเป็นพญายักษ์ชื่อ “ชนวสกะ” เป็นเสนาบดีคนหนึ่งของท้าวเวสสุวรรณ (พระศรีวิสุทธิโสภณ, 2513)

ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงคติหรือภูมิที่สัตว์ต้องไปเกิด 5 ประเภท ได้แก่ นคร เจริจณน เปรตวิสัย (รวมถึงอสุรกาย) มนุษย์ และเทวดา ซึ่งคติหรือภูมิทั้ง 5 นี้ สัมพันธ์กับไตรภูมิจักรวาล ซึ่งเป็นการแบ่งโลกอันเป็นที่อยู่ของสัตว์โลกจำพวกต่าง ๆ ตามระดับชั้นของจิตออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. กามภูมิ เป็นภูมิของสัตว์ผู้ยังเสวยกามคุณ แบ่งเป็น 2 ภูมิ คือ อบายภูมิ เป็นภูมิที่ปราศจากความเจริญ และสุคติภูมิ เป็นภูมิที่มีแต่ความสุข
  2. รูปภูมิ เป็นภูมิของผู้ไม่เกี่ยวข้องกับกาม ยังมีรูปร่างตัวตนอยู่เรียก รูปพรหม
  3. อรูปภูมิ เป็นภูมิของพรหมผู้ดำรงอยู่ในสภาพจิต ไม่มีรูปร่างตัวตน เรียก อรูปพรหม
- ส่วนโครงสร้างของจักรวาลในส่วนที่เป็นมนุษยภูมินั้น ในพุทธศาสนาอธิบายว่าประกอบด้วยเขาสิเนรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวต่าง ๆ โคจรโดยรอบ มีทวีปใหญ่ 4 ทวีป คือ ปุพพิเทททวีปอยู่ทางทิศเหนือ ชมพูทวีปอยู่ทางทิศใต้ อมรโคยานทวีปอยู่ทางทิศตะวันตก อุตตรกุรุทวีปอยู่ทางทิศเหนือ มีทวีปเล็กเป็นบริวารทวีปละ 500 ทวีป รวมทวีปบริวาร 2,000 ทวีป มีมหาสมุทร 4 แห่งล้อมรอบเขาสิเนรุ เขาสิเนรุในพุทธศาสนาตั้งอยู่กลางทวีปใหญ่ 4 ทวีป ไม่ได้ตั้งอยู่กลางชมพูทวีปดังศาสนาฮินดู (ภาพที่ 2) แต่สิ่งที่ตั้งอยู่กลางชมพูทวีปในศาสนาพุทธคือ รัตนบัลลังก์และต้นพระศรีมหาโพธิ์

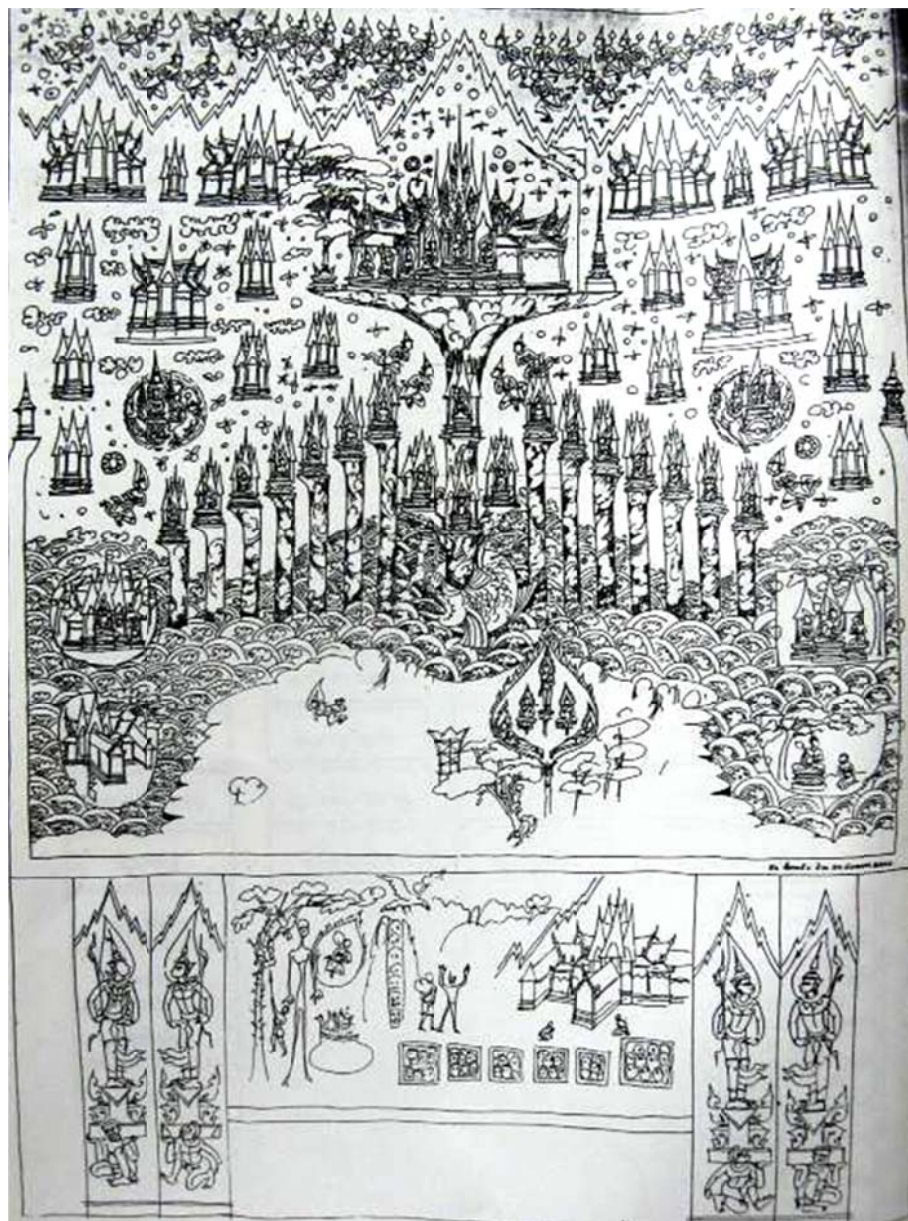

ภาพที่ 3 โครงสร้างจักรวาลส่วนที่เป็นมนุษยภูมิ (พระญาณไทย, 2506)

สำหรับสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกานี้ เป็นสุคติภูมิที่อยู่ต่อจากมนุษยภูมิ ในวรรณคดีต่าง ๆ ทางพุทธศาสนาและในไตรภูมิกถา (พระญาณไทย, 2506) กล่าวไว้คล้ายกันว่า เหนือยอดเขาเขาคันธมาถ์ สูงขึ้นไปจากพื้นโลก 46,000 โยชน์ เป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นที่ 1 ชื่อจาตุมหาราชิกา แปลว่า แคนแห่ง 4 มหาราช เป็นที่อยู่ของเทวดาหลายประเภท มีทั้งที่อยู่บนพื้นและอยู่ในอากาศ รวมทั้งมนุษย์ 4 พวก คือคนธรรพ์ กุมภัณฑ์ นาค และยักษ์ ซึ่งเป็นบริวารของท้าวมหาราชทั้ง 4 ดังกล่าวใน อรรถกถาวิภังคปกรณ์ว่า “อันเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา มีอยู่ในท่ามกลางภูเขาสีเนรุ บรรดาเทวดาเหล่านั้นมีทั้งพวกที่อยู่บนภูเขา ทั้งพวกที่อยู่ในอากาศ ซึ่งอยู่สืบต่อพวกที่อยู่บนภูเขานั้นออกไปถึง ภูเขาจักรวาล เทวดาพวกขิททปโทสิก พวกสีตวลาหก พวกอุณหวลาหก จันทิมเทพบุตร สุริยเทพบุตร เหล่าทั้งหมดนี้เป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา เป็นพวกอยู่ในเทวโลก” (พระสิริมงคลจารย์, 2523)

เมื่อดูจากแผนภูมิจักรวาลจะเห็นว่าสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกานั้นอยู่เหนือยอดเขาเขาคันธมาถ์ สูงไป 4,000 โยชน์ (เพราะเขาเขาคันธมาถ์มีความสูง 42,000 โยชน์) เขาเขาคันธมาถ์นี้เป็น 1 ใน 7 ของเขา สัตต บริกัณฑ์ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ และอยู่ชั้นในใกล้เขาพระสุเมรุมากที่สุด อาณาเขตของสวรรค์ชั้นนี้แผ่ออกไปตั้งแต่มอบเขาพระสุเมรุจนถึงขอบกำแพงจักรวาล (ภาพที่ 4-5)

ภาพที่ 4 ลายเส้นไตรภูมิ (พระญาติไทย, 2506)

ภาพที่ 5 ลายเส้นไตรภูมิ (พระญาติไทย, 2506)

เหนือยอดเขาขุคนธรโดยเอาเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง มีเมืองใหญ่เป็นเทพนครตั้งอยู่ 4 เมืองรายล้อมเขาพระสุเมรุทั้ง 4 ทิศ ปกครองโดยมหाराชทั้ง 4 หรือท้าวจตุโลกบาล ซึ่งเป็นผู้ดูแลรักษาโลกทั้ง 4 ทิศ (เสฐียรโกเศศ, 2552) คือ

เมืองที่อยู่ด้านทิศตะวันออก ปกครองโดยท้าวธตรฐ ในศาสนาฮินดูคือ พระอินทร์ มีบริวารเป็นพวกคนธรรพ์ และเทวดาที่อยู่ทางทิศตะวันออก

เมืองที่อยู่ด้านทิศใต้ ปกครองโดยท้าววิรุพหก ในศาสนาฮินดูคือพระยม มีบริวาร

เป็นพวกกุ่มกั้นท์ และเทวดาที่อยู่ทางทิศใต้

เมืองที่อยู่ด้านทิศตะวันตก ปกครองโดยท้าววิรูปักษ์ ในศาสนาฮินดูคือพระวิรุณ มีบริวารเป็นพวกนาค และเทวดาที่อยู่ทางทิศตะวันตก

เมืองที่อยู่ด้านทิศเหนือ ปกครองโดยท้าวไพศรพหรือเวสสุวรรณ ในศาสนาฮินดูคือกุเวร มีบริวารเป็นพวกยักษ์ และเทวดาที่อยู่ทางทิศเหนือ

เมืองแต่ละเมืองดังกล่าว ในไตรภูมิภิกษาได้พรรณาลักษณะไว้กว้างและยาว 50 โยชน์ (400,000 วา) มีปรากฏการกำแพงทองประดับด้วยแก้วเจ็ดประการล้อมรอบ กำแพงนี้สูง 8,000 วา บานประตูทำด้วยแก้วและมีปราสาททองอยู่เหนือประตูทุกด้าน ภายในเมืองมีปราสาทแก้วเป็นที่สถิตย์ของเหล่าเทวดาทั้งหลาย พื้นของสวรรค์มิได้เป็นพื้นแผ่นดินพิ้งดังมนุษย์โลกแต่เป็นพื้นแผ่นทองคำวาระยับราบเรียบคูดุหน้ากลอง และมีความวิเศษอ่อนนุ่มดังฟูกผ้า เมื่อเหยียบลงไปจะยุบลงเล็กน้อยแล้วก็ฟูเต็มขึ้นมาดังเดิม ไม่เห็นรอยเท้าเลย อีกทั้งในเมืองยังมีสระโบกขรณีที่มีน้ำใสสะอาดยิ่งกว่าแก้วและมีกลิ่นหอมราวน้ำอบหอมไปทั่วสวรรค์ มีดอกบัว 5 ชนิดบานอยู่เต็มสระนั้น นอกจากนี้ ยังมีดอกไม้มีนานาพรรณงามตระการตา มีต้นไม้สวรรค์ที่มีดอกและผลเป็นทิพย์ ออกดอกและผลอยู่ตลอดไม่มีวันหมด

สำหรับเมืองวิสาขาราชธานีของท้าวเวสสุวรรณนั้นมีห้วงน้ำชื่อธรณี เป็นสระโบกขรณีใหญ่ กว้าง 50 โยชน์ เป็นแดนที่ทำให้เกิดเมฆและฝนตกมาสู่โลก ที่ฝั่งสระโบกขรณีมีมณฑปแก้ว กว้าง 12 โยชน์ชื่อ “ภคลาวดี” เป็นสภาที่ประชุมของพวกยักษ์ (พระสิริมังคลาจารย์, 2523) ณ ที่นี้มีรุกขชาติจำนวนมากผลิดอกออกผลอยู่ตลอด มีหมุ่นกต่าง ๆ เช่น นกยูง นกกระเรียน นกคูดุเหว่า ร้องประสานเสียงอยู่ไม่ขาดสาย และยังมีสระบัวชื่อ นพินี ซึ่งมีความงดงามมากอุดมด้วยบุปผชาติ และนกกานาชนิดเช่นเดียวกัน (ฉะพล ศิริสวัสดิ์, 2555)

การที่จะอุบัติเป็นเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกานั้น ตามพระพุทธฎีกาที่ทรงตรัสไว้ในสูตรต่าง ๆ (พระศรีวิสุทธิโสภณ, 2513) ดังนี้

1. ในทานสูตร (พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ อังคุตรนิกาย สัตตกนิบาต ข้อ 49, 2524, หน้า 60) พระพุทธองค์ทรงตรัสเมื่อครั้งประทับที่จัมปานคร ถึงผลของทานว่า คุณกรสารีบุตรในการให้ทานนั้น บุคคลหวังผลในทาน มีจิตผูกพันในผลแห่งบุญแล้วให้ทาน มุ่งตั้งสมบุญจึงให้ทาน ให้ทานด้วยคิดว่า เราตาย ไปจักได้ส่วยผลแห่งทานนี้ เขาผู้นั้นให้ทานแล้วเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา

2. ในบุญญกิริยาวัตตสูตร (พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ อังคุตรนิกาย อัญญกนิบาต ข้อ 126, 2524, หน้า 245)

พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงการที่บุคคลจะได้ไปอุบัติเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา หรือได้เป็นท้าวจาตุมหาราชไว้ว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 ประการคือ 1. บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยทาน 2. บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยศีล 3. บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยภาวนา นั้น หากหากบุคคลใดทำบุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยทานและบุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยศีล มีประมาณยิ่ง แต่ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยภาวนาเลย เมื่อตายไปแล้ว เขาย่อมถึงความเป็นสหายเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ส่วนท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้น ได้ทำบุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยทาน ทำบุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยศีล เป็นอติเรก ย่อมก้าวล่วงเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาโดยฐานะ 10 ประการคือ 1. อายุทิพย์ 2. วรรณะทิพย์ 3. สุขทิพย์ 4. ยศทิพย์ 5. อธิปไตยทิพย์ 6. รูปทิพย์ 7. เสียงทิพย์ 8. กลิ่นทิพย์ 9. รสทิพย์ 10. โภกฐัพพะทิพย์

3. ในสังคีตสูตร (พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ ทีฆะนิกาย ปาฎิกวรรค ข้อ 346, 2524, หน้า 279) กล่าวถึง บุคคลผู้มีศีล เมื่อทำบุญด้วยการให้ทานแล้วตั้งจิตอธิษฐานขอไปเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ความตั้งใจของผู้มีศีลนั้นย่อมสำเร็จได้ ดังตัวอย่างพระเจ้าพิมพิสารทรงเป็นโศดาบันอริยบุคคลในพุทธศาสนา บำเพ็ญบุญในกิริยาวัตถุทั้ง 3 เป็นอย่างมาก หากจะปรารถนาไปอุบัติในสวรรค์ชั้นสูงกว่าจาตุมหาราชิกาก็ได้ แต่ความที่เคยเป็นเทพอยู่สวรรค์ชั้นนี้มาหลายชาติ ทำให้ปรารถนาเป็นเทพในชั้นนี้อีก เมื่อสิ้นชีวิตจึงอุบัติเป็นเทพบริวารของท้าวเวสสุวัณ มีนามว่า “ชนวสภักษ”

กล่าวโดยสรุป มนุษย์สามารถอุบัติเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาได้ ด้วยผลจากกุศลกรรมที่ได้กระทำไว้ ได้แก่การบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุด้วยการให้ทาน การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ ถือไตรสรณคมณ์เป็นที่พึ่ง หรือตั้งความปรารถนาที่จะไปอุบัติในสวรรค์ชั้นนี้

จะเห็นได้ว่าความเป็นเทพของท้าวเวสสุวัณในพุทธศาสนานั้นต่างจากการเป็นเทพท้าวภูเวรในศาสนาฮินดู กล่าวคือ ท้าวเวสสุวัณเป็นอุบัติเทพด้วยอำนาจของผลบุญที่กระทำไว้ ครั้งยังมีชีวิตเป็นมนุษย์ การได้เป็นท้าวจาตุมหาราชก็เนื่องด้วยได้บำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุอัน ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนาเป็นอย่างมาก ดังเรื่องราวในอดีตชาติที่ได้บริจาคทานเป็นจำนวนมากแก่ชนทั่วไป ด้วยเจตนาบริสุทธิ์โดยมิได้หวังสิ่งตอบแทน ด้วยอานิสงส์แห่งกรรมดีนี้ จึงเป็นปัจจัยส่งผลให้เมื่อถึงแก่กรรมได้ไปอุบัติเป็นเทวดาและได้รับการแต่งตั้งเป็นท้าวมหาราชผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นนี้

ท้าวเวสสุวัณเป็นหัวหน้าหรือประธานของจุลโลกบาลทั้งสี่ และชื่อท้าวเวสสุวัณนั้นตามตำนานของชาวพุทธโบราณกล่าวว่า เป็นชื่อตำแหน่งประจำเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกามีชื่อเฉพาะ เช่นเดียวกับพระอินทร์ ตำแหน่งท้าวเวสสุวัณ มีกำหนดเวลา 500 ปีทิพย์ จึงหมดวาระคิดเป็นปีโลกมนุษย์เท่ากับ 9 ล้านปี (พระสังฆราชเมธีกร, 2529) เมื่อสิ้นบุญต้องจุติจากเทวภพไปเพื่อถือปฏิสนธิในภพภูมิใหม่ตามกฎแห่งกรรม เมื่อจุติจากจะมอดไปเหมือนเปลวไฟดับ เมื่อ

ตำแหน่งโลกบาลว่างลง ท้าวสักกะเทวราช (พระอินทร์) ก็จะแต่งตั้งเทวดาผู้มีบุญกุศลมากพอให้ดำรงตำแหน่ง หรือรอการมาอุบัติใหม่ของท้าวเวสสุวัณสืบแทนต่อไป (อุษา โปธิกนิษฐ์, 2527) ดังข้อความในอรรถถการุทขรธรรมชาดกว่า ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัตครองสมบัติในกรุงพาราณสี ท้าวเวสสุวัณมหาราชที่ทรงอุบัติพระองค์แรกจุติ ท้าวสักกะทรงตั้งท้าวเวสสุวัณองค์ใหม่ (ฉัณฑล ศิริสวัสดิ์, 2555)

3. บทบาทของท้าวเวสสุวัณในศาสนาพุทธ

พุทธศาสนิกชนนับถือท้าวเวสสุวัณในฐานะโลกบาล และเทพแห่งความมั่งคั่ง เช่นเดียวกับชาวฮินดู และยังนับถือท้าวเวสสุวัณเป็นเทพผู้พิทักษ์พระพุทธรูปด้วย เมื่อมีฐานะเป็นโลกบาล จะมินามว่า ท้าวเวสสุวัณ หรือ ท้าวไพศรพ หรือ ท้าวกุเวร เมื่อมีฐานะเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งตามลัทธิมหายาน จะมินามว่า เทพจัมบาล (Jambala)

ท้าวเวสสุวัณในฐานะของโลกบาล

แนวคิดเกี่ยวกับจักรวาลและผู้รักษาพิภพต่าง ๆ ในจักรวาล มีปรากฏมาตั้งแต่สมัยพระเวทของศาสนาฮินดู ทำให้เกิดเทพผู้รักษาพิภพขึ้นเพื่อให้ความคุ้มครองแก่นมนุษย์ ท้าวจตุโลกบาลเป็นกลุ่มเทพผู้รักษาพิภพในศาสนาพุทธ มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับโลกของมนุษย์และโลกของเทวดาไปพร้อม ๆ กัน (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2523) ดังนั้นบทบาทหน้าที่ของโลกบาลในทางพุทธศาสนาจึงแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือส่วนที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์ และส่วนที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์

บทบาทของท้าวเวสสุวัณในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์

1. การปกป้องสวรรค์ เนื่องจากสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกอันเป็นที่สถิตย์ของท้าวจตุโลกบาล อยู่เหนือยอดเขาขุคนธรอันเป็นเทือกเขาแรกของสัตตบรรพตที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ต่อจากสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกจะเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ฉะนั้นสวรรค์ชั้นนี้จึงเป็นเสมือนปราการด่านแรกของสวรรค์ ท้าวจตุโลกบาลอันมีท้าวเวสสุวัณเป็นประธานกับเหล่าบริวาร จึงมีหน้าที่คอยปกป้องสวรรค์จากการรุกรานของศัตรู โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกอสูร อรรถถา ที่มณีกาย (พระไตรปิฎกและอรรถถาแปล ฉบับมหาหมกุฎราชวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก อรรถถา ที่มณีกาย (สุมังคลวิลาสณี), 2543, หน้า 152) ดังในอรรถถาแห่งสติปัญญาสูตรว่า “ท้าวมหาราชทั้งสี่นี้เป็นบริวารตั้งอยู่ในชั้นนายประตูของท้าวสักกะเทวราช” โดยท้าวเวสสุวัณทำหน้าที่อารักขาทางด้านทิศเหนือดังความในฎีกาชินาลังการ (พระสิริมังคลาจารย์, 2523) ว่า ท้าวธตรฐมหาราชขึ้นไปพร้อมด้วยเสนางคนิกรของตน ณ ขอบจักรวาลด้านตะวันออก แวดล้อมด้วยประทีปด้ามเงินประมาณแสนโกฏิ ทรงม้าตัวประเสริฐสี่เงินชื่อสุทเวระ รับหน้าที่อารักขาในทิศตะวันออก บนยอดเขาขุคนธรพร้อมด้วยพวกคนธรรพ์ประมาณแสนโกฏิซึ่งถือดาบเงิน

ท้าววิรุฬหกมหาราชขึ้นไปพร้อมด้วยเสนางคนิกรของตน ณ ขอบจักรวาลด้านใต้
แวดล้อมด้วยประทีปด้ามแก้วมณีจำนวนเท่านั้น ทรงม้าตัวประเสริฐสี่แก้วมณี รั้งหน้าที่อารักขาใน
ทิศใต้ บนยอดเขาขุคนธรพร้อมด้วยพวกกุมภัณฑ์ซึ่งถือดาบแก้วมณีจำนวนเท่านั้น

ท้าววิรุฬหกมหาราชขึ้นไปพร้อมด้วยเสนางคนิกรของตน ณ ขอบจักรวาลด้านตะวันตก
แวดล้อมด้วยประทีปด้ามแก้วประพาพจำนวนเท่านั้น ทรงม้าตัวประเสริฐสี่แก้วประพาพ รั้งหน้าที่
อารักขาในทิศตะวันตก บนยอดเขาขุคนธร พร้อมด้วยพวกนาคซึ่งถือดาบแก้วประพาพจำนวน
เท่านั้น

ท้าวเวสสุวัณมหาราชขึ้นไปพร้อมด้วยเสนางคนิกรของตน ณ ขอบจักรวาลด้านเหนือ
แวดล้อมด้วยประทีปด้ามทองจำนวนเท่านั้น ทรงม้าตัวประเสริฐสี่ทอง รั้งหน้าที่อารักขาในทิศ
เหนือ บนยอดเขาขุคนธรพร้อมด้วยพวกยักษ์ซึ่งถือดาบทองจำนวนเท่านั้น

ใน พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก
ทิมมิกาย มหารวรรค เล่ม 10 ข้อ 242, 2543, หน้า 291-292) กล่าวถึงโลกบาลหรือเทวดาผู้ดูแลรักษา
โลกประจำทิศทั้งสี่ซึ่งเรียกว่าจตุโลกบาลไว้ดังนี้

ท้าวธตรฐ เป็นเทวดามหาราชมีพวกคณธรรพ์เป็นบริวาร มีหน้าที่ปกครองดูแลด้านทิศ
ตะวันออกของเขาพระสุเมรุ

ท้าววิรุฬหก เป็นเทวดามหาราชมีพวกกุมภัณฑ์เป็นบริวาร มีหน้าที่ปกครองดูแลด้านทิศ
ใต้ของเขาพระสุเมรุ

ท้าววิรุฬหก เป็นเทวดามหาราชมีพวกนาคเป็นบริวาร มีหน้าที่ปกครองดูแลด้านทิศ
ตะวันตกของเขาพระสุเมรุ

ท้าวเวสสุวัณ เป็นเทวดามหาราชมีพวกยักษ์เป็นบริวาร มีหน้าที่ปกครองดูแลด้านทิศ
เหนือของเขาพระสุเมรุ

ในพุทธศาสนาตามนิยายต้นตระกูลจตุโลกบาลอยู่ในกลุ่มเทพชั้นรอง มีหน้าที่
เป็นเทพผู้ปกป้องทิศทั้งสี่และคอยเฝ้าดูแลทางเข้าสวรรค์เช่นเดียวกัน โดยกล่าวถึง ท้าวเวสสุวัณหรือ
ไวศรวัณว่าเป็นผู้ดูแลด้านทิศเหนือ มีวรรณะสีทอง ถือธงและพังพอน มีพวกยักษ์เป็นบริวาร
(ผาสุข อินทรารุช, 2543)

ภาพที่ 6 จตุโลกบาลไวยศวรวิณ ศิลปะขอม พุทธศตวรรษที่ 23-24 (ผาสุข อินทรารุช, 2543)

2. การเนรมิตวิมานทั้งบนพื้นและบนอากาศให้แก่เทวดาต่าง ๆ ตามบัญชาของพระอินทร์ โดยมีเทวดารับบัญชาจากท้าวจตุโลกบาลอีกทีหนึ่ง ดังความในไตรภูมิกล่าว

“...เทพดาจำพวกหนึ่งพึงรู้ แง่ภูเขาน้อยอยู่ในแผ่นดินก็อยู่เป็นพิมาน เทวดาจำพวกอยู่กลางพุ่มเชิงเหนือต้นไม้ขึ้นเป็นพิมานอยู่ มีปราสาทอยู่เหนือต้นไม้ใหญ่ พุ่มไม้นั้นเป็นพิมาน ผิมิคนพินคำไม้นั้นขาด วิมานนั้นพังแล ผิคำไม้หักเองก็ดี ปราสาทเทวดานั้นพังทลายแล...

พระจตุโลกบาลหากใช้ฝูงเทพดานั้นมาแจกให้แก่เขาได้...” (พระญาติไทย, 2506)

3. การเข้าร่วมประชุมที่สุธรรมาเทวสถานบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่มีหน้าที่อารักขาพระอินทร์และมีที่นั่งประจำในสภาตามทิศที่ตนมีหน้าที่รักษาอยู่ คือท้าวธตรฐนั่งประจำด้านทิศตะวันออกหันหน้าไปทางทิศตะวันตก แวดล้อมด้วยคนธรรพ์เทพดาถือโล่ทองและหอกทองจำนวนแสน โกฎิ ท้าววิรุฬหกนั่งประจำด้านทิศใต้หันหน้าไปทางทิศเหนือ แวดล้อมด้วยกุมภภัณฑ์เทพดาถือโล่เงินและหอกทองจำนวนแสน โกฎิ ท้าววิรูปักษ์นั่งประจำด้านทิศตะวันตก หันหน้าไปทางทิศตะวันออก แวดล้อมด้วยนาคถือโล่แก้วมณีและหอกทองจำนวน

แสนโกฏิ ท้าวเวสสุวรรณนั่งประจำด้านทิศเหนือหันหน้าไปทางทิศใต้ แวดล้อมด้วยยักษ์ถือโล่แก้ว ประพาพและหอกทองจำนวนแสนโกฏิ (พระสิริมังคลาจารย์, 2523) พร้อมกันนี้ท้าวจตุโลกบาล ยังต้องรายงานเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่ท้าวจตุโลกบาล และบุตร บริวารไปสำรวจมาต่อที่ ประชุมของสภาแห่งนี้ด้วย

บทบาทของท้าวเวสสุวรรณในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์

หน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของท้าวเวสสุวรรณและท้าวจตุโลกบาลทุกองค์คือ การตรวจ ตราความเป็นไปในโลกมนุษย์ โดยมีเสนาและโอรสของพระองค์ช่วยในการทำงาน เพื่อดูแลรักษา คนที่มีธรรมะทั้งหลาย กล่าวคือในวันขึ้นหรือแรม 8 ค่ำ เสนาบดีของท้าวโลกบาลจะมาสำรวจ ผู้ที่ดำเนินอยู่ในศีลธรรมอันดี ในวันขึ้นหรือแรม 14 ค่ำ บรรดาโอรสของโลกบาลจะเป็นผู้มาสำรวจ และในวันขึ้นหรือแรม 15 ค่ำ ท้าวโลกบาลทั้ง 4 จะเสด็จมาตรวจดูด้วยพระองค์เองว่ามีผู้ทำบุญกุศล หรือปฏิบัติธรรมมากหรือน้อย เมื่อพบผู้ใดปฏิบัติธรรมหรือทำบุญกุศลก็จะบันทึกชื่อลงใน แผ่นทองนำไปถวายพระอินทร์ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในการประชุมที่สุทธรรมาเทวสภา เพื่อแจ้งต่อ เทวดาทั้งหลายที่ชุมนุมกันอยู่ในเทวสภา ดังความในปฐมราชสูตรที่ 7 ว่าด้วยท้าวโลกบาลตรวจโลก (พระสูตรและพระอรรถกถา แปล, 2544, หน้า 162) ที่ว่า

“...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในคติที่ 8 แห่งปีกษัย พวกอำมาตย์ บริวารของมหาราชทั้ง 4 เทียวดูโลกนี้ คติที่ 14 แห่งปีกษัย พวกบุตรของมหาราชทั้ง 4 เทียวดูโลกนี้ วันอุโบสถ 15 ค่ำนั้น มหาราชทั้ง 4 เทียวดูโลกนี้ด้วยตนเอง เพื่อสำรวจว่าในหมู่มนุษย์ คนเกื้อกูลบิดา มารดา บำรุงสมณะพราหมณ์ อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ อธิษฐานและถืออุโบสถ ทำบุญ มีมากอยู่หรือไม่ ถ้ามีน้อย มหาราชทั้ง 4 ก็บอกแก่คณะเทวดาดาวดึงส์ผู้นั่งประชุมอยู่ในสุธรรมาสภา ว่าในหมู่มนุษย์ คนที่ทำบุญมีจำนวนน้อย คณะเทวดาดาวดึงส์ก็จะเสียใจ บ่นกันว่าทิพยกายจักเบาบางเสียละหนอ อสุรกายจักเต็มหนอ แต่ถ้ามีคนทำบุญมาก คณะเทวดาก็ชื่นชมยินดีว่าทิพยกายจักบริบูรณ์ อสุรกายจักเบาบาง...”

ในการออกตรวจดูแลโลกของท้าวเวสสุวรรณนั้น มีกล่าวไว้ในไตรภูมิพระร่วง (พระญาติไทย, 2506) ตอนพระเจ้าศรีธรรมมาโศกราชจะพิสูจน์ว่า นางอสนธิมิตตา จะมีบุญจริง หรือไม่ โดยได้กำหนดเวลาหนึ่งคืนให้นางหาไตรจีวรมาถวายพระสงฆ์ 60,000 องค์ นางเป็นทุกข์ นักว่าจะหาให้ได้ครบตามกำหนดอย่างไร คืนนั้นเป็นวันขึ้น 15 ค่ำ ท้าวเวสสุวรรณเสด็จผ่านมาได้ย็น นางรำพันเป็นทุกข์เรื่องจะหาผ้าไตรจีวรมาถวายไม่ทัน ท่านจึงเสด็จเข้าไปใกล้แล้วบอกนางว่า เมื่อชาติก่อนนางได้เคยถวายผ้าแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง บุญนั้นยังมีอยู่ จากนั้นได้มอบ ผอบแก้วให้นางไว้ เมื่อต้องการผ้าเท่าใดก็ดึงออกมาจากผอบได้ตามปรารถนา

บทบาทของท้าวเวสสุวัณ ในฐานะผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนา
 คติเกี่ยวกับจตุโลกบาลเป็นคติเฉพาะเกี่ยวกับเทพผู้รักษาทิศทั้งสี่ ในพระพุทธศาสนาได้นำ
 จตุโลกบาลมาเป็นผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาหรือธรรมบาลด้วย เมื่อพระพุทธศาสนา
 การแบ่งแยกออกเป็นนิกายใหญ่ 2 นิกาย คือ พุทธศาสนาเถรวาท และพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน มีผลให้
 คติเกี่ยวกับท้าวจตุโลกบาลเปลี่ยนแปลงและแตกต่างกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพุทธศาสนาได้
 แพร่หลายออกไปนอกประเทศอินเดีย เนื่องจากในดินแดนต่าง ๆ ที่พุทธศาสนาแพร่หลาย
 ไปถึงนั้น มีความเชื่อพื้นฐานและตำนานท้องถิ่นที่ต่างกันไปเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

ในพุทธศาสนาเถรวาท ได้ปรากฏท้าวจตุโลกบาลอยู่ในพุทธประวัติหลายตอน ในฐานะ
 เป็นผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนา และเป็นผู้คอยให้ความช่วยเหลือพระพุทธองค์ตลอดจนถึงพุทธบริษัท
 โดยมักจะกล่าวถึงนามของท้าวเวสสุวัณ หรือท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ซึ่งมีท้าวเวสสุวัณเป็นประธาน
 ดังในคัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถาซึ่งเป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิต
 ชิโนรส ที่เป็นการชำระพระคัมภีร์เก่าๆทางพุทธศาสนา รวบรวมไว้ในรูปพุทธประวัติ มีหลายตอน
 ที่กล่าวถึงท้าวเวสสุวัณหรือท้าวจตุโลกบาลในฐานะเป็นผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนา ตั้งแต่การไปเข้า
 เฝ้าพระพุทธเจ้าขณะยังเป็นพระโพธิสัตว์ประทับอยู่สวรรค์ชั้นดุสิตก่อนจุติมาเป็นมนุษย์พุทธเจ้า
 เนื่องด้วยพระโพธิสัตว์เมื่อสิ้นพระชนมายุจากชาติเป็นพระเวสสันดร ได้จุติไปบังเกิดเป็น *สันดุสิต*
เทวราช อยู่ในดุสิตเทวโลก โดยครั้งนั้นท้าวมหาราชทั้งสี่อันมีท้าวเวสสุวัณและมหาราชของคี่อื่น ๆ
 พร้อมกับเหล่าเทวดาทั้งทั่วจักรวาล ได้มาชุมนุมกันแล้วพากันไปยังสำนักพระโพธิสัตว์ในภพดุสิต
 และกล่าวอัญเชิญพระโพธิสัตว์ให้จุติ โดยที่พระโพธิสัตว์เมื่อสิ้นพระชนมายุจากชาติเป็นพระ
 เวสสันดร ได้จุติไปบังเกิดเป็นสันดุสิตเทวราช อยู่ในดุสิตเทวโลก (พระพุทธโฆสะเถระ, 2529)
 ต่อมาเมื่อพระนางสิริมหามายาทรงพระครรภ์ ท้าวจตุโลกบาลก็ได้มาเฝ้าที่ห้องบรรทมทั้ง 4 ทิศ ดัง
 ข้อความในพระปฐมสมโพธิกถาว่า

“...ในกาลนั้น ท้าวจตุมาหาราชทั้งสี่ มีพระหัตถ์ทรงพระขรรค์ลงมารักษาห้อง
 สิรีไสยาสน์อยู่ทั้งสี่ทิศ .... สำแดงพระกายให้ปรากฏแก่พระราชเทวีในเวลาที่ทรงนิสัชนาการเป็นสุข
 เห็นพระแท่นที่สิรีไสยาสน์ ทอดพระเนตรเห็นปรากฏเหมือนคจปริจาริกบุรุษอันเคยเข้าออก
 ในพระราชวัง มิได้สะดุ้งตกพระทัยกลัว นี่เป็นธรรมดาแห่งพุทธมารดาทุก ๆ พระองค์...”
 เมื่อจะประสูติท้าวจตุโลกบาลก็ได้มาปรากฏองค์ช่วยเหลือการประสูติ และได้ใช้หนังสือ
 ควารองรับพระกุมารต่อจากท้าวมหาพรหมก่อนที่นางสนมจะรับต่อไป ดังความว่า

“...ลำดับนั้นท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ก็รับองค์ไปจากพระหัตถ์ท้าวมหาพรหม แลรองรับ
 ด้วยอชินจัมมาชาติ อันมีสุขสัมผัสสมมติว่าเป็นมงคลในโลก...” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
 กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2539)

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะตัดสินพระทัยออกผนวช ทรงเสด็จมหาพิเนชกรรมณ์ออกจากเมือง กบิลพัสดุ์ เทพทั้งสี่องค์นี้ก็ได้รองรับขาทั้งสองข้างของม้ากัณฐกะ ดังข้อความในพระปฐมสมโพธิกถาว่า

“...ขณะนั้นท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 มีพักตร์อันขึ้นบานคุดอกปทุมชาติอันบาน ลงมา แวดล้อมประจำ 4 ท้ากัณฐกอัครราชแห่เสด็จไป นายฉันทนามาตย์นั้นยึดหางมโนมัยตามไป ในเบื้องหลัง...” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2539)

ต่อมาในขณะที่นางสุชาดาทราบนามรูปายาสเพื่อนำไปถวายแด่พระโพธิสัตว์ซึ่งทรงตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณในวันนั้น ท้าวจตุโลกบาลก็มาเฝ้าทั้ง 4 ทิศของเตาไฟที่นางใช้กวนข้าว ดังความว่า “...ในกาลนั้นท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ก็มายืนอยู่รักษาซึ่งเตาเพลิงทั้งสี่ทิศ ท้าวมหาพรหมก็นำเอาทิพยเสวตฉัตรมากางกั้นเบื้องบนภาษณะอันหุ้มรูปายาส...” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2539)

และเมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จดำเนินสู่โพธิ์พฤกษ์มณฑลอันเป็นสถานที่ทรงตรัสรู้ ท้าวจตุโลกบาลก็ได้ถือทิพยฉัตรตามเสด็จ ดังความว่า “...ในกาลนั้นท้าวสัทัมบดีพรหมก็ทรงทิพยเสวตฉัตรอันมีปริมณฑลกว้าง 3 โยชน์มากางกั้นโดยเสด็จ ท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่หัตถ์ถือทิพยฉัตรแห่ตามไป...” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2539)

ตามพุทธประวัติในพระปฐมสมโพธิกถา นับว่าท้าวจตุโลกบาลเป็นพุทธบริษัทกลุ่มแรก ๆ ดังเห็นได้จากการเป็นผู้ถวายบาตรอันเป็นหนึ่งในอัฐบริวารสำคัญของพระภิกษุให้กับพระพุทธรูปเจ้าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากทรงตรัสรู้ได้ 7 สัปดาหฺ์ ขณะเสวยวิมุตติสุขอยู่ใต้ต้นเกตุใหญ่ ได้มีพ่อค้า 2 คน ชื่อตปฺสสะและภัตติกะ มาถวายข้าวสัตตुक้อนและสัตตคฺพง แต่ว่าพระองค์ไม่มีภาชนะใดรองรับ ท้าวจตุโลกบาลทราบพุทธประสงค์ จึงปรากฏกายขึ้นทั้ง 4 องค์ ถวายบาตรหินแก้วองค์ละใบ พระพุทธรูปองค์ทรงรับไว้ แล้วอริยฐานรวมบาตรทั้ง 4 ใบ ให้รวมเป็นใบเดียว แล้วใช้บาตรใบนี้รับบิณฑบาตที่พ่อค้าทั้งสองถวาย ดังเนื้อความในพระปฐมสมโพธิกถาว่า (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2536)

“...แต่ซึ่งพระพุทธรูปองค์ จะรับบิณฑบาตของสองพี่น้องนั้น เพราะพระการุญจิตจะอนุเคราะห์แก่ชนทั้งสอง จึงทรงพระปริวิตกดังนี้ ณ กาลนั้น จึงท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ทราบในพุทธอริยาศัย ก็นำเอาบาตรอันล้วนแล้วด้วยศิลา มีพรรณดังสีแก้วเขียวทั้ง 4 บาตรมาทั้ง 4 ทิศ ๆ ละองค์ น้อมเข้ากราบทูลถวายให้ทรงรับซึ่งข้าวสัตตคฺพงด้วยบาตรทิพย์ทั้ง 4 สมเด็จพระชินสีห์ก็ทรงรับบาตรทั้ง 4 บาตร เพื่อจะรักษาศรัทธาปสาทแห่งท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ไช้จะทรงรับด้วยมัจฉาพเจตนานั้นหามิได้ จึงทรงอริยฐานผสานบาตรทั้ง 4 เข้าเป็นบาตรเดียว แล้วทรงรับข้าวสัตตคฺพงด้วยบาตรนั้น...” พระพุทธรูปทรงใช้บาตร ใบนี้ตลอดพระชนม์ชีพ เล่ากันว่าบาตรใบนี้ต่อมา

ตกเป็นสมบัติของสงฆ์นิคายมหายานในประเทศจีน (สุรศักดิ์ ทอง, 2553) และเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ น่าจะส่งผลต่อพระวินัยในเวลาต่อมาว่าบาตรที่พระภิกษุใช้จะต้องประกอบจากเหล็กหลายชิ้น มิใช่เป็นบาตรเหล็กชิ้นเดียวตลอด (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2549)

ในพุทธศาสนา ท้าวเวสสุวรรณเป็นท้าวจตุโลกบาลที่มีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้า มากกว่าจตุโลกบาลองค์อื่น จึงพบว่าในพุทธประวัติมีข้อความกล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าบ่อยครั้ง ในวันอุโบสถท้าวเวสสุวรรณจะมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมกับบรรดาเทพทั้งหลาย (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาหมากุฎราชวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค, 2543, หน้า 227-228) การเข้าเฝ้าครั้งที่สำคัญครั้งหนึ่งคือ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ แคว้นราชคฤห์ ท้าวเวสสุวรรณได้นำท้าวจตุโลกบาลทั้งหลายและบริวารมาเฝ้า และถวายมณฑปาฏานาถิยปริตรแก่พระพุทธเจ้า (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาหมากุฎราชวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค, 2543, หน้า 252) เพื่อโปรดให้ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และพุทธบริษัท ได้เรียนสวดไว้ป้องกันอันตรายจากยักษ์หรือมนุษย์เบียดเบียน เมื่อยักษ์หรือมนุษย์ผู้ศีลได้ยืมมนต์บทนี้แล้วจะหลบหนีไป เพราะเกรงเทวดาอาญา กล่าวกันว่ามนต์บทนี้ที่ท้าวเวสสุวรรณได้รจนาที่เมืองอาฏานาถิยของพระองค์ จึงได้ชื่อว่า อาฏานาถิยปริตร ซึ่งมนต์บทนี้ได้ใช้สวดในพิธีตรุษสมัยโบราณเป็นประจำ (สมบัติ พลายน้อย, 2534, หน้า 313) และยังคงกล่าวกันอีกว่า บทนอนบ่อมพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นบทคาถาที่ขึ้นต้นก่อนบทสวดมนต์ใด ๆ นั้น ท้าวเวสสุวรรณเป็นผู้ร่วมรจนาด้วย โดยคำว่า “นะโม” ผู้กล่าวคือ พญายักษ์สันตาคีรี “ศีสะ” ผู้กล่าวคือ องค์สุรินทรานู “อะคะวะโต” ผู้กล่าวคือ ท้าวมหาราชทั้งสี่ ได้แก่ ท้าวเวสสุวรรณ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรุฬปักข์ “อะระหัตโต” ผู้กล่าวคือพระอินทร์ “สัมมาสัมพุทธัสสะ” ผู้กล่าวคือ ท้าวมหาพรหม สหัมบดี ทั้งหมดนี้ทวยเทพทั้งหลายทั้งยักษ์และเทวดาได้กล่าวนอนบ่อมพระพุทธองค์ในวันแรกที่ได้รับรู้ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังสวรรค์ดาวดึงส์เพื่อประทานธรรมเทศนา ท้าวเวสสุวรรณ ได้ไปรับเสด็จและสดับธรรมด้วย จากการศึกษาที่เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าบ่อยครั้งและการสดับธรรม ยังผลให้ท่านสำเร็จเป็นพระโสดาบันอริยผล ทำให้ท่านเป็นเทพที่มีจิตใจดี มีเมตตา กรุณา เทียงตรง รักความซื่อสัตย์สุจริตยิ่งนัก และท่านย่อมจะรู้เห็นในการทำดี-ชั่วของทุกคนในโลกมนุษย์ด้วย ทิพยญาณ ท่านมีอำนาจมากในทางเทียงธรรม ไม่ว่ามนุษย์ ภูตผีปีศาจ หรือมนุษย์ทั้งหลาย จึงเกรงกลัวท่านมาก ท่านสามารถเนรมิตกายได้ต่าง ๆ ในแต่ละหน้าที่ โดยขณะที่เป็นยักษ์จะมีรูปร่างสีเขียว มรกต ขณะเป็นเทพดาจะมีรูปร่างงดงาม พระวรกายสีทอง ในขณะที่มนุษย์จะเป็นผู้ทรงศีล พระวรกายสีขาวบริสุทธิ์ แม้ในวาระสุดท้ายของพระพุทธองค์ ท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาลทุกองค์ก็ได้มาปรากฏกาย เฝ้าพระพุทธองค์ในเวลาที่พระพุทธองค์จะเสด็จปรินิพพาน

ในพุทธศาสนานิกายมหายาน ท้าวเวสสุวัณผู้เป็นเทพแห่งความมั่งคั่งนอกจากมีหน้าที่เป็นโลกบาลผู้ปกป้องรักษาทิศแล้ว ยังมีหน้าที่เป็นธรรมบาลและยึดมอีกด้วย โดยเมื่อท้าวเวสสุวัณทำหน้าที่โลกบาลและธรรมบาล จะมีนามว่า “กุเวร” หรือ “เวสสุวัณ” หรือ “ไวศวรวัณ” เมื่อทำหน้าที่ยึดมจะมีนามว่า “ชัมภล”

ธรรมบาลในพุทธศาสนามหายานมีตำแหน่งเทียบเท่าโพธิสัตว์ มีหน้าที่ป้องกันพระพุทธ ศาสนา และทำสงครามปราบปรามปีศาจและยักษ์มารต่าง ๆ ที่เป็นศัตรูต่อพระพุทธศาสนา มีทั้งหมด 8 คน มีหน้าตาคล้ายเพื่อให้พวกมารตกใจกลัว ยกเว้นท้าวเวสสุวัณที่มีหน้าตาไม่คล้าย และบางครั้งสวมเครื่องทรงโพธิสัตว์ ซึ่ง ผาสุก อินทรารูช (2543) ได้กล่าวถึงเหตุที่เกิดมีธรรมบาลนั้น เนื่องจากเมื่อครั้งท่านคุรุปทุมะสัมภวะไปสอนพระศาสนาในริเบต ต้องต่อสู้กับพวกมารจนพวกมารพ่ายแพ้ถูกฆ่าตายหมด ยกเว้นยักษ์ที่สัญญาว่าจะรับหน้าที่ป้องกันพระธรรมแห่งพระพุทธ ศาสนา และเพื่อเป็นการตอบแทน จึงจัดให้อยู่ในหมู่เทพที่มนุษย์ต้องเคารพบูชา รูปเคารพท้าวเวสสุวัณในฐานะธรรมบาล ศิลปะริเบต จะประทับนั่งบนหลังสิงห์ หัตถ์ซ้ายถือธง ทรงมงกุฎแบบโพธิสัตว์ แต่สวมเครื่องแบบนักรบ (ดังภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 ท้าวเวสสุวัณ ศิลปะริเบต พุทธศตวรรษที่ 17-18 (ผาสุก อินทรารูช, 2543)

ในพุทธศาสนamahayan มีเทพผู้พิทักษ์พุทธศาสนาจำนวนหนึ่งเรียกว่ายิดัม มีอำนาจปราบภูติผีร้ายต่าง ๆ ไม่ให้ทำอันตรายมนุษย์ ในบางครั้งธยานิพุทธและธยานิโพธิสัตว์จะอวตารมาเป็นยิดัม เพื่อปราบภูติผีต่าง ๆ พระสงฆ์ในนิกายมหายานตันตระทุกรูปจะต้องมียิดัมประจำสำหรับบูชาโดยเฉพาะของตน ท้าวเวสสุวัณได้รับการเคารพนับถือว่าเป็นเทพผู้พิทักษ์พุทธศาสนาหรือยิดัมด้วยองค์หนึ่ง โดยมีนามว่า “ ชัมภล ” มีวรรณะขาวหรือดำ รูปเคารพเทพชัมภลในฐานะยิดัม (ศิลปะอินเดียสมัยปาละ) จะสวมเครื่องแบบโพธิสัตว์ ประทับนั่งท่าลีลาสนะ หัตถ์ขวาถือผลมะนาว หัตถ์ซ้ายถือพิงพอนดังรูป รูปเคารพเทพชัมภลในฐานะยิดัม ศิลปะทิเบต บางรูปจะประทับนั่งบนหลังมังกร หัตถ์ขวาถือพิงพอนหัตถ์ซ้ายถือตรีศูล (ผาสุข อินทรารุช, 2543)

ดั่งภาพที่ 8-9

ภาพที่ 8 ชัมภล ศิลปะอินเดียสมัยปาละ (ผาสุข อินทรารุช, 2543)

ภาพที่ 9 ชัมภล ศิลปะชิวเบต พุทธศตวรรษที่ 23-24 (ผาสุข อินทรารุช, 2543)

ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาของเอเชียกลางและเอเชียตะวันออกเฉียงซึ่งเป็นพุทธศาสนา มหายาน ปรากฏว่ามีการสร้างรูปจตุโลกบาลขึ้นเพื่อเป็นธรรมบาลหรือผู้รักษาศาสนสถานอย่าง แพร่หลายยิ่งกว่าจตุโลกบาลในวัฒนธรรมพุทธศาสนาเถรวาท (ผาสุข อินทรารุช, 2543) ในสมัย อินเดียโบราณ มีการสร้างประติมากรรมรูปบุคคลเฝ้าศาสนสถานเรียกว่า ยักษ์ (Yaksas) ซึ่งอาจส่งทอดคตินี้ จนกลายเป็นจตุโลกบาลในฐานะผู้คุ้มครองรักษาศาสนสถาน

พุทธศาสนาในประเทศจีน เป็นพุทธศานนามหายานที่แพร่หลายมาจากอินเดียภาคเหนือ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-14 ในสมัยราชวงศ์ถัง เป็นช่วงเวลาที่มีการสร้างวัดในพุทธศาสนาเป็น จำนวนมาก ปรากฏคติการสร้างรูปท้าวจตุโลกบาลอย่างมากในวัดพุทธมหายาน เพื่อทำหน้าที่ เป็นธรรมบาลในคติผู้คุ้มครองรักษาศาสนสถาน เทพธรรมบาลในจีนเรียก กาลัม เป็นเทพผู้มีหน้าที่ ป้องกันพุทธศาสนา โดยจะมีหน้าที่เฝ้าประตูทางเข้า โบสถ์ วิหาร หรือยื่นเคียงข้างเทพประธานใน โบสถ์ วิหาร ตามปกติจะมีอยู่ 24 คน อยู่ในวิหารจีนข้างละ 12 คน มีท้าวจตุโลกบาล พระอินทร์ พระยม และเทพอื่น ๆ เทพธรรมบาลนี้จะมีท่าทางดุร้ายน่ากลัว เพื่อขับไล่ภูติผีปีศาจไม่ให้มารบกวน พระพุทธศาสนาและผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนา หากธรรมบาลอยู่เป็นคู่และทำหน้าที่เฝ้าประตูวัด เรียกว่า ทวารบาล โดยตำแหน่งของรูปจตุโลกบาลในวัดพุทธศาสนาของจีนและญี่ปุ่น จะตั้งอยู่ ที่สองข้างซุ้มประตูทางเข้าวัดด้านหน้า ข้างละ 2 องค์ (ผาสุข อินทรารุช, 2543) ซุ้มดังกล่าวนี้ได้ วิวัฒนาการมาเป็นวิหารท้าวจตุโลกบาล ซึ่งมีพื้นที่ภายในเป็นห้อง สองฝั่งทางเดินจะประดิษฐานรูป

จตุโลกบาลฝั่งละ 2 องค์ (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2549) ผู้จะเข้าสู่ศาสนสถานจะต้องเดินผ่านวิหารนี้ก่อน แต่ในวัดทางพุทธศาสนาเถรวาทของไทย บางแห่งจะมีรูปปั้นยักษ์ 1 ตนบ้าง 2 ตนบ้าง ขึ้นถือกระบองค้ำฟ้า ฝ้าอยู่หน้าประตูโบสถ์หรือวิหารที่เก็บของมีค่าของทางวัด ด้านละ 1 ตน หรืออยู่บริเวณที่คนไปมาเห็นได้โดยง่าย

ท้าวจตุโลกบาลของจีน เรียก “สี่ได้เทียนอ๋อง” หมายถึงเจ้าสวรรค์ มีหน้าที่ปกป้องบ้านเมืองและพุทธศาสนิกชน และเรียกเทพประจำทิศเหนือหรือท้าวเวสสุวัณว่า “ไต้บุนเทียนอ๋อง” ตามคติของจีนยังถือว่าท้าวจตุโลกบาลเป็นเจ้าแห่งฤดูกาลทั้ง 4 อีกด้วย และถือว่าท้าวเวสสุวัณเป็นเทพประจำฤดูใบไม้ร่วง มีกายสีดำ ถือดวงแก้วและงู (ดังภาพที่ 10) ท้าวจตุโลกบาลแต่ละตนมีแม่ทัพ 30 นาย (หมายถึง 30 วันของหนึ่งเดือน) มีโอรส 90 องค์ (หมายถึง 90 วันหรือ 3 เดือนคือหนึ่งฤดู) และยังถือว่าผู้ที่ทำหน้าที่วิหารบาลซึ่งจีนเรียกว่า อ้วยไท่ เป็นแม่ทัพของท้าวจตุโลกบาล มีหน้าที่พิทักษ์วิหารพระพุทธศาสนาและอำนวยความมั่งคั่งให้กับวัดได้ (ผาสุข อินทรารุช, 2543)

ภาพที่ 10 โลกบาล (ไต้บุนหรือเวสสุวัณ) ศิลปะจีนสมัยราชวงศ์หมิง (ผาสุข อินทรารุช, 2543)

ในประเทศญี่ปุ่นซึ่งได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาจากจีนสมัยราชวงศ์ถังเป็นต้นมา ได้รับคติของท้าวจตุโลกบาลเข้าไปด้วย โดยเรียกท้าวเวสสุวรรณว่า “ทามอนเทน” (Tamonten) หรือ พิสมอน (Bishamon) ในประเทศแถบเอเชียกลางที่พุทธศาสนาเคยแพร่ไปถึง ได้พบการสร้างรูป ท้าวจตุโลกบาลด้วยเช่นกัน โดยได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาในประเทศจีน ที่ติดต่อกันด้วย เส้นทางสายไหมในระยษณั้นนั้เอง (ประกัศสรุ์ ชูวิเชียร, 2549) ในทิเบตหรือเนปาล ถือว่า ท้าวกุเวรเป็น ยิดัม (Yi-dam) หรือธรรมบาลองค์หนึ่ง เรียกท้าวเวสสุวรรณว่า “ระนัม-โตส-สรัส” (Ranam-tos-sras) มี พระวรกายสีทอง หัตถ์ขวาถือธรรมาหรือธงหรือตรีศูล หัตถ์ซ้ายถือพังพอน กำลังกายเพชรพลอย ต่างกับของจีนที่ถือเจดีย์ ในมองโกเลียเรียกพระองค์ว่า “พิสมอน (Bismon)” (อุษา โปธิกนิษฐุ์, 2527)

ท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง

เมื่ออยู่ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งในพุทธศาสนาหายาน ท้าวเวสสุวรรณมีนามว่า “จัมภล (Jambala)” โดยทั่วไปถือว่าบรรดาเทพในพุทธศาสนามักถือกำเนิดมาจากชยานิพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งในจำนวน 5 องค์ ชยานิพุทธเจ้าในศาสนาพุทธมหายาน คือพระพุทธรูปเจ้าที่เกิดด้วยอำนาจของพระอาทิพุทธเจ้า ไม่เสด็จลงมาโลกมนุษย์ แต่ประทับอยู่ในพุทธเกษตร มี 5 องค์ ได้แก่ พระไวโรจนะ พระอักษโยภยะ พระรัตนสัมภาวะ พระอมิตตาภะ และพระอมิตตัทธิ (เสฐียร โภเศศ และ นาคะประทีป, 2514) การนับถือเทพจัมภลเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งนั้น เชื่อว่าสามารถบันดาลให้ผู้ที่นับถือพระองค์ได้รับ โชคลาภ ทรัพย์สมบัติ ความคิดนี้เข้ากันกับความหมายของคำว่า “รัตนสัมภาวะ” ซึ่งแปลว่า กำเนิดเพชรพลอย จึงถือว่า เทพจัมภล เป็นทายาทของชยานิพุทธรัตนสัมภาวะ แม้ว่าคัมภีร์บางบทจะจัดให้อยู่ในสกุลอักษโยภยะหรืออมิตตาภะ ในบางครั้ง เทพจัมภลจะปรากฏกายพร้อม ชยานิพุทธทั้ง 5 องค์หรือ 4 องค์ โดยจะสลักอยู่ส่วนบนของประภามณฑล

แม้เทพจัมภลรับคติการนับถือมาจากเทพกุเวรในศาสนาฮินดูก็จริง แต่มีรูปลักษณะต่างจากเทพกุเวร โดยเทพจัมภลมีลักษณะสำคัญตามคัมภีร์สาธนมาลาของพุทธศาสนานิกายมหายาน คือรูปร่างอ้วน พุงพลุ้ย หัตถ์ซ้ายถือพังพอน หัตถ์ขวาถือผลมะนาวอันเป็นที่มาของชื่อจัมภล เพราะจัมภลหมายถึงผลมะนาว สำหรับพังพอน เป็นสัญลักษณ์ของความร่ำรวย มั่งคั่ง ตามคติความเชื่อที่ว่า ภูมิหน้าที่เป็นผู้รักษาทรัพย์สมบัติ ฉนั้นพังพอนซึ่งสามารถปราบงูได้ จึงสามารถเอาทรัพย์สมบัติมาจากงูได้และจะกลืนทรัพย์สมบัติเอาไว้ในท้อง ฉนั้นรูปเทพจัมภลที่ถือผลมะนาวในหัตถ์ขวา จึงมักจะมีพังพอนอยู่ใกล้ ๆ บนตัก ที่เท้า หรือในมือ โดยจะทำเป็นพังพอนถูกบีบกลางลำตัวและกายเพชรพลอยออกมา หรือทำเป็นรูปงูใส่ทอง ฉนี้จะทำจากหนังพังพอนซึ่งมักจะมีหัวพังพอนติดอยู่ด้วย

ประติมากรรมรูปเทพชัมภลเริ่มปรากฏในอินเดียพร้อม ๆ กับรูปเทพกุเวรในศาสนาฮินดู ตั้งแต่สมัยราชวงศ์กุษาณะ และมีลักษณะคล้ายกันมาก โดยเทพชัมภลถือถ้วยสุราไว้ในหัตถ์ข้างหนึ่ง เช่นเดียวกับเทพกุเวร จะต่างกันตรงที่หัตถ์อีกข้างหนึ่งของเทพชัมภลจับตัวพังพอนและบีบตรงกลางตัวเพื่อให้กายเพชรพลอยออกมา หรือถือถุงที่ทำจากขนของพังพอนซึ่งมีหัวพังพอนติดอยู่ ซึ่งเรียกว่า “นกุล” ส่วนเทพกุเวรในศาสนาฮินดูจะถือกระเป๋าสตางค์เงิน ต่อมาตั้งแต่สมัยคุปตะและสมัยกลางรูปของเทพชัมภลได้ทำตามแบบในคัมภีร์คือ หัตถ์ข้างหนึ่งถือผลมะนาว และหัตถ์อีกข้างหนึ่งจับตัวพังพอนไว้ (ผาสุข อินทราวุธ, 2530)

คติการนับถือเทพชัมภลในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง สามารถบันดาลให้ผู้ที่นับถือได้รับ โชคลาภและทรัพย์สมบัติ เป็นที่นิยมและแพร่หลายอย่างกว้างขวางในดินแดนที่นับถือพุทธศาสนา มหายาน ดังปรากฏหลักฐานการสร้างรูปเคารพของเทพชัมภลในประเทศต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก โดยอาจมีลักษณะประติมานต่างกันไปบ้าง เช่น ในอินเดีย เทพชัมภลจะถือผลมะนาวในหัตถ์ขวา และหัตถ์ซ้ายบีบตัวพังพอนซึ่งกำลังกายเพชรพลอย ในเนปาล เทพชัมภลจะถือพังพอนหรือหม้อใส่ทองในหัตถ์ซ้ายและถือผลมะนาวในหัตถ์ขวา ประทับนั่งห้อยพระบาทขวา (ลลิตาสนะ) ในชวาได้พบประติมากรรมสำริดรูปเทพชัมภลเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่ทำเป็นรูปชายร่างอ้วนพุงพลุ้ย หัตถ์ขวาถือผลมะนาว หัตถ์ซ้ายถือพังพอนซึ่งกายเพชรพลอยออกมา ประทับนั่งห้อยพระบาทขวา ได้พระบาทมีถุงเงินซึ่งเงินกำลังไหลออกมา (ผาสุข อินทราวุธ, 2543) (ภาพที่ 11)

ภาพที่ 11 โปริสส์วัชฌภล ศิลปะชวาภาคกลางตอนปลาย พุทธศตวรรษที่ 15 (ผาสูช
อินทรารูธ, 2543)

สำหรับในประเทศจีนนั้น เมื่อพุทธศาสนาเข้าไปประดิษฐาน เป็นพุทธศาสนาหายาน ที่ได้มีการนำเอาแนวคิดและความเชื่อดั้งเดิมของจีนเข้ามาผสมผสาน รวมทั้งประชาชนชาวจีนมักจะนับถือลัทธิเต๋า ลัทธิขงจื้อ และพุทธศาสนาหายานรวมกัน ไปจนแยกออกจากกันไม่ได้ (ผาสูชอินทรารูธ, 2543) ทำให้เชื่อกันว่าเทพแห่งความมั่งคั่งของจีนที่มีนามไว้ซ่งเอี้ย ซึ่งได้รับการนับถืออย่างมากในชาวจีน เป็นเทพองค์เดียวกันกับเทพซัมภล

จากการศึกษา คติความเชื่อ ความเป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนา พบว่า

1. พระกุเวร มีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวอย่างที่ทำให้เห็นว่า ผู้กระทำความผิดตามหลักศาสนาของตน ย่อมได้รับผลแห่งความดีตอบแทน นับว่ากุศโลบายที่จงใจให้ศาสนิกชนประพฤติปฏิบัติตาม ดังเห็นได้จากการกำเนิดเป็นเทพของพระกุเวร ซึ่งในอดีตเป็นมนุษย์ธรรมดามาก่อนพระกุเวรในศาสนาฮินดูเคารพนับถือพระเจ้าสูงสุด บำเพ็ญพรตอย่างยิ่งยวดเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งการบำเพ็ญพรตถือว่าการกระทำความดีในศาสนาฮินดู จึงได้รับการยกย่องให้เป็นเทพได้รับพรจากพระผู้เป็นเจ้าให้เป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง และได้รับแต่งตั้งให้เป็นโลกบาลองค์ที่ 4 ส่วนในศาสนาพุทธ พระกุเวรบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล ภาวนา เป็นอย่างมากตลอดชีวิตในอดีตชาติที่เป็นพราหมณ์ เมื่อถึงแก่กรรมผลบุญทำให้ไปจุติเป็นเทพกุเวรในสวรรค์ชั้นจตุมหาราชิกา และได้รับเทวภิเษกให้เป็นท้าวเวสสุวรรณมหาราช

2. ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระกุเวรได้รับการเคารพนับถือในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง และมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่โลกบาลคุ้มครองปกป้องมนุษย์และโลกประจำทิศเหนือ ส่วนในศาสนาพุทธรับคติการนับถือพระกุเวรในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาสู่ท้าวเวสสุวรรณในพุทธศาสนาในฐานะโลกบาลและเทพแห่งความมั่งคั่งเช่นเดียวกัน เพียงแต่คติการนับถือท้าวกุเวรในศาสนาพุทธได้ผนวกความเชื่อถือตามตำนานท้องถิ่นที่พุทธศาสนาแพร่ไปถึงเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้ท้าวกุเวรมีบทบาทในฐานะธรรมบาล หรือยติม หรือเทพประจำฤดูตามความเชื่อของท้องถิ่น การที่พุทธศาสนารับคติการนับถือพระกุเวร อาจเนื่องด้วยเทพกุเวรได้รับการเคารพนับถืออย่างมากในชนทั่วไปมาก่อนแล้ว เนื่องจากมีบทบาทเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในส่วนที่เป็นพื้นฐานจำเป็นอันทำให้เกิดความสุขคือ การอยู่ดี กินดี ซึ่งเกิดจากความปลอดภัยในชีวิตและความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ อันเป็นบทบาทหน้าที่สำคัญของพระกุเวร

3. การนับถือท้าวกุเวรในฐานะโลกบาลมีทั้งแบบเป็นกลุ่มจตุโลกบาล โดยกล่าวรวมเป็นท้าวจตุโลกบาลหรือท้าวจตุมหาราช และการเคารพนับถือเป็นแบบองค์เดียว เช่นการนับถือในฐานะ

เทพแห่งความมั่งคั่ง โดยมีนามว่า “ซัมภล” ในนิคายมหายาน หรือการกล่าวถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในพุทธประวัติมากกว่าจุดโลกบาลองค์อื่น

4. ของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในศาสนาพุทธมีหลายชื่อ ได้แก่ กุเวร เวสสุวรรณ ไวศรวิณ ไพศรพณ์ ซัมภล ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปถึงที่มาของชื่อได้ดังนี้

กุเวร เป็นนามหลักที่ใช้ศาสนาฮินดู โดยมีความหมายว่าไม่สวยงาม จี้เหร์ เนื่องจากบางคัมภีร์กรีกกล่าวว่า ท่านมีสามขา มีพื้น 8 ซี่ (ดังภาพที่ 12) ส่วนฉายานามต่าง ๆ เป็นฉายานามที่ได้รับจากบทบาทหน้าที่ รูปลักษณะ หรือชาติกำเนิดตั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว ในพุทธศาสนาก็มีการนำนามนี้ใช้

ภาพที่ 12 ภาพวาดท้าวกุเวร (มีสามขา) (พระยาสังฆาภิรมย์, 2507)

เวสสุวรรณ เป็นนามที่ใช้ในพุทธศาสนามากกว่า กุเวร เวสสุวรรณเป็นการเขียนตามแบบภาษาบาลี บางที่ใช้ เวสสุวรรณ

เวสสุวรรณ เป็นการเขียนตามแบบภาษาสันสกฤต ผู้ที่นิยมเขียนแบบนี้ อาจด้วยเห็นว่าสุวรรณ หมายถึงทองก็ได้ การที่ท่านมีผิวสีทอง และทองเป็นของมีค่าอันเป็นสัญลักษณ์ของความร่ำรวยมั่งคั่ง ฉะนั้นการใช้นามที่เขียนเช่นนี้จึงว่าเป็นสิ่งที่ดี เป็นมงคล

ซัมภล เป็นนามของพระกุเวรในพุทธศาสนามหายานเมื่อมีฐานะเป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง และทำหน้าที่เป็นธรรมบาลหรือ ยัคัม

ไวศรณะ(Visaravana) เป็นนามที่มีปรากฏอยู่ในศาสนาพราหมณ์ แสดงถึงชาติกำเนิดว่าเป็นบุตรของ “วิศรวัส (Visravas)”

ไพศรพณ์ คงจะเป็นคำเดียวกับ ไวศรณะ ภาษาไทยแผลงอักษร ว เป็นอักษร พ เชื่อกันว่านามไพศรพณ์ นี้ อาจเป็นที่มาของ ชื่อแม่พระโพสพ

จากการศึกษา คติความเชื่อ ความเป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนาดังกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับกรอบแนวคิดด้านวัฒนธรรมของกรมศิลปากรคือ ในสังคมมีวัฒนธรรมสังเขปอยู่ 3 อย่าง

1. วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมในยุคต้น ซึ่งเป็นพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับชีวิต เช่น ภาษา จริยธรรม ธรรมเนียม พิธีกรรม เป็นต้น ซึ่งแต่ละท้องถิ่นนั้นมีขนบและธรรมเนียมแตกต่างกันไป

2. วัฒนธรรมประจำชาติ เป็นวัฒนธรรมที่ฝ่ายรัฐกำหนดขึ้น โดยมีบทบัญญัติและกฎหมายมีคุณค่าด้านต่าง ๆ เช่น คุณค่าด้านมาตรฐานของชีวิต คุณค่าด้านเอกลักษณ์ของชาติ เป็นต้น

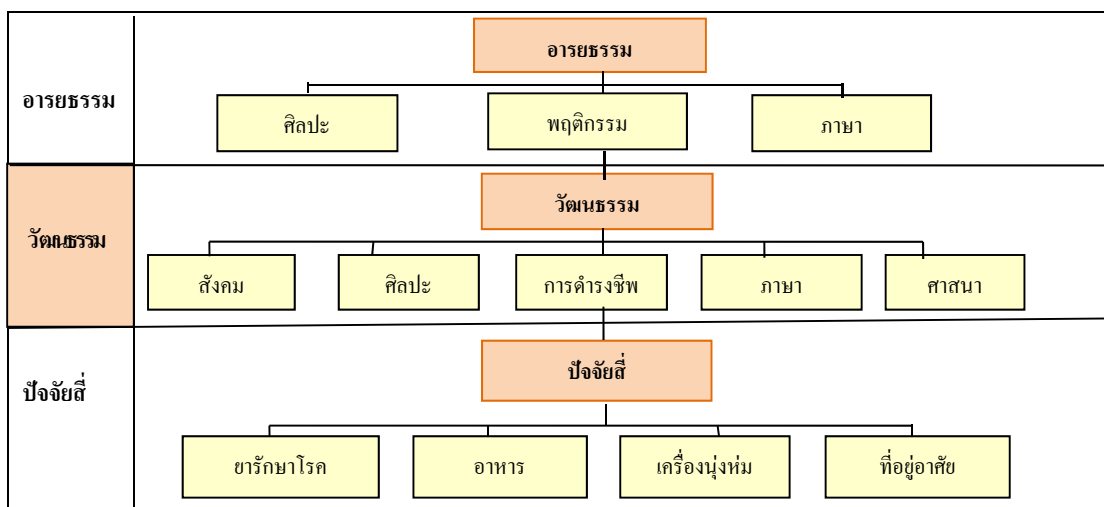
3. วัฒนธรรมที่เป็นระบบสากล กล่าวถึงสิทธิด้านต่าง ๆ ของมนุษย์
ช่วงเวลาของวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 3 ตอน

1. วัฒนธรรมแบบคนป่า
2. วัฒนธรรมยุคเริ่มแรก
3. วัฒนธรรมในยุคอารยธรรม

โดยเฉพาะในยุคอารยธรรมนี้จะเริ่มต้นจากหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นหลัก โดยมีเนื้อหาของยุคอารยธรรมอยู่ 3 ส่วน คือ

1. ปัจจัยสี่ ประกอบด้วย ขารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม อาหาร และ ที่อยู่อาศัย
2. วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ประกอบด้วย สังคม ศิลปะ การดำรงชีพ ภาษา และ ศาสนา ซึ่งวัฒนธรรมในขั้นตอนนี้ จะได้นำไปจัดหมวดหมู่หรือจัดการวิเคราะห์ตามแนวคิดนี้ ในบทที่ 3 และบทที่ 4

3. วัฒนธรรมที่เป็นยุคอารยธรรม ไม่ได้นำมาใช้ในการวิจัย

ภาพที่ 13 ยุคของอารยธรรม

บทที่ 3

บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย

จากการศึกษาความเป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณทั้งในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนาในบทที่ 2 ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ถึงบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณจากหลักฐานที่พบในอดีตโดยผู้วิจัยได้แบ่งขอบเขตด้านเวลาที่ศึกษาเป็น 3 ช่วง ดังนี้ 1. ก่อนสมัยราชอาณาจักรไทย 2. ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี) 3. สมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1-ปัจจุบัน)

บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ

1. การแพร่เข้าสู่สังคมไทยของศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนา

จากหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมากยืนยันว่าชาวอินเดียเดินทางมายังเอเชียอาคเนย์ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5-8 แล้ว และคงนำศาสนาฮินดูรวมทั้งพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ด้วย (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2551) สำหรับประเทศไทยในราวพุทธศตวรรษที่ 9-11 ผู้คนในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาเริ่มคุ้นเคยกับวัฒนธรรมอินเดีย เช่น การจัดระเบียบสังคมแบบอินเดีย ระบบการปกครอง เทคนิคการใช้อิฐและหินก่อสร้างศาสนสถาน รูปแบบอักษร รวมถึงศาสนาอันได้แก่ พระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จนกระทั่งชุมชนในสมัยนี้พัฒนาเป็นบ้านเมืองขึ้นมาเรียกว่า “ทวารวดี” เจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า พุทธศาสนาฝ่ายมหายานและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีบทบาทในสังคมทวารวดีด้วยเช่นกัน แต่ไม่กว้างขวางเท่ากับพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท (กรมการศาสนา, 2558)

ส่วนบริเวณภาคใต้ของประเทศไทยในช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-18 พบหลักฐานที่แสดงว่า ผู้คนในวัฒนธรรมที่เรียกว่า “ศรีวิชัย” นับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ดังได้พบศาสนสถานและศาสนวัตถุเนื่องในศาสนาพุทธฝ่ายมหายานกระจายไปในพื้นที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ลงไปจนถึงหมู่เกาะในประเทศอินโดนีเซีย

สำหรับในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย พบว่าการรับวัฒนธรรมอินเดียในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18 อยู่ในลักษณะการรับผ่านอาณาจักรเขมรโบราณ (ซึ่งมีรากฐานมาจากอาณาจักรฟูนันที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6-7) อีกทอดหนึ่ง และความสืบเนื่องมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจากอาณาจักรเขมร ยังไปปรากฏเป็นรากฐานวัฒนธรรมให้กับเมืองสุโขทัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 รวมไปถึงคติเทวราชาในระบบการเมือง

การปกครองของกรุงศรีอยุธยา ก็น่าจะถูกนำเข้ามาโดยกลุ่มที่นับถือเทพและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จากอาณาจักรเขมรด้วยเช่นกัน (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2551)

บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณก่อนสมัยราชอาณาจักรไทย

การนับถือเทพกู่เวรลงเข้ามาในไทยพร้อมกับอารยธรรมอินเดียที่แพร่เข้าสู่เอเชียอาคเนย์ เพราะบริเวณที่พบหลักฐานรูปเทพกู่เวรในภาคกลางและภาคใต้ เคยเป็นเมืองท่าที่มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมาก่อนในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2525) ผู้ที่นำรูปเทพกู่เวรเข้ามา คงได้แก่พ่อค้าจากอินเดียที่เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายหรือตั้งถิ่นฐานในแถบนี้แน่นอน โดยมีความเชื่อว่าเป็นเครื่องรางติดตัวเพื่อนำมาซึ่งความมั่งคั่ง ซึ่งการนับถือเทพกู่เวรเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งนั้น แพร่หลายอยู่ในหมู่พ่อค้าและผู้ที่ต้องการความมั่งคั่งทุกศาสนาในอินเดีย โดยเชื่อว่าเทพกู่เวรเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ ความคิดเช่นนี้สืบทอดมาจากคติการบูชายักษ์ในลัทธิพื้นเมืองของอินเดีย ที่เข้าไปปะปนอยู่ในความเชื่อของศาสนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา รูปเทพกู่เวรที่ทำไว้บูชา นิยมทำเป็นรูปยักษ์ทั่วไปในลัทธิบูชายักษ์ และได้เพิ่มลักษณะของคนร่ำรวยไว้ด้วย เทพกู่เวรในแบบเทพแห่งความมั่งคั่งในอินเดียจึงมีลักษณะอ้วน พุงพลุ้ย สวมมงกุฎ มีเครื่องประดับตกแต่งกายมาก ถือถุงเงินถุงทอง กระเป๋าใส่เงินหรือ ไหสมบัติ เป็นสัญลักษณ์ให้รู้ว่าเป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง

จากหลักฐานที่พบในจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม ลพบุรี และนครสวรรค์อาจสรุปได้ว่าในสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16) บริเวณภาคกลางของไทยมีคติการนับถือเทพกู่เวรหรือท้าวเวสสุวรรณ ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง ดังตัวอย่างของหลักฐานที่พบ ได้แก่

1. ตราประทับหินสลักรูปท้าวกู่เวรในท่านั่งชันเข้าซ้าย มีหม้อสมบัติขนาบอยู่ด้านข้างทั้งซ้าย ขวา พบที่เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 (ภาพที่ 14) (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2551)

ภาพที่ 14 ตราประทับหินสลักรูปท้าวกู่เวร อายุราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2551)

2. เหรียญดินเผาหน้าเดียวรูปเทพกุเวร พบที่ตำบลหนองโพธิ์ อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี แสดงรูปกุเวรมีลักษณะพุงพลุ้ย สวมมงกุฏ นั่งชันเข่าขวา พิงไห้สมบัติ 2 ใบ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 แสดงอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบหลังคุปตะ (ผาสุข อินทรารุช, 2530)

3. เหรียญดินเผาสองหน้า และแผ่นดินเผารูปเทพกุเวร คู่กับคช-ลักษมี พบที่อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ตราดินเผารูปคช-ลักษมีกับเทพกุเวร จากเมืองโบราณในจังหวัดนครปฐม ส่วนมากจะมีลักษณะแบบเดียวกับประติมากรรมหลังคุปตะของอินเดีย (พุทธศตวรรษที่ 14) คือ เทพกุเวรมีพุงพลุ้ย สวมมงกุฏ มีไหสมบัติ และคช-ลักษมี นั่งบนดอกบัว มือทั้งสองถือดอกบัวข้างละดอก ชูสูงเสมอไหล่ (ผาสุข อินทรารุช, 2530)

แต่มีแผ่นดินเผาบางส่วนจากวัดธรรมศาลา จังหวัดนครปฐม ไม่มีลักษณะอ้วน พุงพลุ้ย อันเป็นลักษณะเด่นของเทพกุเวร และนั่งชันเข่าซ้ายแทนที่จะเป็นเข่าขวาตามแบบศิลปะอินเดีย และมีบางส่วนจากอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ที่คช-ลักษมีนั่งพับเพียบ ถือดอกบัวเพียงดอกเดียว ซึ่งลักษณะที่ต่างไปจากต้นแบบเดิม อาจเกิดจากการดัดแปลงของช่างพื้นเมืองก็เป็นได้ (อุษา โปธิกนิษฐ์, 2527)

4 แผ่นดินเผาสองหน้ารูปเทพกุเวรคู่กับคช-ลักษมี พบที่เมืองโบราณชัยจำปา อำเภอลำลูกกา จังหวัดลพบุรี มีอายุและลักษณะเช่นเดียวกับที่พบในจังหวัดนครปฐม (อุษา โปธิกนิษฐ์, 2527)

5 แผ่นดินเผารูปเทพกุเวร พบที่เมืองโบราณจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ มีลักษณะอ้วนพุงพลุ้ย นั่งพิงไห้ ชันเข่าขวา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 11 (เจ็ดฉันทน์ รัตนปิยะภากรณ์, 2531) (ภาพที่ 15)

ภาพที่ 15 แผ่นดินเผารูปเทพกุเวร พบที่เมืองโบราณจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ (พิพิธภัณฑสถาน จันเสน)

จากตัวอย่างหลักฐานดังกล่าวข้างต้น พบว่าในสมัยทวารวดี นอกจากจะนับถือเทพกู่เวร ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งแล้ว ยังมีการนับถือเทพีแห่งความสมบูรณ์และ โชคลาภ คือ คชลักษณ์มี ควบคู่ไปด้วย คติการนับถือนี้คงได้รับมาจากอารยธรรมอินเดียที่แพร่เข้ามาในขณะนั้น เนื่องจาก คชลักษณ์เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ที่เคยได้รับการนิยมนับถือในอินเดีย เทพีลักษณ์มี เป็นเทพพื้นเมืององค์หนึ่งของอินเดีย มีฐานะเป็นเทพีแห่งความสมบูรณ์และ โชคลาภในอินเดีย มี 2 รูปแบบ คือ ศรีลักษณ์มี กับ คชลักษณ์มี ซึ่งทำเป็นรูปสตรีนั่งหรือยืน ถ้าเป็นแบบศรีลักษณ์มี จะมีดอกบัวเป็นองค์ประกอบ ถ้าเป็นแบบคชลักษณ์มีจะมีดอกบัวและช้างเป็นองค์ประกอบ ใน วรรณกรรมสมัยมหากาพย์จัดให้เทพีลักษณ์มีเป็นชายาองค์หนึ่งของเทพกู่เวร (อุษา โปธิกนิษฐ์, 2527)

ในบริเวณภาคใต้ของไทยโดยเฉพาะช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-18 เป็นช่วงที่ อาณาจักรศรีวิชัยมีอาณาเขตครอบคลุมไปถึงเกาะสุมาตราและเกาะชวา ในช่วงเวลาดังกล่าวพุทธ ศาสนามหายานต้นตระกูลจากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ราชวงศ์ ปาละ ได้แผ่เข้ามายังอาณาจักรศรีวิชัย และเจริญรุ่งเรืองอยู่เป็นเวลานาน ในขณะที่เดียวกันศาสนา พราหมณ์-ฮินดูก็ได้เข้ามามีบทบาทในดินแดนแถบนี้ด้วยเช่นกัน

การที่พุทธศาสนาหายานต้นตระกูลเป็นศาสนาประจำอาณาจักรปาละ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับ เอเชียอาคเนย์มากที่สุด และมีอาณาเขตติดชายฝั่งทะเล ทำให้อิทธิพลทางด้านศาสนาและศิลปกรรม ของปาละ สามารถเข้าสู่เอเชียอาคเนย์ได้ทั้งทางบกโดยผ่านทางพม่า และสามารถติดต่อกับ เอเชียอาคเนย์ทางทะเลได้ด้วย โดยอาณาจักรศรีวิชัยและชาวภาคกลางมีการติดต่อกับอาณาจักร ปาละตอนต้น ส่วนอาณาจักรพุกามและอาณาจักรขอมสมัยบายนติดต่อกับอาณาจักรปาละ ในสมัยปาละตอนปลาย (ภาพที่ 15) (เชษฐ ติงส์ชูชลี, 2558)

หลักฐานที่แสดงถึงคติการนับถือและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในอาณาจักรศรีวิชัย ได้แก่ ประติมากรรมลอยตัวเทพซัมภล ซึ่งเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งในพุทธศาสนาหายาน ต้นตระกูล (เป็นศาสนาประจำอาณาจักรปาละ) และเทพกู่เวรในศาสนาฮินดู ประติมากรรมลอยตัว เทพซัมภลชนิดนี้พบที่ อำเภอสติงพระ จังหวัดสงขลา มีอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 หล่อด้วยสำริด เป็นรูปเทพซัมภลสวมกิริฎมกุฎ ประทับนั่งอยู่ในท่าลีลาสนะ บนเบาะที่วางอยู่เหนือบัลลังก์ ซึ่งแผ่นหลังแต่ละด้านของบัลลังก์ตกแต่งด้วยรูปวาละ (สัตว์ที่มีส่วนของสิงห์โตผสมอยู่ด้วย) ทำกริยาคล้ายกับกระโจนอยู่เหนือช้าง (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2523) ประติมากรรมชิ้นนี้มีลักษณะ 4 ประการที่คล้ายกับเทพซัมภลในศิลปะปาละและชาวภาคกลางคือ 1. มีพระวรกายอ้วน 2. หัตถ์ขวาถือผลมะนาว 3. หัตถ์ซ้ายถือพิงพอนที่กำลังคายเพชรพลอยออกมา 4. ด้านล่างมีหม้อ รัตนะเรียงกัน และพระองค์กำลังเตะหม้อเพชรพลอย (ซึ่งเป็นลักษณะของประติมากรรม เทพซัมภลในศิลปะชาวภาคกลาง) (เชษฐ ติงส์ชูชลี, 2558) (ภาพที่ 17)

ภาพที่ 16 ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรปาละตอนต้นและตอนปลายกับเอเชียอาคเนย์
ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 (เชษฐ ติงส์ญชลี, 2558)

ภาพที่ 17 ท้าวชมภณในทำนั้งชั้นเข่าขวา (สำริด) ศิลปะศรีวิชัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 15
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา

ลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของซุ้มภคที่แสดงถึงความเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งคือการที่เทพซุ้มภคเป็นเทพเจ้าแห่งพื้นดิน (ยักษ์) และมีความร่ำรวย จึงมีพุงพลุ้ยอันแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ผลมะนาวที่ถือในมือเป็นผลไม้ที่คนอินเดียสมัยโบราณใช้ทำเหล้า ซึ่งเป็นเครื่องดื่มของคนร่ำรวย ส่วนพังพอนเป็นสัญลักษณ์ของความร่ำรวย เพราะพังพอนเป็นสัตว์ที่ชนะงู ซึ่งเป็นผู้เฝ้ารักษาสมบัติใต้พื้นดิน พังพอนจึงได้กลืนสมบัตินั้นไว้ เมื่อเทพซุ้มภคบีบคอ พังพอนก็จะคายสมบัติออกมา

นอกจากจะพบประติมากรรมลอยตัวท้าวซุ้มภคแล้ว ยังพบหลักฐานที่เป็นรูปท้าวซุ้มภคแบบพระพิมพ์อีก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. แม่พิมพ์สำริดขนาดเล็ก ซึ่งอาจใช้สำหรับหล่อรูปท้าวซุ้มภคขนาดเล็กแบบพระพิมพ์ พบที่อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา ซึ่งทำเป็นรูปท้าวซุ้มภคประทับนั่งท่าลีลาสนะเหนือปีทมასนะ มีอุ้งทองคำวางอยู่ที่พระบาท อยู่ในซุ้มที่ประกอบด้วยวงโค้ง 3 วง พระพิมพ์จากแม่พิมพ์นี้พบที่ชวากลางกลาง แม่พิมพ์นี้อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2523)

2. พระพิมพ์รูปท้าวกุมเวร พบที่อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา และชุมชนโบราณในจังหวัดยะลา (ภาพที่ 18)

ภาพที่ 18 พระพิมพ์รูปท้าวกุมเวร ศิลปะศรีวิชัย (เชษฐ ติงส์ญชดี, 2558)

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบหลักฐานรูปท้าวฤเวระในฐานะเทพรักษาทิศหรือโลกบาล ซึ่งส่วนมากมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 การนับถือเทพฤเวระเป็นเทพรักษาทิศหรือโลกบาลเกิดขึ้นในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูก่อน แล้วถ่ายทอดคติการนับถือนี้ให้แก่ศาสนาพุทธและศาสนาเซน เช่นเดียวกับการนับถือเป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง ทั้งศาสนาพุทธและพราหมณ์-ฮินดู ยกย่องให้เทพฤเวระเป็นเทพรักษาทิศตรงกัน คือเป็นเทพผู้ปกป้องคุ้มครองรักษาประจำทิศเหนือ จึงนิยมนำรูปเทพฤเวระไว้ด้านทิศเหนือของศาสนสถาน

เทพฤเวระที่สร้างตามคติการนับถือเป็นเทพรักษาทิศที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ ทำขึ้นในศิลปะแบบขอมในประเทศไทยหรือศิลปะแบบลพบุรี โดยอยู่ในกลุ่มทิวปาละประจำศาสนสถาน ตัวอย่างหลักฐานที่พบดังนี้

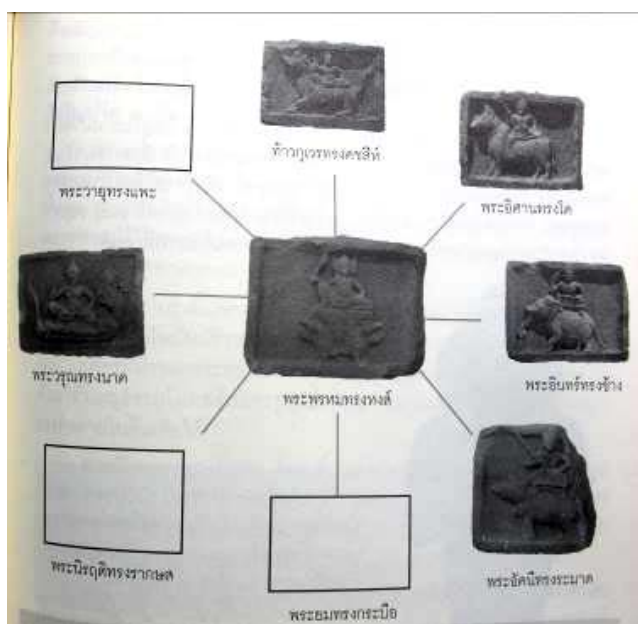
1. ที่ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ และที่ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปรากฏรูปเทพฤเวระประทับนั่งชันเข่าบนพาหนะรูปสิงห์ สลักอยู่บนกลีบขนุนของปราสาทประธานด้านทิศเหนือ คติเรื่องเทพประจำทิศที่กลีบขนุน ซึ่งประดับอยู่ตามชั้นหลังคาของปราสาทประธานนี้ กลีบขนุนที่อยู่ในแต่ละทิศจะสลักรูปเทพประจำทิศเอาไว้ ประกอบด้วย พระอินทร์ประจำทิศตะวันออกเฉียง พระยมประจำทิศใต้ พระวรุณประจำทิศตะวันตก ท้าวฤเวระประจำทิศเหนือ

2. ภายในปราสาทหินพนมรุ้ง พบประติมากรรมเทพรักษาทิศสลักบนศิลาทรายแดงรูปสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ จำนวน 6 ชิ้น ด้านบนสลักเป็นรูปดอกบัว ด้านหน้าแต่ละชิ้นสลักเป็นรูปเทพประจำทิศประทับนั่งบนพาหนะ มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 ประกอบด้วย พระอินทร์ทรงช้าง พระอัคนีทรงระมาด พระวรุณทรงนาค พระฤเวระทรงคชสีห์ พระอิศานทรงโค พระพรหมทรงหงส์ (หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2516) คาดว่าแท่งหินนี้คงหายไปจำนวนหนึ่ง เนื่องจากเทพประจำทิศในคัมภีร์ปุราณะของศาสนาฮินดู ประกอบด้วยทิศหลัก 4 ทิศ ทิศเฉียง 4 ทิศ และทิศเบื้องบน พระผู้เป็นเจ้าของศาสนาฮินดู ส่วนทิศเบื้องล่างให้อันนตนาคราชเป็นผู้รักษา ฉะนั้นที่ขาดหายไปคือ พระวายู พระนิรฤติ และพระยม ดังที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย จัดแสดงไว้ (ภาพที่ 19)

3. แท่งหินสลักภาพเทพผู้รักษาทิศและเทพนพเคราะห์ พบที่ปราสาทบ้านเพ็ญ อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี ปราสาทเป็อยน้อย อำเภอเป็อยน้อย จังหวัดขอนแก่น ปราสาทสระกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2551) (ภาพที่ 20)

เทพฤเวระที่มีรูปแบบเป็นเทพรักษาทิศหรือโลกบาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่มีลักษณะของเทพฤเวระแบบศิลปะอินเดีย คือ ไม่มีลักษณะพุงพลุ้ย ไม่มีถ้อยผลมะนาวหรือพวงพอน คายเพชรพลอย ไม่ได้ประทับบนช้างโลกบาล แต่มีหน้าตาแบบยักษ์ ถือกระบองเป็นอาวุธ ประทับนั่งบนหลังสิงห์คล้ายภาพสลักนูนต่ำที่ปราสาทนครวัด ซึ่งรูปท้าวฤเวระผู้รักษาทิศเหนือ ทรงสิงห์

ถี้อคอกบัวและดาบ (หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2516) รูปร่างลักษณะการแต่งกายทำแบบ
ประติมากรรมขอม ที่รูปแบบที่เป็นอินเดีย เหลือเพียงคตินับถี้อเดิมอย่างเดีว คือ การประจำอยู่
ทางทิศเหนือ

ภาพที่ 19 แท่นหินสลักรูปเทพประจำทิศในปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ จัดแสดงอยู่
ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย

ภาพที่ 20 แท่นหินสลักรูปท้าวเวร จากปราสาทสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ (อรุณศักดิ์
กิ่งมณี, 2551)

จากหลักฐานทางโบราณคดี ดังตัวอย่างที่กล่าวในตอนต้น สรุปได้ว่าคติการนับถือ และรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในช่วงเวลาก่อนสมัยราชอาณาจักรไทย มี 2 ลักษณะคือ

1. การเคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง ช่วยให้มีความเจริญรุ่งเรืองในการค้า และมีความสุขสมบูรณ์ ในการดำรงชีวิต ดังได้พบหลักฐานการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในแบบเทพแห่งความมั่งคั่ง ทั้งขนาดใหญ่สำหรับกราบไหว้ เคารพบูชา และขนาดเล็กสำหรับนำติดตัวไปได้ในรูปแบบพระพิมพ์

2. การเคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพรักษาพิษหรือโลกบาล เพื่อคุ้มครองป้องกันศาสนสถานและศาสนิกชน โดยสร้างไว้ในตำแหน่งผู้คุ้มครองรักษาประจำทิศเหนือ ตามคติทางพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี) สมัยสุโขทัย

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา พบคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะหนึ่งในจตุโลกบาลทั้งสี่ ตามความเชื่อในพุทธศาสนาแบบเถรวาท เมื่อประมาณปีพุทธศักราช 1800 พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงอาราธนาพระสงฆ์จำนวนมากจากนครศรีธรรมราชนำพระพุทธรูปแบบลึงกวางศมาเผยแพร่ที่เมืองสุโขทัย ทำให้ศาสนาพุทธเถรวาทแบบลึงกวางศประดิษฐานอย่างมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาในอาณาจักรสุโขทัย แม้ว่ารากฐานทางวัฒนธรรมของสุโขทัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 จะสืบเนื่องมาจากศาสนาฮินดูในอาณาจักรขอม

ถึงแม้คนสุโขทัยจะรับพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำอาณาจักร แต่ความเชื่อในเรื่องผีสามเทวดาก็ยังคงอยู่ ผสมผสานกับความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ เพราะเชื่อว่าอำนาจดังกล่าวสามารถบันดาลให้เป็นอย่างไรก็ได้ ดังเช่นการมีพระชะงูงูงูงู จึงทำให้เชื่อว่าคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณคงเป็นที่แพร่หลายในสมัยสุโขทัยด้วยเช่นกัน

ตัวอย่างหลักฐานที่แสดงว่าในวัฒนธรรมศาสนาพุทธเถรวาทสมัยสุโขทัย รู้จักและเคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะหนึ่งในจตุโลกบาลทั้งสี่ คือ

1. การกล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาลองค์อื่น ๆ ในไตรภูมิกถา ซึ่งเป็นวรรณคดีสำคัญในพุทธศาสนา ทรงพระนิพนธ์โดยพญาลิไท กษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัย ในหนังสือเล่มนี้ กล่าวถึงความเป็นมาของท้าวเวสสุวรรณและบทบาทสำคัญของท้าวเวสสุวรรณคือ การเป็นมหาราชแห่งสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ผู้มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับทั้งโลกมนุษย์และสวรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำหน้าที่ตรวจตราโลกมนุษย์ และบันทึกกรรมดีกรรมชั่วของมนุษย์ในวันขึ้น-แรม 15 ค่ำ ชาวสุโขทัยส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ จึงสันนิษฐานได้ว่าคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในบทบาทนี้

คงเป็นที่รู้จักแพร่หลายไปในอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งคติความเชื่อลักษณะนี้ได้สืบเนื่องต่อมาถึงสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์

2. ได้พบศิลาจารึกที่มีการกล่าวถึงคำว่า “ท้าวจตุโลกบาล” “กุเวร” และ “จาตุมหาราชิกา” ใน หลักศิลาจารึกที่ 45 (ปุขุนจิต ขุนจอด) พ.ศ. 1935 กล่าวถึงการอัญเชิญเทพต่าง ๆ มาร่วมในพิธีตั้งข้อความว่า “...(ท)จรด กุเวร อรรเรนทสูร... (ยมบ)าล มฤตยู จตุโลกบาล ทศโลก... (จาตุมหา) ราชกา ดาวดึงสา ยามา ตุสสิตา นิม...” (กรมศิลปากร, 2527, หน้า 124-125)

และพบจารึกบนรอยพระพุทธรูป จากวัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร หล่อด้วยโลหะ ศิลปะแบบสุโขทัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 (พ.ศ. 1901-2000) มีจารึกอักษรบนขอบ อักษรที่จารึกเป็นอักษรขอม ภาษาไทย บางส่วนชำรุดหายไป ได้ปรากฏชื่อของท้าวจตุโลกบาลคือ “วิรุพหกราช” และ “ธัญญรัฎฐราช” ซึ่งเข้าใจว่าชื่อของท้าวจตุโลกบาลอีก 2 องค์ คือ วิรุพภัยราช และกุเวรหรือเวสสุวรรณ คงชำรุดหักหายไปพร้อมกับคำจารึก (กรมศิลปากร, 2527, หน้า 209) จารึกดังกล่าวเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า อย่างน้อยในสมัยสุโขทัย วัฒนธรรมศาสนาพุทธเถรวาทในประเทศไทย ก็รู้จักท้าวจตุโลกบาลและชื่อเฉพาะของแต่ละองค์แล้ว

3. พบรูปหล่อลอยองค์ท้าวเวสสุวรรณที่ฐานซุ้มเรือนแก้วของพระพุทธรชินราช ภายในวิหารหลวง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก พระพุทธรชินราชองค์นี้สร้างขึ้นในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 หรือหลังกว่านั้นเล็กน้อย (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2554) รูปหล่อท้าวเวสสุวรรณที่พบนี้มีรูปลักษณะแบบยักษ์ ยืนย่อเข่าจนเกือบอยู่ในท่านั่ง อยู่ทางด้านซ้ายของพระพุทธรชินราช หล่อด้วยสำริดลงรักปิดทอง หัตถ์ขวาถือกระบอง หัตถ์ซ้ายวางอยู่บนเข่า เสมือนคอยปกป้องภัยอันตรายให้แก่พระพุทธรชินราช และพุทธศาสนิกชนที่เข้าไปในวิหาร ส่วนทางด้านขวามือของพระพุทธรูปเป็นรูปหล่อนางยักษิณี (ภาพที่ 21-22) การที่สร้างรูปหล่อท้าวเวสสุวรรณให้ยืนย่อเข่ามากเช่นนี้ อาจเป็นเพราะต้องการให้มีความสูงสมดุลงับรูปหล่อนางยักษิณี

การสร้างรูปท้าวเวสสุวรรณไว้ที่ฐานพระพุทธรชินราชเช่นนี้ แสดงถึงคติการเคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพผู้พิทักษ์พุทธศาสนา และสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของท้าวเวสสุวรรณที่มีมากกว่าท้าวจตุโลกบาลองค์อื่น

นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมรูปยักษ์ทำหน้าที่ทวารบาลที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุแห่งนี้ 2 คน มีชื่อ อาพวกยักษ์ คนหนึ่ง กับ ท้าวเวสสุวรรณอีกคนหนึ่ง ประติมากรรมนี้เป็นรูปแบบของยักษ์ในศิลปะรัตนโกสินทร์ (เชิดฉันท รัตน์ปิยะภากรณ์, 2531) ซึ่งอาจเป็นการสร้างเพิ่มเติมในภายหลัง ไม่ใช่สร้างในสมัยสุโขทัย อย่างไรก็ตามก็ตีหลักฐานนี้ยอมรับซึ่งถึงคติความเชื่อและการเคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณที่มีต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 21 พระพุทธรชินราช ภายในวิหารหลวง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก
(บันทึกภาพโดยสันติ เล็กสุขุม)

ภาพที่ 22 ประติมากรรมรูปท้าวเวสสุวรรณและนางยักษ์ณีที่ส่วนฐานของพระพุทธรชินราช
(บันทึกภาพจากองค์จำลอง)

สมัยอยุธยาและธนบุรี

คติการนับถือด้านศาสนาในสมัยอยุธยา มีทั้งศาสนาพุทธแบบเถรวาท ศาสนาพุทธแบบมหายาน และศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งเป็นรากฐานวัฒนธรรมในระบบการเมืองการปกครองแบบเทวราชา คติการนับถือและรูปแบบของท้าวเวสสุวัณ รวมถึงพิธีกรรมที่มีคติการนับถือท้าวเวสสุวัณแทรกอยู่ด้วย มีปรากฏแพร่หลายในสมัยอยุธยาเช่นเดียวกับในสมัยสุโขทัย แม้ว่าหลักฐานต่าง ๆ ที่เป็น โบราณวัตถุหรือเอกสารที่เกี่ยวกับคติการนับถือท้าวเวสสุวัณมีเหลือให้ศึกษาน้อยมาก อาจด้วยชำรุดกระจัดกระจายสูญหายไปครึ่งเสียกรุง หรือมีการสร้างขึ้นใหม่ไม่ใช่หลักฐานครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามร่องรอยของวัฒนธรรมสมัยอยุธยาที่ส่งถ่ายไปยังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังพอที่จะทำให้สันนิษฐานได้ว่า คติการนับถือท้าวเวสสุวัณคงมีปรากฏแพร่หลายในอาณาจักรอยุธยาเช่นเดียวกับสุโขทัย รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีคติความเชื่อในท้าวเวสสุวัณสอดแทรกอยู่ด้วย ตัวอย่างของหลักฐานและร่องรอยดังกล่าวได้แก่

1. จารึกพลับพลาจตุรมุข (จารึกหลักที่ 92) ด้านที่ 1 เป็นจารึกบนแผ่นหินชนวนสีเขียวรูปสี่เหลี่ยม กว้าง 47 เซนติเมตร สูง 52 เซนติเมตร หนา 6 เซนติเมตร จารึกด้วยอักษรไทยอยุธยา ปีพุทธศักราช 2303 สมัยอยุธยาตอนปลาย เก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวังจันทร์เกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 23)

ภาพที่ 23 จารึกพลับพลาจตุรมุข (จารึกหลักที่ 92) ด้านที่ 1 (จารึกพลับพลาจตุรมุข, 2559)

ข้อความในจารึกมีดังนี้

“...ของพระ อย่าให้เจ้าหมู่เอาของพระผลัดเปลี่ยนไป...ให้พฤกษเทวดา ภูมเทวดา อารักษเทวดา อากาศเทวดา แลท้าวเวสสุวัณ เป็นใหญ่แก่ฝูงยักษ์ทั้งหลาย 9 คน อันบริวารยักษ์ แลเทวดาทั้ง

ปวง แลให้สังหารผลาญชีวิต เอานุคคลซึ่งคิดอ่านจะชักย้าย จะหนีเอาข้าของพระไป แลจะให้พ้นจาก ข้าพระ พระกัลปาลุทิสไว้ ทั้งนี้อย่าให้พบพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้าเลย ให้ตกรรท หมกใหม่อยู่ในมหาอเวจี แสนกัลปอนันตชาติเถิด...” (กรมศิลปากร, 2507)

จากข้อความในจารึกนี้แสดงให้เห็นว่า คนในสมัยอยุธยารู้จักท้าวเวสสุวรรณเป็นอย่างดี รวมถึงบริวารยักษ์และเทวดา โดยมีความเชื่อว่าท่านสามารถให้คุณ และลงโทษเอาชีวิตผู้ทำกรรมชั่วได้ จึงน่านามของท่านมากถ้าวในคำสาปแช่ง

2. สมุดภาพไตรภูมิสมัยกรุงธนบุรี เป็นงานจิตรกรรมที่แสดงถึงเรื่องราวในไตรภูมิ ซึ่งจะมีบางส่วนที่เป็นภาพเรื่องราวเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณอยู่ด้วย งานศิลปกรรม อันเนื่องในพุทธศาสนาในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนใหญ่จะทำเลียนแบบ ของอยุธยา ดังนั้นสมุดภาพไตรภูมิสมัยกรุงธนบุรี อาจสะท้อนถึงสมุดภาพไตรภูมิในสมัยอยุธยา ก็เป็นไปได้

3. พิธีกรรมและประเพณีนิยมที่มีคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณเข้ามาเกี่ยวข้องกับที่ปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหลายอย่าง น่าจะเป็นการสืบทอดต่อเนื่องมาจากสมัยอยุธยา เป็นต้นว่า

3.1 พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ ซึ่งเป็นพระราชพิธีที่สืบเนื่องมาจากการรับคติ ของพราหมณ์ฮินดูเกี่ยวกับการสิ้นปีเก่าเข้าสู่ปีศักราชใหม่ ที่ส่งผ่านรัฐยุคทวารวดีจนสู่ราชสำนัก กรุงศรีอยุธยา มีชื่อราชประเพณีในกฎหมายเข็รบาลว่า “สัมพัจฉรฉินท์” (ปราณี วงษ์เทศ, 2548) สิ่งสำคัญของพระราชพิธีนี้คือการสวดบท อาถรรพณ์ภูษิตูร ที่ท้าวเวสสุวรรณถวายแก่พระพุทธเจ้า

3.2 พระภิกษุ สามเณร ที่ออกธุดงค์จะต้องสวด ภาณยักษ์ หรือ อาถรรพณ์ภูษิตูร ที่ท้าวเวสสุวรรณกล่าวถวายพระพุทธเจ้า เพื่อป้องกันการรบกวนพุทธสาวกจากพวกอมนุษย์ ในสมัยอยุธยานิยมให้บุตรหลานบวชเป็นภิกษุ สามเณร และพิธีสวดภาณยักษ์เป็นคตินิยมอย่างหนึ่ง ที่ผู้คนเชื่อว่าเป็นการขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกไปจากตัว

3.3 ในสมัยโบราณคนไทยนิยมทำผ้ายันต์รูปยักษ์ (ท้าวเวสสุวรรณ) ผูกไว้ที่หัวเตียงเด็ก เพื่อป้องกันวิญญาณชั่วร้ายมิให้มารังควานเด็ก ซึ่งความเชื่อนี้มาจากคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณว่า เป็นใหญ่เหนืออมนุษย์ เมื่อเห็นรูปท่าน พวกวิญญาณชั่วร้ายย่อมเกรงกลัวหลีกหนีไป

3.4 คนไทยสมัยอยุธยาส่วนใหญ่แม้จะเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แต่มักจะปรากฏ ในรูปของพิธีกรรมและยังมีความเชื่อในไสยศาสตร์และผีสงเทวดา อันเป็นความเชื่อเดิมมา แต่โบราณและมีเครื่องรางของขลังที่สร้างขึ้นตามคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ สืบทอดมาแต่สมัย อยุธยาจำนวนมาก แสดงถึงการเคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณ มีปรากฏอยู่ในสมัยอยุธยาด้วยกัน เช่น ผ้ายันต์รูปท้าวเวสสุวรรณ มีคหมอ เป็นต้น

สมัยธนบุรี

นับตั้งแต่อยุธยาเสียแก่พม่าครั้งสุดท้าย ในปี พ.ศ. 2310 บ้านเมืองระส่ำระสาย พุทธศาสนาเสื่อมโทรมมาก แม้สมเด็จพระเจ้าตากสินจะสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีใหม่ แต่ตลอดสมัยกรุงธนบุรีซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดที่ยืนยันถึงคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ คงมีแต่สมุคภาพไตรภูมิ ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดให้ดำเนินการจัดทำโดยมีพระราชประสงค์เพื่อให้ประชาชนทั้งหลายได้มีความเข้าใจในเรื่องนรกสวรรค์ได้ถูกต้อง จะได้พากันตั้งหน้าประกอบแต่กรรมดีละเว้นกรรมชั่ว ตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา สมุคภาพไตรภูมิจับกรุงธนบุรีจึงเป็นงานจิตรกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏท้าวเวสสุวรรณ ในฐานะจุโลกบาล อย่างไรก็ตามเนื่องจากสมัยธนบุรีเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ คาบต่อกรุงศรีอยุธยา กับรัตนโกสินทร์ จึงสันนิษฐานว่าคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณของคนสมัยธนบุรี คงคล้ายกัน กับคติของชาวอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จากตัวอย่างหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในสมัยอยุธยา และธนบุรี สรุปได้ว่า ในสมัยอยุธยาและธนบุรีมีคติการเคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาล ผู้คุ้มครองป้องกันโลก คุ้มครองพระพุทธศาสนาและผู้ทีเคารพนับถือท่าน

บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1-ปัจจุบัน)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะฟื้นฟูบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยา ในฐานะที่เป็นปฐมกษัตริย์ที่ต้องสร้างบ้านแปลงเมืองในยุคหลังสงครามเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในช่วงระยะเวลานั้น บ้านเมืองยังไม่สงบสุขคืนัก ยังคงมีศึกสงครามอยู่บ้างเป็นระยะ พระองค์จึงต้องเร่งสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่บ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งขวัญและกำลังใจของราษฎร ดังนั้นพระองค์จึงใช้กุศโลบาย โดยการใช้ศาสนาทั้งพราหมณ์และพุทธที่สืบแบบอย่างมาจากครั้งอดีตในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นสัญลักษณ์ในการที่จะยึดเหนี่ยวจิตใจราษฎร อีกทั้งพระองค์ยังคงต้องสืบทอดพระราชกรณียกิจ ในฐานะที่พระทรงเป็นผู้นำและผู้ปกครอง ที่จะต้องดูแลราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุข ทั้งในบทบาทของ เทวราชาและธรรมราชา พระราชพิธีต่าง ๆ ที่เคยปฏิบัติกันมาในอดีต (ในสมัยอยุธยา) ยังคงมีการสืบทอดกันตามแบบแผนประเพณีนิยม และเป็นแบบอย่างที่ปฏิบัติกันโดยพระมหากษัตริย์ทรงกระทำเพื่อขวัญกำลังใจของราษฎร ซึ่งส่วนใหญ่แล้วพระราชพิธีต่าง ๆ เหล่านี้มักมีนัยยะความสำคัญเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยที่มีความเชื่อในศาสนาที่สืบทอดกันมา กลายเป็นส่วนหนึ่งที่จะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการเป็นแนวปฏิบัติ หรือเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวตามความเชื่อ และนำไปสู่การปฏิบัติตามความเชื่อนั้น ๆ ซึ่งการสืบทอดแบบแผนนี้นำมาใช้โดยมีการปรับเปลี่ยนให้ สอดคล้องและเหมาะสม ที่จะเอื้อประโยชน์แก่การดำรงชีวิตในแต่ละยุคสมัยไม่เหมือนกัน แต่อย่าง

น้อยก็มีแบบอย่างที่จะนำมาปรับเปลี่ยนให้สามารถปฏิบัติตามได้

สำหรับคติความเชื่อและการเคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงสืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยา กล่าวคือ การเคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลผู้มีอำนาจเหนือภูตผีปีศาจและอมนุษย์ทั้งปวง สามารถจัดสิ่งชั่วร้าย และให้ความคุ้มครองป้องกันให้พ้นจากอันตรายทั้งปวง ความสืบเนื่องคติความเชื่อนี้ได้แพร่หลายทั้งในหมู่ประชาชนทั่วไป เจ้าขุนมูลนาย และในราชสำนักดังเห็นได้จากตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

1. การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำนามท้าวเวสสุวรรณและนามของจตุโลกบาลแบบพุทธมาตั้งเป็นชื่อป้อมที่สร้างล้อมพระราชวังที่ประทับ ที่พระนครคีรี (เขาวัง) โดยป้อมทางทิศตะวันออกมีชื่อว่า ตรีภูมิป้องปก ป้อมทางทิศใต้ชื่อ วิรุพหกบริรักษ์ ป้อมทางทิศตะวันตกชื่อ วิรุปักข์ป้องกัน ป้อมทางทิศเหนือชื่อ เวสสุวรรณรักษา

ที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ได้มีการนำชื่อท้าวโลกบาลของพราหมณ์มาตั้งเป็นชื่อประจําพระตำหนักคล้องจองกันไปตามทิศคือ พระอินทร์อยู่ชม พระยมอยู่คุ้ม พระพิรุณอยู่เงิน พระกุเวรอยู่เฝ้า

2. การนำบทสวด อาถรรพณ์ยสุทร มาเป็นส่วนสำคัญในพระราชพิธีสัมพันธฉันท์เพื่อความป็นมงคลแก่บ้านเมืองและประชาชน ดังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายไว้ในพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า ด้วยประสงค์จะให้เป็นการระงับภัยอันตรายทั้งปวงทั่วพระราชอาณาเขต และการนำบทสวด อาถรรพณ์ยสุทร มาเป็นส่วนสำคัญในการสวดภาณยักษ์ที่ทางวัดต่าง ๆ นิยมจัดสำหรับประชาชนทั่วไป

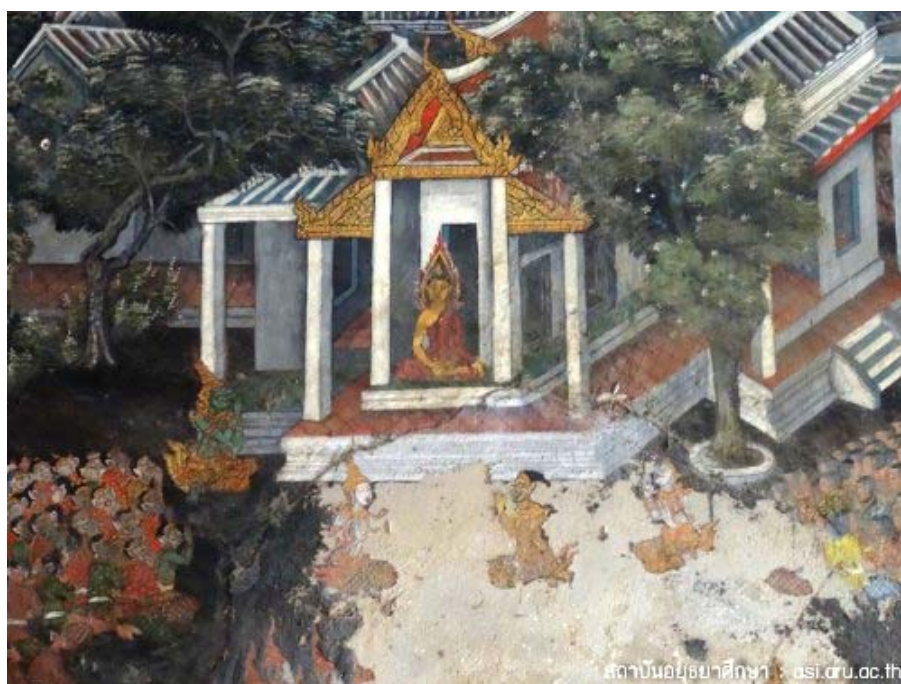
3. ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดการตาย มีการปฏิบัติที่มีคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณเข้ามาเกี่ยวข้อง มีปรากฏทั้งในระดับราชสำนักและในระดับชาวบ้าน เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดและทำขวัญเดือน พระราชพิธีโสกันต์หรือพิธีโกนจุกของชาวบ้าน พระราชพิธีโสกันต์มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และได้รับการฟื้นฟูในสมัยรัชกาลที่ 1

การจัดทำพระเมรุมาศ สำหรับประกอบพิธีถวายพระเพลิงพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ตามคติความเชื่อที่ว่าพระบรมวงศานุวงศ์ในราชตระกูลสืบเชื้อสายจากสมมติเทพ เมื่อถึงวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ทุกพระองค์จะเสด็จขึ้นสู่ทิพย์สถาน ณ เขาพระสุเมรุ จึงมีการสร้างพระเมรุเสมือนจำลองเขาพระสุเมรุจากสวรรค์มาประดิษฐานที่บริเวณมณฑลพิธี และใช้รูปปั้นท้าวเวสสุวรรณพร้อมด้วยจตุโลกบาลองค์อื่น แสดงถึงตำแหน่งแรกของสวรรค์และการอารักขา (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร, 2539)

4. ในพิธีเกี่ยวกับฝนซึ่งกระทำเพื่อประโยชน์ทางเกษตรกรรม อันเป็นอาชีพสำคัญของประชาชน มีการนำรูปท้าวจตุโลกบาลและพระอินทร์มาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม ดังปรากฏ

หลักฐานที่กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทูลเกล้าฯ ถวายข้อมูลต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ที่หอแก้วมีรูปจุดโลกบาลในจแห้วสำหรับบูชาในพิธีฝน โดยท้าวเวสสุวรรณ รูปเป็นมนุษย์ สวมมงกุฏน้ำเต้า ตัวสีเขียว สวมเสื้อ ถือกระบองสั้น (จารีต กัมพลาศิริ, 2510, หน้า 44-69) ซึ่งการบูชาและสังเวจจุดโลกบาลนี้จะทำก่อนเริ่มพิธีอื่น ๆ ตามธรรมเนียมประเพณีในการประกอบพิธีโดยทั่วไป

5. ภาพจิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติตอน ท้าวจุดโลกบาลถวายบทสวดอาณานัญยสูตร แก่พระพุทธเจ้า อันเป็นพุทธประวัติตอนสำคัญตอนหนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เขียนไว้ที่พระอุโบสถ วัดชุมพลนิกายาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 22) แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญอย่างหนึ่งของท้าวเวสสุวรรณและจุดโลกบาล ที่มีต่อพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นคนคิดความเชื่อที่สืบทอดต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ดังจะเห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และกรมพระยาวชิรญาณวโรรสค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับรูปลักษณ์ของท้าวจุดโลกบาล เพื่อนำมาเขียนภาพภายในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรมหาวิหาร

ภาพที่ 24 จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ เรื่อง ท้าวมหาราชทั้ง 4 เฝ้าพระพุทธเจ้าที่เขาคิชฌกูฏที่วัดชุมพลนิกายาราม (สุรินทร์ ศรีสังข์งาม, 2557, หน้า 59)

6. ที่ศาลหลักเมือง กรุงเทพมหานคร ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนากรุงเทพฯเป็นราชธานี ทรงตั้งหลักเมืองขึ้นเมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2325 ต่อมาได้มีการเปลี่ยนเสาหลักเมืองใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้มีการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2523 สิ่งที่น่าประหลาดใจให้เห็นถึงคติการนับถือจตุโลกบาล อันมีท้าวเวสสุวรรณและโลกบาลองค์อื่น ๆ คืองานจิตรกรรมภายในศาลหลักเมือง ที่เขียนภาพจตุโลกบาลไว้เหนือขอบประตูศาลหลักเมือง โดยเขียนภาพท้าวเวสสุวรรณ ไว้ที่เหนือขอบประตูด้านทิศเหนือ (ภาพที่ 25)

การนำท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาลองค์อื่น ๆ มาอยู่ในตำแหน่งคุ้มกันอารักขาแก่สัญลักษณ์ความมั่นคงของบ้านเมืองคือเสาหลักเมืองนั้น ถือได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนคติการนับถือจตุโลกบาลในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน โดยเพิ่มบทบาทผู้คุ้มครองหลักเมืองเพื่อขวัญและกำลังใจของประชาชนในยุคเริ่มพัฒนาบ้านเมือง สะท้อนให้เห็นบทบาทและความสำคัญของจตุโลกบาลที่มีอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าวของสมัยรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 25 ท้าวเวสสุวรรณเหนือประตูด้านทิศเหนือ ภายในศาลหลักเมือง กรุงเทพมหานคร

7. พิธีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นวิถีชีวิตของคนในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ยังคงสืบทอดวิธีปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ยังคงปรากฏให้เห็นถึงความเชื่อและคติการนับถือใน

ท้าวเวสสุวรรณและโลกบาลองค์อื่น ๆ ว่าเป็นผู้ที่ช่วยขจัดสิ่งไม่ดี และภัยทั้งปวงมิให้บังเกิดต่อการประกอบพิธีและสวัสดิมงคลแก่เจ้าของพิธีตลอดถึงผู้เข้าร่วมพิธี จึงได้มีการจัดของบวงสรวงและสังเวचना กล่าวอัญเชิญให้มาในพิธีก่อนจะเริ่มพิธีการอื่นต่อไป ตัวอย่างของพิธีกรรมอันเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม วัฒนธรรมไทยดังกล่าว ได้แก่ พิธีเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เป็นต้นว่า พิธียกเสาเอกในการปลูกบ้าน พิธีการตั้งศาลพระภูมิ พิธีวางศิลาฤกษ์ในการก่อสร้างสถานที่สำคัญ

8. วัตถุมงคลที่มีรูปท้าวเวสสุวรรณเป็นสัญลักษณ์ ที่สร้างขึ้น โดยใช้วัสดุต่าง ๆ ทั้งที่มีค่าสูง เช่น ทองคำ เงิน จนถึงวัสดุราคาไม่สูงมาก เช่น ทองแดง ทองเหลือง และผงหินปูนผสมผงวัตถุที่เชื่อว่าเป็นของมงคล ในหลากหลายรูปแบบตามแนวคิดของผู้สร้าง ซึ่งหลักใหญ่เป็นไปตามความเชื่อและคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลประจำทิศเหนือ ผู้คุ้มครองรักษาให้พ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง และประทานโชคลาภทรัพย์สินสมบัติ ตามคติการนับถือในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งจากวัสดุที่ใช้สร้างสะท้อนให้เห็นถึงผู้มาบูชาไปเป็นวัตถุมงคลส่วนตัวของผู้เคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณ มีทั้งฐานะตั้งแต่ดี ปานกลาง จนถึงรายได้น้อย แสดงถึงคติการนับถือมีการกระจายแพร่หลายไปในสังคมไทยสมัยรัตน โกสินทร์

ครั้นเมื่อบ้านเมืองเข้าสู่ความสงบสุข มีการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ และมีการเข้ามาอยู่อาศัยของชาวต่างชาติเช่น ชาวจีน ที่นำเอาวัฒนธรรมละความเชื่อของตนเข้ามาด้วย มีผลให้รูปแบบและพิธีกรรมอันเกิดจากคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณปรับเปลี่ยนไปบ้าง จนถึงปัจจุบันความเจริญทางวัตถุ การคมนาคม และการติดต่อสื่อสาร สภาพเศรษฐกิจและการแข่งขันในการประกอบอาชีพ ทำให้รูปแบบและคติการเคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณ ในแต่ละแห่งแตกต่างกันไปบ้าง ซึ่งกล่าวโดยรวมได้ว่า ในสมัยรัตน โกสินทร์มีรูปแบบและคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณทั้งในฐานะเทพรักษาทิศ หรือโลกบาล ในฐานะเทพผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนา หรือธรรมบาล และในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งผู้ประทานทรัพย์สินสมบัติและโชคลาภ ดังปรากฏหลักฐานต่าง ๆ มากมาย ทั้งรูปเคารพขนาดใหญ่ และรูปเคารพขนาดเล็ก แบบพระพิมพ์ ตลอดจนเครื่องรางของขลังที่สร้างตามคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่นำคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณเข้ามาเป็นองค์ประกอบ เพื่อให้พิธีกรรมนั้นมีความขลัง และดูศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น หลักฐานที่บ่งชี้ถึงคติการนับถือดังกล่าวนี้ ได้มีการกล่าวถึงในตอนต่อไป

บทบาทและความสำคัญของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย

พระราชพิธีที่แทรกด้วยคติที่เกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ

คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาล สืบเนื่องในสังคมไทยมาตลอด ในสมัยรัตนโกสินทร์ คติการนับถือนี้ยังคงเป็นที่แพร่หลายในชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม ตั้งแต่ชนชั้นเจ้านายลงไปถึงประชาชนทั่วไป ดังเห็นได้จากพิธีกรรมต่าง ๆ ในพระราชพิธี 12 เดือนหรือพิธีทวาทศมาส อันเป็นประเพณีที่พระเจ้าแผ่นดินต้องทรงปฏิบัติเป็นประจำทุกปีมิได้ขาด สืบทอดมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่แผ่นดิน ชำราชบริพาร และประชาราษฎร์ มีพิธีกรรมที่แสดงถึงคติความเชื่อและการนับถือท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาลสอดแทรกอยู่ในพระราชพิธีนั้น ตัวอย่างเช่น

1. พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์

เป็นพิธีที่กระทำในตอนจะสิ้นเดือน 4 (แรม 14-15 ค่ำ) จนถึงต้นเดือน 5 (ขึ้น 1 ค่ำ) ซึ่งเป็นการทำบุญที่มีการสวดพระปริตรอาถรรพญาณานุกิยสูตร 3 วัน เพื่อความสิริมงคลแก่พระนครและราษฎร ผู้ที่อยู่ในพิธีจะต้องสวมมงกุฎพิสมรและถือกระบองเพชร มีการยิงปืนสวดต่อจากการสวดอาถรรพญาณานุกิยสูตร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงอธิบายไว้ว่า วิธีทำบุญปีแบบนี้เป็นวิธีการบูชาของชาวลังกา ในการทำบุญปีใหม่ พร้อมกับจัดเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัย เป็นการนำขัตตฤกษ์ใหญ่ นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์สามวัน วันที่สามจึงได้ประกาศเทวดา แบ่งส่วนบุญแก่เทพดา ยักษ์ นาค กุมภภัณฑ์ และอมนุษย์ทั้งปวงตลอดถึงสัตว์เดรัจฉาน ขอพรให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข คำให้ส่วนบุญทั้งปวงเป็นภาษาลังกา ยังใช้ต่อมาถึงทุกวันนี้

คำว่า “สัมพัจฉรฉินท์” มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี-สันสกฤต ว่า สัมพัจฉร แปลว่า ปีฉินท์ แปลว่า ตัด ขาด รวมความแล้วหมายถึง พิธีตัดปี มีคำเรียกเฉพาะการตัดปีว่า ตรุษ หมายถึง พิธีกรรมสิ้นปีทางจันทรคติ ทำเมื่อสิ้นเดือน 4 (ปรานิ วงษ์เทศ, 2548) คดีเดือน 4 สิ้นปีเก่า (เพื่อขึ้นปีใหม่ เดือน 5) คือ สงกรานต์ สืบมาถึงยุคต้นรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันไม่มีประเพณีตรุษสิ้นปี คงเหลือแต่สงกรานต์ขึ้นปีใหม่ แพร่หลายไปทั่วประเทศ

พิธีทำบุญวันตรุษนี้ มีปรากฏมาแล้วในครั้งสุโขทัยเป็นราชธานี ดังนางนพมาศ พระสนมเอกของพระร่วงแห่งสุโขทัยกล่าวไว้ (อรุณินทร์ วีระบุรณะ, 2513) ว่า ครั้นถึงเดือนสี่ถึงกาล พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ โลกสมมติเรียกว่า ตรุษ พิธีนี้ในสมัยสุโขทัย มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดอาถรรพญาณานุกิยสูตรในพระบรมราชวัง ทุกคนที่อยู่ร่วมในพิธีต้องสวมมงกุฎ พิสมร และถือกระบองเพชร การทำพิธีนี้ก็เพื่อเป็นเครื่องระงับโรคภัยไข้เจ็บ และอันตรายต่าง ๆ มิให้เกิดเหมือนเช่นครั้งพุทธกาล ที่เมืองเวสาลีเกิดโรคภัยต่าง ๆ และอมนุษย์เบียดเบียน พระพุทธองค์ทรงโปรดให้พระอานนท์สวดอาถรรพญาณานุกิยสูตรทำน้ามนต์ไปประพรมทั่วพระนคร โรคภัยไข้เจ็บ

และภัยอันตรายจากอมนุษย์และภูตผีปีศาจก็ระงับดับหายไป ด้วยอำนาจอภินิหารปฏิธานนั้น

พิธีสัมพัจฉรฉินท์นี้สืบเนื่องต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ดังใน
ตำราพระราชพิธีเก่าและตำราทวาทศพิธี (กรมศิลปากร, 2548, หน้า 16-17) บันทึกไว้ว่า

“...พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์...ให้ตั้งโรงพิธี 4 ประตุมืองและกลางเมืองในพระราชวัง
เป็นพระราชพิธี 6 แห่ง...พระสงฆ์ผลัดเปลี่ยนกันสวดจตุภาณวารทั้งกลางวันกลางคืน...เพลายืน
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหามงคล ข้าทูลละอองรับพระราชทานมงคล คำรบ 3 วันแล้ว
ครั้งถึงวันแรม 14 ค่ำ เปลาเข้าพระสงฆ์ฉันแล้ว พระราชาคณะประกาศเทวดาด้วยคาถาสันสกฤต
เป็นคำสัญญาว่าเทวดาอันอยู่ในเมืองทั้งปวง มีท้าวจตุโลกบาลเป็นต้นอันเป็นสัมมาทิษฐิ แล้ว
ประกาศเทวดารักษาแก้วภูตว่า เพลาค่านี้นี้เชิญมาช่วยกันขับผี ยักษ์ ภูติ ปีศาจอันเป็นมิถิยาทิษฐิ
ให้หนีไปนอกขอบจักรวาล...เพลาลบคำมหาดเล็กถวายกระบองเพชรทำด้วยใบตาลลงด้วย
สัพเพทวา ฯลฯ ปลาขันติ แล้วแจกให้ข้าทูลละอองสำหรับจะได้ตีผี ยักษ์ ภูติ ปีศาจพระสงฆ์
สวดอาถรรพ์ไปจนถึง วิปัสสิ จึงยิงปืนใหญ่น้อย ขับผี ยักษ์ ภูติ ปีศาจ トラบเทอรุณ...”

ซึ่งในพระราชพิธีนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2514) ทรงอธิบายไว้ใน
พระราชพิธี 12 เดือนว่า ความมุ่งหมายในการทำพระราชพิธีตรุษสุคติ สวดอาถรรพ์สุคติ ฯลฯ
ไปตลอดคืน ด้วยประสงค์จะให้เป็นการระงับภัยอันตรายทั้งปวงทั่วพระราชอาณาเขต แต่ยังมีบาง
พวกมีความเข้าใจกันว่า พระสงฆ์สวดภาณยักษ์หรือภาณพระ เป็นการขู่ตวาดให้ผีตกใจกลัว
แล้วยิงปืนกระหน่ำให้วิ่ง จนถึงคนเฒ่าคนแก่ต้องหามันกับปูนตั้งไว้ข้างที่หลับที่นอน ในเหย้า
ในเรือน สำหรับผีญาติพี่น้องและผีเหี้ยผีเรือนที่จะตกใจเสียงปืนที่ยาววังปากแตก สีข้างหัก
จะได้เอาขมกับปูนทา ทรงอธิบายว่า พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ทำเพื่อจะให้ปวงสัตว์สังขาร
แก่พระนคร พระเจ้าแผ่นดินและข้าราชการบริพารตลอดจรรยา การให้สวมนงคลและพิสมรและ
แจกจ่ายกระบองเพชรให้ถือ ก็เพื่อให้เป็นที่หมายว่าผู้นั้นได้อาศัยอยู่ในพระราชพิธี สิ่งซึ่งเป็นมงคลอันจะ
เกิดขึ้นด้วย คุณพระปริตรที่พระสงฆ์สวดนั้นตั้งอยู่ในตัวผู้นั้นแล้ว การที่พระเจ้าแผ่นดินออกพระ
ราชทรัพย์ให้ทำมงคลพิสมร กระบองเพชร สำหรับพระราชทานให้ผู้นั้น ไม่ได้ทำเพราะกลัวผี

อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าตามข้อความที่นำมากล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นคติความเชื่อ
ของคนไทยในสมัยนั้น ๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณซึ่งสอดแทรกอยู่ในพิธี
ดังกล่าว ก็คือการนับถือในฐานะโลกบาล มีการกล่าวนามท้าวเวสสุวรรณในฐานะจตุโลกบาลใน
คำประกาศเทวดาเมื่อประกอบพระราชพิธี การสวดอาถรรพ์ปฏิธานหรือที่เรียกกันว่าสวดภาณยักษ์
ภาณพระ อันเป็นบทสวดที่ท้าวเวสสุวรรณทูลถวายแก่พระพุทธเจ้า และมีการนำกระบองเพชรให้
ผู้อยู่ในพิธีถือ กระบองเพชรนี้คือเทพศาสตราวุธของท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งถือกันว่ามีอำนาจร้ายแรง
มาก เป็นหนึ่งในจำนวน 5 สุธยอดเทพศาสตราวุธ ที่มีกล่าวไว้ในพุทธศาสนา และยังถือกันว่า

เป็นเครื่องมงคลอย่างหนึ่งที่จะต้องมีการประกอบพิธีที่ต้องการความเป็นมงคล เช่นเดียวกับมงคลที่สวมศีรษะในพิธีต่าง ๆ

กระบองเพชรสำหรับถือในพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ และพระราชพิธีโสกันต์นั้น ทำด้วยใบตาลที่พับและสานขมวดปลายให้ยอดมีรูปคล้ายหัวนก ลงอักขระ ถือว่ากระบองเพชรเป็นอาวุธท้าวเวสสุวรรณ ใช้เป็นเครื่องป้องกันอันตรายจากภูตผี และอันตรายต่าง ๆ (กรมศิลปากร, 2548) เดิมนั้นท้าวเวสสุวรรณถือกระบองทำด้วยต้นตาล คนมาจินตนาการเกลียวรอบต้นตาลใหม่ โดยทำเป็นกระบองมีเกลียวแทน จึงมักเห็นรูปท้าวเวสสุวรรณถือกระบองเกลียว (ฉันทะภักดิ์ นาวีกชีวิน, 2518)

2. พระราชพิธีอาพาธพินาศ

เป็นพระราชพิธีขจัดโรคร้ายและภัยพิบัติ ที่นำเอาบทสวดอาถรรพณ์วิเศษที่ท้าวเวสสุวรรณ ทูลถวายพระพุทธเจ้ามาใช้เป็นสำคัญ ในตำราพระราชพิธีเก่าและตำราท้าวทศพิธี (กรมศิลปากร, 2548) กล่าวถึง การทำพิธีว่า ต้องนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เจ็ดตำนานภาคต้น และสิบสองตำนานสมภาค จตุภาค 3 วัน วันละ 3 เพลา วันสุดท้ายสวดภาณยักษ์ รุ่งขึ้นนำน้ำมนต์ประพรมให้ทั่วพระนคร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2514) ทรงอธิบายไว้ว่า ทรงพบร่างหมายพระราชพิธีอาพาธพินาศที่ได้ทำในแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสองคราว ในปีมะแม ตรีศก ศักราช 1173 และปีมะโรง โทศก ศักราช 1182 สันนิษฐานว่าคงด้วยเหตุเกิดโรคระบาดคือ อหิวาตกโรค เพราะระยะนั้นเกิดอหิวาตกโรคระบาดที่อินเดียก่อน สาเหตุการเกิดโรคระบาด เชื่อกันว่าเกิดจากการกระทำของพวกผี จึงไม่มีอะไรจะเหมาะยิ่งกว่าอาถรรพณ์วิเศษ ซึ่งกล่าวมาว่า สำหรับปราบปรามพวกภูต ผี ปีศาจ มิให้ทำร้ายมนุษย์ จึงคิดจัดตั้งพระราชพิธี ให้มีการสวดอาถรรพณ์วิเศษ แต่ตั้งชื่อว่าอาพาธพินาศ ตามความต้องการให้เป็นที่ยึดใจของชนทั้งปวงซึ่งนับถือพุทธศาสนา

3. พระราชพิธีพระราชกุมารจรดปีถพี

จรดปีถพี หมายถึงการให้เหยียบพื้นดินและก้าวเดิน ถือเป็นฤกษ์สำหรับการก้าวเดินของเด็ก ในภาคอีสานและภาคใต้ก็มีการให้เด็กเหยียบพื้นดินเหมือนกัน

ในพระราชพิธีนี้ เมื่อเตรียมปีถพีสำหรับให้พระราชกุมารเหยียบ และเตรียมของใช้ในพิธีพร้อมแล้ว ให้จัดเครื่องพลาปลาษา เครื่องกระยาบวช ข้าวตอก ดอกไม้ รูป เทียน ให้โหรนำมานบูชาเทวดาทั้งแปดทิศ และพระภูมิ พระกรุงพาลี จัดเครื่องบายศรีนมัสการเทวา พอได้ฤกษ์ดีให้จรดปีถพี 3 หน 3 อย่าง (กรมศิลปากร, 2548)

เทวดาทั้ง 8 ทิศที่จะต้องจัดของสังเวचनाในการประกอบพิธีก็คือ อัญญิกपाल ตามคตินิพนธ์ ซึ่งมีเทพกเวรหรือท้าวเวสสุวรรณอยู่ประจำทิศเหนือตนเอง เทวดาประจำทิศทั้ง 8 ทิศนี้

ประกอบด้วย พระอินทร์ อยู่ประจำทิศตะวันออก พระยม อยู่ประจำทิศใต้ พระนิรฤติ อยู่ประจำทิศตะวันตกเฉียงใต้ พระกุเวร อยู่ประจำทิศเหนือ พระอิสาน อยู่ประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พิธีนี้สืบเนื่องมาจากคติทางศาสนาพราหมณ์ การเชิญเทวดาประจำทิศมาในพิธี โดยมีของสังเวชบูชา ก็เพื่อให้เทวดาดังกล่าวซึ่งถือว่ามีฤทธิ์มาก ช่วยคุ้มครองป้องกันพราหมณ์ (หรือ โอร) ผู้ประกอบพิธีและผู้ร่วมพิธีมิให้มีอันตรายจากพวกอมนุษย์ทั้งหลาย โดยการขจัดและคุ้มครองรักษา การใช้เครื่องพลาป่ายาเป็นของสังเวช ก็ด้วยความเชื่อที่ว่า พระกุเวรหรือท้าวเวสสุวรรณเป็นเจ้าแห่งยักษ์ เครื่องพลาป่ายาเป็นของสดของควาที่เชื่อว่า เป็นอาหารโปรดของยักษ์ คงจะทำให้ท่านพอใจ

แม้ว่าคติความเชื่อนี้จะเป็นความเคารพนับถือแบบกลุ่ม มิใช่เฉพาะองค์เดียว แต่ก็แสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของท้าวเวสสุวรรณมีความสำคัญอย่างยิ่ง ไม่ด้อยกว่าเทพสำคัญองค์อื่นเลย

3. พระราชพิธีโสกันต์

พระราชพิธีโสกันต์ เป็น พระราชพิธีโกนจุกของพระราชโอรสหรือพระราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายระดับพระองค์เจ้าขึ้นไป เชื่อว่าคงได้รับอิทธิพลจากคติในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งปรากฏหลักฐานการนำเข้ามาใช้ในพระราชสำนักตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (แสงดาว มุ่งดี, 2549) คนโบราณเชื่อว่า บริเวณกระหม่อมของเด็กยังมีความบอบบางอยู่ ฉะนั้นจึงต้องเกล้าผมจุกไว้กลางกระหม่อม เพื่อป้องกันอันตรายและช่วยปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายหรือโรคภัยต่าง ๆ ออกจากตัวเด็ก กระทั่งอายุครบตามกำหนด คือ พระราชโอรสเจริญพระชันษา 13 ปี และพระราชธิดาเจริญพระชันษา 11 ปี จึงจะเข้าสู่พระราชพิธี ในสมัยโบราณนิยมให้เด็กไม่ว่าจะเป็นลูกชาวบ้านหรือพระบรมวงศานุวงศ์ไว้จุก ด้วยความเชื่อเรื่องความเจริญเติบโตและความเป็นสิริมงคล โดยมักเริ่มไว้จุกเมื่อมีอายุได้ 4-5 ปี และเมื่อมีอายุได้ราว 11-13 ปี ก็จะโกนจุก และไว้ผมตามปกติตามสมัยนิยม (หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล, 2516)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้รื้อฟื้นพระราชพิธีในราชสำนักฝ่ายในขึ้นตามแบบกรุงศรีอยุธยา เพื่อไม่ให้สูญหายไป หนึ่งในพระราชพิธีที่รื้อฟื้นขึ้นคือ คือ พระราชพิธีโสกันต์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงได้เปลี่ยนแปลง “พระราชพิธีโสกันต์” หลายประการที่ทรงเห็นว่าล้าสมัยให้เหมาะสม ในปัจจุบันพระราชพิธีโสกันต์ในราชสำนักไม่มีแล้ว เหลือเพียง พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ ซึ่งเป็นประเพณีการรับขวัญ จนถึงรัชกาลปัจจุบัน พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ครั้งล่าสุด คือ พระราชพิธีที่จัดถวายพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าทีปังกรรัศมีโชติ

สำหรับขั้นตอนในพระราชพิธีที่แทรกด้วยคติเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ จะคล้ายกับพิธีโกนจุก ซึ่งจะได้กล่าวถึงในประเพณีการโกนจุก

4. พระราชพิธีตัดไม้ข่มนามและพระราชพิธีมหาฤกษ์กาลวิธีข่มนาม

เป็นพระราชพิธีสำหรับกษัตริย์ หรือพิธีสำหรับแม่ทัพโดยเฉพาะ พระราชพิธีนี้เลิกไปโดยปริยาย เนื่องจากไม่มีการยกทัพไปสู้รบดังเช่นในอดีต สำหรับพระราชพิธีตัดไม้ข่มนามนั้น จะกระทำก่อนพระมหากษัตริย์จะยกทัพหลวงไปปราบข้าศึก 3 วัน ในพิธีการ จะทำการเขียนชื่อข้าศึกติดกับต้นไม้และใช้ดินปั้นเป็นรูปข้าศึกพร้อมทั้งเขียนชื่อข้าศึกที่รูปปั้นนั้น เอาไปใส่ไว้ในต้นกล้วยตานี แล้วเอาต้นไม้กับต้นกล้วยนี้ปักลงในหลุมเดียวกัน จากนั้นทำพิธีใช้พระแสงดาบฟันต้นไม้ข่มนามศัตรูและต้นกล้วยนามศัตรู เป็นเคล็ดว่าได้รับชัยชนะข้าศึก ทั้งนี้ก่อนเริ่มพิธีจะต้องจัดของสังเวชนูชาเทพประจำทิศทั้งแปด พร้อมทั้งขอพรให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายและประสบชัยชนะในการรบ สำหรับทิศเหนือ กล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณว่า “ทิศอุดร บูชาพระไพศพนธ์”

ส่วนพระราชพิธีมหาฤกษ์กาลวิธีข่มนามนั้น จะเขียนรูปและชื่อของข้าศึกใส่โลง ทำพิธีสาปแช่งข้าศึกให้พ่ายแพ้ไป โดยจะต้องปลุกศาลเพียงตา 4 ทิศ สำหรับบูชาตุโลกบาลทั้ง 4 และทำการถวายเครื่องสังเวชนูชาก่อนเริ่มพิธีอื่น ๆ พร้อมทั้งขอพรให้มีชัยชนะต่อข้าศึก (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, 2513)

จะเห็นว่าพระราชพิธีทั้ง 2 อย่างนี้แฝงด้วยคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ ในฐานะเทพรักษาทิศหรือโลกบาล ที่นำมาผสมผสานรวมกันทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ พระราชพิธีตัดไม้ข่มนาม อาจเป็นพระราชพิธีสำหรับพระมหากษัตริย์โดยตรง ฉะนั้นเทพที่เชิญมาจึงมีทั้งเทพประจำทิศหลักและเทพประจำทิศรองรวม 8 องค์ ส่วนพระราชพิธีมหาฤกษ์กาลวิธีข่มนามอาจเป็นพระราชพิธีที่ทำให้กับแม่ทัพ เพราะเทพที่เชิญมาเป็นเทพสำคัญประจำทิศหลักเพียง 4 องค์ อีกทั้งเป็นการยอมรับนับถือตั้งแต่ระดับราชสำนักลงมา โดยมีความสำคัญในการสร้างขวัญและกำลังใจในการที่จะออกไปทำการสู้รบกับข้าศึกให้ได้ชัยชนะ เพื่อให้เกิดความมั่นคงของประเทศชาติต่อไป

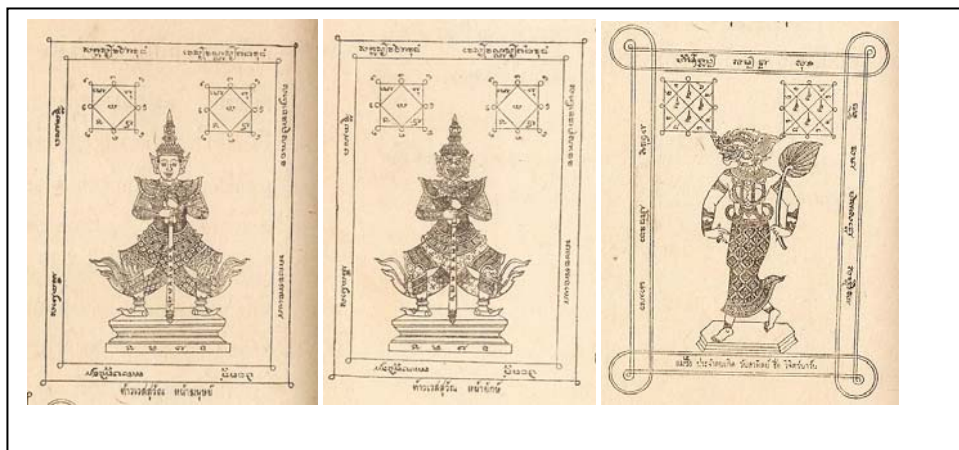
คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในประเพณีต่าง ๆ

1. ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดและการทำขวัญเดือน

มีความเชื่อทางฝ่ายพุทธซึ่งเกี่ยวข้องกับท้าวเวสสุวรรณ ที่สืบทอดกันมาแต่สมัยโบราณ ทำให้คนแต่ก่อนถือปฏิบัติกันว่า เมื่อบ้านใดมีคนคลอดบุตร เขาจะทำขันตริณีสิงเห หรือเขียนรูปท้าวเวสสุวรรณแขวนไว้ในมณฑลที่คลอดบุตรเพื่อเป็นเครื่องป้องกันทารกที่เกิดใหม่จากพวกผีร้าย โดยจะทำเป็นผ้ายันต์ ด้านหน้าเป็นรูปท้าวเวสสุวรรณยืนถือกระบองยาว ด้านหลังเป็นรูปแม่ชื้อ ที่แปลกออกไปคือ บางที่นิยมเขียนรูปท้าวเวสสุวรรณบนผ้าขาวม้าแขวนไว้ที่เปลเด็ก เข้าใจว่าคงสมมติเป็นม้าของท้าวเวสสุวรรณ สำหรับรูปแม่ชื้อที่อยู่ด้านหลังนั้น เป็นเรื่องความเชื่อของคนในสมัยก่อน ที่เชื่อว่าเด็กทุกคนที่เกิดมาต้องมีแม่ชื้อประจำวันเกิดคอยดูแลพิทักษ์รักษาไม่ให้เด็กเจ็บไข้ได้ป่วย ความเชื่อเรื่องแม่ชื้อนี้มีอยู่ในทุกภาค ในภาคกลางเชื่อว่าแม่ชื้อเป็นภูติประจำทารกมีอยู่ 7 คน

มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน ส่วนในภาคเหนือจะหมายถึงเทวดาที่คุ้มครองเด็กแรกเกิดหรือเป็นเทวดาประจำตัวทารก สำหรับภาคใต้ถือเป็นสิ่งเร้นลับที่ไม่มีตัวตน ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงทารกแต่แรกเกิดจนอายุ 12 ขวบ ทางด้านภาคอีสานเป็นความเชื่อในสังคมเขมร-ส่วย ว่าเด็กที่ปฏิสนธิในครรภ์มารดานั้น มีแม่ผู้สร้างทารกและเลี้ยงดูในครรภ์เรียก มนายเดิม (แม่เดิมหรือแม่คนเก่าก่อน) เป็นผีพราย มีหน้าที่ปั้นหรือสร้างทารกในครรภ์และเฝ้าเลี้ยงดูจนคลอด แล้วยังตามมาดูแลรักษา หรือมาหยอกล้อเล่นด้วย

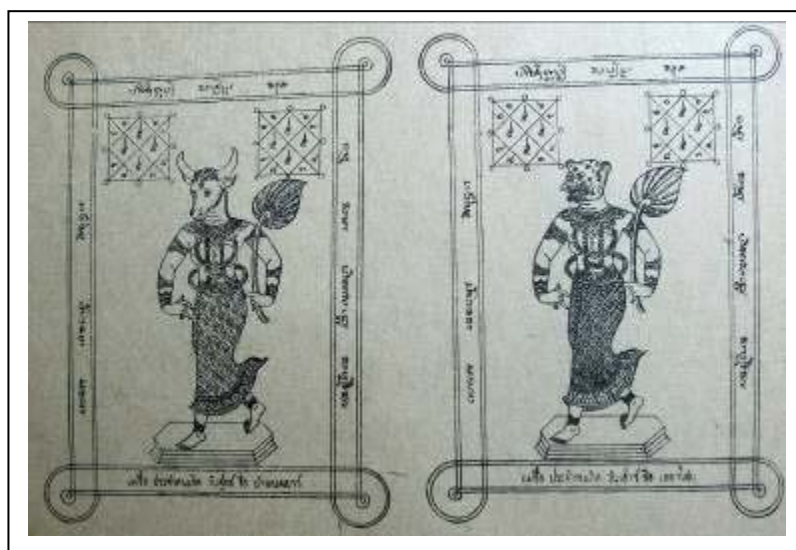
เมื่อเด็กอายุได้ 1 เดือนแล้ว เป็นที่คาดหวังได้ว่าพื้นที่เขตอันตรายแน่นอน จึงจัดให้มีการทำขวัญตั้งชื่อ เรียกว่าทำขวัญเดือน (หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ศิสกุล, 2516) มีการสวดมนต์เย็นก่อน รุ่งขึ้นทำบุญเลี้ยงพระแล้วทำขวัญตามพิธีพราหมณ์ สิ่งสำคัญที่จะต้องมีในพิธีคือ ที่เหนือเปลต้องมีรูปท้าวเวสสุวรรณและยันต์แม่ชื่อตามวันเกิดของเด็กนั้น ๆ ยันต์นี้ทำด้วยผ้าขาว โดยถ้าเป็นเจ้านาย (พระองค์เจ้าขึ้นไป) รูปท้าวเวสสุวรรณจะเป็นหน้ามนุษย์ ถ้าเป็นสามัญชนทั่วไปยันต์ท้าวเวสสุวรรณจะเป็นหน้ายักษ์ (ภาพที่ 26-28) แขนงไว้เหนือพระอุหรือเปล เพื่อป้องกันสรรพอันตรายอันจะเกิดจากแม่ชื่อหรือผีร้ายรบกวน และเพื่อให้ทารกนั้นเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุกวันคืน (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, 2513)

ภาพที่ 26 ยันต์ท้าวเวสสุวรรณหน้ามนุษย์, ยันต์ท้าวเวสสุวรรณหน้ายักษ์, ยันต์แม่ชื่อประจำวันอาทิตย์
(อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, 2513)

ภาพที่ 27 ยันต์แม่ซื้อประจำวันจันทร์, อังคาร, วันพุธและวันพฤหัสบดี
(อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, 2513)

ภาพที่ 28 ยันต์แม่ซื้อประจำวันศุกร์และวันเสาร์ (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, 2513)

การนำรูปท้าวเวสสุวรรณมาทำเป็นผ้ายันต์แขวนไว้เหนือเปล สะท้อนให้เห็นความเชื่อที่ว่า ท้าวเวสสุวรรณเป็นราชาแห่งยักษ์และอมนุษย์ทั้งหลาย ภูติ ผี ปีศาจ ทั้งปวงเมื่อเห็นรูปของท่านย่อมเกรงกลัว หลีกหนีไปไม่มารบกวน

ยันต์ท้าวเวสสุวรรณและยันต์แม่ชื้อถึงจะเป็นเพียงความเชื่อ แต่ก็นับเป็นภูมิปัญญาที่ชาญฉลาดของคนโบราณที่พยายามคิดหาวิธีการต่าง ๆ ที่จะปกป้องลูกหลานให้มีชีวิตอย่างปกติสุขไม่เจ็บไข้ได้ป่วย อีกทั้งยังเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่พ่อแม่และผู้เลี้ยงดูเด็กอีกด้วย ในโครงการเชิญแม่ชื้อให้มารักษาตัวเด็กซึ่งมีชื่อว่า “โครงการสารเดชวิธิน้อย” มีคำกล่าวอัญเชิญเทพองค์สำคัญ ๆ 12 องค์ มาประสาทพรก่อนที่จะกล่าวโครงการเชิญแม่ชื้อ ท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาลเป็นเทพที่ได้รับการอัญเชิญด้วยดังนี้ “โอม ศรีสิทธิเทโซ นะ โมนมัสการ ข้าจะอ่านวิชขเวท อัญเชิญเทพอันจำเริญทั้งหลาย ขอเชิญพรนารายณ์ธิบดี ทั้งพระอิศวรมีสักดาเดช ...ทั้งพระยมจตุโลกบาล ...ครบสิบสององค์ ทรงมเหศร...”

โครงการสารเดชวิธิน้อยนี้ ทำตอนที่เด็กคลอดได้ 3 วัน เพื่อปิดพิษแม่ชื้อ และเพื่อเด็กจะได้เจริญวัฒนามีอายุยืนยาว (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, 2513)

จากข้อความในโครงการบ่งชี้ถึงการให้ความสำคัญแก่ท้าวจตุโลกบาล (ซึ่งมีท้าวเวสสุวรรณรวมอยู่ด้วย) ให้เป็นหนึ่งในจำนวนเทพสำคัญ 12 องค์ ได้แก่ พระนารายณ์ พระอิศวร พระพรหม พระพาย พระเพลิง พระกาฬ พระยม จตุโลกบาลทั้งสี่ พระสุริยะพระจันทร์ และพระอินทร์ ซึ่งเทพดังกล่าวเป็นเทพสำคัญในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นการนำคติแบบพราหมณ์และคติแบบพุทธ มาผสมผสานเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืนของสังคมไทย

2. พิธีโกนจุก

พิธีนี้ทำเมื่อเด็กมีอายุเข้าเขตวัยหนุ่มสาว คือ ชายอายุ 13 ปี หญิงอายุ 11 ปี (ตามคตินิยมของอินเดีย) อาจจะทำพิธีโกนจุกที่บ้าน หรือทำพิธีโกนจุกที่โบสถ์พราหมณ์ ตามแต่ฐานะของผู้จัด ถ้าทำที่บ้าน นิยมทำร่วมกับงานมงคลอื่น เช่น ทำบุญขึ้นบ้านใหม่หรือทำบุญวันเกิด มีการสวดมนต์ เย็น รุ่งขึ้นเลี้ยงพระแล้วตัดจุกตามฤกษ์ ตอนบ่ายเวียนเทียนสมโภชทำขวัญตามพิธีแบบพราหมณ์ ส่วนการโกนจุกที่โบสถ์พราหมณ์ จะเป็นการโกนจุกหมู่ เหมาะสำหรับผู้มีรายได้น้อยเพราะไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย แถมยังได้รับเงินขวัญถุงจากพระราชครูในพิธีอีกด้วย (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2514) การโกนจุกที่โบสถ์พราหมณ์จะกระทำเนื่องในพระราชพิธีตรีชัมปวาย ช่วงเช้าของวันแรม 6 ค่ำ เดือน 2

สิ่งที่เป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ ทำให้มีการปฏิบัติที่เหมือนกันในพิธีโกนจุกหรือในพระราชพิธีโสกันต์ ก็คือ อาวุธของท้าวเวสสุวรรณที่เรียกคทาหรือกระบองเพชร เมื่อใกล้เวลาพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ พราหมณ์จะนำเด็กไปยังที่ทำพิธี โดยให้ถือกระบองเพชรไปด้วย

ในหนังสือประเพณีไทย (คณะราษฎร, 2532) กล่าวถึงสิ่งมงคลที่ควรจัดเตรียมในพิธีโกนจุกคือ เครื่องมงคล 12 อย่างซึ่งเรียก “เครื่องทวาทศมงคล” ประกอบด้วย

ไตรพิธีมงคล 3 อย่าง คือ

พุทธรัตนมงคลคือพระพุทธรูป (=ดับทุกข์)

ธรรมรัตน มงคลได้แก่น้ำมันต์ (=ขจัดภัย)

สังฆรัตนมงคลได้แก่พระสงฆ์ (=บำบัดโรค)

อัฐพิธีมงคล 8 อย่าง คือ

สิริปัตตมังค (บายศรี แวนเวียนเทียน =สิริวัฒนธรรม)

กรัณทกุลามังค (หมอน้ำ=โภควัฒนธรรม)

สังขมังค (สังข์=ทิมาวัฒนธรรม)

โสวัณณรชฎาทิมังค (แก้วแหวนเงินทอง=สินวัฒนธรรม)

วชิรจักกาวุธมังค (จักรและเครื่องอาวุธ=อิทธิวัฒนธรรม)

วชิรคทามังค (คทาหรือกระบองเพชร=ภูติปีศาจ)

อังกุลมังค (ขอช้าง ตาข่ายช้าง=อุปถัมภ์วัฒนธรรม)

นัตตชฆมังค (นัตต ชงชัย=กิติวัฒนธรรม)

มุขวาทมงคล 1 อย่าง คือ การเวียนเทียน ทำขวัญ ให้ศีลให้พร

จะเห็นได้ว่ากระบองเพชรหรือคทา อาวุธประจำกายของท้าวเวสสุวรรณจัดเป็นเครื่องมงคลอย่างหนึ่งในจำนวนแปดอย่างของ “อัฐพิธีมงคล” ที่จะต้องจัดเตรียมในพิธีโกนจุกสมัยโบราณ คตินี้ตรงกับความคิดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงอธิบายถึงการถือกระบองเพชรในพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ว่าเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ถือ นอกจากนี้ในพระราชพิธีโสกันต์ มีการประกาศเทวดา ในคำประกาศเทวดามีพระนามท้าวเวสสุวรรณ และท้าวมหาราชทั้งสี่รวมอยู่ด้วย แสดงให้เห็นถึงคติการนับถือที่แทรกอยู่ในพิธีกรรมนี้

ธรรมเนียมในการประกอบพิธีต่าง ๆ ที่มีคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณสอดแทรกอยู่ด้วย

ถือเป็นข้อปฏิบัติในการประกอบพิธีต่าง ๆ ที่ต้องการความเป็นมงคล ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ไม่มีอุปสรรค เช่น พิธีวางศิลาฤกษ์ ยกเสาเอก ตั้งศาลพระภูมิ หล่อพระประธาน ฯลฯ ก่อนจะกระทำการจะต้องอ่านโองการบูชาท้าวโลกบาลเสียก่อน เรียกว่า “บูชาอัฐพิธี” ท้าวเวสสุวรรณเป็นโลกบาลองค์หนึ่งที่จะต้องบูชาขอการคุ้มครองรักษาและขอพร ซึ่งคงจะมาจากคติการนับถืออัฐพิธีपाल โองการบูชาในส่วนของท้าวเวสสุวรรณ คือ “...อุตตรัสมีง กุเวโร จะ มหาราช ทิศาภาเคเต ปิตุมเห อนรรักขันตุ อโรคยนะ สุขนะ จะ...” (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, 2513, หน้า 273) จากนั้นจึงจะบูชาฤกษ์ และกระทำการตามกำหนดพิธี

ความเชื่อเรื่องอภิไทโทธิบาทว์และความเชื่อด้านไสยศาสตร์

1. ความเชื่อเรื่องอภิไทโทธิบาทว์

เป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาแต่โบราณว่า หากเกิดเหตุการณ์ประหลาดผิดธรรมดาขึ้น เรียกเหตุประหลาดนี้ว่า อุบาทว์ ถือเป็นกลางร้าย หรือเป็นสิ่งบอกเหตุว่าจะเกิดเรื่องร้ายหรือจะมีเรื่องไม่ดีเกิดขึ้น เทพที่แสดงนิมิตต่าง ๆ ให้ผู้มีเคราะห์ร้ายได้เห็น ที่เรียกว่า อภิไทโทธิบาทว์ มี 8 องค์ คือ พระอินทร์ พระเพลิง พระยมราช พระนารายณ์ พระพิรุณ พระพาย พระโสม และพระไพโรศพนธ์ (ท้าวเวสสุวัณ) ตัวอย่างสิ่งบอกเหตุที่เกิดจากพระไพโรศพนธ์ ซึ่งเรียก “อุบาทว์พระไพโรศพนธ์” ตามที่กล่าวไว้ในหนังสือประเพณีไทยฉบับมหาวิทยาลัย (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, 2513) ได้แก่ หนูกัดผ้า ผ้าถูกไฟไหม้ ทำนาได้ข้าวมากเกินที่ควรจะเป็น ทำน้ำมัน ได้มากเกินควร เงินตกหายในเรือ น้ําหรือตะพานน้ําเข้าใต้ถุนเรือนหรือขึ้นบ้าน หรือมาตายในบ้าน แมวออกลูกในที่นอนคน ข้าวสารแซ่ไว้งอกใบ จะเข้มาอยู่ในบ่อน้ํา เสือเรือดกน้ํามัน บั้วอกในที่ดอน เหตุประหลาดเหล่านี้เรียกอุบาทว์พระไพโรศพนธ์ บอกเหตุแก่ผู้มีเคราะห์ วิถีแก้เคล็ดตามความเชื่อของคนโบราณ คือให้บูชาพระไพโรศพนธ์ (ท้าวเวสสุวัณ) ด้วยบายศรี ดอกไม้ ธูป เทียน อาหาร ผลไม้ พร้อมกับกล่าวคำบูชาว่า

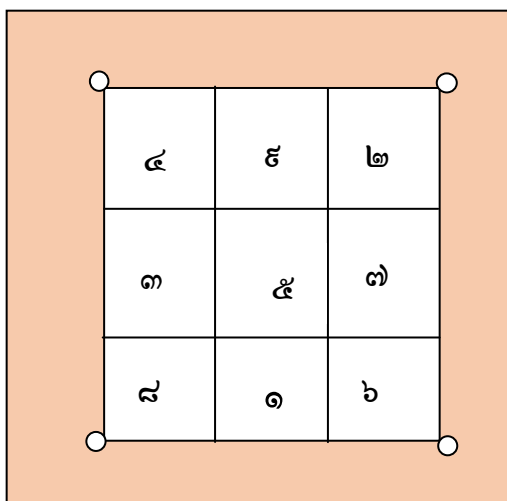
“โอม อุตตระทิสไพโรศพนธ์เทวดา สหคณปริวารา อาคัจฉินตุ ปริกฤษณันตุสวาหายะ โอมสัพพอุปาทะ สัพพทุกขะ สัพพโสภ สัพพโรคันตราย วินาสายะ สัพพศัตรู ปมุจจติ โอมไพโรศพนธ์เทวดา สทาร์กฉันตุ สวาห สวาहा สวาหายะ”

2. ความเชื่อด้านไสยศาสตร์

ความเชื่อในเรื่องอำนาจของ คทา อาวุธของท้าวเวสสุวัณที่เป็นหนึ่งในห้าสุดยอดเทพศาสตราที่มีอำนาจร้ายแรงสูงสุด ปรากฏในทางไสยศาสตร์โดยได้มีการรจนาชื่อของเทพศาสตรา และพระนามของเทพผู้เป็นเจ้าของศาสตรา เป็นคาถาชื่อ คาถาเทพศาสตรา ซึ่งรจนาไว้ว่า “สักกัสสะ วชิราวุธัง อาพะวะกัสมสะ ทุสาวุธัง เวสสุวัณณัสมสะ คทาวุธัง ยมนันตสะ นัยนาวุธัง นารายัสสะ จักราวุธัง ปัญจะอาวุธา เทพศัสตราวุธานัง สัพพะชีวิตัง มรณังเจวะ ” (เทพย์ สาริกบุตร, 2549, หน้า 176) ถือเป็นคาถาศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถขับไล่ภูตผีปีศาจ และอาถรรพ์ชั่วร้ายได้ ใช้คาถานี้ปลุกเสกเครื่องรางของขลังเช่น มีดหมอ หวายเสก ผ้ายันต์ ภาวนาเสกมืออริษฐานให้เป็นอาวุธเมื่อจะเข้าต่อสู้กับศัตรู ที่นิยมมากคือการเขียนคาถานี้ลงในยันต์โสฬสสำหรับติดเสาเอกของบ้าน ยันต์ที่ใช้กันอยู่ในประเทศไทยนั้น นิยมลงยันต์ด้วยตัวอักษรขอมหรือลงด้วยตัวเลขไทยแทนอักษร เป็นเครื่อง หมายถึงรวมของอักษร ถ้างกลงเป็นอักษรจะเปลืองเนื้อที่มาก เช่น จะลงคาถานวหรรษณ ซึ่งมี 9 คำคือ อะ สัง วิ สุ โล ปุ สะ พุ พะ ก็ใช้เลข 9 แทน

ยันต์จัตุโร ที่ใช้บรรจุในหลุมใต้เสาศาลพระภูมิในการตั้งศาลพระภูมิ โดยมีความเชื่อว่า เพื่อให้เกิดโชคลาภและป้องกันภัยทั้งปวงจะมีเลข 1 อยู่ด้วย ซึ่งเลข 1 นี้ แทนคาถาที่ว่า “เอกะยักขา” หมายถึง ราชารู้เป็นใหญ่แห่งยักษ์คือ ท้าวเวสสุวรรณ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538) (ภาพที่ 27)

กล่าวกันว่า ผู้มีอาชีพสัปหระหรือเพชฌฆาตที่มีอาชีพประหารนักโทษ มักพกพา รูปท้าวเวสสุวรรณ หรือผ้ายันต์ท้าวเวสสุวรรณ เป็นเครื่องรางของขลังติดตัวตลอด โดยเชื่อว่าช่วยป้องกัน ภัยจากวิญญูณร้ายที่จะเข้าทำร้ายหรือเบียดเบียนได้ ความเชื่อนี้สืบเนื่องมาจากคติการนับถือว่า ท้าวเวสสุวรรณเป็นเจ้าแห่งยักษ์ภูตผีปีศาจทั้งหลายเป็นบริวารของท่าน เมื่อมีรูปของท่านติดตัวอยู่ พวกนี้ย่อมเกรงกลัวหลีกหนีไป ไม่กล้าเบียดเบียนทำร้าย

ภาพที่ 29 ยันต์จัตุโร ตัวเลข 1 แทนอักษรเอกะยักขา ซึ่งหมายถึง ท้าวเวสสุวรรณ

การนำรูปท้าวเวสสุวรรณมาเป็นสัญลักษณ์ทางราชการ

1. ตราสัญลักษณ์จังหวัดอุดรธานี

จังหวัดอุดรธานีได้นำรูปท้าวเวสสุวรรณมาเป็นตราประจำจังหวัด โดยทำเป็นรูป ท้าวเวสสุวรรณยืนถือกระบอง ออกแบบโดยกรมศิลปากร เริ่มใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2483 การที่นำ รูปท้าวเวสสุวรรณมาเป็นสัญลักษณ์ประจำจังหวัดนี้ แสดงให้เห็นว่าคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณได้แพร่ สู่สังคมในแถบนี้และเป็นที่รู้กันดีว่า ท้าวเวสสุวรรณเป็นโลกบาลประจำทิศอุดร สอดคล้องกับชื่อ จังหวัดอุดรธานี อีกทั้งยังสื่อความหมายตรงกับหน้าที่ของท่านคือเชื่อว่าบารมีของท่านจะช่วย ค้ำครองปกป้องรักษาชาวเมืองอุดรธานีให้มีความร่มเย็นเป็นสุข (ภาพที่ 30)

ภาพที่ 30 ท้าวเวสสุวรรณที่ศาลหลักเมือง จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 31 ตราประจำจังหวัดอุดรธานี

ที่บริเวณศาลหลักเมืองจังหวัดอุดรธานี ได้เชิญรูปปั้นท้าวเวสสุวรรณซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของเมืองอุดรธานี มาประดิษฐานเคียงคู่กับบาศน์ศาลหลักเมืองที่สร้างขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2539 แทนของเดิมที่ชำรุดทรุดโทรม เป็นประเพณีของจังหวัดอุดรธานี ที่มีพิธีบวงสรวงสักการะในวาระสำคัญของเมืองทุกครั้งเช่นเทศกาลสงกรานต์ เทศกาลปีใหม่ หรืองานประจำปี

ทุ่งศรีเมือง (ประมาณวันที่ 1-15 ธันวาคมของทุกปี) ที่นี้มีผู้นิยมมาสักการะกันมาก โดยถือว่าสามารถบูชาและกราบขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ถึง 3 อย่างในคราวเดียวกัน คือ อย่างแรกสักการะศาลหลักเมืองเพื่อขอพรให้ชีวิตมั่นคงราบรื่นทั้งการงานการเงิน โดยมีเคล็ดว่าหากเข้าทางประตูใดให้ออกทางประตูนั้น อย่างที่สองสักการะพระพุทธรูปโพธิ์ทอง เชื่อว่าจะทำให้มีผู้ใหญ่สนับสนุนค้ำจุนคุณมีร่มโพธิ์ร่มไทร อย่างที่สามคือ บูชารูปปั้นท้าวเวสสุวรรณ ขอพรให้ศัตรูหมู่มารผู้มาคิดร้ายให้แพ้ยตัวเอง หรือกลับใจจากศัตรูมาเป็นมิตร

2. เครื่องหมายข้าราชการอัยการ

ในประเทศไทยมีคติการบูชาท้าวเวสสุวรรณอีกรูปแบบหนึ่ง โดยเรียกเทพเจ้าองค์นี้ว่า พระไพศรพนธ์ ตามนามในภาษาสันสกฤต *ไวศรพน* มีขอวาถือตะบอง มีช้ายกเสมอหน้าอกแสดงการห้ามปรามมิให้ (เทวดา) ทำผิด เนื่องจากมีหน้าที่รักษาความเรียบร้อยยุติธรรมในสวรรค์ ถูกนำมาเป็นสัญลักษณ์ของอัยการมานาน คาดว่าตั้งแต่แรกตั้งกรมอัยการเมื่อกว่า 100 ปีมาแล้ว เนื่องจากยกกระบัตร (ชื่อเรียกอัยการในสมัยโบราณ) หรืออัยการในปัจจุบันก็มีหน้าที่รักษาความยุติธรรมและกฎหมายเช่นเดียวกับหน้าที่ของพระไพศรพนธ์ในสวรรค์ แต่ยังคงไม่พบหลักฐานว่า ได้มีประกาศเป็นทางการให้ใช้รูปพระไพศรพนธ์เป็นเครื่องหมายราชการของอัยการตั้งแต่เมื่อใด

คำว่าอัยการได้ปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยตราไว้ในกฎหมายเทียรบาลเมื่อ พ.ศ. 1901 ความว่า “...จึงตั้งพระราชอาญาไยการ...” ในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้มีการจัดตั้งกรมอัยการเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2436 ในการตั้งกรมอัยการของทางราชการ ทางราชการถือว่าอัยการเป็นข้าราชการตุลาการ กระทรวงยุติธรรม ต่อมาในปี พ.ศ. 2465 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้โอนไปสังกัดกระทรวงมหาดไทย ทำให้อัยการมีฐานะเป็นข้าราชการพลเรือน จนถึงวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 คณะรักษาความสงบแห่งชาติได้แยกกรมอัยการออกจากกระทรวงมหาดไทย ให้เป็นหน่วยงานอิสระ โดยเปลี่ยนชื่อหน่วยงานจากกรมอัยการเป็นสำนักงานอัยการสูงสุด อยู่ใต้การกำกับดูแลของนายกรัฐมนตรี ปัจจุบันสำนักงานอัยการสูงสุดเป็นส่วนราชการที่มีฐานะเป็นกรม ไม่สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวง หรือ ทบวง โดยมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาทั้งปวง การดำเนินคดีแพ่ง และให้คำปรึกษาด้านกฎหมายแก่รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

1. การอำนวยความยุติธรรม
2. การรักษาผลประโยชน์ของรัฐ และ
3. การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

ข้าราชการอัยการได้อัญเชิญรูปพระไพศรพนธ์ หรือท้าวเวสสุวรรณ เป็นเครื่องหมายข้าราชการอัยการโดยทำเป็นรูปพระไพศรพนธ์ ประทับนั่งขัดสมาธิราบบนแท่นบัลลังก์ หัตถ์ขวาถือ

กระบอง หัตถ์ซ้ายยกขึ้นในท่าประทานพร (ภาพที่ 29) โดยได้กำหนดในพระราชกฤษฎีกาว่าด้วย
 เครื่องแบบข้าราชการอัยการ และระเบียบการแต่งว่า “ภายในขมวดวงกลม มีรูปพระไพศรพณ์โลหะ
 สีทอง ประดับอยู่บนพื้นอิฐนุฐานของรูปพระไพศรพณ์อยู่เหนือแถบต้น...”

พระไพศรพณ์ยังคงเป็นสัญลักษณ์ประดับบ่าเสื้อเครื่องแบบอัยการทั้งสองข้างตลอดมา
 และในปี พ.ศ. 2535 สำนักงานอัยการสูงสุดก็ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้รูป
 พระมหาพิชัยมงกุฏ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของตราแผ่นดินวางอยู่บนตราซึ่งซึ่งเป็นเครื่องหมายของ
 นักกฎหมาย ประกอบกับอีก 3 รูปรวมกันเป็นเครื่องหมายราชการของสำนักอัยการสูงสุด คือ
 พระแว่นสุริยกานต์ พระขรรค์ รองรับด้วยช่อชัยพฤกษ์ (สำนักอัยการสูงสุด, 2541)

ภาพที่ 32 ภาพลายเส้นรูปพระไพศรพณ์ (สำนักอัยการสูงสุด, 2541)

การอัญเชิญรูปพระไพศรพณ์เป็นเครื่องหมายข้าราชการอัยการ อาจสืบเนื่องมาจากชาติ
 กำเนิดของพระไพศรพณ์หรือพระกุเวรตามคัมภีร์รามณะของศาสนาฮินดู สืบเชื้อสายมาจาก

พระพรหม ซึ่งในศาสนาพุทธถือว่าเป็นเทพผู้มีคุณธรรม 4 ประการ ที่เรียกว่าพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา การเลือกเอาพระไพศรพนหรือท้าวเวสสุวรรณเป็นเครื่องหมาย จึงอาจสื่อถึงสัญลักษณ์ของคุณธรรมดังกล่าว รูปพาหนะมนุษย์ (นระ) ที่ชายฝ่ากุษาทิพย์ที่บัลลังก์ประทับ เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกสถานะการเป็นใหญ่ มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งหลาย หัตถ์ขวาที่ถืออาวุธประจำพระองค์คือ คทา หรือ กระบอง และหัตถ์ซ้ายยกในท่าประทานอภัย คงมีความหมายถึง พร้อมทั้งจะลงอาญาแก่ผู้กระทำความผิด และให้อภัยหรือประทานพรให้แก่ผู้ไม่ได้กระทำความผิด

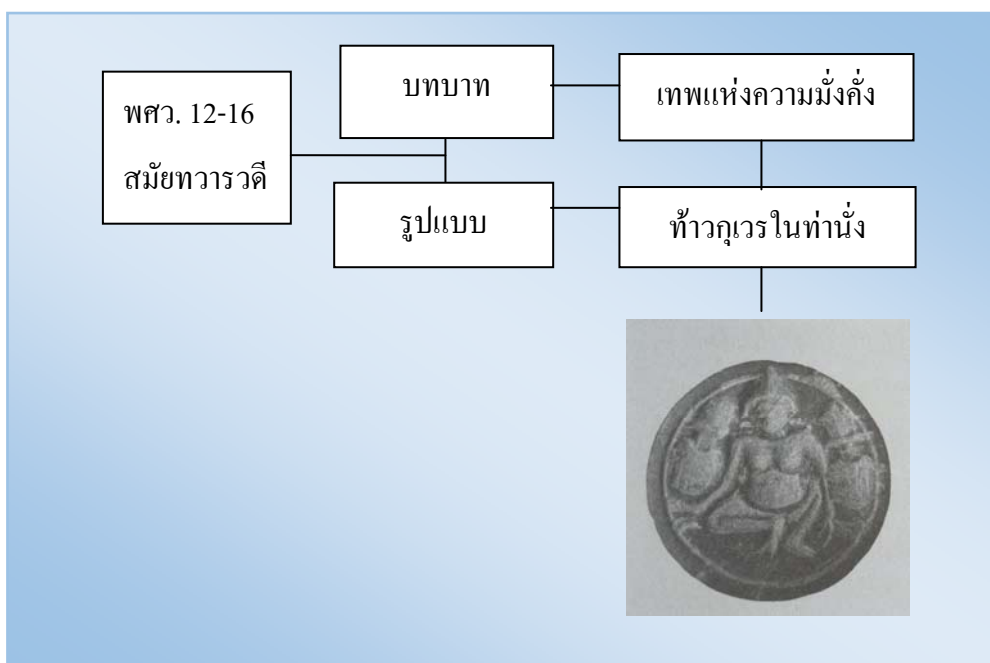
การนำรูปท้าวเวสสุวรรณมาเป็นเครื่องหมายของข้าราชการอัยการ ย่อมสืบเนื่องมาจากคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ ที่ปรากฏให้เห็นในสังคมวัฒนธรรมไทยปัจจุบัน ที่ปรับเปลี่ยนจากการสร้างรูปเคารพขนาดต่าง ๆ สำหรับเคารพบูชา หรือพกติดตัว มาเป็นสัญลักษณ์แห่งความมีคุณธรรม

บทบาทและความสำคัญของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีปรากฏอยู่ในพระราชพิธี ประเพณีต่าง ๆ รวมถึงธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมานั้น พระราชพิธี และประเพณีบางอย่าง มิได้มีการปฏิบัติสืบทอดต่อมาถึงปัจจุบัน เช่น พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ พระราชพิธีอาพาธพินาศ และพระราชพิธีตัดไม้ข่มนาม อันอาจเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน ทั้งสภาพทางด้านเศรษฐกิจ และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ส่งผลถึงแนวคิด ความเชื่อ และคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ รวมถึงการปฏิบัติอันเกิดมาจากความเชื่อ และคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ แต่ก็ยังมีการปฏิบัติอีกหลายอย่างที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของท้าวเวสสุวรรณ ที่ยังคงอยู่แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมปัจจุบัน ดังหลักฐานที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมตามภูมิภาคต่าง ๆ ของไทย

จากการศึกษาถึงบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณดังกล่าวข้างต้นพบว่า คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณมีปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทยมาตั้งแต่สมัยก่อนราชอาณาจักรไทยจนถึงปัจจุบัน โดยพบหลักฐานที่มีสัญลักษณ์เป็นรูปท้าวเวสสุวรรณทำด้วยดินเผาหรือหินสลักในดินแดนวัฒนธรรมทวารวดีทั้งในภาคกลาง และภาคอีสานและบริเวณวัฒนธรรมศรีวิชัยในภาคใต้ รูปแบบของท้าวเวสสุวรรณที่พบนี้เป็นแบบทำนอง โดยในภาคอีสานแสดงถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพผู้รักษาทิศ ส่วนในภาคกลางและภาคใต้แสดงถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง รูปแบบของรูปเคารพและการปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกิดจากคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่มีต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมและวัฒนธรรมไทยในช่วงเวลานั้นๆ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ารูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในทำนองจะมีลักษณะ

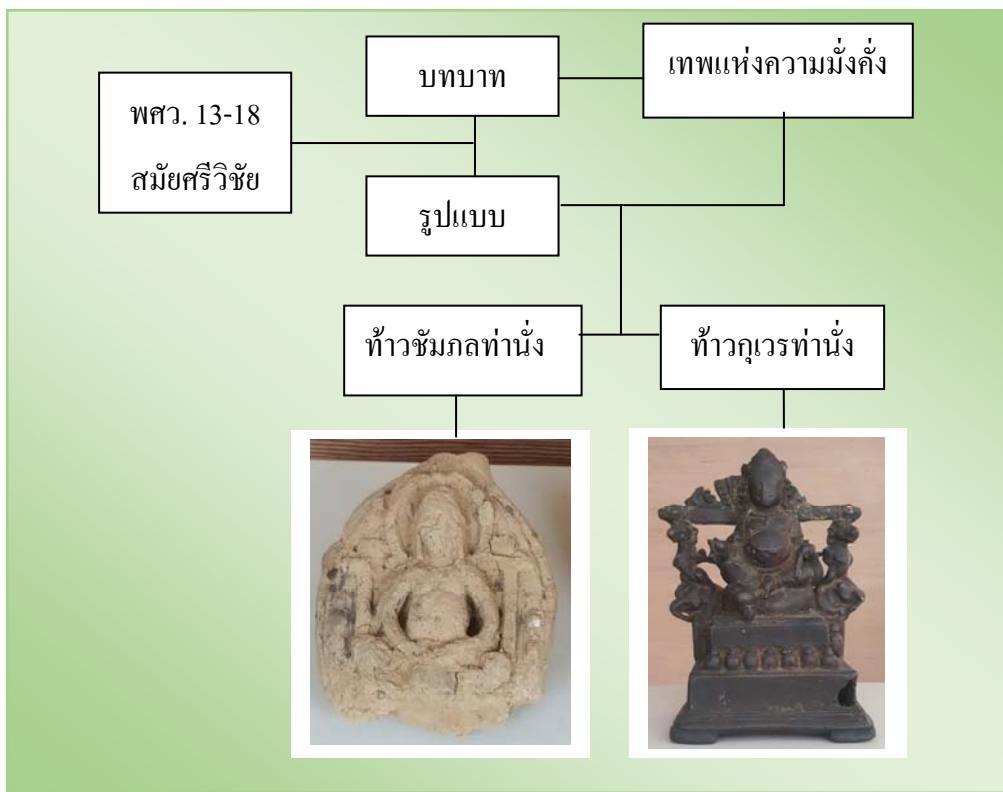
ที่แสดงถึงความมั่งคั่งร่ำรวย มีโหสมบัติหรืออุงเงินทองเป็นองค์ประกอบเพื่อแสดงให้เห็นถึง บทบาทในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง เป็นเจ้าแห่งทรัพย์ และเป็นผู้ประทานทรัพย์สมบัติรวมถึงโชคลาภ การสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในแบบนี้ขึ้นมา จึงเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้คนในสังคมในช่วงเวลานั้นต้องการความเจริญรุ่งเรืองในการประกอบอาชีพ เช่น การติดต่อค้าขาย ส่วนรูปแบบของรูปเคารพในทำนองนี้จะถืออาวุธประจำตัวคือคทาหรือกระบอง ซึ่งเป็นเทพศาสตราที่มีอานุภาพร้ายแรง มีลักษณะน่าเกรงขาม แสดงถึงบทบาทในฐานะของโลกลบาลผู้พิทักษ์รักษา คุ้มครองโลก และมนุษย์ รูปแบบของรูปเคารพจึงมีความสัมพันธ์กับบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ทำให้ผู้คนในสังคมเกิดความรู้สึกว่าการดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความสงบสุขและปลอดภัย

ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ ในอดีตถึงปัจจุบัน ดังนี้

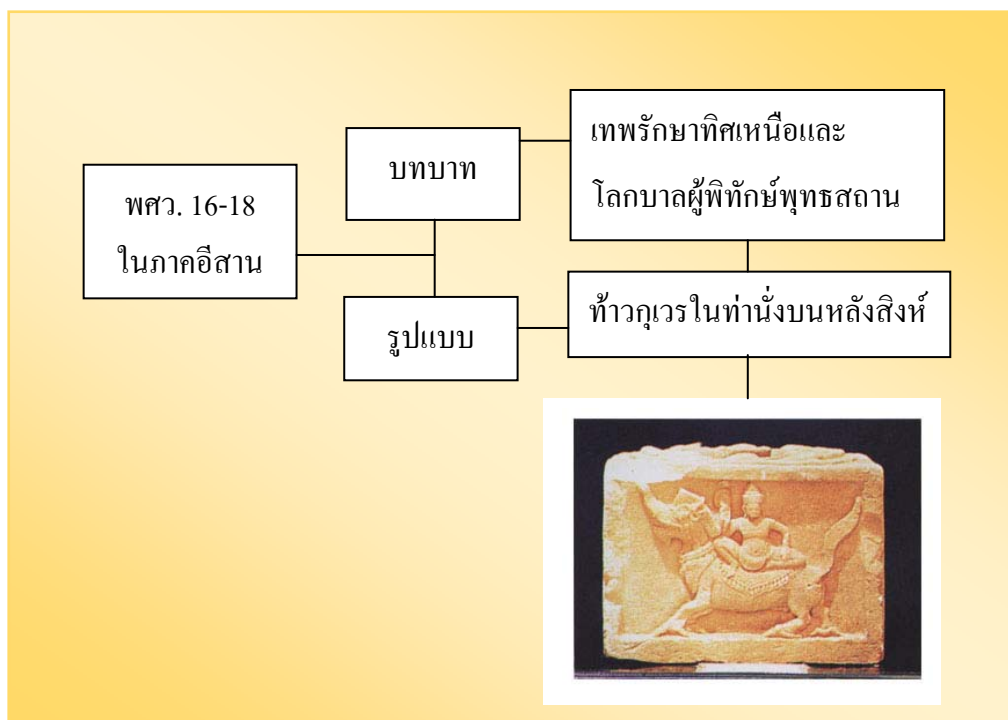

ภาพที่ 33 บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณก่อนสมัยราชอาณาจักรไทย

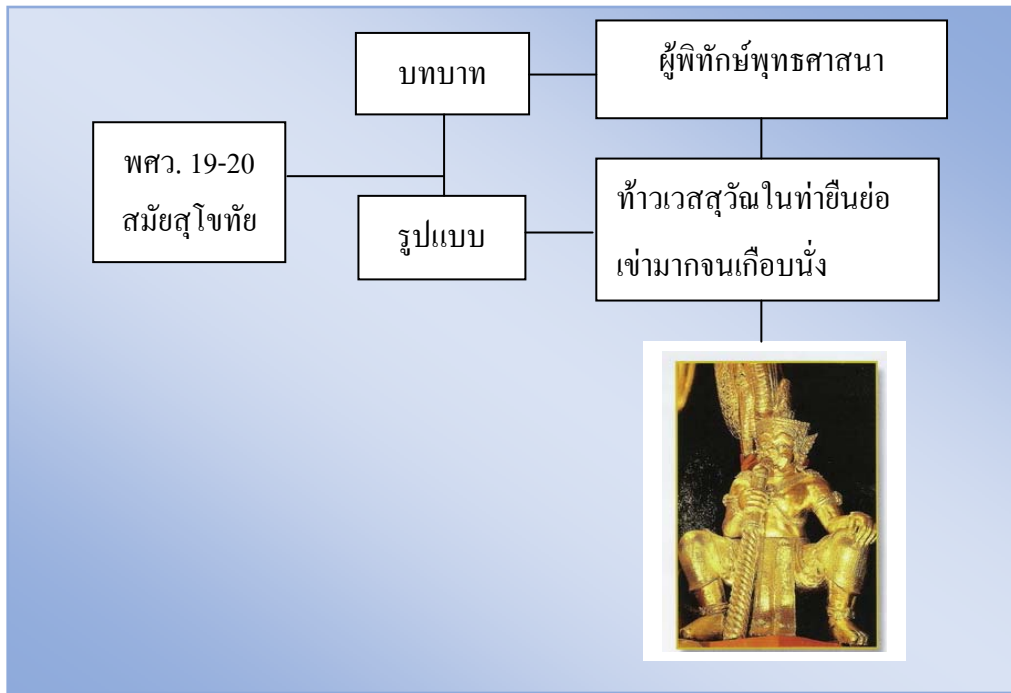

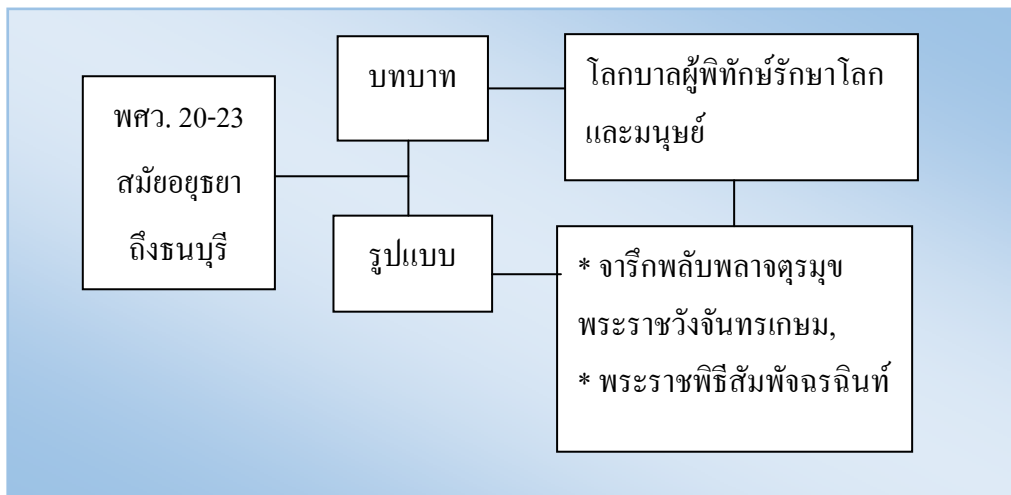
ภาพที่ 34 บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณก่อนสมัยราชอาณาจักรไทย

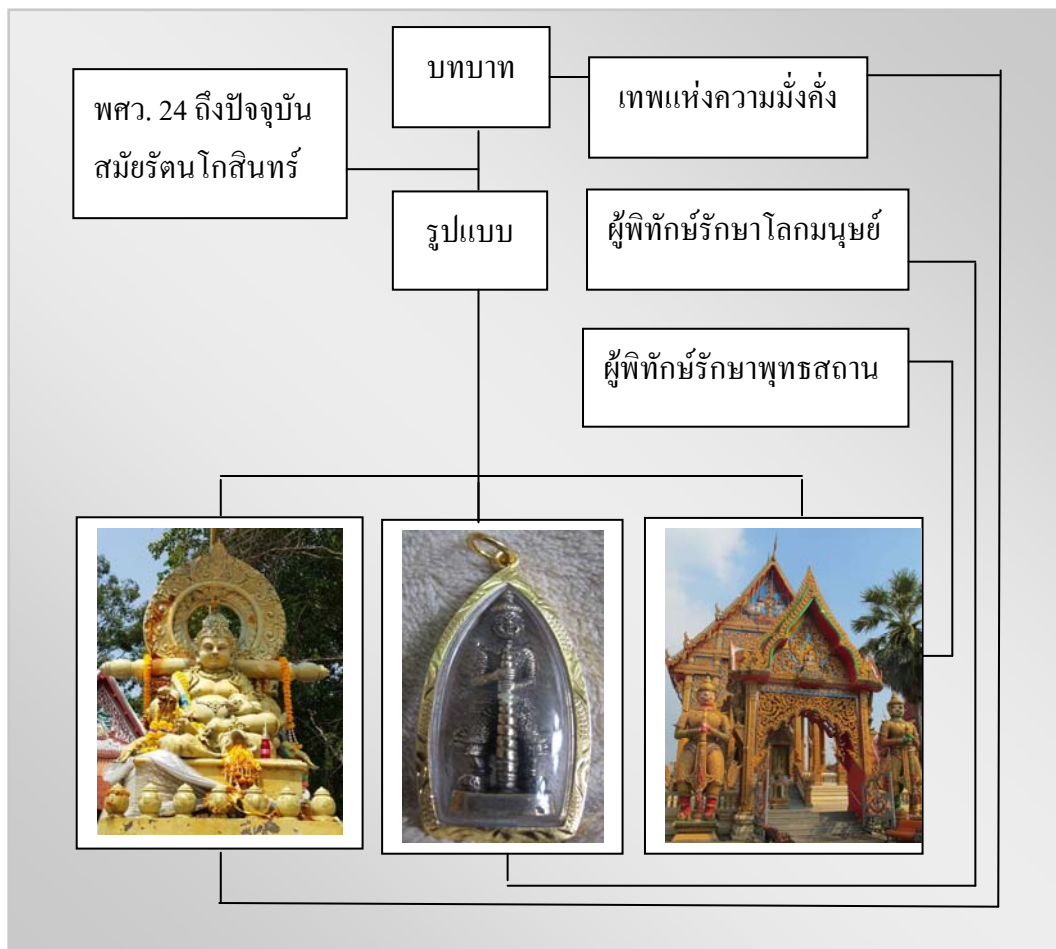
ภาพที่ 35 บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณก่อนสมัยราชอาณาจักรไทย

ภาพที่ 36 บทรบและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (สุโขทัย)

ภาพที่ 37 บทรบและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (อยุธยา ธนบุรี)

ภาพที่ 38 บทธาตและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

จากหลักฐานในอดีตได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ของบทธาตและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏให้เห็นจากการสืบทอดคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณที่มีมาพร้อมกับการสืบศาสนาและผสมผสานกับความเชื่อในสมัยนั้น ๆ เกิดการสร้างสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายตามความเชื่อที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนจากยุคหนึ่งมาสู่อีกยุคหนึ่ง จนมาถึงปัจจุบันยังคงพบการสืบทอดการนับถือและการสร้างรูปเคารพของท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาถึงสถานภาพของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยในยุคปัจจุบันว่าคงอยู่หรือมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ในลักษณะและรูปแบบใด โดยจะได้ทำการเก็บข้อมูลภาคสนามที่เกี่ยวข้องกับคติการนับถือและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณจากแหล่งที่พบหลักฐานชัดเจนเกี่ยวข้องและทำการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวในบทต่อไป

บทที่ 4

สถานภาพปัจจุบันของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย

จากแนวคิดในบทที่ 2 และบทที่ 3 ผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาภาคสนาม เพื่อวิเคราะห์ถึงสถานภาพปัจจุบันของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยในการศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งที่มีหลักฐานชัดเจนเกี่ยวกับรูปแบบและคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical method) และวิธีการทางประวัติศาสตร์ศิลปะ (Art history methods) สำหรับข้อมูลที่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ทางวัตถุ และเก็บข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์

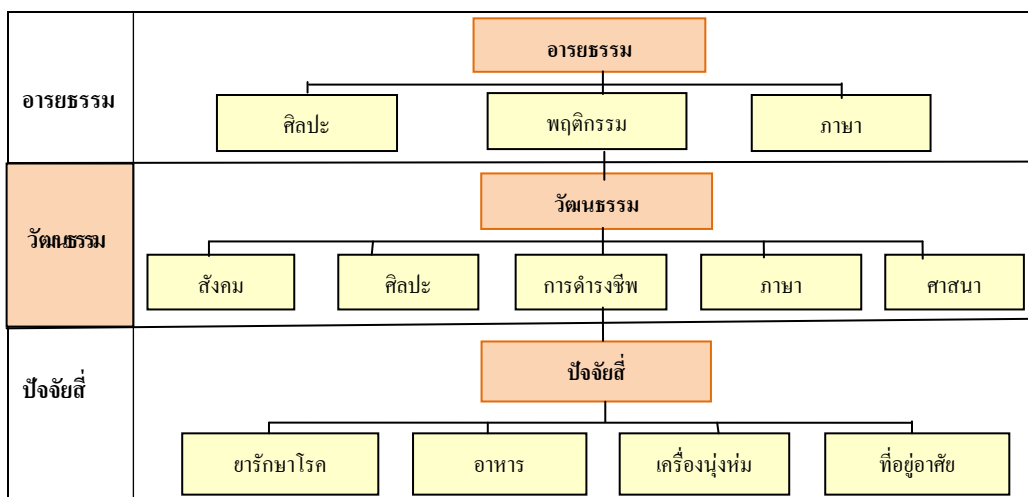
เนื่องจากการนับถือท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยเป็นคติการนับถือที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในพุทธศาสนา วัดจึงเป็นแหล่งสำคัญที่ปรากฏหลักฐานเชิงประจักษ์ทางวัตถุ รวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากคติการนับถือนี้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากวัดต่าง ๆ ที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนทั้งวัดในฝ่ายเถรวาทและวัดในฝ่ายมหายาน และได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากพุทธอุทยานท้าวเวสสุวรรณ จังหวัดอุบลราชธานี 1 แห่ง ศาลหลักเมือง 2 แห่งคือ ศาลหลักเมืองจังหวัดอุดรธานี และศาลหลักเมือง กรุงเทพฯ เนื่องจากในสังคมไทยมีวัดทั้งในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายาน แต่ส่วนใหญ่แล้วคนไทยนับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท แหล่งข้อมูลที่ทำการศึกษาส่วนใหญ่จึงเป็นวัดในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ส่วนวัดในฝ่ายมหายานนั้นในประเทศไทยมีอยู่จำนวนไม่มาก ผู้วิจัยจึงได้เลือกเก็บข้อมูลจากวัดฝ่ายมหายานที่ถือว่าเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานของประเทศไทย ทั้งที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ปริมณฑล และในส่วนภูมิภาคที่มีพุทธสถานที่สร้างขึ้นอย่างมีแบบแผนตามคติของฝ่ายมหายาน และพบว่า มีหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับคติการนับถือและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณด้วย ได้แก่ วัดโพธิ์แมนคุณาราม วัดมังกรกมลาวาส (วัดเล่งเน่ยยี่) วัดบรมราชากาญจนานิกะอนุสรณ์ (วัดเล่งเน่ยยี่ 2) และวัดจีนประชาสโมสร

ข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม ผู้วิจัยได้อธิบายถึงความเป็นมาของแหล่งข้อมูลและหลักฐานที่พบ ซึ่งมีทั้งรูปเคารพขนาดใหญ่และวัตถุมงคลในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ รูปหล่อลอยองค์ที่มีหลายขนาด เหรียญที่ปรากฏสัญลักษณ์รูปท้าวเวสสุวรรณที่สร้างขึ้นจากหลายวัสดุ ฝ้ายันต์รูปท้าวเวสสุวรรณ และเครื่องรางของขลังที่สร้างขึ้นจากคติความเชื่อท้าวเวสสุวรรณ เช่น มีดหมอ เป็นต้น รวมทั้งการปฏิบัติที่แสดงถึงความเชื่อและคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งในแต่ละแหล่งข้อมูลมี

ความแตกต่างกันไป ข้อมูลดังกล่าวนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่สามารถนำไปสู่ความเข้าใจถึงสถานภาพในปัจจุบันของบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมวัฒนธรรมไทย ดังนี้

หลักการวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบ

ผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดในส่วนของวัฒนธรรมของกรมศิลปากรมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ถึงสถานภาพปัจจุบันของบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมวัฒนธรรมไทย โดยใช้หลักการวิเคราะห์ที่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดทางด้านวัฒนธรรมทั้ง 5 ด้าน ซึ่งประกอบด้วย ด้านสังคม ด้านศิลปะ ด้านการดำรงชีพ ด้านภาษา และด้านศาสนา

ภาพที่ 39 กรอบแนวคิดทางด้านวัฒนธรรม

การที่ได้นำกรอบแนวคิดนี้มาใช้ในการวิเคราะห์ เนื่องจากว่าบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณมีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับกรอบแนวคิดนี้ทั้ง 5 ด้านกล่าวคือ สังคมไทยเป็นสังคมที่มีความเชื่อมโยงกับศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาที่มีความเชื่อเรื่องท้าวเวสสุวรรณเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะเป็นตัวละครให้เกิดการสร้างรูปเคารพที่ปรากฏสอดแทรกอยู่ในวิถีการดำรงชีพ ตั้งแต่เกิดจนตาย ส่วนภาษาที่จะเข้ามามีความเกี่ยวข้องกับการนับถือท้าวเวสสุวรรณนั้น จะพบอยู่ในขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ เช่น บทสวดหรือบทบูชาที่กล่าวถึงโดยตรง หรือบทอัญเชิญมาในฐานะผู้ป้องกันสิ่งชั่วร้ายและคุ้มครองให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นความต้องการที่มนุษย์หวังได้รับจากสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติที่ตนเชื่อและนับถือ

นอกจากนี้ความเชื่อทางศาสนายังเป็นบ่อเกิดของการสร้างงานศิลปะที่จะตอบสนองการใช้งานของผู้สร้างและผู้เสพ เช่น เมื่อผู้ที่มีความเคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณต้องการสักการบูชาท่าน จึงมีการสร้างรูปเคารพของท่าน ทั้งนี้เพื่อให้ท่านเป็นสัญลักษณ์ที่ทำให้เกิดความสบายใจ ความปลอดภัย ที่เชื่อว่าหากมีสัญลักษณ์ของท่านติดตัวไว้หรือสำหรับบูชา ก็จะได้รับ ความคุ้มครองดูแลจากท่าน หรือแม้ในเรื่องของความขัดสน ปัญหาทางเศรษฐกิจที่มนุษย์ทุกยุคสมัยเผชิญอยู่เสมอ ก็นำไปสู่การร้องขอจากผู้ที่ตนคาดหวังว่าจะประทาน โชคลาภและความมั่งคั่งมาให้ จึงเกิดการสร้างงานศิลปะอันเป็นสัญลักษณ์ตามความเชื่อเกิดขึ้น ตามบทบาทที่ผู้นับถือต้องการจะให้เกิดผลตามที่ตนต้องการ

ความเชื่อทางศาสนาที่ผนวกกับความเชื่อเฉพาะบุคคลนี้ จัดว่าเป็นวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม และตามมาด้วยการสร้างสัญลักษณ์ตามความเชื่อ คืองานศิลปะที่รังสรรค์ขึ้นตามวัตถุประสงค์ของผู้สร้าง จัดว่าเป็นวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม ส่วนการแสดงออกตามความเชื่อในที่นี้คือการสักการบูชาท้าวเวสสุวรรณ ยังเป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าบทบาทของท้าวเวสสุวรรณนั้น มีความสำคัญและสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีพของผู้นับถือ ดังนั้นการสักการบูชาท้าวเวสสุวรรณจึงมีการกำหนดแนวปฏิบัติที่แตกต่างกันไปตามความเชื่อของแต่ละบุคคล แต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา และมีที่กำหนดแนวปฏิบัติขึ้นมาใหม่ เพื่อความสะดวกในการสักการบูชา และตอบสนองตามความเชื่อของผู้บูชา ดังจะได้ทำความเข้าใจถึงสถานภาพของท้าวเวสสุวรรณ ทั้งบทบาทและรูปแบบจากหลักฐานที่พบในแหล่งข้อมูลภาคสนาม ที่จะได้กล่าวถึงต่อไป และผู้วิจัยจะนำกรอบแนวคิดข้างต้นนี้ไปทำการสังเคราะห์หาสถานภาพของท้าวเวสสุวรรณในลำดับต่อไปด้วย

ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับรูปแบบและรูปลักษณะของท้าวเวสสุวรรณ ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบกับข้อมูลอันเป็นรูปลักษณะและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณที่มีการกล่าวถึงทั้งในวรรณคดีทางพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งส่วนใหญ่จะกล่าวถึงสีกายและรูปลักษณะ รวมถึงวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะของมงกุฎ เครื่องทรง จากตัวโขนในรามเกียรติ์ เนื่องจากราชาแห่งยักษ์ในรามเกียรติ์ที่ชื่อทศกัณฐ์หรือราavana ตามประวัติความเป็นมา เป็นพี่น้องต่างมารดา กับท้าวเวสสุวรรณหรือท้าวเวสสุวรรณนั้น เครื่องทรงสำหรับกษัตริย์เช่น ท้าวเวสสุวรรณและราavana น่าจะมีแบบแผนใกล้เคียงกัน

สำหรับสีกายและอาวุธที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของท้าวเวสสุวรรณนั้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบ สีกาย และอาวุธหรือเครื่องถือที่เป็นสัญลักษณ์ของท้าวเวสสุวรรณที่กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และกรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อประกอบการวินิจฉัยในการเขียนภาพภายในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร (จรัส กัมพลาศิริ, 2510, หน้า 44-69) มาประกอบในการวิเคราะห์รูปลักษณะของท้าวเวสสุวรรณ

ข้อมูลที่กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทูลเกล้าถวาย มีดังนี้

1. จากภาพเขียนที่พบทั่วไป ท้าวเวสสุวรรณมีรูปเป็นยักษ์ กายสีเขียว มีไฟเหลืองในต้ามงกุฏน้ำเต้า ถือกระบอง

2. จากสมุดภาพฝีมือช่างญี่ปุ่น ที่ราชทูตญี่ปุ่นทูลเกล้าฯ ถวาย มีรูปจตุโลกบาล ซึ่งพอจะเทียบเคียงสีกาย กับเครื่องอาวุธ ซึ่งเขาจดหมายไว้ ดังนี้

“ธาตุราชฎ เป็นเจ้าแห่งคนธรรพ์ รักษาทิศตะวันออก ทางบูรพวิเทห อาศัยอยู่ยังผาทองขาว เหลี่ยมเขาพระสุเมรุ สีหน้าเขียว ผมม่วง ถือดาบ สวมเสื้อเกราะแดง

วิรุทก เป็นเจ้าแห่งกุมภภัณฑ์ รักษาทิศใต้ ทางชมพูทวีป อาศัยอยู่ยังผาแก้วผลิก เหลี่ยมเขาพระสุเมรุ สีหน้าแดง ผมขาว ถือดาบ สวมเสื้อเกราะสีอ่อน

วิรุปากษะ เป็นเจ้าแห่งนาค รักษาทิศตะวันตก ทางอมรโคทาน อาศัยอยู่ยังผาเงิน เหลี่ยมเขาพระสุเมรุ สีหน้าแดงอ่อน ผมสีเดียวกับหน้า ถือเครื่องเขียน สวมเสื้อเกราะเขียว

ไวศรวัฒน เป็นเจ้าแห่งยักษ์ รักษาทิศเหนือ ทางอุตตรกुरु อาศัยอยู่ยังผาทอง เหลี่ยมเขาพระสุเมรุ สีหน้าขาว ผมแดง ถือสลับกับขวานปลายหอก สวมเสื้อเกราะแดง อีกรูปหนึ่งในสมุดเล่มเดียวกันว่า หน้าสีเหลืองแก่ ถือสลับกับตรีศำยาว”

รูปลักษณะของจตุโลกบาลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกับจตุโลกบาลในวัดที่เป็นแหล่งข้อมูลของฝ่ายมหายาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปลักษณะของท้าวเวสสุวรรณ เนื่องจากญี่ปุ่นรับคติแบบพุทธศาสนาจากจีน

3. จากภาพเขียนอาณานาฎิยะสูตร ที่วัดชุมพลนิกายาราม เกาะบางปะอิน พระนครศรีอยุธยา มีรูปจตุโลกบาล ดังนี้

ท้าวธตรฐ รูปเป็นมนุษย์ ไม่มีมงกุฏ ตัวสีหงส์ดินอ่อน ไม่สวมเสื้อ ไม่ได้ถืออาวุธ แต่บริวารถือดาบ

ท้าววิรุพหก รูปเป็นยักษ์ ไม่มีมงกุฏ ตัวสีมอคราม สวมเสื้อมีเกราะ ไม่ได้ถืออาวุธ แต่บริวารถือหอก

ท้าววิรูปักษ์ รูปเป็นมนุษย์ สวมมงกุฏนาค ตัวสีขาว ไม่สวมเสื้อ ไม่ได้ถืออาวุธ แต่บริวารถือศร

ท้าวเวสวัณ รูปเป็นยักษ์ สวมมงกุฏน้ำเต้า ตัวสีเขียว ไม่สวมเสื้อ ไม่ได้ถืออาวุธ แต่บริวารถือกระบองสั้น

4. ที่หอแก้ว มีรูปจตุโลกบาลในจแห้ว สำหรับบูชาในพิธีฝน เป็นดังนี้

ท้าวธตรฐ รูปเป็นมนุษย์ สวมชฎามนุษย์ ตัวสีหงส์ดินร่อนอ่อน สวมเสื้อ ถือพระขรรค์

ท้าววิรุพหก รูปเป็นมนุษย์ สวมชฎามนุษย์ ตัวสีเหลืองอ่อน สวมเสื้อ ถือหอก

ท้าววิรูปักษ์ รูปเป็นมนุษย์ สวมมงกุฎนาค ตัวสีขาว สวมเสื้อ ถือสร
 ท้าวเวสสุวรรณ รูปเป็นมนุษย์ สวมมงกุฎน้ำเต้า ตัวสีเขียว สวมเสื้อ ถือกระเบื้อง
 สีกายของท้าวเวสสุวรรณจากหลักฐานที่กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์รวบรวมคือ

ตารางที่ 1 สีกายของท้าวเวสสุวรรณ

	ภารตะ	จีน	ญี่ปุ่น	อสุรพงศ์	หอแก้ว	วัดชมพู
สรุปสีกายของ ท้าวเวสสุวรรณ	ทอง	ขาว	ขาว, เหลือง	ม่วงอ่อน	เขียว	เขียว

สำหรับกรมพระวชิรญาณวโรรส ทรงให้ข้อมูลเกี่ยวกับสีกาย และอาวุธของท้าวเวสสุวรรณไว้ว่า “ในอาพวกสูตร สุตตนิบาต กล่าวว่าท้าวเวสสุวรรณ มีกบองสั้นเป็นอาวุธ และในหนังสือพุทธศาสนาฝ่ายจีนกล่าวว่า ท้าวเวสสุวรรณมีหน้าขาว ถือนาคบาศและสัตว์ที่ทำร้ายมนุษย์บางอย่าง” (จรัส กัมพลาศิริ, 2510, หน้า 60)

สำหรับมงกุฎของท้าวเวสสุวรรณ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากมงกุฎและชฎา โขน ละคร ของฝ่ายช่างสิบหมู่ กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร เพื่อนำมาวิเคราะห์ เปรียบเทียบกับมงกุฎของท้าวเวสสุวรรณที่พบในรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณตามแหล่งข้อมูลที่ทำการสำรวจ ซึ่งฝ่ายช่างสิบหมู่อธิบายไว้ว่า มงกุฎและชฎาเป็นเครื่องสวมหัวพระยาธิบดี พระยาลิขิต มีรูปยอดต่าง ๆ กันเรียกชื่อตามลักษณะของยอด สำหรับมงกุฎยอดน้ำเต้า ยอดทำเป็นรูปกลมมนแบบลูกฟักตัด ตอนบนมีเกี้ยวยอด แสดงให้เห็นว่าคงมุ่งหมายให้เป็นมวยผมที่มุ่นเกล้า มี 3 ชนิด

1. ยอดน้ำเต้ากลม เป็นยอดมงกุฎของพิเภก ไผจิตรสุร ตรีบุรุษ กุเวรนุราช
2. ยอดน้ำเต้าเฟือง หรือสาแทรก มีรูปเป็นกลีบหรือเฟือง สำหรับท้าวลัสเตียน

กุมภกาศ นนยุพัตถ์

3. ยอดน้ำเต้ากาบ ทำเป็นกาบหุ้มมวยผม มนุษย์ เทวดา ใช้มงกุฎยอดแหลม

การจำแนกหลักฐานด้านบทบาทและรูปแบบ

ผู้วิจัยได้จำแนกหลักฐานที่พบในภาคสนามออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. หลักฐานที่เป็นรูปเคารพขนาดใหญ่
2. หลักฐานที่เป็นวัตถุมงคล เครื่องรางของขลัง

3. กิจกรรมที่เกิดจากคติการนับถือ ได้แก่ การสักการะบูชา การบนบาน การบวงสรวง หลักฐานที่ปรากฏในแหล่งข้อมูลแต่ละแห่ง ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์กับบทบาทของท้าวเวสสุวรรณ เพื่อนำไปอธิบายถึงสถานภาพปัจจุบันของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย ซึ่งจะได้อธิบายรายละเอียดของข้อมูลในแต่ละแหล่งดังนี้

ในวัดพุทธฝ่ายเถรวาท

1. วัดศรีล้อม

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดศรีล้อมตั้งอยู่เลขที่ 42 ถนนพระแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย สร้างเมื่อ พ.ศ. 2356 มีอีกนามหนึ่งว่า “วัดศรีล้อมเวียงคิน” ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ. 2400 ปัจจุบันมีอาคารเสนาสนะที่สร้างขึ้นตามการบูรณะปรับปรุงของเจ้าอาวาสแต่ละองค์ (ภาพที่ 40) การบริหารการปกครองปัจจุบัน พระครูมงคลคุณธาดา (บุญสม ฐมฺมจารี) เป็นเจ้าอาวาส

มีตำนานที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของศาลเจ้าพ่อมหาชัยสามพันตนและต้นศรีมหาโพธิ์ภายในวัดศรีล้อม ซึ่งเล่ากันต่อ ๆ มาและเนื้อความมีอยู่ในคัมภีร์ลานทอง เขียนด้วยภาษาพื้นถิ่น ซึ่งนายทวี เกรือจันทร์ เป็นผู้แปล มีใจความดังนี้

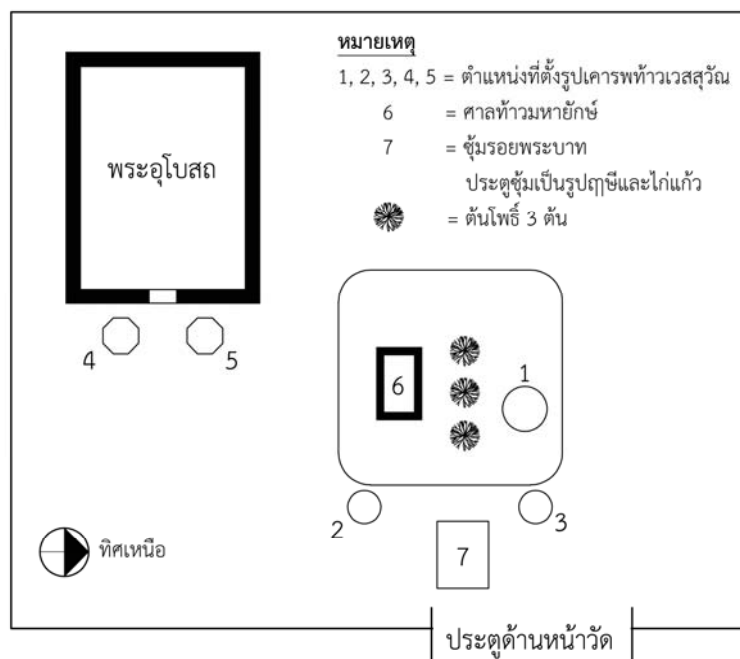
ในสมัยหนึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้พิจารณาอุสัถว์อันควร โปรดไม่โปรด ทรงเห็นฤาษี 4 องค์อันเป็นบุพพสหายกันในกาลก่อน จึงเสด็จโดยนภากาศไปยังคอยยัสสะกิตติ หรือม่อนพระยาแซ่ อันเป็นที่พำนักของฤาษี ซึ่งบริเวณทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของคอยยัสสะกิตติ หรือม่อนอาศัยของพวกผีเสื้อ (ยักษ์) จำนวนมาก และพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมอนุบุพพิกธาโปรดฤาษี ฤาษีทูลว่า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จจากไปจะไม่มีโอกาสกราบไหว้พระพุทธองค์อีก พระพุทธเจ้าจึงตั้งเกศาสามสี่เส้น มอบให้ฤาษีองค์ละเส้น จากนั้นได้เสด็จลงจากยอดเขาพร้อมกับฤาษีไปยังที่อยู่อศัยของพวกยักษ์ ทรงแสดงปาฏิหาริย์ทำให้สถานที่นั้นมีดมม พวกยักษ์มองไม่เห็นอะไรนอกจากพระพุทธเจ้าองค์เดียวประทับอยู่บนอากาศ พวกยักษ์เกิดความกลัวมาก อารธนาให้ลงจากอากาศ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมเรื่องศีล 5 พวกยักษ์ได้สดับธรรมแล้วเขียวฟองของยักษ์ก็หลุดออกจากปากจนหมด พระพุทธองค์ทรงรับสั่งให้พวกยักษ์ทั้งหลายเลิกกินคน และรักษาสถาน ที่แห่งนั้น 5,000 พระวัสสา พระยาชัยได้ทูลขอเกศาธาตุเพื่อเป็นที่สักการะของพวกยักษ์ พระพุทธองค์ตรัสว่า สถานที่นี้ไม่บังควรบรรจุเกศาธาตุ ให้เอาไม้มหาโพธิ์ที่ทรงตรัสรู้มาปลูกไว้ ณ ที่นี้ และสั่งให้พระยาชัยนำแผ่นหินมา แล้วประทับลอยพระบาทบนแผ่นหิน แผ่นหินจมลึกลงไปประมาณ 100 วา ทรงตรัสว่า ในอนาคตที่นี้จะเจริญรุ่งเรืองเป็นมหานครใหญ่ ฤาษีได้อารธนา

พระพุทธองค์ฉันภัตตาหาร แต่เนื่องจากท้องฟ้ามีครึ้ม ไม่เห็นดวงอาทิตย์ ทำให้ฤาษีคิดว่าตนถวายภัตตาหารแก่พระพุทธองค์ในเวลาวิกาล ร้อนถึงพระอินทร์จึงให้วิษณุกรรมเนรมิตไก่อ่เผือกตัวผู้สูงใหญ่ตัวหนึ่ง จับอยู่ที่ปลายไผ่ทางเหนือคอยัสสะกิตติ ส่งเสียงขันให้ฤาษีทั้ง 4 รู้ว่าไม่ได้ถวายภัตตาหารผิดเวลา พระพุทธองค์ได้พยากรณ์ว่าสถานที่นี้ ในอนาคตจะเป็นราชธานีมีชื่อ กุฎกนคร จะมีพระยาศรรณิกราชมาอภิเษกในพระนครนี้ พระพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรือง สืบกาลนาน จากนั้นทรงเสด็จกลับสู่นครราชคฤห์

ฤาษีทั้ง 4 องค์และท้าวเวสสุวัณ จึงได้ไปเอาหน่อไม้มหาโพธิ์ที่ทรงตรัสรู้มาปลูกไว้ที่พระพุทธองค์ทรงประทับ ตรานที่พระยानุรุธรรมิกราชยังไม่อุบัติ ดินไม้มหาโพธิ์ก็ไม่ล้มตายไป ยังอยู่คอยพระยาศรมิกราชพระองค์นั้นก่อน ท้าวเวสสุวัณ ได้สั่งให้ยักษ์ทั้งหลายสามพันตน ผัดเปลี่ยนกันอารักขาสถานที่ปลูกต้นโพธิ์นี้ วันไหนลมมากกว่าปกติก็ดี วันไหนกลางคืนหมาหอนมากกว่าก็ดี แล้วแหงนขึ้นไปบนอากาศกลางหาวคือนั้นเป็นคินอันกุมภัณฑ์ คนธรรพ์ ยักษ์ทั้งหลายเหล่า นั้นจักมาเปลี่ยนเวรกันมาเฝ้าและมาเยี่ยมเยียนดูบ้านเมือง

ภาพที่ 40 บริเวณภายในวัดศรีล้อมและท้าวเวสสุวัณ 2 องค์ ที่อยู่ด้านหน้าอุโบสถ
(บันทึกภาพโดยผู้วิจัย)

ภาพที่ 41 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณภายในวัดศรีล้อม

หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณที่วัดศรีล้อม

1. รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้น ขนาดใหญ่ 5 องค์ ตั้งอยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ ภายในวัด ดังนี้

1.1 ตั้งอยู่ที่ภายในบริเวณศาลเจ้าพ่อหม้ายักษ์สามพันตน 1องค์ โดยอยู่ทางด้านซ้ายของต้นโพธิ์ ซึ่งมีอยู่สามต้น รูปเคารพนี้สร้างโดยช่างกรมศิลปากร เป็นรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาวค้ำพื้น บริเวณเหนือเศียรมีบังสุรย์ กายสีเขียว สวมเครื่องทรงสีเขียวกับสีกาย สวมมงกุฎยอดแหลมแบบเทวดา ใบหน้าแสดงลักษณะตาโพล่ง ปากแเสยะ เขี้ยวโจ่ง สวมนวมคอ เกราะรัดอกสีแดง สวมสนับเพลาที่มีการตกแต่งลวดลายที่ขอบ ชายแขนงยื่น ไปพริ้วสะบัดอยู่ด้านหลังสนับเพลา สวมรองพระบาทเชิงงอน (ภาพที่ 42)

1.2 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้น รูปแบบยักษ์นั่ง จำนวน 2 องค์ มีบังสุรย์อยู่ที่เหนือเศียร สวมมงกุฎยอดแหลม ตั้งอยู่ที่มุมซ้ายและขวาด้านหน้าศาล ตรงกับประตูด้านหน้าวัด รูปเคารพทั้ง 2 องค์นี้ เป็นรูปเคารพดั้งเดิม ที่สร้างขึ้นสมัยที่เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันยังเป็นเณร จึงมีอายุมากกว่า 70 ปีแล้ว (ภาพที่ 43)

1.3 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้น ขนาดใหญ่ เป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบองยาว

จำนวน 2 องค์ ตั้งอยู่ 2 ข้างเชิงบันไดทางขึ้นด้านหน้าอุโบสถ เป็นรูปเคารพที่สร้างขึ้นใหม่โดยฝีมือช่างชาวบ้านจากเกาะกา จังหวัดลำปาง (ภาพที่ 44)

2. วัตถุประสงค์ อันสืบเนื่องมาจากความเชื่อและคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งจัดสร้างโดยพระครูมงคลคุณธาดา (บุญสม ธมฺมจารี) เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันประกอบด้วย (ภาพที่ 35-36)

2.1 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณหล่อลอยตัว รูปแบบขัณฑ์อื่นถือกระบอง มีหลายขนาด ทั้งสำหรับตั้งบูชา และพกพาติดตัว

2.2 เหรียญโลหะรูปท้าวเวสสุวรรณ

2.3 ฝาขันต์รูปท้าวเวสสุวรรณ ลงอักขระเป็นภาษาล้านนา โดยตัวเจ้าอาวาสเอง

3. กิจกรรมและการปฏิบัติที่เกิดจากความเชื่อและคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

3.1 การบนและการแก้บน พบว่าที่วัดศรีล้อมมีผู้ที่มีความเชื่อและเคารพนับถือในความศักดิ์สิทธิ์ของท้าวเวสสุวรรณ พากันมากราบไหว้บูชา หรือบนบานขอให้สำเร็จในสิ่งที่ต้องการ หรือขอให้หายจากการเจ็บป่วย ทั้งคนในพื้นที่และนอกพื้นที่จากจังหวัดต่าง ๆ จากการสัมภาษณ์ท่านเจ้าอาวาส วิธีไหว้บูชาจะไหว้ด้วยดอกกุหลาบสีแดงและรูป 9 ดอก เมื่อบนบานเป็นผลสำเร็จแล้วจึงจะมาถวายของสังเวทแก้บน อาจจะเป็นผลไม้ หรืออาหาร แต่ส่วนใหญ่จะเป็นหมูสามชั้น จำนวนมากบ้างน้อยบ้างตามที่บนเอาไว้ บางคนขอในสิ่งใหญ่ มาแก้บนด้วยหมูทั้งตัวก็มี วันที่แก้บนห้ามทำในวันพุธและวันพระ โดยให้แก้บนได้ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงห้ามแก้บนตอนบ่าย ด้วยเชื่อว่าท้าวเวสสุวรรณถือศีล

3.2 พิธีบูชาท้าวเวสสุวรรณประจำปี จัดทำเป็นประจำในวันขึ้น 9 เดือนมิถุนายนของทุกปี การท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม จังหวัดลำปาง เป็นผู้ริเริ่มและแนะนำการท่องเที่ยวไหว้พระ 9 วัด ที่มีชื่อเป็นศรี ได้แก่ วัดศรีห่มวัดเกล้า วัดศรีบุญเรือง วัดศรีรองเมือง วัดศรีบุญโยง วัดศรีก้า วัดศรีเกิดวัดศรีล้อม และวัดศรีปงไผ่ ซึ่งแต่ละวัดเป็นวัดเก่าแก่ มีจุดเด่นต่างกันไป เช่น วัดศรีก้าเป็นวัดพม่า เมืองงาว สร้างตามแบบพุทธคยา วัดศรีปงไผ่ มีพระพุทธรูปแบบเชียงแสน ครอบงำ

ภาพที่ 42 ท้าวเวสสุวรรณ ตั้งอยู่ด้านในศาลท้าวเวสสุวรรณ วัดศรีล้อม (บันทึกภาพโดยผู้วิจัย)

ภาพที่ 43 ท้าวเวสสุวรรณ ตั้งอยู่ด้านซ้ายและขวา ด้านหน้าศาลท้าวเวสสุวรรณ (บันทึกภาพโดยผู้วิจัย)

ภาพที่ 44 ท้าวเวสสุวรรณ ตั้งอยู่ด้านซ้ายและขวา ด้านหน้าประตูทางขึ้นอุโบสถ (บันทึกภาพ โดยผู้วิจัย)

ภาพที่ 45 ฝ้ายันต์ท้าวเวสสุวรรณ วัดศรีล้อม (บันทึกภาพ โดยผู้วิจัย)

ภาพที่ 46 วัดอุดมคงคารูปท้าวเวสสุวรรณ ที่เป็นรูปหล่อลอยองค์ขนาดเล็ก (แบบพกพา)

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากผู้ให้ข้อมูล 2 ท่านคือ พระครูมงคลคุณชาดา (บุญสม ธรรมจารี) เจ้าอาวาสวัดศรีล้อม ซึ่งบวชอยู่ที่วัดนี้มาตั้งแต่เป็นเณรอายุ 12 ปี ปัจจุบันอายุ 89 ปี และลุงบุญเลื่อน เครือใหม่ อายุ 78 ปี ผู้ดูแลในเรื่องการบูชาท้าวเวสสุวรรณ ทำให้ทราบถึงความเป็นมาของรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณและการบูชาที่วัดศรีล้อมดังนี้

ท่านเจ้าอาวาส ได้เล่าถึงตำนานความเป็นมาของวัดศรีล้อม และการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณว่า องค์ใหญ่ที่ตั้งข้างในพื้นที่ยของศาลมีคนของกรมศิลปากรมาสร้างให้ แต่องค์ที่เป็นของเก่าของแก่ คือ 2 องค์คู่กันที่อยู่ติดกับกำแพงเดิมของวัด สมัยก่อนกำแพงอยู่ห่างถนน พอสงครามเล็กจึงขยายกำแพงมาติดถนน ขยายวัดไปถึงถนน แต่ก่อนกำแพงอยู่ในวัด รูปเคารพทั้ง 2 องค์นี้เป็นปูนปั้น โดยปั้นที่วัดศรีบุญเรือง ลำปาง ตั้งแต่สมัยที่ท่านเจ้าอาวาสยังเป็นเณรคือ ย้อนไปประมาณ 70 ปี องค์เดิมจึงน่าจะมียุกว่า 70 ปี ส่วนท้าวเวสสุวรรณหน้าโบสถ์ 2 องค์นั้น

สร้างขึ้นใหม่ โดยจ้างช่างจากเกาะคา ลำปาง ส่วนศาล 2 หลัง ที่อยู่ในพื้นที่รอบคันโพธิ์ มีอาจารย์ในเมืองลำปางมาสร้าง เพื่อให้โยมมาบนบานศาลกล่าวเจ้าพ่อยักษ์สามพันตน เรื่องประเพณีการบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณ จัดขึ้นในเดือนเมษายน – พฤษภาคม ที่วัดจะมีการบวงสรวงทุกปี โดยมีร่างทรงมาทำพิธี การบวงสรวงและการแก้บนไม่ทำในวันพุธกับวันพระ คนที่มาแก้บนต้องมาบูชาตั้งแต่เช้าถึงเที่ยง บ่ายไม่ทำพิธีใด ๆ เพราะท้าวเวสสุวรรณท่านถือศีล ผู้ที่มาบนแล้วได้อย่างที่ขอ ก็จะเอาเนื้อหมูดิบหรือหมูสามชั้นมาแก้บน ถวายพร้อมผลไม้ ดอกไม้ รูปเทียน สาเหตุที่ต้องเป็นเนื้อหมูดิบเพราะท้าวเวสสุวรรณกินหมู ไม่กินเป็ด ไก่ (พระครูมงคลคุณธาดา, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2558)

จากการสัมภาษณ์ลูกบุญเลี้ยง เครือใหม่ (สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2558) ได้ความว่า มาเป็นเด็กวัดอยู่ที่นี้ตั้งแต่อายุ 12 ปี คอยดูแลทำความสะอาดและดูแลพื้นที่ภายในวัดมาตลอด สาเหตุที่ลูกบุญเลี้ยงนับถือท้าวเวสสุวรรณเพราะท่านมาเข้าฝันบ่อย ๆ จึงทำหน้าที่ดูแลการบูชาและการแก้บน ซึ่งมีคนเป็นจำนวนมากมาบนบาน มีทั้งในพื้นที่และมาจากที่อื่น ๆ การบนท้าวเวสสุวรรณนั้นต้องบนแต่ในเรื่องที่ดี หากเป็นเรื่องไม่ดีท่านจะไม่ช่วย สำหรับวันทำพิธีบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณจัดขึ้นทุกปี ในวันที่ 9 มิถุนายน ถือเป็นประเพณี ของที่นำมาบูชามีหมูทั้งตัว (ดิบ) หมูสามชั้น เนื้อหมูดิบ และมีผลไม้เป็นถาด ๆ มาถวาย เครื่องบูชาของคาวของหวาน ต่างคนต่างเอามาบูชา มีคำกล่าวบวงสรวงโดยผู้ทำพิธีไม่ใช่คนทรงทั่วไป พอไหว้เสร็จของที่บูชาถวายเป็นโรตัง

การวิเคราะห์หีบหบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณที่วัดศรีล้อม

1. รูปเคารพขนาดใหญ่

1.1 รูปแบบของรูปเคารพ (ภาพที่ 43) องค์นี้ เป็นรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบอง ลักษณะคาน่าเกรงขาม แสดงบทบาทผู้พิทักษ์ มีกายสีเขียวตามลักษณะของท้าวเวสสุวรรณ เครื่องทรงอย่างยักษ์และบังสุรย์บ่งบอกถึงสถานะความเป็นราชาแห่งยักษ์ มงกุฎที่สวมเป็นทรงยอดแหลม แม้จะไม่ตรงกับแบบแผนที่เป็นมงกุฎน้ำเต้า แต่ผู้สร้างอาจสร้างเลียนแบบรูปเคารพ 2 องค์ที่มีอยู่เดิม ซึ่งตั้งอยู่ที่ด้านหน้าศาลเจ้าพ่อมหาภัย รูปเคารพองค์นี้อาจสร้างขึ้นตามความเชื่อในตำนานท้องถิ่น โดยยักษ์สามพันตนอาจเป็นภาษาพูดที่หมายถึง มียักษ์จำนวนมากที่อาศัยอยู่ย่านบริเวณเวียงดินแห่งนั้น เจ้าพ่อมหาภัยอาจหมายถึงผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่เหนือยักษ์ทั้งปวง คือ ท้าวเวสสุวรรณ การสร้างไว้ในตำแหน่งข้างคันโพธิ์ที่ปลูกไว้ตรงที่พระพุทธรเจ้าเคยประทับ อาจหมายถึง การเฝ้าอารักขาพระพุทธรองค์ ซึ่งใช้คันโพธิ์เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรองค์ จึงสร้างเพียงองค์เดียว ต่างจากบทบาทผู้พิทักษ์พุทธสถานที่จะสร้าง 2 องค์อยู่ในตำแหน่งทางเข้าพุทธสถาน

1.2 รูปเคารพ 2 องค์ตามภาพที่ 43 เข้าใจว่าสร้างโดยฝีมือช่างชาวบ้านที่ไม่ยึดแบบแผนที่ว่า มงกุฎทรงยอดแหลมใช้กับเทวดาและมนุษย์ไม่ใช่รูปแบบยักษ์ แต่ที่น่าสังเกตคือมงกุฎที่

สวมเป็นมงกุฏทรงยอดแหลมเช่นเดียวกับรูปเคารพองค์อื่นที่สร้างขึ้นภายหลัง อาจเป็นด้วยว่าช่างที่สร้างขึ้นใหม่ สร้างเลียนแบบรูปเคารพองค์เดิมมิได้ยึดตามแบบแผนที่เป็นมงกุฏน้ำเต้า

1.3 ตำแหน่งที่ตั้งของรูปเคารพ (ภาพที่ 43) เป็นไปตามคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ ในฐานะเทพผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน โดยคอยเฝ้าพิทักษ์รักษาและอารักขาพระประธานภายในพระอุโบสถ (ซึ่งหมายถึงแทนองค์พระพุทธเจ้า)

2. วัตถุมงคล

วัตถุมงคลที่สร้างเป็นรูปหล่อลอยตัวและฝ้ายันต์ของวัดศรีล้อม มีรูปแบบเป็นยักษ์ยืนถือกระบอง เช่นเดียวกับรูปเคารพขนาดใหญ่ ซึ่งรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในลักษณะนี้ สื่อความหมายถึง บทบาทในฐานะ โลกบาลผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตราย ลักษณะการยืนของท้าวเวสสุวรรณในรูปหล่อลอยตัวที่สร้างในระยะแรก จะย่อเข่าลงมาก และมีชายไหว ชายแครงที่แผ่กว้างต่างไปจากรุ่นที่สร้างภายหลังที่ลักษณะการยืนย่อเข่าเพียงเล็กน้อย ซึ่งทำให้ง่ายและสวยงามเวลาเข้ากรอบเพื่อห้อยคอ

สำหรับฝ้ายันต์นั้นเขียนคาถาเป็นอักขระล้านนา โดยเจ้าอาวาสเป็นผู้เขียนเอง ต่างจากฝ้ายันต์ท้าวเวสสุวรรณทั่ว ๆ ไป ที่เขียนคาถาด้วยอักขระขอม ทั้งนี้เป็นด้วยเจ้าอาวาสผู้สร้างเป็นผู้ที่มีความรู้ในภาษาล้านนาโดยเฉพาะ

วัตถุมงคลดังกล่าวข้างต้นทำพิธีปลุกเสก 9 วัน โดยการสวดมหาสมัย ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร แล้วเบิกเนตรอันเป็นกรรมวิธีหลักของการทำพิธีปลุกเสกวัตถุมงคล

3. การบนและการแก้บน

การไหว้บูชาด้วยดอกกุหลาบสีแดงและรูป 9 ดอกนั้น เป็นไปตามความเชื่อส่วนบุคคล ส่วนการถวายของสังเวทแก้บนด้วยเนื้อหมูดิบหรือหมูสามชั้นนั้นอาจเป็นด้วยความเชื่อตามตำนานดั้งเดิมที่เกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์หรือท้าวเวสสุวรรณ และบริเวณนี้เป็นที่อยู่อาศัยของพวกยักษ์สรุปบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณที่วัดศรีล้อม

จากหลักฐานรูปเคารพขนาดใหญ่ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบและตำแหน่งที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งด้านหน้าศาลเจ้าพ่อมหายักษ์ซึ่งอยู่ตรงกับประตูทางเข้าของวัด และที่อยู่ด้านหน้าอุโบสถสะท้อนถึงบทบาทของผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน

บทบาทที่เพิ่มเติมขึ้นมาคือ บทบาทผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง ปรากฏในรูปแบบของวัตถุมงคลต่าง ๆ ได้แก่ รูปหล่อลอยตัวสำหรับพกติดตัว และฝ้ายันต์รูปท้าวเวสสุวรรณ

การสักการะบูชาและการบนบาน แสดงให้เห็นถึงบทบาทในฐานะผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตราย ผู้ประทานทรัพย์สมบัติและ โชคลาภ

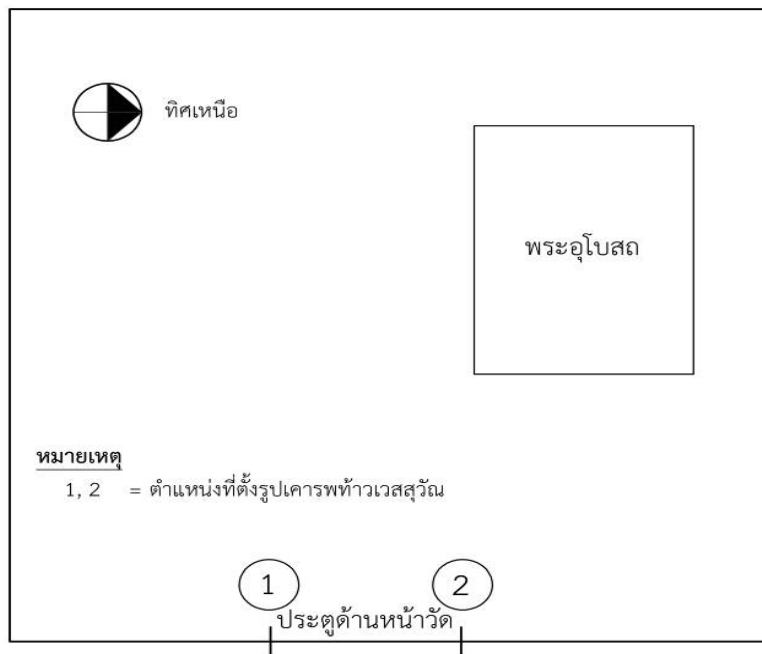
2. วัดพระธาตุคอกยเขาควย

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดพระธาตุคอกยเขาควย ตั้งอยู่บนคอกยเขาควย ซอยหนองปิ้ง 1 อ.เมือง จ.เชียงราย ห่างจากตัวเมืองเชียงรายไปตามถนนราชโยธา ประมาณ 3 กิโลเมตร ขึ้นคอกยไปอีกประมาณ 2 กิโลเมตร ตามตำนานพื้นบ้าน เล่าว่า ประมาณ 1,000 กว่าปีล่วงมา ได้มีพระยาธรรมมิกะราช เจ้าผู้ครองเมืองเชียงรายสมัยนั้น เป็นผู้ก่อสร้างวัดพระธาตุคอกยเขาควยขึ้นมา โดยได้นำพระบรมสารีริกธาตุส่วนนี้วก้อยข้างซ้ายของพระพุทธเจ้าที่คณะสงฆ์เข้ามาเผยแพร่พระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนา ได้นำมาถวาย พระยาธรรมมิกะราชจึงให้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ในองค์เจดีย์ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้กราบไหว้บูชา ต่อมาได้รับการปฏิสังขรณ์หลายครั้งในสมัยเชียงแสน และสมัยพ่อขุนเม็งรายมหาราช (ครูบาสนอง สุมโน, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2559) (ภาพที่ 47)

ภาพที่ 47 วัดพระธาตุคอกยเขาควย จังหวัดเชียงราย

ภาพที่ 48 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดพระธาตุคอกยเขาควาย

หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณที่วัดพระธาตุคอกยเขาควาย

1. รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณขนาดใหญ่ 2 องค์ อยู่ทางด้านซ้ายและขวาของบันไดนาคทางเข้าสู่วัด สร้างด้วยปูนปั้นในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว ด้านบนของเศียรเป็นยอดแหลม ถัดลงมาทำเป็นรูปใบหน้าเทพ 4 หน้า หันหน้าออกทีละหน้า ส่วนใบหน้าของท้าวเวสสุวรรณมีลักษณะตาโพล่ง ปากแสดะ เขี้ยวโจ่ง สวมเครื่องทรงอย่างยักษ์ คือเสื้อแขนยาว ประดับพาดูรัศ ที่บ่าทำลักษณะคล้ายอินธนู สวมสนับเพลา ประดับชายไหว ชายแครงและผ้าปิดก้นในลักษณะสั้น

2. การปฏิบัติที่เกิดจากความเชื่อและคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ พบว่า มีการกราบไหว้บูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ตามปกติของธรรมเนียมในการบูชารูปเคารพโดยทั่ว ๆ ไป

ภาพที่ 49 ท้าวเวสสุวรรณ 2 องค์ที่ด้านหน้าวัดพระธาตุคอกยเขากวาย

ภาพที่ 50 ด้านบนของเศียรท้าวเวสสุวรรณ ที่วัดพระธาตุคอกยเขากวาย เป็นหน้าบุคคล 4 หน้า

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

ท้าวเวสสุวรรณที่วัดพระธาตุคอกยเขาควาย ตั้งอยู่ที่ด้านหน้าของวัด โดยประทับยืนอยู่บริเวณด้านบนของบันไดนาคหน้าทางเข้าวัด หันหน้าไปทางทิศตะวันออก จากการสัมภาษณ์ครูบาสนอง สุมโน เจ้าอาวาสวัดพระธาตุคอกยเขาควาย ได้เล่าถึงที่มาของรูปเคารพของท้าวเวสสุวรรณ 2 องค์นี้ว่า ตามความเข้าใจของท่าน เป็นท้าวเวสสุวรรณ 1 องค์ กับมเหสีอีก 1 องค์ สร้างประมาณปี พ.ศ. 2510 สร้างโดยช่างท้องถิ่น ตามจินตนาการ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก เพื่อให้คู่แลร์กษาวัดวาอาราม และให้ญาติโยมที่เคารพนับถือได้กราบไหว้ ซึ่งก็มีคนมากราบไหว้บูชาจำนวนมาก (ครูบาสนอง สุมโน, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2559)

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณที่วัดพระธาตุคอกยเขาควาย

เมื่อวิเคราะห์จากตำแหน่งที่ตั้งของรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ เป็นไปตามคติการนับถือในฐานะผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาและพุทธสถาน คือยืนอารักขาอยู่ที่ทางเข้าศาสนสถาน เสมือนเป็นทวารบาล การนำท้าวเวสสุวรรณวางอยู่ในตำแหน่งปลายบันไดนาค ด้านหน้าทางเข้าวัด เช่นนี้ (ภาพที่ 50) คล้ายกับที่วัดพระธาตุคอกยสุเทพ แตกต่างกันที่องค์ประกอบของสถานที่ โดยที่คอกยสุเทพมีซุ้มประดิษฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ แต่ที่วัดพระธาตุคอกยเขาควายไม่มีซุ้ม รูปลักษณะของท้าวเวสสุวรรณที่สร้างตามคตินี้ ส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว สวมเครื่องทรงและมงกุฏน้ำเต้า แต่ที่เหนือเศียรของท้าวเวสสุวรรณที่วัดพระธาตุคอกยเขาควาย ทำเป็นใบหน้าเทพ 4 หน้า หันหน้าไปใน 4 ทิศ (ภาพที่ 51) จากการสัมภาษณ์ท่านเจ้าอาวาส ช่างที่สร้างเป็นช่างท้องถิ่น สร้างตามจินตนาการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อและความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งคงเล่าต่อ ๆ กันมา แต่ไม่สามารถสืบทราบความคิดของช่างได้ จึงสันนิษฐานว่า การสร้างท้าวเวสสุวรรณหน้าเป็นยักษ์ เพื่อให้เป็นที่น่ายำเกรงสำหรับอมมนุษย์ และสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายที่จะกล้ำกลายเข้ามาในเขตพุทธสถาน แต่การมีหน้าเทพ 4 หน้า หันไปใน 4 ทิศ อยู่เหนือเศียร อาจต้องการสื่อถึงการเคารพนับถือว่าแท้จริงท่านเป็นเทพผู้มีเมตตาและคุณธรรม 4 ประการ คือพรหมวิหาร 4 อันประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อันเป็นคุณธรรมของผู้มีอำนาจเหนือกว่ามีต่อผู้ที่อยู่ในความดูแล เหมือนดั่งท่านที่ทำหน้าที่เป็น โลกบาล แนวคิดอีกประการหนึ่งคือ อาจมาจากความคิดว่าเป็นการสอดส่องมองเห็นศัตรูหรือสิ่งชั่วร้ายได้ทุกทิศทางการทำหน้าที่คุ้มครองป้องกันอันตรายพุทธสถานและพระพุทธเจ้า (ซึ่งมีพระธาตุและพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์) รวมถึงพุทธศาสนิกชนที่ยังพุทธสถานแห่งนี้

จากการสัมภาษณ์ท่านเจ้าอาวาสทราบว่า มีผู้คนจำนวนมากทั้งในพื้นที่และต่างพื้นที่ ที่มาท่องเที่ยววัดพระธาตุคอกยเขาควาย คนส่วนใหญ่จะบูชากราบไหว้รูปเคารพนี้ด้วย และในท้องถิ่นมีการเข้าทรงท้าวเวสสุวรรณ สิ่งดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณเป็นที่แพร่หลายใน

ท้องถิ่นนี้ คติความเชื่อเรื่องการเข้าทรงโดยทั่ว ๆ ไป เป็นไปเพื่อการขจัดเรื่องทุกข์ร้อนต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต การพึ่งพาการเข้าทรงที่ท้าวเวสสุวรรณจึงเกิดจากความเชื่อว่าท้าวเวสสุวรรณมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ที่จะช่วยให้พวกเขาพ้นจากความทุกข์และความเดือดร้อนนั้น ๆ ได้ ซึ่งสืบเนื่องมาจากการที่ท้าวเวสสุวรรณเป็น โลกบาลนั่นเอง

สรุปบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณที่วัดพระธาตุคอกยเขาควาย

จากหลักฐานรูปเคารพขนาดใหญ่ในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบอง อยู่ในตำแหน่งประตูทางเข้าด้านหน้าของวัด แสดงถึงบทบาทของผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน

บทบาทที่เพิ่มเติมขึ้นมาคือ บทบาทผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง ปรากฏให้เห็นจากการสักการะบูชา

3. วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

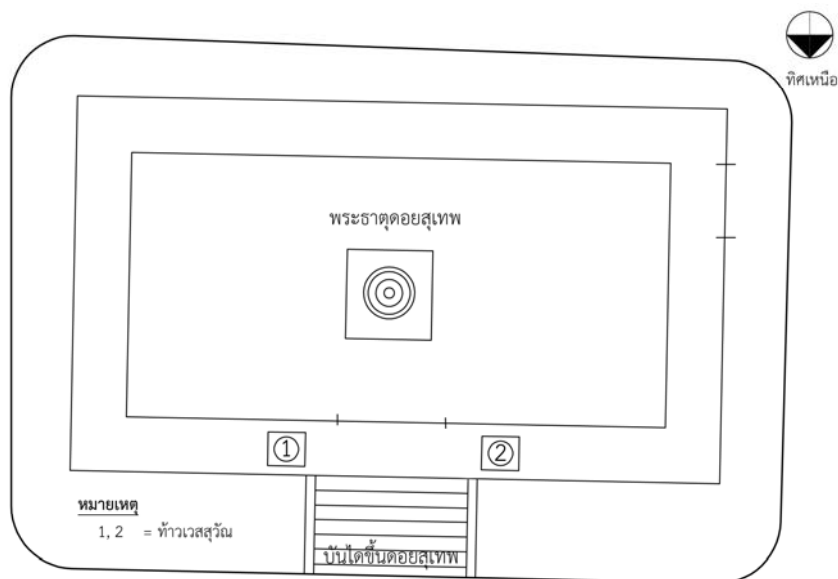
ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

ตั้งอยู่บนยอดคอกยสุเทพห่างจากตัวเมือง เชียงใหม่ไปทางทิศตะวันตกประมาณ

14 กิโลเมตร อยู่ในเขตตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ สร้างขึ้นในสมัยของพระญาเกีณา พระสุนทร ได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาสู่ล้านนา ตามที่พญาเกีณาได้ทรงอาราธนาให้เดินทางมาเผยแพร่พระพุทธศาสนาถึงกวางศ์ จึงแบ่งพระบรมธาตุส่วนหนึ่งไว้เหนือช้างมงคลเสี่ยงทายให้ช้างมงคลนำพระบรมธาตุไปประดิษฐานในสถานที่อันควร ช้างได้นำไปถึงยอดคอกยสุเทพ พระองค์จึงโปรดเกล้า ๆ ให้สร้างพระเจดีย์ และมีการอุปถัมภ์วัดนี้มาโดยตลอด วัดนี้ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ จากเหล่าเจ้านายผู้ครองเมืองตลอดมา จึงทำให้ทางวัดได้รับพระราชทานให้ยกขึ้นเป็น พระอารามหลวงชั้นราชวรวิหาร (วิไลรัตน์ ยังรอด และรัชชัช องค์กรุฒิเวทย์, 2548)

ภาพที่ 51 ชุ่มประดิษฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ด้านซ้ายและขวาของทางเข้าวัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร

ภาพที่ 52 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดพระธาตุคอกสุเทพราชวรวิหาร

หลักฐานที่พบที่วัดพระธาตุคอกสุเทพราชวรวิหาร

พบรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นขนาดใหญ่ 2 องค์ อยู่ในซุ้มทางด้านซ้ายและขวาของประตูทางเข้าด้านหน้า ต่อจากปลายบันไดนาค รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่อยู่ในซุ้มด้านซ้าย มีกายสีเขียว สวมมงกุฎยอดคนก สวมเสื้อแขนสั้นสีแดง ใบหน้าแสดงลักษณะปากแสดะ เขี้ยวโจ่ง ตาจรเข้ ถือกระบองยาว สวมสนับเพลา มีชายไหว ชายแครง และผ้าปิดก้นอยู่ด้านหลัง รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่อยู่ในซุ้มด้านขวา มีกายสีเขียว สวมมงกุฎยอดคนน้ำเต้าเฟือง สวมเสื้อแขนยาวสีฟ้า ปลายแขนสวมกำไลแดง ใบหน้าแสดงลักษณะปากแสดะ เขี้ยวโจ่ง ตาโพลง มือขวาถือหอก มือซ้ายถือขวาน สวมสนับเพลา มีชายไหว ชายแครง (ภาพที่ 53)

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

ไม่ปรากฏหลักฐานในการสร้างรูปเคารพทั้ง 2 องค์นี้ ว่าสร้างขึ้นเมื่อใด แต่จากตำแหน่งของซุ้มที่ตั้งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งอยู่ด้านซ้ายและขวาของประตูทางเข้าด้านหน้าที่อยู่ต่อกับบันไดนาคทางขึ้นสู่ที่ตั้งขององค์พระธาตุคอกสุเทพ สันนิษฐานว่าคงสร้างขึ้นตามคติขัณฑ์ทวารบาล เพื่อให้เป็นผู้พิทักษ์องค์พระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุอยู่ในพระเจดีย์

แม้ว่าจะสร้างรูปเคารพทั้ง 2 องค์จากคติการสร้างเดียวกัน โดยมีชื่อกำกับรูปเคารพว่าท้าวเวสสุวรรณเช่นเดียวกัน แต่มีรูปแบบที่ต่างกันกล่าวคือ รูปเคารพที่อยู่ทางด้านซ้ายของทางขึ้นจากบันไดนาค จะเป็นรูปแบบขัณฑ์ยืน สองมือถือกระบองยาว องค์ประกอบใบหน้าแสดงลักษณะปาก

แสะยะ เขี้ยวโจ่ง ตาจระเข้ มงกุฎที่สวมเป็นยอดกนก ต่างจากรูปเคารพองค์ที่อยู่ด้านขวา เป็นรูปแบบยักษ์ยืนย่อเข่า แบบท่าโยน มือทั้ง 2 ข้างวางบนต้นขา มือขวาถือหอก มือซ้ายถือขวาน สวมมงกุฎ ยอดน้ำเต้าเฟือง รูปลักษณะที่ปรากฏแม้จะมีความต่าง แต่สร้างด้วยคติเดียวกันจึงมีทวารบาล 2 ตน อยู่ข้างละ 1 ตน การสร้างจึงน่าจะสร้างขึ้นพร้อมกัน โดยช่างกลุ่มเดียวกัน การที่มีชื่อกำกับว่าท้าวเวสสุวรรณทั้ง 2 องค์ จึงทำให้เข้าใจว่าเป็นองค์เดียวกัน ซึ่งอาจจะเป็นการเติมชื่อในภายหลัง ไม่ถูกต้องตามการสร้างเดิมก็เป็นได้ ลักษณะการสร้างแบบนี้คล้ายกับที่วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 53 ท้าวเวสสุวรรณที่อยู่ในซุ้มด้านซ้ายและด้านขวา หน้าประตูทางเข้าวัดพระธาตุคอกยสุเทพ ราชวรวิหาร

การวิเคราะห์หีบหบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

จากหลักฐานที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในแหล่งพื้นที่ภาคเหนือ พบว่า คติการสร้างรูปแบบ และคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในจังหวัดลำปาง เชียงใหม่ และเชียงราย มีความคล้ายกัน คือ รูปเคารพขนาดใหญ่สร้างตามคติการนับถือในฐานะ โลกบาลผู้รักษาทิศ ที่พระพุทธศาสนา นำมาเป็นผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาและพุทธสถาน โดยสร้างในลักษณะรูปแบบยักษ์ทวารบาล ยืนถือกระบองยาว สวมเครื่องทรงและสวมมงกุฎ ซึ่งอาจมีรายละเอียดต่างกัน ไปบ้าง ตามความคิดของช่าง ซึ่งเป็นช่างท้องถิ่น การทำท้าวยืนย่อเข่า กางขา กางศอก โดยมือทั้งสองวางอยู่ที่ ต้นขา

เป็นลักษณะที่ดูขึงขังน่ายำเกรง ตามบทบาทหน้าที่ความเป็นทวารบาล และเนื่องจากการทำทำยี่นในลักษณะนี้ ทำให้ถือกระบองยาวเป็นอาวุธไม่ได้ จึงนำอาวุธสำคัญที่ใช้ในท้องถิ่นคือขวานและหอก มาถือในมือแต่ละข้างแทนการถือกระบองยาว

สำหรับกิจกรรมและการปฏิบัติที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในการนับถือท้าวเวสสุวรรณ มีการใช้ดอกไม้ ธูป เทียน เป็นเครื่องสักการบูชา และมีการสังเวชบูชาด้วยอาหารหรือผลไม้ ตามความเชื่อของแต่ละบุคคล

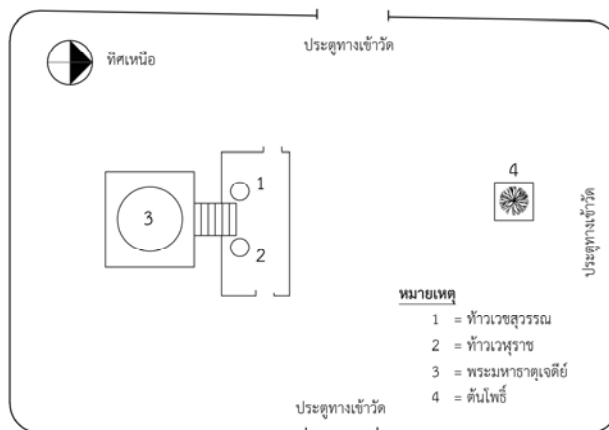
4. วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ในตัวเมืองนครศรีธรรมราช มีองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญ ตามตำนานกล่าวว่า ใน พระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช ด้วยศิลปะแบบศรีวิชัย ภายในบรรจุพระทันตธาตุ เมื่อทำการสร้างเมืองนครศรีธรรมราชขึ้น พร้อมกับสร้างเจดีย์องค์ใหม่ครอบพระบรมธาตุองค์เดิม ในกาลต่อมามีพระภิกษุจากลังกาและจากหลายแห่งมาบูรณะองค์พระบรมธาตุให้เป็นแบบทรงลังกาดังที่เห็นในปัจจุบัน (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2553)

ภาพที่ 54 บริเวณประตูทางเข้าด้านข้างองค์พระบรมธาตุ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช

ภาพที่ 55 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ (ทางวัดเขียน ท้าวเวสสุวรรณ) ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

หลักฐานที่พบที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

พบรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้น ขนาดใหญ่ 1 องค์ อยู่ที่ด้านซ้ายของเชิงบันไดขึ้นพระธาตุ รูปแบบเป็นยักษ์ ยืนถือกระบอง มีกายสีเขียว ใบหน้าทำเป็นลักษณะปากแฉะ ตาโหลง สวมมงกุฎน้ำเต้าทรงเตี้ย มีกระบังหน้าประดับลวดลายคล้ายเพชรพลอย สวมเครื่องทรงอย่างหัวหน้ายักษ์ คือใส่กรองคอ เสื้อแขนยาวประดับต้นแขนด้วยพาดูร์ด กำไลแขงข้อมือ สวมสนับเพลา มีชายไหวชายแครงที่ด้านหน้า สวมกำไลข้อมือ ถือกระบองยาวลายเกลียวเฉียง (ภาพที่ 56)

ภาพที่ 56 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ (กายสีเขียว) ที่เชิงบันไดขึ้นพระธาตุ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

บริเวณบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณซึ่งอยู่ในวิหารพระทรงม้า มีการตกแต่งด้วยประติมากรรมปูนปั้น โดยรูปปั้นยักษ์ ตั้งอยู่บนระดับพื้นวิหาร มีจารึกกำกับนามว่า ท้าวเวฬุราช และท้าวเวสสุวรรณ เหนือขึ้นไปเป็นรูปราชสีห์และสัตว์หิมพานต์ บนผนังบันได เป็นพญากรุฑ มีจารึกกำกับนามว่า ท้าววิรุฬปักข์ และท้าววิรุฬหก เหนือขึ้นไปมีรอยพระพุทธรูปและเทวรูปพระนารายณ์ และมีรูปปั้นทวารบาลมีนามกำกับว่า ท้าวจัตตุคามและท้าวรามเทพ (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2560) ชื่อของยักษ์ กรุฑ และนาค ตรงกับนามของท้าวจตุโลกบาล

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

จากตำแหน่งที่ประดิษฐาน รูปแบบของรูปเคารพ ที่เป็นยักษ์ในทำยี่นถือกระบองยาว แสดงถึงบทบาทในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน

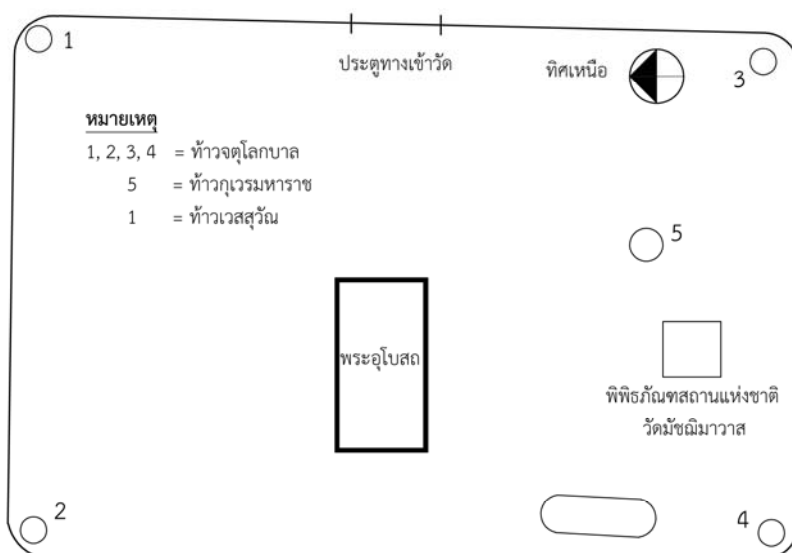
5. วัดมัทธิมาวาสวิหาร จังหวัดสงขลา

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดมัทธิมาวาสวิหาร กล่าวกันว่าสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เดิมชื่อวัดยายศรีจันทร์ ตามชื่อผู้สร้าง ภายหลังมีผู้สร้างวัดขึ้นทางทิศเหนือชื่อวัดเลียบ และทางทิศใต้ชื่อวัดโพธิ์ วัดยายศรีจันทร์อยู่กลางชาวบ้านจึงเรียกว่าวัดกลาง ต่อมาเมื่อปีพ.ศ. 2431 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเปลี่ยนชื่อวัดกลางเป็น วัดมัทธิมาวาส และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ยกฐานะของวัดให้เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2460 มีชื่อทางราชการว่า วัดมัทธิมาวาสวิหาร พระอารามหลวง วัดนี้สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองในภาคใต้ในสมัยรัตนโกสินทร์ การสร้างวัดแห่งนี้ได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพฯอย่างเต็มรูปแบบทั้งด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรม นอกจากนี้ยังปรากฏศิลปกรรมจีนเข้ามาผสมผสานหลายแห่ง เนื่องจากผู้อุปถัมภ์วัดเป็นผู้สำเร็จราชการที่มีเชื้อสายจีน ประมาณปี พ.ศ. 2521-2524 พระราชศิลปิน เป็นเจ้าอาวาสวัดมัทธิมาวาส ท่านเป็นผู้ที่เก็บรวบรวมโบราณวัตถุศิลปวัตถุในอำเภอเมือง อำเภอสทิงพระ และอำเภอระโนดไว้เป็นจำนวนมาก จึงได้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานมัทธิมาวาสขึ้น เพื่อจัดแสดงโบราณศิลปวัตถุที่เก็บรวบรวมไว้ ต่อมากรมศิลปากรได้ประกาศเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (วิไลรัตน์ ย้งรอด และศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, 2546) (ภาพที่ 57)

ภาพที่ 57 พระอุโบสถ วัดมัจฉิมาวาส ด้านข้างพระอุโบสถ คือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัจฉิมาวาส ซึ่งมีรูปเคารพท้าวฤๅรมหาราชประดิษฐานอยู่ด้านหน้า

ภาพที่ 58 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวัณที่วัดมัจฉิมาวาส จังหวัดสงขลา

หลักฐานที่พบที่วัดมัชฌิมาวาส

1. รูปเคารพขนาดใหญ่

1.1 พบว่า ที่มุมทั้ง 4 ของกำแพงรอบวัด มีรูปเคารพของท้าวจตุโลกบาลประจำอยู่ อัน ได้แก่ ท้าวธตรฐ ประจำทิศตะวันออก ท้าววิรูปักษ์ ประจำทิศตะวันตก ท้าววิรุพหก ประจำทิศใต้ และท้าวเวสสุวัณประจำทิศเหนือ รูปเคารพดังกล่าวนี้เป็นปูนปั้น โดยรูปเคารพท้าวเวสสุวัณอยู่ในท่ายืนย่อเข่าเล็กน้อย มือขวาจับด้ามกระบอง มือซ้ายจับส่วนกลางกระบอง ในลักษณะพร้อมที่จะใช้อาวุธ หน้าเป็นยักษ์ ตาโหลง มีเขี้ยวงอนขึ้นจากริมฝีปากบน สวมมงกุฎน้ำเต้าสวมเครื่องทรงแบบยักษ์ มีอินทนูที่บ่าทั้ง 2 มีกายสีเขียว (ภาพที่ 59)

1.2 ภายในวัดที่ด้านหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส มีรูปเคารพท้าวกุเวร ตั้งอยู่โดยหันหน้าไปทิศตะวันตก รูปแบบที่ปรากฏ เป็นรูปเคารพที่สร้างด้วยโลหะ ลักษณะอ้วนพุงพลุ้ย ใส่เครื่องทรงอย่างกษัตริย์ หัตถ์ขวาอยู่ในลักษณะผายหัตถ์ลงเป็นอุ้งมือ หัตถ์ซ้ายถือตัวพองพอน ประทับนั่งในท่าลิตาสนะ มีหอยสังข์รองรับพระบาทข้างขวา มีหม้อตั้งเรียงอยู่ที่ส่วนฐานด้านหน้า 7 ใบ (ภาพที่ 50)

2. วัดอุ้มงคล ทางวัด สร้างเป็นรูปท้าวกุเวรในทำนองตามแบบพระพิมพ์ที่เคยพบในพื้นที่นี้ (ภาพที่ 51)

3. การสักการบูชา มีชาวบ้าน ครู นักเรียน และผู้มาเยี่ยมชมวัด มาสักการะรูปเคารพท้าวกุเวร เพื่อขอพรตามความเชื่อ ซึ่งส่วนใหญ่จะขอ โชคลาภและความสำเร็จ สิ่งของบูชาส่วนใหญ่เป็นดอกไม้ รูป เทียน บางคนบูชาด้วยน้ำแดง

ภาพที่ 59 ท้าวจตุโลกบาล บริเวณมุมทั้ง 4 ของกำแพงวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร จังหวัดสงขลา
 ภาพมุมบนขวาคือรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ที่ฐานเขียนนามว่า กุเวโร

ภาพที่ 60 ท้าวภูเวกรมหาราช อยู่ที่ด้านหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส
ภายในวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร

ภาพที่ 61 วัตตุมงคลรูปท้าวภูเวร สร้างโดยวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

พระราชศีลสังวร (พ่อง จิรชุม โม) เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส ได้กล่าวถึงรูปเคารพปูนปั้นที่มุกกำแพงวัดว่าไม่ปรากฏหลักฐานในการสร้าง ส่วนรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ด้านหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินั้น อาจารย์ยังที่เป็นช่างทำงานที่วัดได้สร้างถวายเจ้าอาวาสไว้เป็นอนุสรณ์ เป็นการสร้างตามความเชื่อส่วนตัวของช่าง และช่างมีความประสงค์จะสร้างไว้เป็นสิ่งสำคัญในวัดว่าวัดนี้มีท้าวเวสสุวรรณ มีพระพิฆเนศ เพื่อไว้ให้คนที่ศรัทธาได้มากราบไหว้บูชา ซึ่งรูปแบบท้าวเวสสุวรรณนั้นได้มาจากองค์ที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานของวัด ของที่จัดแสดงส่วนใหญ่เป็นของเจ้าอาวาสองค์เก่า พระราชศีลสังวร (ช่วง อุตตเวที) ท่านเป็นคนสนิทพระ ท่านมีของเก่าพวกวัตถุโบราณเก็บไว้มาก ของส่วนใหญ่ได้มาจากการสะสม การขุดพบ เพราะท่านมีผานหยั่งรู้เรื่องพบวัตถุโบราณ ผู้ที่มากราบไหว้ก็มีทั้งชาวบ้าน ครู-นักเรียน มาไหว้ท้าวเวสสุวรรณเพื่อขอพรตามที่ตนต้องการ ส่วนมากก็จะเป็นเรื่องขอโชคลาภ ขอความสำเร็จ โดยส่วนตัวของท่านเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ แต่ทางวัดได้จัดทำเหรียญท้าวเวสสุวรรณคู่กับพระพิฆเนศ ซึ่งคนแถบนี้ที่มาไหว้จะมีความนิยมเคารพใน 2 องค์นี้ (พระราชศีลสังวร พ่อง จิรชุม โม, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2558)

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นประจำอยู่ที่มุมด้านทิศเหนือของกำแพงวัด อยู่ร่วมกับรูปเคารพของท้าวธรรมฐ ประจำทิศตะวันออก ท้าววิรูปักษ์ ประจำทิศตะวันตก ท้าววิรุฬหกประจำทิศใต้ จากตำแหน่งในการประจำที่มุมทั้ง 4 นี้ คงหมายถึงท้าวจตุโลกบาลที่มีหน้าที่ในการปกป้องพระอาราม อันเป็นพุทธสถานคู่เดียวกับพิทักษ์รักษาในทิศทั้ง 4 ของเขาพระสุเมรุ

6. วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม

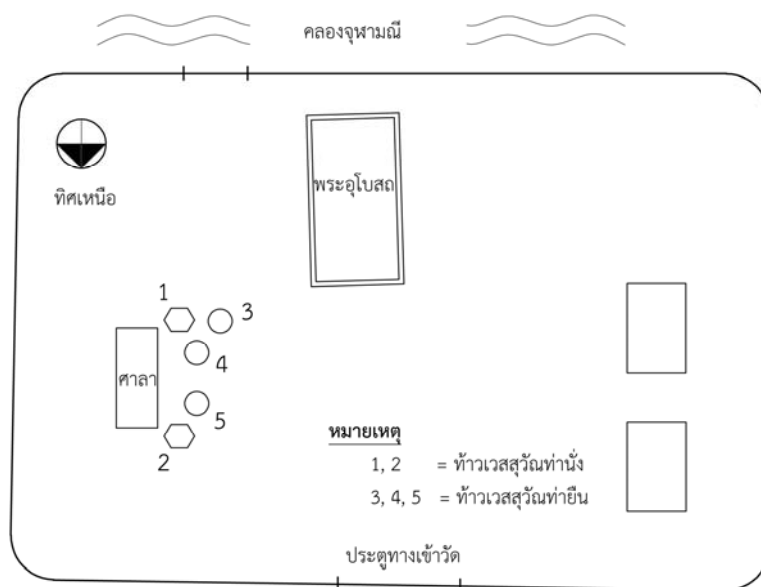
ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดจุฬามณีเป็นวัดโบราณ ตั้งอยู่ที่ ตำบลบางช้าง ริมฝั่งคลองอัมพวาต่อเนื่องกับคลองผีหลอก สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สันนิษฐานว่า ท้าวแก้วผลึก (น้อย) นายตลาดบางช้าง ต้นวงศ์ราชินิกุลบางช้างเป็นผู้สร้างขึ้น (พระครูโสภิตวิริยาภรณ์ (อภุช ภาททจาโร), สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2558)

ภาพที่ 62 บริเวณที่ประดิษฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ด้านหน้าของวัดจุฬามณี

ภาพที่ 63 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม

หลักฐานที่พบที่วัดจุฬามณี

หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณที่วัดจุฬามณี มี 2 ประเภท คือ

1. รูปเคารพขนาดใหญ่ 5 องค์ อยู่ทางไปอุโบสถ ในรูปแบบหน้าเทพ นั่งบนแท่นประทับ มือขวาถือดอกบัว 3 ดอก มือซ้ายถือแว่นสุริยกานต์ หล่อด้วยสำริด 1 องค์ ปูนปั้น 1 องค์ ในทำขึ้นถือกระบอง หน้าเทพ 2 องค์ หน้ายักษ์ 1 องค์ (ภาพที่ 62)

2. วัตถุมงคล ได้แก่ รูปหล่อลอยองค์ขนาดเล็ก ฝ้ายันต์ และแผ่นทองแดงรูปท้าวเวสสุวรรณ (ภาพที่ 65)

3. การสักการบูชา พบว่าผู้มาสักการบูชา ส่วนเป็นคนมาจากที่อื่น บูชาด้วยดอกกุหลาบสีแดง 9 ดอก รูป 9 ดอก มีผู้ทำคำบูชามาไว้ที่หน้ารูปเคารพ โดยมีคำบูชาว่า

“อิติปิโส ณะคะวา ยะมะราชาโน ท้าวเวสสุวรรณ โณ มรณัง สุขัง อะหัง สุขะโต นะโม พุทธายะ ท้าวเวสสุวรรณ โณ จาตุมหाराชิกา ยักกะกันตา ภัททะ ภูริโต เวสสะ พุสสะ พุทัง อะระหัง พุทโธ ท้าวเวสสุวรรณ โณ นะโม พุทธายะ”

ภาพที่ 64 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ หน้าเทพ อยู่ในทำนง ที่วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพที่ 65 วัตถุมงคลรูปหล่อลอยองค์ แผ่นยันต์ทองแดง และฝ้ายยันต์ ที่สร้างโดยวัดจุฬามณี

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

พระครูโสภิตวิริยาภรณ์ (อภฺฐ์ ภาททจาโร) เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี ได้กล่าวถึงแรงจูงใจในการสร้างท้าวเวสสุวรรณว่า เป็นความชอบและความสนใจส่วนตัว ท่านได้สร้างขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2531 เป็นองค์ทองเหลือง และองค์ปูนปั้น โดยได้แนวคิดในการสร้างว่าน่าจะสร้างแบบหน้าเทพหรือหน้าพรหม ถีอดอกบัว ตามพุทธทวณะของพระพุทธเจ้า กล่าวว่าดอกบัวมี 4 เหล่า ท่านทำ 3 ดอก คือการถืออาวุธตรีศูล เพราะท้าวเวสสุวรรณท่านมาเข้าฝันให้ทำเป็นดอกบัว 3 ดอกแทนตรีศูล และการถือคัมภีร์คือคำสั่งสอน การถือแว่นคือส่องดูการทำดีและชั่วของมนุษย์ ที่ฐานองค์ปูนจะเป็นการอธิบายบุคคลาธิษฐานว่าสมัยนี้คนเรามีแต่ความโลภ จะได้ศได้ตำแหน่งก็ใช้เงินซื้อ มา มีแต่การทุจริต เห็นแก่ตัวเองเป็นใหญ่ การทำสวมนงกุฏ หมายถึง การสวมหัว โขน ยึดติดในอำนาจ (พระครูโสภิตวิริยาภรณ์ (อภฺฐ์ ภาททจาโร), สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2558) (ภาพที่ 64)

ในส่วนของการสร้างวัดอุโมงค์นั้น มีความมุ่งหมายว่าถ้าสร้างพระ คนบอกเมื่อ สร้าง ยักษ์ดีกว่า เพราะคนเชื่อว่าท้าวเวสสุวรรณถือบัญชีคอยดูคนทำดีและชั่ว ถ้าใครห้อยท้าวเวสสุวรรณและ ถือศีลข้อใดก็ได้ใน 5 ข้อ ท้าวเวสสุวรรณจะคุ้มครอง สามารถปราบผีเวลาผีเข้าได้ เดิมนั้นวัดสุทัศน์ สร้างท้าวเวสสุวรรณ แต่ตอนนี้เจียบหายไป ท่านพระครู (หลวงพ่อดิษฐ์) จึงปลุกขึ้นมาใหม่ และได้คิด ที่จะสร้างศาลาครอบทั้ง 2 องค์แรกที่สร้าง โดยได้เรียไรเงินชาวบ้านเพื่อสร้างศาลาครอบ ต่อมาฝัน ว่าท้าวเวสสุวรรณมาบอกว่าไม่ต้องครอบ แต่ทำไม่ได้เนื่องจากเรียไรเงินชาวบ้านแล้ว จึงสร้างศาลา และต้องย้ายที่ตั้งองค์ท้าวเวสสุวรรณทั้ง 2 องค์ ท่านเล่าว่าตอนย้ายองค์ท้าวเวสสุวรรณ ขณะนั้นท่าน ไม่อยู่ หลวงตาที่วัดย้ายโดยไม่ได้บวงสรวงเกิดเหตุ โกลาหลขึ้นในวันนั้น

การมาไหว้ของญาติโยมส่วนใหญ่ไม่ได้ถามถึงความสำคัญท้าวเวสสุวรรณ มาไหว้เพราะ เป็นสิ่งที่พระครูได้สร้างขึ้นเท่านั้น ผู้ที่มาไหว้ส่วนมากเป็นคนต่างถิ่น ซึ่งแต่เดิมที่สร้างท้าวเวสสุวรรณ คนในพื้นที่ต่อว่าที่ท่านสร้างท้าวเวสสุวรรณ เหมือนคนไม่ชอบอะไรก็ตีไปหมด แต่ด้วยความที่ท่าน มีความชอบและเชื่อว่าท้าวเวสสุวรรณมีจริงตามที่กล่าวในพระไตรปิฎก

ในการสร้างวัดอุโมงค์ ท่านได้ทำพิธีบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณโดยพรหมณ์ เพราะพระทำ ไม่ได้ การทำเหรียญท้าวเวสสุวรรณนี้เพราะญาติ-โยมขอเพื่อแจกในงานกฐิน วิธีการทำเหรียญเริ่มจาก ชนวน เสกชนวน นำไปหลอม รีดเป็นแผ่น และปั๊มเป็นเหรียญ ซึ่งท่านได้แบบอย่างในการทำเครื่อง ทรงตามรูปแบบและลักษณะหน้าท้าวเวสสุวรรณ องค์หน้ายักษ์สวมเสื้อเกราะ จะเป็นเครื่องทรง มหาราช ถือกระบอง ถ้าเป็นองค์หน้าเทพเป็นเครื่องทรงแบบเทวดาไม่ใส่เสื้อ ท่านใช้ช่างปั้นจาก เพชรบุรีชื่อคุณทองร่วง เอ็มโธน ออกแบบจากรามเกียรติ์ จากโขน การสร้างท้าวเวสสุวรรณในแต่ละ ครั้ง ท่านแบ่งรายได้ เป็น 4 ส่วน 1. สร้างรุ่นต่อไป 2. คุณแลพระภิกษุเจ็บป่วย 3. บูรณปฏิสังขรณ์ และ 4. สาธารณกุศลแก่เด็ก ๆ คือ ทุนการศึกษาทุกระดับ

การวิเคราะห์หีบหบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

จากตำแหน่งที่ประดิษฐานและจุดประสงค์ในการสร้าง รูปแบบของรูปเคารพที่เป็นยักษ์ ในทำยี่นถือกระบองยาว และรูปเคารพในทำนั้งแสดงถึงบทบาทในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองรักษา โลกและมนุษย์

7. วัดหนองหอย จังหวัดราชบุรี

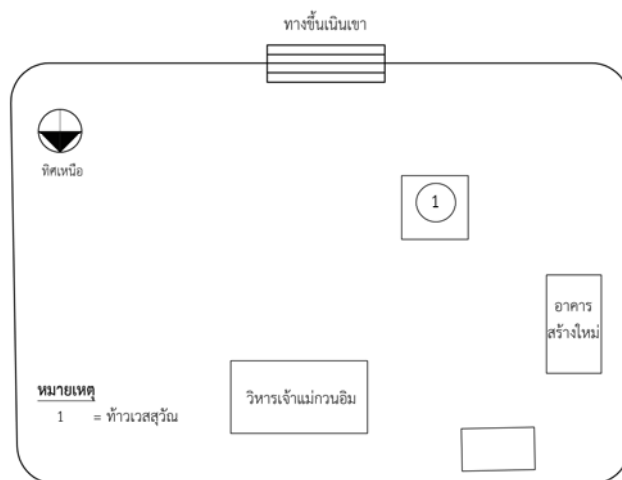
ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

ตั้งอยู่ที่ตำบลเขาแร้ง อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี วัดหนองหอยเป็นวัดเก่า สร้างขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 ประมาณปี พ.ศ. 2416 เดิมชื่อ วัดน้อยตั้งอยู่ที่บ้านห้วย หมู่ที่ 4 ตำบลเขาแร้ง อยู่ใกล้กับวัด โสคาประดิษฐานราม สมัยนั้นหลวงปู่งาม เป็นเจ้าอาวาส ท่านเห็นว่าอยู่ใกล้กับวัด โสคา ประดิษฐานรามมาก เมื่อมีโยมผู้ศรัทธาได้ถวายที่ดินบริเวณหมู่บ้านหนองหอยซึ่งเป็นที่ราบเชิงเขาให้

ท่านจึงได้เริ่มสร้างวัดขึ้นที่หมู่บ้านหนองหอย เนื่องจากวัดตั้งอยู่ที่หมู่บ้านหนองหอย ชาวบ้านจึงเรียกชื่อวัดตามชื่อหมู่บ้านว่า “วัดหนองหอย” วัดหนองหอยมีเจ้าอาวาสปกครองดูแลต่อกันมาหลายรูป ปัจจุบันมีพระราชวิมลภาจารย์ (ดาวเรือง อาจารย์คุณ) เป็นเจ้าอาวาส วัดหนองหอยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และได้ทำการปิดทองฝังลูกนิมิตผูกพัทธสีมา เมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2517 ตามประกาศสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เรื่องยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดหนองหอย ตำบลเขาแร้งอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งแต่วันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา (วัดหนองหอย, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 66 บริเวณที่ประดิษฐานท้าวเวสสุวรรณ อยู่ที่ด้านหน้าวิหารเจ้าแม่กวนอิม

ภาพที่ 67 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดหนองหอย จังหวัดราชบุรี

หลักฐานที่พบที่วัดหนองหอย

1. รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นขนาดใหญ่ ในรูปแบบทำนั่งประทับอยู่บนแท่น มีหน้าเป็นยักษ์ สวมมงกุฎ กายสีเขียว มีอชวาถือดอกบัว 3 ดอก มือซ้ายถือกระบอง ขาวาวางราบกับที่ประทับ ห้อยขาซ้ายลงบนพื้น ประดิษฐานอยู่ที่หน้าวิหารเจ้าแม่กวนอิม (ภาพที่ 68)
2. วัตถุมงคล มีรูปหล่อลอยองค์ขนาดสำหรับตั้งบูชา รูปหล่อลอยองค์สำหรับพกพา และฝ้ายันต์ (ภาพที่ 69)
3. การบูชา บูชาด้วยดอกไม้ ธูป เทียน ซึ่งทางวัดจัดไว้ให้คนที่บริจาคตามศรัทธา มีการนำคำบูชาตั้งไว้ด้านหน้ารูปเคารพ เช่นเดียวกับวัดจุฬามณี คือ
 “อติปิโส ณะคะวา ณะมะราชาโน ท้าวเวสสุวรรณ โณ มรณัง สุขัง อะหัง สุขะโต นะโม พุทธายะ ท้าวเวสสุวรรณ โณ จาคุมหาราชิกา ยักขะภันตา กัททะ ภูริโต เวสสะ พุสสะ พุทัง อะระหัง พุทโธ ท้าวเวสสุวรรณ โณ นะโม พุทธายะ”

ภาพที่ 68 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดหนองหอย จังหวัดราชบุรี

ภาพที่ 69 วัดมงคล ที่เป็นรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ในรูปแบบหล่อลอยองค์ สร้างโดยวัดหนองหอย จังหวัดราชบุรี

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวัณ

หลวงปู่าม เจ้าอาวาสองค์แรกเป็นผู้ดำริสร้างท้าวเวสสุวัณ และสร้างหอวิหารเจ้าแม่กวนอิมบนเนินเขาใกล้วัด ท่านเป็นพระภิกษุจากทางภาคเหนือ เดินธุดงค์มาเรื่อย ๆ เมื่อมาถึงวัดหนองหอย มีความชอบสถานที่นี้ จึงอยู่พักที่วัดหนองหอย ก่อนที่ท่านจะสร้างท้าวเวสสุวัณ และเจ้าแม่กวนอิม ท่านเคยมานั่งสมาธิอยู่ข้างบนเขา ท่านก็ได้ดำริที่จะสร้างสิ่งสักการะ ได้นึกถึงท้าวเวสสุวัณและนึกถึงเจ้าแม่กวนอิม ท่านจึงสร้างขึ้นมา ซึ่งในขณะนั้นการสร้างทำได้ยากมาก เพราะว่าเป็นพื้นที่เป็นภูเขา เส้นทางที่จะลำเลียงวัสดุก่อสร้างขึ้นมาทีละบาท ท่านจึงอธิษฐานขอขารมีท่านท้าวเวสสุวัณและขอขารมีเจ้าแม่กวนอิม แล้วทำการสร้างขึ้นมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งเสร็จดังที่เห็นทุกวันนี้ จะบอกว่าเป็นด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ของท่านท้าวเวสสุวัณและของเจ้าแม่กวนอิม หรือด้วยขารมีของท่านก็ยากที่จะทราบได้ แต่กล่าวตามความเชื่อของคนที่มาสักการะท้าวเวสสุวัณซึ่งมากพอ ๆ กับเจ้าแม่กวนอิม เพราะว่าท่านหันหน้าไปทางวิหารเจ้าแม่กวนอิม ก่อนที่จะเข้าไหว้เจ้าแม่กวนอิม ให้ไหว้ท้าวเวสสุวัณก่อน แล้วจึงไปไหว้เจ้าแม่กวนอิมทีหลัง ทุกครั้งที่ญาติโยมมาปฏิบัติอย่างนั้น (พระประสาธต เขมประสาโท, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2558)

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวัณ

จากตำแหน่งที่ประดิษฐาน จุดประสงค์ในการสร้างและรูปแบบของรูปเคารพที่มีหน้าเป็นยักษ์ในท่านั่ง มือซ้ายถือกระบองสั้น แสดงถึงบทบาทในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองรักษาโลกและมนุษย์

8. วัดบ้านทิง จังหวัดสุพรรณบุรี

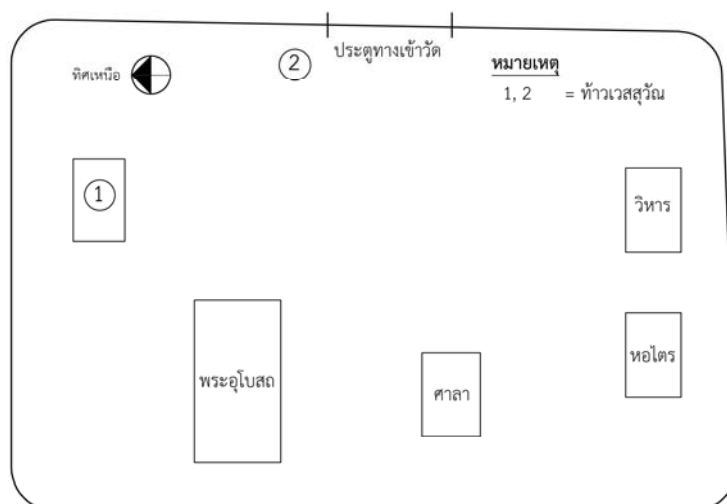
ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดบ้านทิง ตั้งอยู่ในตำบลสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวซึ่งสมัยนั้นเกิดโรคระบาด มีผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก พระเจ้าอยู่หัวจึงได้พำจ้ราชบริพารอพยพออกจากเมืองหลวง โดยใช้เกวียนเป็นพาหนะ เมื่อมาถึงบ้านทิงแอกเกวียนได้หักลง จึงหยุดซ่อมแซม และพักอยู่เป็นเวลาหลายวัน พระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้สร้างวัดขึ้นในบริเวณที่หยุดพักนี้ 3 วัดด้วยกัน คือ วัดบางแอก วัดร่อ และวัดบ้านทิง มีเรื่องเล่ากันว่าขณะที่พักซ่อมแซมเกวียนพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้ข้าราชการไปขอฟางจากชาวบ้านมาให้วัวที่เทียมเกวียนกิน แต่ชาวบ้านไม่ให้ ต่อมาทรงโปรดให้ข้าราชการไปขอหน้เพื่อนำมาผูกแอกเกวียน ชาวบ้านก็ไม่ให้อีก พระองค์จึงเรียกชาวบ้านแห่งนี้ว่า เป็นพวกบ้านจี้ทิงซึ่งหมายถึงหมู่บ้านคนจี้เหนียว เมื่อเวลาผ่านไปนานเข้า คำว่าบ้านจี้ทิงก็เพี้ยนมาเป็นบ้านทิง ดังปัจจุบัน (มารุต บัวเสริฐ, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2558)

ภาพที่ 70 พื้นที่แสดงตำแหน่งที่ประดิษฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่อยู่ในศาลาและที่ด้านหน้าวัดบ้านทิง จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาพที่ 71 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดบ้านทิง จังหวัดสุพรรณบุรี

หลักฐานที่พบที่วัดบ้านทิง

1. รูปเคารพขนาดใหญ่เป็นปูนปั้น 2 องค์ อยู่ในศาลา 1 องค์และอยู่ด้านหน้าวัด 1 องค์
2. วัตถุมงคลที่วัดจัดทำขึ้นมีทั้งที่เป็นรูปหล่อลอยองค์ขนาดเล็ก สติ๊กเกอร์ติดหน้ารถ

ผ้ายันต์และทำใส่กรอบสำหรับตั้งบูชา (ภาพที่ 72-74)

3. การสักการบูชา ตามปกติสักการบูชาด้วยการจุดธูป 9 ดอก นอกจากนี้มีการจัดพิธีบูชา
ท้าวเวสสุวรรณประจำปี ประมาณเดือนตุลาคม

ภาพที่ 72 ท้าวเวสสุวรรณองค์ที่อยู่ในศาลา วัดบ้านทิง อยู่ในลักษณะวางนอนราบ เนื่องจาก
การซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด ทำให้ไม่สามารถตั้งขึ้นในลักษณะยืนได้

ภาพที่ 73 ท้าวเวสสุวรรณองค์ที่อยู่หน้าวัด

ภาพที่ 74 วัดอุดมคงคาสรีรังสรรค์ ที่สร้างโดยวัดบ้านทิง

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

คุณมารุต บัวเสรีฐ ผู้ดูแลภายในวัด ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ท้าวเวสสุวรรณที่วัดนี้มี 2 องค์ องค์สีแดงเป็นองค์เก่าที่ขุดพบได้ที่บริเวณหลังโบสถ์ เมื่อประมาณ 10 กว่าปี มาแล้ว (ประมาณปี พ.ศ. 2547) ตอนที่ขุดเจอนั้นพบเพียงส่วนของตัว ไม่มีเศียร ทำด้วยปูนปั้น ทางวัดจึงให้ช่างซื้อชาญ ซึ่งเป็นช่างชาวบ้านที่อยู่ในละแวกนี้ เป็นผู้ต่อเศียรให้ แต่องค์ท่านไม่สามารถตั้งยืนได้ จึงวางไว้ในลักษณะนอน มีส่วนชำรุดเป็นแขนและนิ้วมือเก็บใส่หีบวางไว้ที่ด้านเศียรของรูปเคารพ ส่วนองค์ท้าวเวสสุวรรณที่ตั้งอยู่ที่ด้านหน้าวัด เป็นองค์ที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อเอาไว้คู่กัน เพื่อให้เวลาที่มีการทำพิธีจะได้ทำที่ด้านนอกศาลา

การบูชาท้าวเวสสุวรรณที่วัดนี้ส่วนใหญ่ผู้มาสักการะจะบูชาด้วย น้ำแดง หมู ไก่ หรือของคาวก็ได้ และจุดธูป 9 ดอก ผู้มาไหว้บูชาส่วนมากจะขอในเรื่องของโชคลาภ ขอหวย ที่ได้ตามขอ ก็จะมาไหว้กันอีกหลายครั้ง นอกจากนี้ทางวัดยังได้มีการจัดพิธีบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณพร้อมกับการปลุกเสกวัตถุมงคลที่ทางวัดได้จัดทำขึ้นด้วย ซึ่งก็จะจัดขึ้นในเดือนตุลาคมของทุกปี (มารุต บัวเสรีฐ, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2558)

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

จากตำแหน่งที่ประดิษฐานของรูปเคารพที่อยู่ด้านนอกศาลาเพียงองค์เดียว และจุดประสงค์ในการสร้าง รวมถึงรูปแบบของรูปเคารพที่เป็นยักษ์ยืนถือกระบองยาว แสดงถึงบทบาทในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองรักษาโลกและมนุษย์

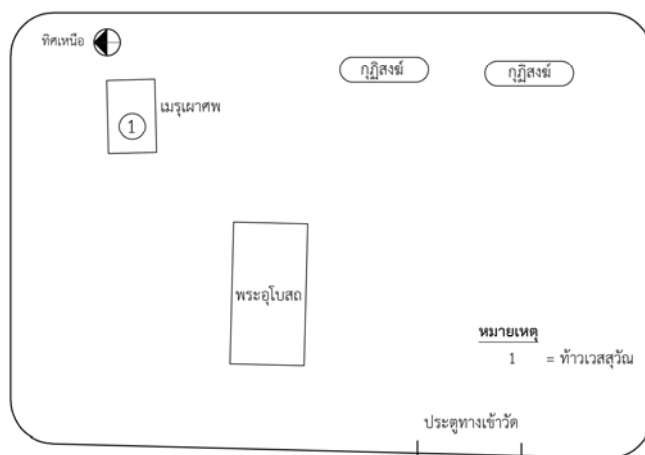
9. วัดโพธิ์ทองนอก (วัดนอก) จังหวัดอ่างทอง

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดโพธิ์ทองนอก ตั้งอยู่ที่บ้านโพธิ์ทองนอก หมู่ 1 ต.คำหยาด อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง สันนิษฐานว่าได้สร้างขึ้นประมาณสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เป็นวัดที่เคยได้รับวิสุงคามสีมาแล้ว จดทะเบียนเป็นวัดตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2390 (สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4) ชาวบ้านเรียกวัดนี้ว่า วัดนอก ต่อมาได้กลายสภาพเป็นวัดร้าง ปี พ.ศ. 2505 ได้รับการบูรณะขึ้นใหม่มีสถานะเป็นสำนักสงฆ์ และได้รับการยกระดับขึ้นเป็นวัด โดยกรมการศาสนา เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2527 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2532 และเปลี่ยนชื่อวัดเป็นวัดโพธิ์ทองนอก ในปี พ.ศ. 2549 จนถึงปัจจุบัน (ภาพที่ 75-76)

ภาพที่ 75 เมรุวัดโพธิ์ทองนอก จังหวัดอ่างทอง สร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณอยู่บนหลังคาเมรุ

ภาพที่ 76 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดโพธิ์ทองนอก จังหวัดอ่างทอง

หลักฐานที่พบที่โพธิ์ทองนอก

พบรูปท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นขนาดใหญ่ในรูปแบบยักษ์ยืน อยู่เหนือหลังคาเมรุของวัด
 สวมมงกุฎทรงน้ำเต้ายอดแหลม เครื่องทรงอย่างยักษ์ กายสีเขียว ใบหน้าแสดงลักษณะตาโปลง
 ปากแสดะ เขี้ยวโง้ง หัตถ์ขวาถือกระบองยาว หัตถ์ซ้ายถือบัญชีรายชื่อคนเป็นคนตาย ช่างปั้นเป็นช่าง
 พื้นบ้าน ชาวอำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

ที่วัดนี้ไม่มีการสร้างวัดถุมงคลหรือเครื่องรางของขลังที่เป็นรูปท้าวเวสสุวรรณ

ภาพที่ 77 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณบนหลังคาเมรุวัดโพธิ์ทองนอก จังหวัดอ่างทอง มือขวาถือ
กระบองยาว มือซ้ายถือบัญชีรายชื่อคนเป็นคนตาย

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

สร้างตามนิมิตของเจ้าอาวาสและชาวบ้านอื่น ๆ อีกหลายคนที่ฝันเห็นตรงกัน โดยเห็นเป็นรูปยักษ์ กายสีเขียว ลอยอยู่บนท้องฟ้า ตรงจุดที่เป็นหลังคาเมรุ ที่มีข้างหนึ่งถือกระบอง อีกข้างหนึ่งถือคัมภีร์ ซึ่งพระอธิการสำเภา อภินันโท เจ้าอาวาส อธิบายว่าหมายถึงบัญชีรายชื่อคนเป็นคนตาย เมื่อสร้างเมรุจึงสร้างรูปท้าวเวสสุวรรณถือกระบองและถือคัมภีร์ไว้ที่หลังคาของเมรุ อันเป็นตำแหน่งที่นิมิตเห็น

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

จากตำแหน่งที่ตั้งบนหลังคาเมรุ บัญชีรายชื่อคนทำกรรมดี กรรมชั่ว และวัตถุประสงค์ของผู้สร้าง รูปเคารพองค์นี้จึงแสดงถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลทำหน้าที่ตรวจตราความประพฤติของมนุษย์ตามที่กล่าวไว้ในไตรภูมิพระร่วง

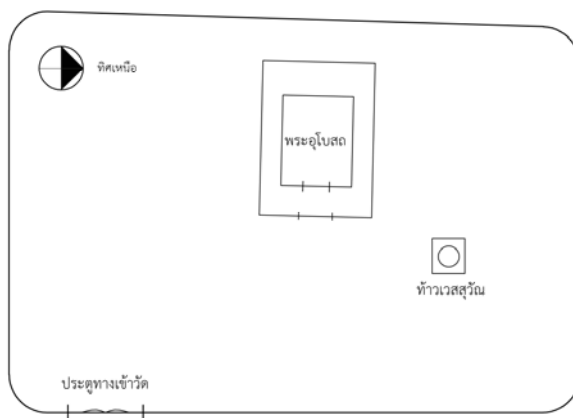
10. วัดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดสามชุกตั้งอยู่ที่ ตำบลสามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นวัดเก่าโบราณ ไม่ปรากฏว่าสร้างมาแต่สมัยใด ตามทะเบียนวัดของสำนักงานศึกษาธิการ อำเภอสามชุก ประมาณว่า สร้างราว พ.ศ. 2300 เดิมชื่อวัดอัมพวัน และมาเปลี่ยนเป็นวัดสามชุกเมื่อ พ.ศ. 2481 เพื่อให้ตรงกับชื่อหมู่บ้านและอำเภอ เดิมขึ้นกับอำเภอเดิมบางนางบวช บ้านสามเพ็ง ตำบลสามชุก ภายหลังได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อพ.ศ. 2481 มีชื่อว่า วัดสามชุก (ชินันพร แซ่ลี, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2558)

ภาพที่ 78 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว อยู่ที่บริเวณด้านซ้ายมือของอุโบสถวัดสามชุก

ภาพที่ 79 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี
หลักฐานที่พบที่วัดสามชุก

พบรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นขนาดใหญ่ในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว สูงประมาณ 6 เมตร ตั้งอยู่ที่ด้านซ้ายมือของโบสถ์ โดยหันหน้าไปทางเดียวกับโบสถ์ รูปลักษณะที่พบ คือ กายสีแดง ปากแสด ขาโพล่ง เขี้ยวโจ่ง ทรงเครื่องอย่างยักษ์สีทอง มงกุฎยอดคนก สวมเสื้อแขนยาว มีเกวาระรดอก สนับเพลาสีเขียว มีชายไหวอยู่ด้านหน้าและชายแครงยื่นไปด้านหลัง ยืนถือกระบองยาว (ภาพที่ 80)

ภาพที่ 80 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นในท่ายืนถือกระบองยาว อยู่ที่ด้านซ้ายมือของอุโบสถ
วัดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

สร้างตามคติความเชื่อที่ว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 เป็นต้นไป ท้าวเวสสุวรรณกับท่านหมอชิวโกมารักษ์ จะลงมาโปรดสัตว์ ช่วยเหลือมนุษย์ คຸ້ມครองคนทำความดี จึงได้สร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ และท่านหมอชิวโกมารักษ์ ไว้ใกล้ ๆ กัน สำหรับให้ผู้ที่เคารพนับถือในตัวท้าวเวสสุวรรณและท่านหมอชิวโกมารักษ์ ได้กราบไหว้เคารพบูชา (ชินันพร แซ่ลี, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2558)

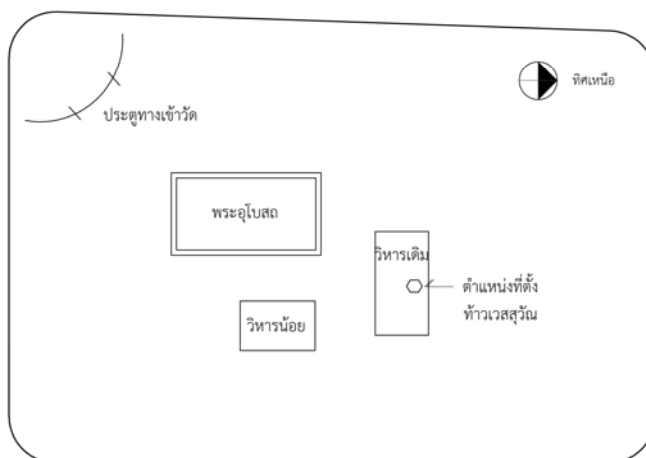
การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

รูปเคารพนี้สร้างขึ้นใหม่ อยู่ในตำแหน่งที่วางด้านข้างโบสถ์ ซึ่งสะดวกในการสักการบูชา ไม่ได้สัมพันธ์กับสิ่งที่ตั้งของอุโบสถ รูปแบบและรายละเอียดของเครื่องทรง เป็นไปตามความคิดของช่างผู้สร้างที่ดูจากสื่อต่าง ๆ เมื่อพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของผู้สร้าง และรูปแบบจึงเป็นการสร้างขึ้นในบทบาทของโลกบาลผู้คุ้มครองรักษาโลกและมนุษย์

11. วัดหน้าพระเมรุราชิการาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดหน้าพระเมรุราชิการาม ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลพระนครศรีอยุธยา ตำบลท่าवासกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามตำนานกล่าวว่าพระองค์อินทร์ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2047 พระราชทานนามว่า วัดพระเมรุราชิการาม ต่อมาเรียกกันภายหลังว่า วัดหน้าพระเมรุ สันนิษฐานว่า สร้างตรงที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชอาพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง และคงได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์เรื่อยมา วัดนี้ได้รับการบูรณะซ่อมแซมมาหลายสมัย ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระยาไชยวิชิตผู้รักษาราชการพระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. 2378 และในสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งถึงในปัจจุบัน (ประวัติวัดหน้าพระเมรุ, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 81 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดหน้าพระเมรุราชิการาม
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

หลักฐานที่พบที่วัดหน้าพระเมรุ

พบหลักฐานเป็นรูปเคารพลอยองค์ แกะจากไม้ลงรักปิดทอง ศิราภรณ์ทรงยอดแหลม ลวดลายบริเวณฐานรอบยอดแหลมประดับด้วยเลื่อมกระจกสีทำคล้ายรูปกลีบบัว ใบหน้าเป็นลักษณะปากเสยะ ตาโพล่ง จี๋งวโง้ง ทรงด้วยเสื่อแขนยาว ประดับตาบรอบพระศอก ตกแต่งลายด้วยเลื่อมกระจกสี สวมกำไลแฝง (ทองกรที่เห็นในภาพ มีผู้นำมาถวายภายหลัง) ทำชายภูษาสะบัด ปรืออยู่ด้านหลัง รองเท้าเชิงงอน ถือกระบองยาว (ภาพที่ 82)

ภาพที่ 82 ท้าวเวสสุวรรณแกะสลักจากไม้ลังรักปิดทอง เดิมอยู่ในศาลาหน้าอุโบสถร่วมกับ
กลุ่มเทพเจ้าต่าง ๆ ที่วัดนำมาให้คนสักการบูชา อยู่ในวิหารหลวง วัดหน้าพระเมรุ

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

จากการสัมภาษณ์พระผู้ดูแลพื้นที่ที่วัด กล่าวว่าท้าวเวสสุวรรณองค์นี้มีโยมจากกรุงเทพฯ นำมาถวายที่วัด เนื่องจากโยมผู้นั้น ได้เปิดร้านอาหาร และสร้างท้าวเวสสุวรรณองค์นี้ไว้เพื่อตั้งบูชาที่ร้านอาหาร แต่ต่อมาตั้งไว้ไม่ได้เพราะตั้งแล้วคนไม่เข้าร้าน โยมเจ้าของร้านเล่าว่าท่านท้าวเวสสุวรรณ ไปเข้าฝันว่าท่านจะไม่อยู่ร้าน จะไปอยู่วัด โยมเลยให้มาไว้ที่วัด อยู่ที่นี่มา 10 กว่าปี แต่เดิมนั้นตั้งรวมอยู่กับกลุ่มรูปเคารพเทพเจ้าที่วัดนำมาให้ประชาชนสักการบูชา ภายในศาลาตั้งอยู่ที่ด้านหน้าพระอุโบสถ ปัจจุบันมีการบูรณะพื้นที่ส่วนนั้น จึงได้ย้ายมาตั้งไว้ในวิหารหลังเดิมเมื่อต้นปี พ.ศ. 2558 จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ตำแหน่งการวางในครั้งแรก (3 ธันวาคม 2558)

ตั้งไว้บริเวณเสาทงทิศใต้ที่อยู่คั่นหน้าองค์พระประธานในวิหาร ต่อมาระยะเวลาห่างจากการสำรวจครั้งแรกประมาณ 1 ปี ได้มีการเปลี่ยนตำแหน่งมาไว้ที่เสาทิศเหนือคั่นหน้าองค์พระประธานในวิหาร จากการสอบถามเจ้าหน้าที่ที่ดูแล กล่าวว่าไม่มีการกำหนดตามแบบใดอย่างถาวร เป็นการจัดตั้งไว้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ภายในวิหาร และสะดวกต่อการสักการะของผู้มาไหว้พระเท้านั้น (พระสมภพ, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2558)

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณองค์นี้ทางวัดไม่ได้จัดสร้าง แต่มีผู้นำมาถวายให้แก่วัด จากการที่วัดจัดให้อยู่ในสถานที่สำหรับให้คนสักการบูชา และจากรูปแบบที่เป็นยักษ์ยืนถือกระบอง จึงเป็นการแสดงบทบาทหน้าที่ในฐานะ โลกบาลผู้คุ้มครองดูแลรักษาโลกและมนุษย์

สำหรับการสักการะ พบว่าผู้ที่มาไหว้ส่วนมากจะไหว้ด้วยการจุดธูป และมีดอกกุหลาบแดง โดยไม่รู้ความหมายใดแต่ไหว้ตามที่นิยมกัน จำนวนผู้มาสักการะค่อนข้างมาก ส่วนใหญ่จะขอในเรื่องของการค้าขายให้ขายดี ขอในเรื่องโชคลาภ เพราะพระที่ดูแลพื้นที่อธิบายว่าท้าวเวสสุวรรณเป็นเทพผู้เป็นใหญ่ มีอำนาจใน 2 ทาง คือถ้าเป็นปางที่ดุร้าย จะเป็นหัวหน้าภูตผีปีศาจ จะทำหน้าที่ในการควบคุมดูแลภูตผี ปางที่ไม่ดุร้ายจะทำหน้าที่ให้ความร่ำรวย ผู้ที่มาไหว้จึงขอตามความต้องการของตน

12. วัดนพทองคีศรีพุฒาราม (วัดโป่ง) จังหวัดชลบุรี

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดนพทองคีศรีพุฒาราม (วัดโป่ง) ตั้งอยู่ที่ ตำบลโป่ง อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี นามวัดที่ชาวบ้านนิยมเรียก วัดโป่ง จากการบอกเล่า วัดโป่งนี้เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2389 มีนายสนั่น คงเมือง เป็นคนบ้านโป่งเป็นผู้มอบที่ดินถวายสร้างวัด วัดโป่งนี้ตั้งอยู่ในหมู่บ้านโป่ง ซึ่งในสมัยนั้นหมู่บ้านโป่งยังเป็นป่าหนาทึบสัตว์น้อยใหญ่อาศัยอยู่ บริเวณนี้เป็นดินโป่งที่มีรสดินเค็ม ซึ่งจากการบอกเล่าของคนเก่าให้ฟังว่า สมัยนั้นมีพระธุดงค์มาจากโคราชแล้วท่านก็ได้หยุดพักปักกลดที่นี้ ชาวบ้านได้มาทำบุญเกิดความเลื่อมใสในตัวท่าน ชาวบ้านจึงนิมนต์ท่านอยู่จำพรรษาที่นี้ นามท่านมาทราบภายหลังว่า หลวงพ่อดี วัดนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2389 ไม่ปรากฏหลักฐานการได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา (พระครูธรรมรังษีวิสุทธิ, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2558)

หลักฐานที่พบที่วัดนพทองคีศรีพุฒาราม (วัดโป่ง)

พบหลักฐานเป็นรูปเคารพรูปท้าวเวสสุวรรณ เป็นแผ่นปูนปั้น สูงประมาณ 1 เมตรเศษ หน้าประมาณ 15 เซนติเมตร จำนวนหลายชิ้น บางชิ้นอยู่ในสภาพชำรุดคองรวมกันไว้ รูปลักษณะของท้าวเวสสุวรรณจากชิ้นที่สมบูรณ์ มีลักษณะยืนถือกระบองยาว ทรงเครื่องอย่างยักษ์ ในช่วงเวลา

ที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล (15 พฤศจิกายน 2558) พบว่า ทางวัดได้จัดเก็บกลุ่มแผ่นปูนปั้นรูปเคารพรูปท้าวเวสสุวรรณ ไว้ที่ได้ศาลาเอนกประสงค์ของวัดเพื่อรอการบูรณะต่อไป (ภาพที่ 83-84)

ภาพที่ 83 แผ่นปูนปั้นรูปท้าวเวสสุวรรณที่ยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ ขุดพบที่ได้ฐานหอระฆัง วัดนพทองคีศรีพุทธาราม จังหวัดชลบุรี

ภาพที่ 84 แผ่นปูนปั้นรูปท้าวเวสสุวรรณที่ชำรุด ทางวัดขุดพบที่ได้หอรระฆัง และนำมากองรวมกันไว้

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณซึ่งพบที่วัดนี้ ชูดพบเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2555 จากการสัมภาษณ์พระครูธรรมรังสีวิสุทธฺ์เจ้าอาวาส สรุปได้ว่า ในการบูรณะอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ในวัด ท่านเจ้าอาวาสได้ให้ผู้รับเหมามาเคลื่อนย้ายหอรระฆัง และเริ่มต้นทำงานวันแรก เมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2555 โดยระหว่างทำการขุดดินได้ฐานหอรระฆัง เพื่อวางฐานอยู่นั้น จู่ ๆ คนงานก็ไปพบวัตถุบางอย่างฝังอยู่ใต้ดิน จึงนำออกมาปรากฏว่า เป็นรูปปั้นท้าวเวสสุวรรณ จากการสอบถามชาวบ้านและพระลูกวัด ได้รับการเปิดเผยว่า รูปปั้นดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของกำแพงโบสถ์หลังเก่าที่ได้ทุบทิ้ง เพื่อสร้างโบสถ์หลังใหม่ซึ่งพระครูวิสุทธฺ์กิจจาทร หรือ หลวงพ่อชม กสโร เกจิอาจารย์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและเป็นเจ้าอาวาสอยู่ในขณะนั้น จึงได้นำรูปปั้นท้าวเวสสุวรรณจากกำแพงโบสถ์หลังเก่ามาฝังไว้และสร้างหอรระฆังครอบทับ กระทั่งมีคนมาขุดพบดังกล่าว

ท่านเจ้าอาวาสได้ให้ข้อสันนิษฐานว่า ที่เข้าใจว่าสิ่งที่ขุดพบน่าจะเป็นท้าวเวสสุวรรณนั้น เป็นความคิดส่วนตัว เพราะถือกระบอง ถ้าเป็นยักษ์จะทำท่าทางต่าง ๆ ดูจากการแต่งกายน่าจะเป็นหัวหน้ายักษ์เหมือนอย่างวัดโพธิ์หรือวัดแจ้งที่มีรูปเคารพยักษ์อยู่ คนโบราณทำแข็งแรงอย่างไบเสมา ปัจจุบันทางวัดได้จัดเก็บรวบรวมไว้เพื่อจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์พุทธศิลป์ของวัด (พระครูธรรมรังสีวิสุทธฺ์, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2558)

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

จากการที่แผ่นปูนปั้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของกำแพงโบสถ์ และมีรูปแบบเป็นยักษ์ถือกระบองในลักษณะอารักขา จึงแสดงถึงบทบาทในฐานะผู้พิทักษ์พุทธสถาน

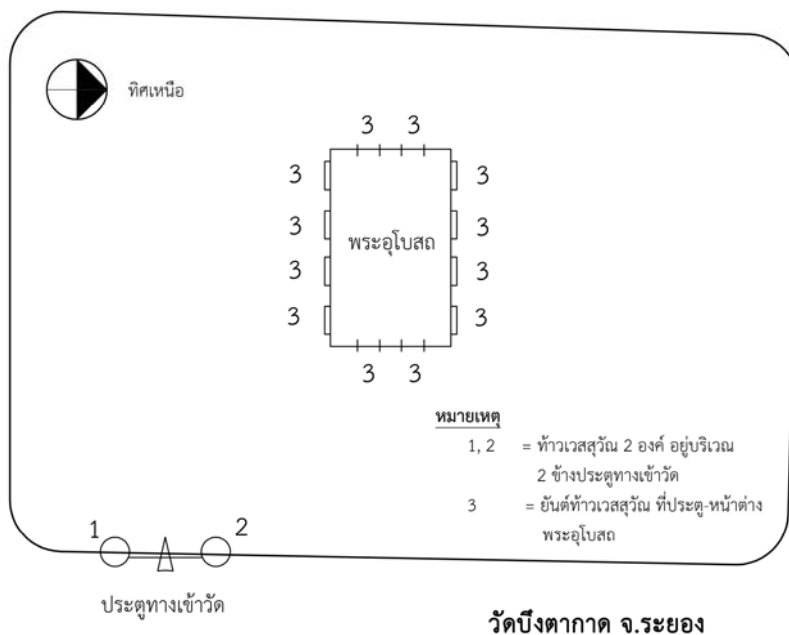
13. วัดบึงตากาด จังหวัดระยอง

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดบึงตากาด ตั้งอยู่ที่ ตำบลป่ายูบใน อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง ได้รับอนุญาตให้ประกาศตั้งเป็นวัด เมื่อปี พ.ศ. 2542 ก่อนจะมาเป็นที่วัด เจ้าอาวาสองค์แรก (พระครูวิเศษศุกกิจ) ได้มาประกอบศาสนสงฆ์ขึ้น โดยเมื่อก่อนมีสระน้ำในแถบพื้นที่เดิมก่อนเป็นวัด มีบ้านคนชื่อกาด เมื่อมีคนผ่านไปมาตามทางไปอำเภอแกลง เขาจะถามถึงบึงตากาด เดิมนั้นไม่มีบึงแล้ว ต่อมาเมื่อตั้งเป็นสำนักสงฆ์ และมาเป็นวัด จึงเรียกชื่อตามความคุ้นเคยของชาวบ้านในระแวกนั้น ว่า วัดบึงตากาด (พระครูวิเศษศุกกิจ, สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2558)

ภาพที่ 85 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ประตูทางเข้าด้านหน้าวัดบึงตากาศ จังหวัดระยอง สร้างในรูปแบบยักษ์ยืนแบกคานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป

ภาพที่ 86 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดบึงตากาศ จังหวัดระยอง

หลักฐานที่พบที่วัดบึงตากาศ

1. รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณขนาดใหญ่ 2 องค์ที่สองข้างประตูทางเข้าวัด เป็นปูนปั้นใน
รูปแบบยักษ์ยืนย่อเข่าอยู่บนแท่น มี 4 กร องค์กรด้านซ้าย กรบนข้างซ้ายยกขึ้นแบกคานที่ประดิษฐาน
พระพุทธรูป กรบนข้างขวาถือดอกบัวบาน สองกรล่างยกขึ้นพนมในท่าไหว้ องค์กรด้านขวา
กรบนข้างขวายกขึ้นแบกคาน กรบนข้างซ้าย ทำท่าขึ้นนิ้ว กรล่างขวาถือกระบองยาว กรล่างซ้ายถือ
หม้อน(ภาพที่ 87)

2. ยันต์รูปท้าวเวสสุวรรณที่บ้านประตูและบานหน้าต่างโบสถ์ (ภาพที่ 87)

ภาพที่ 87 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณองค์กรด้านซ้ายและด้านขวาของประตูทางเข้าวัดบึงตากาศ
จังหวัดระยอง

ภาพที่ 88 ยันต์รูปท้าวเวสสุวรรณบนบานหน้าต่างโบสถ์ วัดบึงดากาด

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

ท่านเจ้าอาวาสได้ให้สัมภาษณ์ถึงที่มาของการสร้างท้าวเวสสุวรรณไว้ที่หน้าประตูทางเข้าวัดว่า มาจากการที่ได้ไปเห็นรูปยักษ์ 2 คนที่หน้าอุโบสถของวัดแห่งหนึ่งในจังหวัดแพร่ เป็นยักษ์ถือกระบอง 1 คน คอยคุ้มครองปกป้องรักษาทำท่าเหมือนจะตีคนที่เข้ามา และเป็นยักษ์ถือกระบองนั่งหลับฝั่งซ้ายมือ 1 คน รู้สึกว่าคนที่ป็นมีอารมณ์ศิลป์ มีความคิดริเริ่ม ดินน้ำรักดี จึงเอาแบบอย่างมาปั้นทั้ง 2 คน โดยปั้นยักษ์หลับก่อน เอามาไว้ที่หน้าวัด คนเห็นยักษ์หลับจึงเอากระทิงแดง ลิโพกาแพะระป๋องมาบูชา ชักไม่ค่อยดี ตอนหลังมาโยมอยากสร้างซุ้มประตู ซึ่งส่วนใหญ่คล้าย ๆ กันเกือบหมด มียักษ์ 2 คน ซ้ายขวาทางเข้า จึงคิดว่าน่าจะเอายักษ์มาเฝ้าซุ้มประตู น่าจะดี วัดในกรุงเทพฯ หลาย ๆ วัดมีท้าวฯ เฝ้าหน้าประตู เราน่าจะสร้างเป็นท้าวฯ คอยปกป้องรักษา 2 ฝั่ง ฝั่งหนึ่งเป็นยักษ์ไว้หัว อีกฝั่งถือกระบอง ค้อน คนเข้ามาเห็นยักษ์ถือกระบองพวกคิดไม่ดีมีจลาจลจะได้เกรงกลัว คนที่กลับไปจากวัดเห็นยักษ์นั่งหลับไม่เป็นไร เข้าวัดแล้ว ออกไปไม่เป็นไร ส่วนที่จะเข้ามาต้องคอยคุ้มกันหน่อย ต่อมาได้ไปเห็นสมเด็จพระสังฆราชที่หลวงพ่อกุญชรลึงคำท่านสร้างไว้ ที่วัดท่าซุง งงงามมาก คิดว่าเทพทองหล่อสมเด็จพระสังฆราชไว้หน้าซุ้มประตูทางเข้าวัดดีกว่า ข้างบนมีสมเด็จพระสังฆราชอยู่องค์หนึ่ง มีท้าวเวสสุวรรณแบกสมเด็จพระสังฆราช ไม่ใช่แบกท่อนซุงแต่แบกพระพุทธองค์ พอทำซุ้มประตูหน้าวัดเสร็จ ทำแทนท้าวเวสสุวรรณองค์ใหญ่ อุโบสถเสร็จแล้วเอาท้าวเวสสุวรรณองค์เล็ก 2 องค์มาไว้หน้าอุโบสถ เหมือนวัดที่จ.แพร่ องค์ใหญ่ข้างป็นจบศิลป์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มาปั้นให้ (พระครูวิเศษสุภกิจ, สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2558)

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

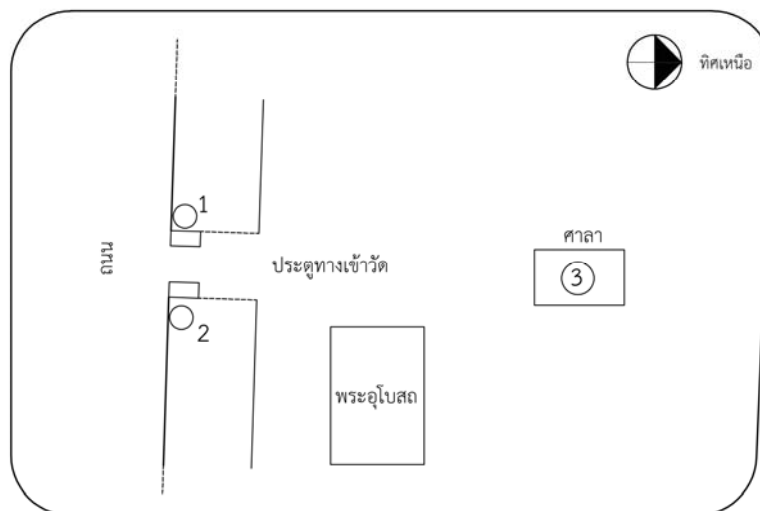
รูปแบบยักษ์ยืนถืออาวุธคือกระบองและฆ้อนอยู่หน้าทางเข้าวัด รวมทั้งการเพิ่มกรเป็น 4 กร เพื่อรองรับคานซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสื่อความหมายถึงบทบาทเป็นผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน

สำหรับยันต์ที่เขียนเป็นรูปท้าวเวสสุวรรณขนาดใหญ่ที่บานประตูและบานหน้าต่างโบสถ์ ทำให้เมื่อเปิดออกรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณจะอยู่ด้านนอกโบสถ์ ในตำแหน่งด้านหน้าประตู และหน้าต่างโบสถ์ แสดงถึงบทบาทการพิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน เมื่อปิดประตูและหน้าต่างโบสถ์ รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณจะอยู่ด้านใน หันหน้าเข้าหาพระพุทธรูป แสดงถึงบทบาทผู้พิทักษ์พระพุทธรูปเจ้าซึ่งแทนด้วยพระพุทธรูป

14. วัดโพธิ์ใหญ่ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดโพธิ์ใหญ่ ตั้งอยู่เลขที่ 61 หมู่ 4 ตำบลเมืองเก่า อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างปี พ.ศ. 2535 และเป็นวัดดีเด่นปี พ.ศ. 2536 ที่ได้ชื่อว่าวัดโพธิ์ใหญ่เนื่องจากที่วัดมีต้นโพธิ์ใหญ่มาก ซึ่งต้นโพธิ์นี้มีอายุเท่าไรไม่ทราบแน่ชัด ก่อนการสร้างวัดได้มีต้นโพธิ์ดังกล่าวอยู่ก่อนแล้ว โดยปัจจุบันมีศาสนสถานที่น่าสนใจหลายอย่าง วัดโพธิ์ใหญ่ก่อสร้างเมื่อใด ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่นอน แต่ทราบจากการบอกเล่าต่อ ๆ กันมาว่า วัดโพธิ์ใหญ่ เริ่มสร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2350 เมื่อครั้งอพยพผู้คนมาจากเวียงจันทน์ ประเทศลาว ซึ่งตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดโพธิ์ใหญ่อยู่คู่กับวัดโพธิ์น้อย ห่างกันประมาณ 200 เมตร แต่ต่อมาวัดโพธิ์น้อยได้ร้างไป การสร้างวัดนั้น แต่เดิมชาวพนมทืออพยพเข้ามาใหม่ ๆ มักนิยมสร้างวัดไว้ประจำตระกูล คนมีฐานะดีมักจะสร้างวัดแข่งกัน เพื่อเป็นการป้องกันมิให้คนบุกรุกที่ดิน และใช้ที่วัดเป็นลานสำหรับให้ลูกหลานวิ่งเล่น เมื่อจะออกไปประกอบอาชีพจะนำบุตรหลานมาฝากไว้ที่วัดให้พระช่วยเลี้ยง ที่ดินของวัดโพธิ์ใหญ่แต่เดิมมีประมาณ 4 ไร่ ไม่มีหลักฐานว่าใครยกให้ และไม่ทราบว่าผู้ใดเป็นผู้เริ่มสร้างวัด การก่อสร้างถาวรวัตถุเป็นศิลปะแบบเวียงจันทน์ (พระครูมหาโพธาภิบาล, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2558)

ภาพที่ 89 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดโพธิ์ใหญ่ จังหวัดฉะเชิงเทรา

หลักฐานที่พบที่วัดโพธิ์ใหญ่

1. รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นขนาดใหญ่รูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว 3 องค์
  - 1.1 อยู่ในศาลา ด้านข้างวิหารของวัด 1 องค์ สวมมงกุฎยอดแหลม (ภาพที่ 90)
  - 1.2 อยู่ที่ประตูทางเข้าวัด 2 องค์ สวมมงกุฎน้ำเต้า (ภาพที่ 91)
2. วัตถุมงคล เป็นรูปหล่อลอยองค์ขนาดเล็กสำหรับพกพาติดตัว และกระบองท้าวเวสสุวรรณขนาดความยาวประมาณ 2 เซนติเมตร สำหรับพกพาติดตัว (ภาพที่ 92)
3. มีการบูชาด้วยรูป 3 ดอก ทองคำเปลว 3 แผ่น ผ้าแดงและพวงมาลัย ซึ่งทางวัดจัดให้มีการจัดพิธีไหว้ครูและท้าวเวสสุวรรณในเดือนเมษายนทุกปี

ภาพที่ 90 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้น ในศาลาด้านข้างวิหารภายในวัดโพธิ์ใหญ่ จังหวัดฉะเชิงเทรา เดิมอยู่ที่หน้าป่าช้าของวัด

ภาพที่ 91 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้น รูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว ที่สองข้างซุ้มประตูหน้าวัด

ภาพที่ 92 วัดมุงกลที่สร้างโดยวัดโพธิ์ใหญ่ (รูปหล่อลอยองค์ทำวเวสสุวรรณขนาดเล็ก และกระบองทำวเวสสุวรรณขนาดยาว 2 เซนติเมตร)

คติการสร้างและการนับถือทำวเวสสุวรรณ

พระครูมหาโพธิบาล (บุญชอบ อธิวิโร) เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันให้สัมภาษณ์ว่า ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่ารูปเคารพทำวเวสสุวรรณที่วัดโพธิ์ใหญ่สร้างขึ้นเมื่อใด แต่จุดประสงค์ในการสร้างนั้นเล่ากันต่อ ๆ มาว่า ที่นี้แต่ก่อนมีป่าช้า ผิดู (ป่าช้าอยู่ข้างหลังวัด) ทำอย่างไรก็ปราบไม่ได้ ทางวัดจึงสร้างรูปเคารพทำวเวสสุวรรณขึ้น พอสร้างเสร็จไม่ปรากฏว่ามีผีอีกเลย รูปปั้นนี้ทางวัดปั้นขึ้นเอง โดยใช้กระดาษพวกใบข่อย คัมภีร์โบราณ อักษรหนังสือขอม ไบลาน ไบเทศน์ สมัยก่อนเป็นภาษาขอม เผาบ้าง ไม่เผาบ้าง และ ๆ มาผสมกับปูนปั้น เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เมื่อสร้างเสร็จก็เอาไผ่ป่าช้าสวนโพธิ์ธรรม ป่าช้าเก่า ครั้นถึงสมัยเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันมีความคิดว่าถ้าไผ่ตรงป่าช้า ไม่มีคนกราบไหว้บูชา มันจะไม่ศักดิ์สิทธิ์ ท่านจึงได้ย้ายมาไว้ที่ในศาลาดังปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้คนได้กราบไหว้ ในการย้ายที่ตั้งรูปเคารพ ได้นำกุหลาบสีแดงไปบูชาเพื่อขออนุญาตย้ายที่ ด้วยเชื่อว่าทำวเวสสุวรรณชอบดอกไม้แดง จึงบูชาด้วยกุหลาบสีแดง ไม่สนใจจำนวนเท่าไร โดยมีพรหมณ์มาทำพิธีขออนุญาตย้ายที่

เดิมที่ชาวบ้านรู้ว่า เป็นทำวเวสสุวรรณ แต่ไม่รู้ว่า มีอิทธิฤทธิ์เป็นอย่างไร เมื่อเดินผ่านไปก็เพียงแต่ยกมือไหว้ เมื่อเจ้าอาวาสมาเพิ่มความขลัง เพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้ มีผู้เข้ามาบวงสรวงอะไรหลาย ๆ อย่าง ของศักดิ์สิทธิ์ก็เข้ามา อะไรก็แล้วแต่อยู่ที่การบวงสรวง เพราะไม่ใช่พระ สำหรับพระต้องทำพุทธาภิเษก นี้พวกเทวดา ต้องบวงสรวงรุกขเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาสิงสถิตย์อยู่ในรูปเคารพนี้

การบูชาท้าวเวสสุวรรณที่วัดนี้ ทางวัดเตรียมไว้เป็นชุด ประกอบด้วยรูป 9 ดอก ทอง 3 แผ่น พวงมาลัย ผ้าแดง ค่าสิ่งของดังกล่าวแล้วแต่โยมจะศรัทธาใส่ตู้ สำหรับผู้ที่ต้องการขึ้นครุฑมีบายศรี ไหว้ขึ้นครุฑชุดละ 99 บาท

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

รูปแบบยักษ์ยืนถืออาวุธคือ กระบองยาวอยู่ในตำแหน่งหน้าทางเข้าวัด สื่อความหมายถึง บทบาทเป็นผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ประดิษฐานอยู่ใน ศาลาสำหรับให้สักการบูชา นั้น รวมถึงวัตถุมงคลที่ทำเป็นรูปหล่อลอยองค์เป็นรูปยักษ์ยืน ถือกระบองและที่ทำเป็นรูปกระบองขนาดเล็ก แสดงถึงบทบาทในฐานะ โลกบาลผู้ดูแลคุ้มครองโลก และมนุษย์ คอยขับไล่ภูติ ผี ปีศาจ และอมนุษย์ทั้งปวง

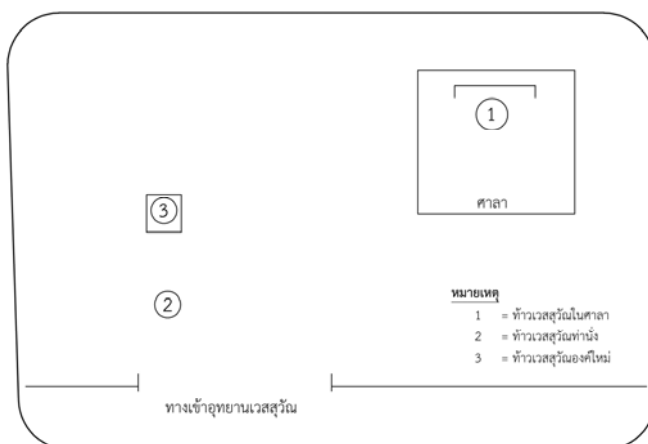
15. พุทธอุทยานท้าวเวสสุวรรณ จังหวัดอุบลราชธานี

ความเป็นมาและสถานที่ตั้ง

พุทธอุทยานท้าวเวสสุวรรณ สร้างเมื่อปลายปี พ.ศ. 2551 ตั้งอยู่ที่ บ้านเลขที่ 22 หมู่ 3 บ้านหนองศาลา ตำบลท่าลาด อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ควบคุมการก่อสร้างโดย นายฉัตรเศรษฐ์ กันหารินทร์ หรือพระอาจารย์ปาล์ม สร้างโดยอิงสถาปัตยกรรมพื้นบ้านอีสาน (ภาพที่ 93) (ประวัติท้าวเวสสุวรรณ, 2556)

ภาพที่ 93 วิหารท้าวเวสสุวรรณ ตั้งอยู่ที่ บ้านเลขที่ 22 หมู่ 3 บ้านหนองศาลา ตำบลท่าลาด อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 94 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวัณที่พุทธอุทยานท้าวเวสสุวัณ
จังหวัดอุบลราชธานี

หลักฐานที่พบที่พุทธอุทยานท้าวเวสสุวัณ

1. รูปเคารพท้าวเวสสุวัณปูนปั้น 2 องค์ อยู่ในศาลา 1 องค์ และตั้งอยู่ที่ด้านหน้าศาลา 1 องค์
2. รูปเคารพเทพซันภะปูนปั้น 1 องค์ อยู่ทางด้านหน้าพุทธอุทยานท้าวเวสสุวัณ
3. พิธีบวงสรวงท้าวเวสสุวัณ

รูปเคารพท้าวเวสสุวัณที่พุทธอุทยานท้าวเวสสุวัณมีอยู่ 3 องค์ พระอาจารย์ปาล์มเล่าว่าแต่เดิมนั้นมี 2 องค์ องค์แรกเป็นรูปเคารพที่เป็นปูนปั้นในศาลามี 1 องค์ เป็นองค์ที่พระอาจารย์ปาล์มปั้นขึ้นเองจากความเชื่อส่วนตัวด้วยความฝัน หน้าไม่เหมือนยักษ์ รูปลักษณะคือมีขาถืออาวุธกระบองหรือคทา มือซ้ายถือจักร ในความหมายคือจักรในพุทธศาสนาคือตอนที่พระพุทธเจ้าแปลงรูปไปปราบท้าวมหาชมพูบดี ทรงเครื่องจักรพรรดิ จักรเป็นหนึ่งในเครื่องทรงมหาราช (ภาพที่ 95-97)

องค์ที่ 2 อยู่ด้านหน้าองค์สีเขียวซึ่งอยู่หน้าศาลา เป็นปางแบบทิเบต หัตถ์ซ้ายถือฟังกอน มีงูพาดอยู่ที่อังสาข้างขวา เท้าเหยียบหอยสังข์ ใส่เครื่องทรงอย่างกษัตริย์ (ภาพที่ 98) หลังทำพิธีบวงสรวง 3 ปี ลูกศิษย์แจ้งว่าท้าวเวสสุวัณที่มีอยู่ ไม่เหมือนยักษ์ จึงสร้างท้าวเวสสุวัณ องค์ใหม่ไว้หน้าองค์เดิม (องค์เล็ก) รูปลักษณะคือ เป็นปูนปั้นขนาดใหญ่ หน้าเป็นยักษ์ ทรงมงกุฎยอดแหลม มีกรรเจียกจอน ปากเสยะ เขี้ยวโง้ง ตาโพล่ง กายมีสีเขียว ทรงเครื่องอย่างยักษ์ ลักษณะเสื้อแขนยาวประดับลวดลายเป็นดอกสี่เหลี่องคล้ายลายกระจิงเรียงเป็นแถวซ้อนกันรอบแขน มือถือกระบอง

องค์นี้ช่างช่างอาชีพปั้น ซึ่งช่างไม่ได้มีแบบอย่างจากที่ใด สร้างขึ้นตามคำบอกของพระอาจารย์ปาล์ม และตามความเข้าใจของช่างเอง (ภาพที่ 99)

ภาพที่ 95 ท้าวเวสสุวรรณองค์แรกที่สร้างขึ้น เป็นปูนปั้นในรูปแบบทำขึ้น อยู่ในศาลาภายใน พุทธอุทยานท้าวเวสสุวรรณ

ภาพที่ 96 อาวุธในมือของรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณองค์ที่อยู่ในศาลาท้าวเวสสุวรรณ เป็นจักร และกระบองยาว

ภาพที่ 97 ศิราภรณ์และเครื่องทรงของท้าวเวสสุวรรณที่อยู่ในศาลาภายในพุทธอุทยาน
ท้าวเวสสุวรรณ

ภาพที่ 98 ท้าวเวสสุวรรณที่อยู่ด้านหน้าวิหาร สร้างในรูปแบบท่านั่ง โบหน้าบุคคลอยใน
ศาลาท้าวเวสสุวรรณ

ภาพที่ 99 ท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว ภายสีเขียว อยู่ทางด้านหน้าศาลา

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

จากการสัมภาษณ์พระณัฐเศรษฐ์ กัณหารินทร์ ผู้ดำริสร้างพุทธอุทยานท้าวเวสสุวรรณ เพื่ออุทิศให้เป็นวิหารอันศักดิ์สิทธิ์ รูปปั้น รูปเคารพองค์ท้าวเวสสุวรรณ อันเป็นการแสดงความนับถือในองค์ท่าน และเพื่อให้เป็นสถานที่สำหรับผู้นับถือท้าวเวสสุวรรณได้มาสักการบูชาด้วย ตามประวัติของพระอาจารย์ปาล์ม ท่านเพ็งบวชพรथมาแรก แต่ได้คลุกคลีกับวงการนี้มา 8 ปี จบการศึกษาจากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง สมัยเด็กสนใจอ่านหนังสือธรรมะ สายหลวงปู่่มั่น หลวงปู่ชา เน้นให้จิตสงบ แต่ก็สนใจศึกษาเรื่องท้าวเวสสุวรรณมากกว่าเทพองค์อื่น ๆ ก่อนบวชมีคนว่าเป็นร่างทรงแต่ท่านคิดว่าไม่ใช่ และกลัวเป็นเป้าโจมตีว่าเป็นอุตริวิชาจากศาสนาอื่นหรือกลุ่มบุคคล จึงไม่กล้าเปิดเผยมาก บุคคลที่มาหาเป็นคนที่เชื่อและเป็นความสบายใจของผู้มา

ในภาคอีสานมีความเชื่อในเรื่องท้าวเวสสุวรรณ จากตำนานนิทานท้าวสังข์ศิลป์ไชย ที่มีพญายักษ์มาหาท้าวเวสสุวรรณเพื่อขอคำทำนาย และท้าวเวสสุวรรณทำนายว่าพญายักษ์จะมีภรรยาเป็นมนุษย์ ความเชื่อนี้แฝงอยู่ในรูปของวัฒนธรรมมานับพัน ๆ ปีก่อนตั้งเมืองอุบลฯ แม้กระทั่งพิธีบายศรีสู่ขวัญก็อ้างท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งมีท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 องค์ คือท้าวท้าวเวสสุวรรณ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โดยส่วนตัวพระอาจารย์ปาล์ม เป็นตัวกลางเชื่อมระหว่างสิ่งที่มีอยู่ในความเชื่อเชื่อมโยงให้จับต้องได้ การสื่อจากความเชื่อของพระอาจารย์ปาล์มมาจากการนั่งสมาธิในลักษณะของมโนยทิธิ ไม่มีเสียงแต่จะเป็นภาพที่มาจากความคิด หากมีเสียงมาให้รู้ส่วนใหญ่มักจะเป็นความฝันที่เคยเกิดขึ้นกับพระอาจารย์ปาล์มมาตั้งแต่เด็ก กิจกรรมที่พระอาจารย์ปาล์มได้ทำนอกเหนือจากการชี้แนะจากการทำนายแล้ว ท่านยังได้ชี้แนะให้มีการไปร่วมกันทำบุญไปให้

พระเถระที่นับถือ หรือการไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดตามต่างจังหวัด ซึ่งส่วนมากการสื่อกับท้าวเวสสุวรรณจะเป็นเรื่องของการรักษา ในเรื่องคุณไสยจะไม่ข้องเกี่ยว

กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากความเชื่อท้าวเวสสุวรรณ อันเป็นตัวเชื่อมคนกับความเชื่อ คือ พิธีกรรมบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณปีละครั้งในวันเสาร์แรกของเดือน 3 มูลเหตุมาจากความฝันที่จะอธิบายตามความเชื่อว่าจะเป็นการขอหรือการวัดความเชื่อในองค์ท่านว่า

1. เนื่องจากเป็นช่วงฤดูแล้ง การหาดอกไม้ หรือข้าวของในการสักการะหายาก สิ่งที่น่ามาบูชานั้นแสดงให้เห็นว่ามีศรัทธาเท่าไรในการจัดเตรียมของ
2. เป็นช่วงเวลาที่ไม้เบียดเบียนผู้คนเพราะไม้ไผ่ฤดูเก็บเกี่ยว
3. สอดคล้องกับประเพณีโบราณอีสาน ในการบูชา ผีไฟ ผีเถา ผีเทพ มักจะบูชากันในเดือน 3 (ตามเดือนไทย จะตรงกับเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์) เช่นกัน

วันพฤหัสบดีตอนเย็น พระอาจารย์และลูกศิษย์ขอมาท้าวเวสสุวรรณก่อนวันบวงสรวงเครื่องบูชาในวันพิธี คืออาหารคาวหวาน ดอกไม้ รูปเทียน บายศรี จากชาวบ้านจัดมาทุกปี ในส่วนของบายศรี ทางศาสนาพุทธเชื่อว่าท้าวเวสสุวรรณเป็นพระอริยบุคคล โลกุตระธรรม จึงจัดบายศรีเป็น 3 ชั้น 9 กลีบ จึงใช้ดอกไม้สีแดงเพราะท่านเป็นยักษ์กินเลือด ซึ่งทางวัดใช้ดอกกลีลาวดีสีแดงบูชา (ดอกกลีลาวดีสีขาวบูชาพระ) คนที่เข้าร่วมมักใช้น้ำแดง กุหลาบแดง เข็มแดงบูชา

พิธีบวงสรวงเริ่ม 8 โมง บางปีท่านทำเองแต่ปัจจุบันแต่งตั้งจากตัวแทนลูกศิษย์เป็นผู้ทำ พิธีจุดรูป อัญเชิญเทวดา กล่าวคาถาวายเครื่องสังเวท (อิงภาษาบาลี) คล้าย ๆ กับการตั้งศาลพระภูมิ (ภาพที่ 91) เมื่อรูป 9 ดอกแรกไหม้หมด โยมที่บนไว้มาถวายเครื่องแก้บน และมีการรำถวายจากคณะรำของวัดซึ่งวัดอยากเชื่อมโยงสังคมท้องถิ่นจึงเป็นการรำแบบอีสาน (ภาพที่ 92) คณะรำของวัดคัดเลือกจากเด็กในชุมชน 4-5 คน จากนั้นจึงเป็นคณะรำแก้บนตามหลังคณะรำของทางวัด เวลา 9.30 น. มีการแจกของ เช่น ชุดขาว ชุดปฏิบัติธรรม หนังสือสวดมนต์ ปริมาณการแจกของขึ้นอยู่กับการรวบรวมผู้ที่เข้าร่วม บางปีมีงบประมาณมากจะแจกทุนการศึกษาแก่เด็กประพฤติดีแต่ขาดทุนทรัพย์ โดยเน้นครอบครัวที่ดูแลวัดเป็นหลัก เทียนที่ใช้จุดเป็นเทียนจี๊ผั่งแท้ 8 เล่ม (ธรรมนิยมโบราณ) พิธีการเสร็จก่อนเที่ยง หลังพิธีลาเครื่องสังเวทแจกจ่ายแก่ทุกคนที่เข้าร่วมพิธี ต่อจากนั้นมีการตั้งโต๊ะเครื่องสังเวทศาลพระภูมิ (โต๊ะตั้งนอกเขตปะรำพิธี) โดยมีความเชื่อว่าท้าวเวสสุวรรณเป็นผู้ควบคุมวิญญูณสัมภเวสีทั้งหมด จึงต้องทำให้ง่ายใหญ่ มีการจัดตั้งศาลเพียงตาเป็นที่ประทับชั่วคราว

พระอาจารย์ปาล์มได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมบูชาท้าวเวสสุวรรณว่า มีผู้ที่มาเข้าร่วมพิธีบวงสรวงจากหลากหลายที่ ส่วนมากเป็นคนไทยที่ทำงานในเมืองนอก (แคนาดา กรีนแลนด์ สวิสเซอร์แลนด์) คนต่างชาติมีสิงคโปร์ อินโดนีเซีย ลาวเวียงจันทน์ ที่มี

รากเหง้าความเชื่อคล้าย ๆ เรา บางคนบนท้าวเวสสุวรรณก่อนไปเมืองนอก คนเหล่านี้จะมาร่วมพิธีปีละครั้ง ระดับการศึกษาวัดไม่ได้ หลังจากที่พระอาจารย์ปาล์มบวชที่วัดบ้านเยี่ยม มาได้ 3 เดือน ท่านจึงดำริอยากจะทำรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ด้านหน้าวัดติดถนน เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ของคนที่มาจังหวัดอุบลราชธานีได้มาสักการบูชา บนบาน ข้อดีคือทำให้เป็นวัดร้างก็มีคนมากราบไหว้ เป็นการฟื้นฟูวัดได้ทางหนึ่ง

ความเชื่อในองค์ท้าวเวสสุวรรณ จากการค้นคว้าของพระอาจารย์ปาล์มพบว่า คนที่นับถือท้าวเวสสุวรรณมาก มี 2 กลุ่ม ซึ่งเป็นความเชื่อเฉพาะกลุ่มแฝงในศาสนาพุทธ คือ สายร่างทรง และสายพระเกจิ รูปแบบการนับถือท้าวเวสสุวรรณของคนไทย นับถือท้าวเวสสุวรรณเป็นเทวดาองค์หนึ่ง มีหน้าที่รักษาศาสนาพุทธ ช่วยเหลือพุทธศาสนิกชนในการสร้างบารมี ตามความเชื่อ มีศีลมีวิญญูณ มีมารต่าง ๆ ให้ท้าวเวสสุวรรณเป็นเหมือนมหาเดสชาติไทย คือ ทหาร ตำรวจ ที่คอยดูแลศาสนาพุทธซึ่งคือประชาชนทั่วไป การสวดบท “อาถรรพณ์ปริตร” จะสวดเมื่อมีภูติผีวิญญูณมาเบียดเบียน ซึ่งพระอาจารย์ปาล์มไม่อยากจะให้คิดว่าเป็นร่างทรง เพราะผิดแนวทางของศาสนาพุทธ นอกจากนี้คนที่นับถือท้าวเวสสุวรรณส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าเป็นยักษ์ จึงได้มีการพิมพ์แจกประวัติท้าวเวสสุวรรณทุกปี เพื่อให้ทราบความเป็นมาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ (ณัฐเศรษฐ์ กัณหารินทร์, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2558)

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

เมื่อพิจารณาถึงผังการวางตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่พุทธอุทยาน เป็นการประดิษฐานตามความจำกัดของพื้นที่ และจุดประสงค์ของผู้สร้างต้องการให้สะดวกในการสักการบูชา และให้ผู้คนได้เห็นรูปแบบต่าง ๆ ของรูปเคารพ รวมถึงการบนบานและการแก้บน ดังนั้นบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่นี้จึงเป็นบทบาทในฐานะโลกบาลผู้ดูแลคุ้มครองโลกและมนุษย์

เมื่อวิเคราะห์ถึงพิธีบวงสรวง อันเกิดจากคติความเชื่อและการนับถือท้าวเวสสุวรรณข้างต้น จะคงอยู่กับท้องถิ่นได้นานเพียงใดนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณเป็นความเชื่อแฝงซึ่งไม่ใช่ความเชื่อหลักที่อยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้าน ความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดมาตลอดของท้องถิ่นนี้คือการนับถือผี ทางอีสานมีการไหว้ผีในท้องไร่ท้องนาทุกปี ในอนาคตหากไม่มีการสืบทอดพิธีบวงสรวงนี้ สถานที่แห่งนี้อาจมีคนมาเพียงเพื่อถ่ายรูปเท่านั้น เพราะคติความเชื่อและการนับถือท้าวเวสสุวรรณไม่ได้สืบทอดเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นนั่นเอง ความเชื่อในศาสนาใดก็ตามถ้าสอดคล้องกับวัฒนธรรมได้ จะคงอยู่ได้

ภาพที่ 100 พิธีบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณ ประจำปี 2556 (ถ่ายจากป้ายประชาสัมพันธ์ภายในศาลาท้าวเวสสุวรรณ)

ภาพที่ 101 การรำบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณ ประจำปี 2556 (ถ่ายจากป้ายประชาสัมพันธ์ภายในศาลาท้าวเวสสุวรรณ)

16. ท้าวเวสสุวรรณที่ศาลหลักเมือง จังหวัดอุดรธานี

ความเป็นมาและสถานที่ตั้ง

ศาลหลักเมืองตั้งอยู่ที่บริเวณทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ศาลหลักเมืองอุดรธานีนั้นสร้างขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2502 โดยอัญเชิญดวงพระวิญญาณของพลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ผู้ทรงก่อตั้งเมืองอุดรธานีขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2436 มาสถิต ณ ศาลหลักเมืองนี้ด้วย ศาลหลักเมืองทำขึ้นจากไม้คูณยาว 5 เมตรเศษ และฝังลึกลงไป 3 เมตร มีการบรรจุแผ่นยันต์และแก้วแหวน เงิน ทอง สิ่งของต่าง ๆ เป็นไว้ได้ฐานเพื่อเป็นสิริมงคล ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 ในสมัย นายจันต์ รักการดี เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดได้มีการสร้างศาลหลักเมืองหลังใหม่แทนหลังเดิมที่ทรุดโทรมไป ตัวอาคารของศาลหลักเมืองจะเป็นสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ ผสมผสานศิลปะแห่งภาคอีสาน ทำการวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 ต่อมาศาลหลักเมืองเดิมได้มีสภาพชำรุดทรุดโทรม จึงมีการปรับปรุงสร้างศาลาหลังใหม่ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2539 ในขณะนั้น นายวิชัย ทัศนเศรษฐ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีได้อัญเชิญท้าวเวสสุวรรณ อันเป็นสัญลักษณ์ของเมืองอุดรธานีมาประดิษฐานเคียงคู่กับศาลหลักเมืองใหม่

หลักฐานที่พบที่ศาลหลักเมือง

เป็นรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นขนาดใหญ่ พระพักตร์ทำลักษณะปากเสยะ ตาโพล่งเขียวโง้ง ประดับศิราภรณ์ด้วยมงกุฏยอดน้ำเต้า ทรงเครื่องอย่างยักษ์ คือ เสื้อแขนยาวประดับด้วยลวดลายที่ทำจากกระจกสี (ลักษณะเลียนแบบอย่างผ้าจริงที่ปักคั้นและเลื่อม) ปลายแขนประดับด้วยปะวะหล่ำ มีอินทนูที่ไหล มีชายแครงและผ้าปิดก้นอยู่เบื้องหลัง มือถือกระบองเป็นอาวุธสวมขำมรงค์ทุกนิ้ว รองพระบาทเชิงงอน (ภาพที่ 102)

การวิเคราะห์คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

สร้างตามคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะ โลกบาลประจำทิศอุดร สอดคล้องกับชื่อจังหวัดอุดรธานี จึงได้อัญเชิญรูปท้าวเวสสุวรรณมาเป็นตราประจำจังหวัด และสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณขนาดใหญ่ เป็นสัญลักษณ์ของเมืองอุดร ประดิษฐานอยู่ด้านหน้าศาลหลักเมือง สื่อความหมายตรงกับบทบาทหน้าที่ของท่าน คือเชื่อว่าบารมีของท่านจะช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาชาวเมืองอุดรธานีให้มีความร่มเย็นเป็นสุข

ภาพที่ 102 ท้าวเวสสุวรรณรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาวที่ศาลหลักเมือง จังหวัดอุดรธานี

17. วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ระหว่างถนนตีทองและถนนบำรุงเมือง โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดให้สร้างขึ้น พระราชทานนามว่า “วัดมหาสุทธาราม” โดยให้สร้างพระวิหารขึ้นเพื่อประดิษฐานพระศรีศากยมุนี จนกระทั่งในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงมีพระดำรัสให้อัญเชิญเข้ามายังพระวิหารของวัดสุทัศน์ฯ ในพระนคร แต่เมื่ออัญเชิญเข้ามาแล้วพระวิหารในวัดนี้ยังสร้างไม่เสร็จแต่สิ้นรัชกาลก่อนที่ ต่อมาถึงในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ทรงโปรดให้สร้างต่อไป แต่ก็สิ้นรัชกาลเสียก่อนที่การก่อสร้างจะแล้วเสร็จ ในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้ทำการบูรณะสร้างพระวิหารจนสำเร็จแล้วทรงโปรดให้สร้างพระอุโบสถและศาลาการเปรียญ กับโปรดให้สร้างสัตตมหาสถานและสร้างกุฎิสำนักสงฆ์ประดิษฐานสังฆาราม พระราชทานนามว่า วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

หลักฐานที่พบที่วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรวิหาร

ไม่ปรากฏรูปเคารพขนาดใหญ่ พบแต่การสร้างวัตถุมงคลรูปท้าวเวสสุวรรณหล่อลอยองค์ขนาดเล็กสำหรับพกพา และฝ้ายันต์รูปท้าวเวสสุวรรณ (ภาพที่ 103)

ภาพที่ 103 วัตถุมงคลที่วัดสุทัศน์เทพวราราม ราชวรมหาวิหาร

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

วัตถุมงคลที่เป็นรูปหล่อลอยองค์ท้าวเวสสุวรรณของวัดสุทัศน์เทพวราราม ราชวรมหาวิหาร สร้างขึ้นครั้งแรกโดยพระมงคลราชมุนี (สนธิ์ ยติธโร) อดีตเจ้าอาวาส เหตุที่สร้างขึ้นเนื่องจากท่านไปดูแลการก่อสร้างอุโบสถวัดที่เป็นบ้านเกิดของท่าน ชาวบ้านและช่างก่อสร้างได้ปรารภกับท่านว่า มีญาติ พี่ ปีสาง มาหลอกหลอนรบกวน ทำให้เกิดความหวาดกลัว เมื่อท่านกลับมาที่วัดจึงได้สร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณขึ้นเป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบอง แล้วนำไปแจกชาวบ้านและช่างที่สร้างอุโบสถ หลังจากที่ท่านแจกไปแล้วก็ไม่ปรากฏเรื่องการรบกวนจากญาติ ปีสางอีกเลย (ตาปี, 2555)

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

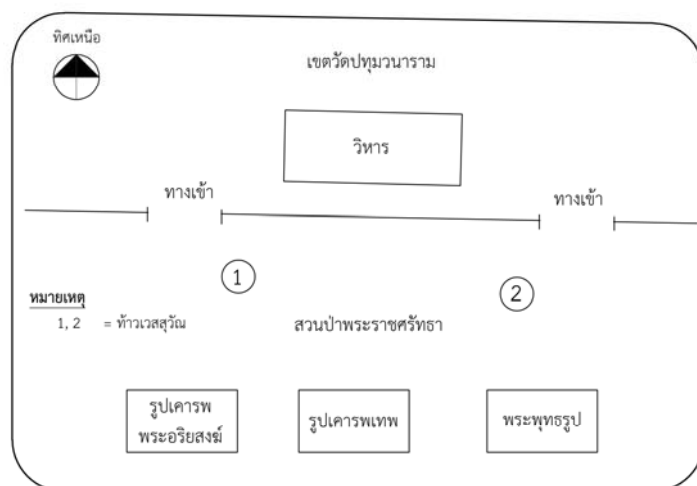
วัตถุมงคลที่สร้างเป็นรูปหล่อลอยองค์และฝ้ายันต์ในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว เป็นรูปแบบนิยมที่สร้างขึ้นจากคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ ในฐานะ โลกบาลผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง วัตถุมงคลที่วัดสุทัศน์สร้างขึ้นในระยะหลัง เป็นการสร้างตามความนิยมของผู้ที่มีความเชื่อและเคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณ

18. วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดปทุมวนารามราชวรวิหารตั้งอยู่ที่ ถนนพระราม 1 แขวงปทุมวัน เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 พร้อมกับพระราชอุทยานสำหรับพักผ่อนพระราชอิริยาบทนอกพระนคร ที่เรียกกันว่า สระปทุม วัดนี้รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชทานแด่สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี และทรงนิมนต์พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต จากวัดบวรนิเวศวิหาร มาครองวัด ในครั้งนั้นทรงโปรดให้พระภิกษุพายเรือรอบสระบัวภายในวัด เพื่อรับบิณฑบาตจากพระองค์และข้าราชการเป็นครั้งคราว (นาวาอากาศเอกสมโพธิ ผลเต็ม, สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2558)

ภาพที่ 104 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวัณ ที่วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ

หลักฐานที่พบที่วัดปทุมวนาราม

พบรูปเคารพท้าวเวสสุวัณปูนปั้นขนาดใหญ่ 2 องค์ ตั้งอยู่ด้านในทางเข้าสวนป่าพระราชศรีธธา ด้านละ 1 องค์ องค์หนึ่งมีกายสีชมพู อีกองค์หนึ่งมีกายสีน้ำตาลอมม่วง ทั้ง 2 องค์สวมเครื่องทรงอย่างยักษ์ สวมมงกุฎทรงน้ำเต้า ถือกระบองยาว (ภาพที่ 105)

ภาพที่ 105 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบอง ที่สวนป่าพระราชศรัทธา
วัดปทุมวนาราม

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

จากการสัมภาษณ์นาวาอากาศเอกสม โภธิ ผลเต็ม(สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2558)
(เจ้าหน้าที่ประจำสมาคมเทิดทูนพระรัตนตรัย ภายในสวนป่าพระราชศรัทธา) ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ
ที่มาของรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณทั้ง 2 องค์นี้ว่า เริ่มจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ
หลวงพ่อดาว (อดีตเจ้าอาวาส) สอนกรรมฐาน เมื่อปี พ.ศ. 2523 ใช้ศาลามุงจากเป็นที่สอน ไม่ค่อย
คุ้มฟ้าคุ้มฝน จึงได้สร้างศาลาให้แข็งแรง 2 ฟังสร้างเป็นสวนป่าเพื่อเป็นลานปฏิบัติธรรม ร่มรื่น มี
เดินจงกรม บิณฑบาตด้วยตอนหลังต่อมาลูกศิษย์สร้างท้าวเวสสุวรรณอยู่ที่ด้านในประตูทางเข้าสวนป่า
ฯทั้ง 2 ประตู เมื่อประมาณ 20 ปีมาแล้ว เพื่อคุ้มครองรักษาผู้ที่มาปฏิบัติธรรมในสวนป่า
พระราชศรัทธา

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

จากตำแหน่งที่ตั้งของรูปเคารพและการสักการบูชา แสดงถึงบทบาทในฐานะโลกบาล
ผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและการคุ้มครองรักษาผู้ปฏิบัติธรรม

19. วัดท่าอิฐ จังหวัดนนทบุรี

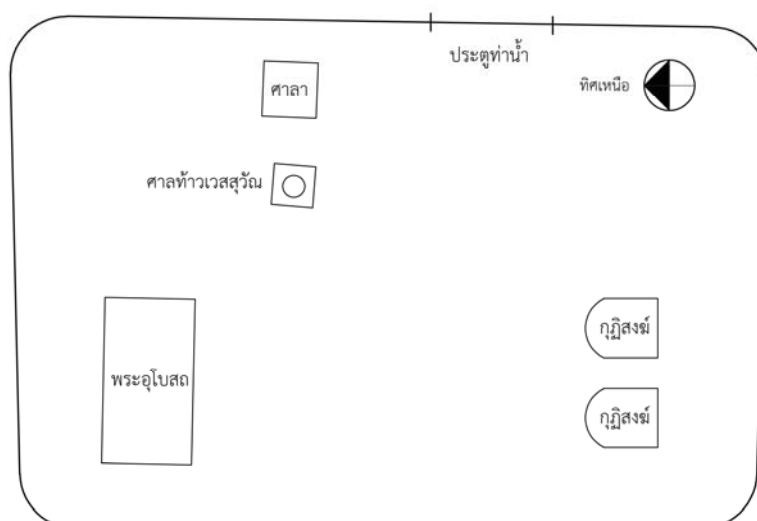
ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดท่าอิฐ ตั้งอยู่เลขที่ 1 บ้านท่าอิฐ ถ.รัตนธิเบศร์ ม.7 ต.ท่าอิฐ อ.ปากเกร็ด นนทบุรี ตั้งวัด
เมื่อ พ.ศ. 2316 เมื่อก่อนมีมอญอาศัยอยู่เยอะ มีอาชีพทำอิฐขาย จนเป็นที่รู้จักในชื่อ อิฐมอญ เมื่อทำ

อิฐเสร็จก็จะมีเรือมารับซื้อที่นี้ เลขเรียกว่า ท่าอิฐ เมื่อสร้างวัดขึ้นที่บริเวณนี้จึงเรียกกันว่าวัดท่าอิฐ (ภาพที่ 106) ในราว พ.ศ. 2351 รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าให้พระยาพลเทพ (บุญนาค) นำชาวมุสลิมมาอาศัยอยู่เป็นชุมชนใหญ่จนทุกวันนี้ จึงมีสุเหร่าตั้งอยู่ในบริเวณนี้ (พระอริการไพโรจน์ ส้วโร, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2558)

ภาพที่ 106 วัดท่าอิฐ ตำบลท่าอิฐ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

ภาพที่ 107 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดท่าอิฐ จังหวัดนนทบุรี

หลักฐานที่พบที่วัดท่าอิฐ

1. รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณขนาดใหญ่ แกะสลักด้วยไม้ประดู่ ในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว อยู่ในศาลาท้าวเวสสุวรรณ (ภาพที่ 108)
2. วัตถุมงคล สร้างเป็นรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณหล่อลอยองค์ ขนาดเล็กรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว เนื้อเรซินบรรจุอยู่ในกรอบพลาสติก โดยมีน้ำมันมนต์หล่ออยู่ (ภาพที่ 109)

ภาพที่ 108 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณแกะสลักจากไม้ประดู่ เป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบองยาว อยู่ในศาลาท้าวเวสสุวรรณ วัดท่าอิฐ

ภาพที่ 109 วัตถุมงคลเป็นรูปหล่อลอยองค์ท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว อยู่ในกรอบพลาสติกภายในหล่อด้วยน้ำมันมนต์ สร้างโดยวัดท่าอิฐ จังหวัดนนทบุรี

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

จากการสัมภาษณ์ พระอริการไพโรจน์ ส่วโร เจ้าอาวาสผู้สร้างท้าวเวสสุวรรณ ท่านได้เล่าประวัติของท่าน บอกถึงที่มาของการสร้างท้าวเวสสุวรรณ เพราะมีแรงบันดาลใจมาจากความเชื่อส่วนตัว ว่าก่อนที่ท่านจะได้มาเป็นเจ้าอาวาสวัดนี้ ท่านบวชมา 2-3 พรรษา มีแต่เรื่องรุ่มรวย ถูกหาว่าน้อ โกง ยักยอกเงินวัด โดยท่านไม่ได้ทำ จึงเกิดความท้อใจอยากลาสิกขา ซึ่งเดิมตอนที่ เป็นฆราวาสค่อนข้างเกร ไม่ใช้ลูกที่ติของพ่อแม่ ท่านได้ถามที่บ้านว่าจะสึก โยมป้าของท่านกลัวว่า จะสึก จึงเอารูปไปให้ช่างทรงท้าวเวสสุวรรณที่บางบัวทองดู ซึ่งช่างทรงได้บอกว่าคุณจะไม่ได้สึก อีก 2 เดือนจะมีปัญหา ท่านต้องย้ายออกจากวัดนี้และกลับมาใหม่จะเป็นใหญ่ และวัดจะชบเซา ไม่ค่อยมีคนมาทำบุญ เพราะอยู่กลางชุมชนอิสลาม ท่านต้องทำวัตถุมงคล วัดจึงจะดีขึ้น ต่อมาต้นปี พ.ศ. 2551 เจ้าอาวาสป่วยและมรณภาพ ท่านจึงได้ขึ้นเป็นเจ้าอาวาส วัดชบเซาตามคำทำนาย และท่านปกครองวัดด้วยความรุนแรง ภูณเฑียร ผิดวิสัยพระ เมื่อท่านได้มีโอกาสไปสวดมนต์ที่วัด ที่บางกรวยทุกวันที่ 15 30 หรือ 31 ของทุกเดือน จึงพบช่างแกะสลักพระพุทธรูปที่มาจากพระ ท่านได้ไปสวดประมาทว่าแกะพระพุทธรูปง่าย ๆ เรียบ ๆ มีฝีมือเล็กน้อยก็ใช้ได้แล้ว ยากตรง รายละเอียด เช่น พระเศวตก้านหอย ความอ่อนช้อยของจีวร จึงทำช่างว่าลองแกะอย่างอื่นที่ยากกว่า พระ จะทำได้ไหม พอหลังออกพรรษาช่างแกะสลักมาที่วัดรับคำท้า ท่านจึงให้ลองแกะท้าวเวสสุวรรณว่าจะแกะได้ไหม เพราะแกะยักษ์ยากมีเครื่องทรงเครื่องประดับตั้งแต่หัวถึงเท้า วัดอื่นมีแต่ท้าวเวสสุวรรณที่ปั้นปูนปั้น หรือเป็นโลหะ ท่านจึงให้ช่างคุณค์ท้าวเวสสุวรรณจากวัดอื่น ๆ จากโน้ตบุ๊ก แต่ไม่ถูกใจจึงให้ช่างออกแบบให้ จึงได้องค์ท้าวเวสสุวรรณที่สลักจากไม้ประดู่คำที่มีขนาดใหญ่ตั้งที่เห็นสูง 2 เมตรครึ่ง

สาเหตุที่ให้ช่างแกะเป็นท้าวเวสสุวรรณเนื่องจากเจ้าอาวาสองค์เดิมที่เป็นพระอุปัชฌาย์ตั้งก่อนมรณภาพว่าห้ามทำพระชายกิน ท่านจึงเลี้ยงเป็นสร้างเทพแทน และเป็นการทำตามคำทำนายว่าให้ท่านสร้างวัตถุมงคล ท่านจึงสร้างท้าวเวสสุวรรณ 99 องค์เล็ก องค์ที่ 100 เป็นองค์ใหญ่สูง 1 สอก นอกจากนี้ท่านมีความเชื่อส่วนตัวว่า หลังทำพิธีปลุกเสกก็มีสิ่งดี ๆ นึกอยากได้ก็ได้ ทั้งนี้เพราะ

1. ท้าวเวสสุวรรณเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเพราะท่านเป็นผู้ปกป้องพระพุทธศาสนา แม้สมเด็จพระโต พรหมรังสียังบูชาท่าน

2. พระพุทธเจ้ามีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ให้ทุกคนทำตาม บุคคลใดประพฤติดี ปฏิบัติชอบแค่ไหน ก็จะได้รับผลตอบแทนจากบุญกรรมของบุคคลนั้น ๆ การบูชาเทพพินิจสินบนได้ ให้เทพเสริมบารมีให้ตัวเอง ให้เทพเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองหรือขจัดปัดเป่า ช่วยสิ่งที่ทำให้บรรลุผลเร่งบุญได้ องค์เทพคล้ายพระโพธิสัตว์มีแต่เมตตา สิ่งที่ไม่ดีบูชาเทพเป็นกรรมไม่ดี

ตั้งแต่สร้างท่านให้ความเคารพเปรียบเหมือนญาติผู้ใหญ่ นับถือมากกว่าองค์อื่น แต่บูชาพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เป็นที่พึ่ง ท้าวเวสสุวรรณทรงทำหน้าที่ปกป้องพระพุทธศาสนา ในกัมภีร์ไม่มีเทพองค์ใดอาสาปกป้องพระพุทธศาสนา ยกเว้นท้าวเวสสุวรรณกับพระอินทร์ เทพอื่น ๆ เป็นแต่วิถีบารมีบุญ การทำความดีเป็นบารมีบุญ เป็นสายทางพุทธศาสนา เช่น การให้ทาน การทำบุญ การสวดมนต์ภาวนา การบูชา ท้าวเวสสุวรรณเคยร่วมในการที่พุทธองค์แสดงธรรมเทศนาโปรดเวไนยสัตว์หลาย ๆ ครั้ง เกิดศรัทธาจึงอาสาปกป้องพระพุทธศาสนา

การบูชาท้าวเวสสุวรรณ พระอาจารย์ว่าการที่ท่านท้าวเวสสุวรรณเป็นผู้ปกป้องพระพุทธศาสนา การสวดมนต์ไหว้พระเป็นสิ่งที่ดีที่สุดและเป็นการบูชาเทพอีกด้วย โดยสวดนะโม และบทสวดบทไหนก็ได้ บุคคลใดที่เจริญสมาธิ เมื่อจิตอยู่ในภาวะปกติ จิตก็จะอยู่ในตนเองไม่ไหลหลงไปที่อันตราย องค์ท้าวเวสสุวรรณคือผู้ประทับประคองควบคุมดวงจิตสำหรับผู้ปฏิบัติดี ประพฤติชอบ ให้จิตตั้งมั่น ไม่ให้ไหลหลง เช่น บ้าใบ้ ทุกครั้งที่บูชาท้าวเวสสุวรรณ สิ่งแรกที่ระลึกถึงคือ คุณบิดามารดา ครูบาอาจารย์ก่อน ท้าวเวสสุวรรณคงไม่สามารถมาช่วย 50 ล้านคนที่นั่งสมาธิพร้อมกันได้ ความสำนึกคิดดี จะทำให้ปฏิบัติชอบ ช่วยให้จิตไม่ไหลหลงในทางอบาย

สิ่งที่นำมาสักการบูชาท้าวเวสสุวรรณ ส่วนใหญ่แล้วมีกุหลาบแดงมาถวาย เป็นความเชื่อของคนที่คิดว่าท้าวเวสสุวรรณชอบกุหลาบแดง แต่พระอาจารย์ว่าบทสวดมนต์ไหว้พระท่านท้าวเวสสุวรรณอาจจะชอบมากกว่า เพราะบทสวดมนต์หลาย ๆ บท ท้าวเวสสุวรรณและมหาเทพทั้ง 4 เป็นผู้ปรุงแต่งเรียงร้อยถวายพระพุทธเจ้า สวดที่ง่ายสุด 1 นาทีเสร็จ คือ น้อมรำลึกคุณบิดามารดา คุณพระรัตนตรัย ตามด้วยนะโม 3 จบ ต่อด้วยบทสวดบูชาท้าวเวสสุวรรณ อิติปิโส ะ มะ ราชานันท้าวเวสสุวรรณ โณ ฯ การขอนั้นจะขอให้เดินทางแคล้วคลาดปลอดภัย ขอให้ทำมาค้าขึ้น มีความเจริญรุ่งเรือง ทำงานหน้าที่ใดขอให้สมปรารถนา (พระอธิการไพโรจน์ ส่วโร, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2558)

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

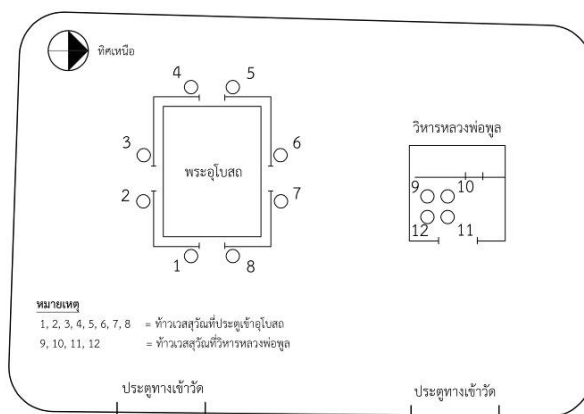
แม้ว่าตำแหน่งประติษฐานรูปเคารพจะอยู่ภายในศาลาเพื่อให้นักสักการบูชา แต่วัตถุประสงค์ของผู้สร้างต้องการให้เกิดการพัฒนาวัด โดยอาศัยความเชื่อละการนับถือในตัวท้าวเวสสุวรรณ บทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่วัดนี้จึงเป็นบทบาทในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนา และคุ้มครองป้องกันภัยทั้งปวง

20. วัดไผ่ล้อม จังหวัดนครปฐม

ความเป็นมาและสถานที่ตั้ง

วัดไผ่ล้อมเป็นวัดราษฎร์ ตั้งอยู่บนถนนเทศบาล ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม สร้างขึ้นประมาณในสมัยรัชกาลที่ 4 ต้นนิยฐานว่า พระองค์มีความเลื่อมใสใน

พระพุทธศาสนา จึงได้เกณฑ์ชาวมอญมาช่วยกันบูรณะองค์พระปฐมเจดีย์ และชาวมอญเหล่านี้ได้มาพักอาศัยอยู่ ณ บริเวณสวนป่าไผ่ ใกล้องค์พระปฐมเจดีย์ เนื่องจากบริเวณนี้เป็นที่สงบร่มเย็น พระภิกษุที่ธุดงค์ผ่านมามีมักจะปลุกกลดปฏิบัติธรรมอยู่ที่นี้และก็จากไป ชาวบ้านแถบนั้นจึงได้อาราธนาพระภิกษุจากวัดพระปฐมเจดีย์ มาจำพรรษาที่สำนักสงฆ์แห่งนี้ จึงสันนิษฐานว่าชาวมอญน่าจะเป็นผู้สร้างวัดไผ่ล้อมขึ้น วัดไผ่ล้อมขาดเจ้าอาวาสอยู่นานคณะสงฆ์จึงได้แต่งตั้งหลวงพ่อบุญ (ปัจจุบัน พระมงคลสิทธิการ) เป็นเจ้าอาวาสวัดไผ่ล้อม ต่อมาอุโบสถหลังเก่าได้ชำรุดทรุดโทรมและมีขนาดเล็ก หลวงพ่อบุญได้สร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เนื่องในวโรกาสครองราชสมบัติครบ 50 ปี ในปี พ.ศ. 2539 เป็นสถาปัตยกรรมทรงไทยประยุกต์ 2 ชั้น กำแพงแก้วประดับด้วยเสาหงส์ค้ำไฟและลูกแก้ว ชุ่มประตุ 4 ทิศ มีรูปเคารพปูนปั้นเป็นท้าวเวสสุวรรณ (ยงยุทธ ศรีพิบูลย์บรรเจ็ด, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2558)

ภาพที่ 110 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดไผ่ล้อม จังหวัดนครปฐม

หลักฐานที่พบที่วัดไผ่ล้อม

1. รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นขนาดใหญ่ 8 องค์ อยู่ด้านหน้าประตูเข้าโบสถ์ทั้ง 4 ทิศ ทิศละ 2 องค์ องค์ที่อยู่ด้านซ้ายของประตูมีกายสีเขียว องค์ที่อยู่ด้านขวาของประตูมีกายสีแดง สร้างขึ้นพร้อมกับโบสถ์เมื่อ ปีพ.ศ. 2544
2. รูปเคารพแกะสลักจากไม้ตะเคียน 4 องค์ อยู่ในวิหารหลวงพ่อบุญ สลักชื่อท้าวเวสสุวรรณ และรูปเคารพปูนปั้นขนาดเล็ก 2 องค์ สลักชื่อท้าวภูเวกรมหาราช
3. การสักการบูชา แล้วแต่ศรัทธาของผู้มาสักการะ และที่พบส่วนใหญ่ของสักการะเป็นถาดผลไม้ 5 อย่างตั้งอยู่ที่ด้านหน้าของรูปเคารพ

ภาพที่ 111 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว ที่หน้าประตูทางเข้าพระอุโบสถทั้งสี่ทิศ ที่วัดไผ่ล้อม จังหวัดนครพนม

ภาพที่ 112 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว 2 องค์ ที่วิหารหลวงพ่อพูล

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

หลวงพ่อบุญ (พระมงคลสิทธิการ) สร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ไว้ที่หน้าประตูทางเข้าพระอุโบสถ โดยเลียนแบบรูปลักษณะจากยักษ์วัดพระแก้ว การที่สร้างไว้หน้าประตูทั้งสี่ด้าน เนื่องจากเป็นวัดขนาดใหญ่ จึงทำต่างจากวัดขนาดเล็กที่ทำเพียง 2 องค์ไว้ที่ประตูด้านหน้าเพียงด้านเดียว ช่างที่ทำการปั้น เป็นช่างมาจากช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร เนื่องจากทางวัดเกรงว่าจะสร้างผิดลักษณะ การสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ไว้ที่ประตูทางเข้าพระอุโบสถก็เพื่อพิทักษ์พระพุทธศาสนา ไม่ให้ใครมารุกรานในโบสถ์ เพราะในโบสถ์เต็มไปด้วยพระไตรปิฎก มีพระ ตามความเชื่อถ้ามีภูติผีปีศาจมา ทุกคนเข้าไปในโบสถ์จะปลอดภัยทั้งหมด ท้าวเวสสุวรรณจะช่วยป้องกัน (ขงยุทธ ศรีพิบูลย์บรรเจ็ด, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2558)

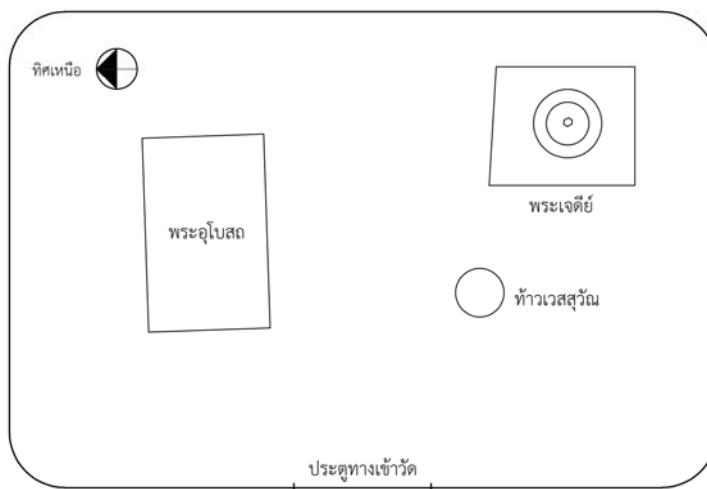
การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

รูปเคารพปูนปั้นเป็นรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว อยู่ในตำแหน่งหน้าซุ้มประตูทางเข้าอุโบสถทั้ง 4 ด้าน แสดงถึงบทบาทในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน ส่วนรูปเคารพที่อยู่ในวิหารหลวงพ่อบุญอยู่ในตำแหน่งสำหรับผู้คนสักการบูชา แสดงถึงบทบาทในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง

21. วัดเกตุมดีศรีวราราม

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดเกตุมดีศรีวราราม ตั้งอยู่ที่ ถนนธนบุรี-ปากท่อ ตำบลบางโหนด อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ประวัติความเป็นมาของวัดเกตุมดีศรีวราราม ที่มาของชื่อมาจาก คำว่า เกตุ หมายถึง ส่วนสูงสุด มดี หมายถึง ความปรารถนา ปณิธาน ศรี หมายถึง สิริมงคล วร หมายถึง ประเสริฐ อาราม หมายถึง ที่อยู่ แปลรวมกันว่า ที่อยู่อาศัยอันประเสริฐที่เป็นมงคลมหาสถานของผู้ที่มีความปรารถนาอันสูงสุด วัดนี้ได้รับอนุญาตให้สร้างวัด เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2506 โดยท่านพ่อบัณฑูรสิงห์ (เจิม คุณาบุตร) พร้อมด้วยญาติมิตรเป็นผู้มอบถวายที่ดินให้สร้างวัด โดยมีพระบรมเจดีย์เป็นจุดศูนย์กลาง ซึ่งหลวงพ่อบุญ วัดบางน้ำวนเป็นองค์แรกที่ก่อพระเจดีย์เล็ก ๆ เป็นนิมิตหมายก่อน ท่านพ่อจึงได้มาพบสถานที่นี้เพื่อสร้างบารมีโดยท่านสร้างกรอบที่เดิมเป็นองค์เล็กสูง 9 ศอก และสร้างกรอบอีกครั้งสูง 18 วา (แม่ชียุพิน, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2558)

ภาพที่ 113 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดเกตุมดีศรีวราราม จังหวัดสมุทรสาคร

หลักฐานที่พบวัดเกตุมดีศรีวราราม

1. รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่เป็นปูนปั้นขนาดใหญ่
2. วัตถุมงคล ได้แก่ รูปหล่อลอยองค์ขนาดเล็ก ฟ้ายันต์รูปท้าวเวสสุวรรณ และมีดหมอ

รูปลักษณะของรูปเคารพที่เป็นปูนปั้นขนาดใหญ่ สูง 5 เมตร มีกายสีเขียว พระพักตร์ทำลักษณะปากแสยะ ตาโพล่ง จี๋แวง ฝรั่ง ประดับศิราภรณ์ด้วยมงกุฏยอดน้ำเต้า ทรงเครื่องอย่างยักษ์ คือ เสื้อแขนยาวประดับด้วยลวดลายที่ทำจากกระจกลี (ลักษณะเลียนแบบอย่างฟ้าจริงที่ปักดินและล้อม) ปลายแขนประดับด้วยปะวะหล้า มีอินทนูที่ใหญ่ มีชายแครงและผ้าปิดก้นอยู่เบื้องหลัง มือถือกระบองเป็นอาวุธ สวมธำมรงค์ทุกนิ้ว รองพระบาทเชิงงอน (ภาพที่ 114)

ภาพที่ 114 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดเกตุมดีศรีวราราม

ภาพที่ 115 ท้าวเวสสุวรรณแบบรูปหล่อลอยองค์

ภาพที่ 116 ท้าวเวสสุวรรณแบบรูปหล่อลอยองค์ ขนาดเล็กสำหรับพกพา

ภาพที่ 117 มิดหมอ (ที่ด้ามทำเป็นองค์ท้าวเวสสุวรรณ) และผ้ายันต์

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่พบภายในวัดนั้น คติการสร้างนั้นไม่มีปรากฏหลักฐานว่าสร้างเมื่อใด เป็นเพียงการบอกเล่าของแม่ชียุพินผู้ทำหน้าที่ดูแลพื้นที่และให้คำแนะนำในการสักการะท้าวเวสสุวรรณที่วัดนี้ (แม่ชียุพิน, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2558) ว่าท้าวเวสสุวรรณคงสร้างขึ้นในสมัยของเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน ในส่วนของการสักการะพบว่ามีหลากหลายรูปแบบ คือ

เครื่องสักการะที่เป็นผลไม้ ในถาดผลไม้จะมี 7 อย่าง หรือ 9 อย่าง เช่น มีมะพร้าวอ่อน กล้วยน้ำว้า สับปะรด เป็นต้น โดยทางวัดไม่มีของควาไว้ให้ไหว้ สันนิษฐานว่าเนื่องจากท้าว

เวสสุวัณเป็นผู้บำเพ็ญบารมี จึงไม่ถวายของคาวหรือเนื้อสัตว์ใด ๆ อันเป็นการเบียดเบียนชีวิต ซึ่งถือว่าผิดศีลนั่นเอง (ภาพที่ 118)

ภาพที่ 118 เครื่องสักการะที่เป็นผลไม้ ในถาดผลไม้จะมี 7 อย่าง หรือ 9 อย่าง

เครื่องสักการะด้วยเสื้อผ้าที่เป็นชุด สมัยก่อนทางวัดทำแบบให้มีขนาดที่นุ่งห่มให้อองค์ท้าวเวสสุวัณได้ ปัจจุบันเป็นแบบนุ่งห่มไม่ได้ ทำเพื่อให้คนซื้อถวายท้าวเวสสุวัณ แล้วนำเงินไปสร้างพระธาตุเจดีย์ในวัด สันนิษฐานว่าคงเป็นความเชื่อว่าการถวายเครื่องนุ่งห่มแก่ท้าวเวสสุวัณ คงเป็นลักษณะหรือคติเกี่ยวกับการถวายผ้าไตรจีวรแก่พระสงฆ์ด้วย นอกจากนี้ยังมีการไหว้ด้วยบายศรี เครื่องสักการะที่เป็นของสีแดง เช่น น้ำแดง และดอกกุหลาบสีแดง ตามความนิยมที่บอกต่อกันมา เครื่องถวายดังกล่าวเป็นความคิดของวัด มีบางครั้งที่ผู้ถวายซื้อประทัดมาเอง มีการจุดประทัดถวายเพื่อขอโชคลาภ เพราะในประทัดมีหมายเลขปรากฏอยู่ ผู้ที่มาไหว้จะนำหมายเลขในประทัดไปเสี่ยงโชค เมื่อถูกรางวัลก็จะกลับมาไหว้อีก บางครั้งเครื่องถวายเป็นความคิดของผู้ถวายเอง เช่น ขนมน้ำยาน้ำยาปราบปลาร้า ผู้มาสักการะบางคนมาไหว้ด้วยของดิบ มีเลือดมาถวาย ในการทำพิธีที่ไม่เกี่ยวกับทางวัด ซึ่งแม่ชีคิดว่าไม่ถูกเพราะท้าวเวสสุวัณเป็นเทพ ไม่ใช่ยักษ์ (ภาพที่ 119)

ในเดือนเมษายนของทุกปีทางวัดได้จัดพิธีไหว้ครูท้าวเวสสุวัณ โดยมีพราหมณ์เป็นร่างทรงทำพิธี มีเครื่องบูชาครู เช่น บายศรี เป็ด ไก่ และมีการบรรเลงเพลงในการประกอบพิธี เนื่องจากเป็นพิธีทางศาสนาพราหมณ์ จึงมีการถวายของคาว

ภาพที่ 119 เครื่องถวาย เช่น ขนมน้ำยาป่าปลาร้า

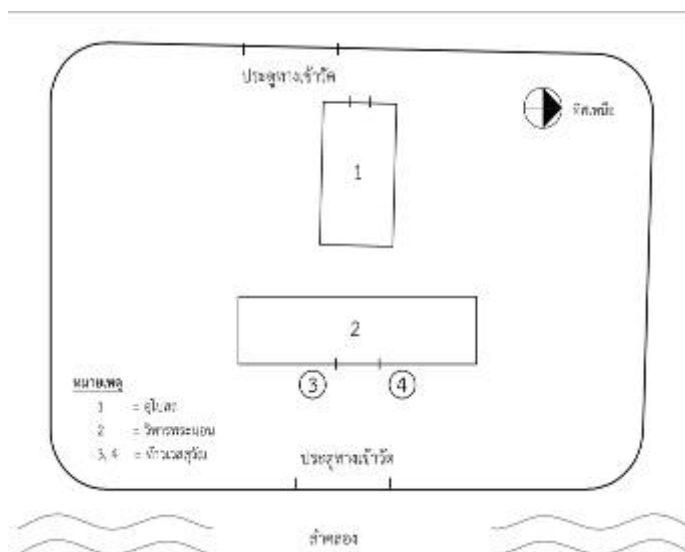
การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบทำเวสสุวัณ

รูปเคารพขนาดใหญ่ที่วัดเกตุมวดีศรีวราราม อยู่ในตำแหน่งที่สะดวกต่อการสักการบูชา และเป็นทางผ่าน ไปสู่เจดีย์ ซึ่งเป็นพุทธสถานที่สำคัญของวัด รูปเคารพองค์นี้จึงแสดงถึง บทบาทในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน และผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง

22. วัดบางพลีใหญ่กลาง

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดบางพลีใหญ่กลาง ตั้งอยู่บริเวณคลองสำโรงฝั่งเหนือ ตำบลบางพลีใหญ่ ห่างจากวัด บางพลีใหญ่เล็กน้อย สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2367 ชาวบ้านละแวกบางพลี เรียกว่า วัดกลาง คง เป็นเพราะตั้งอยู่ท่ามกลางระหว่างวัดบางพลีใหญ่ในกับวัดคงคาราม (วัดยายหนู) ซึ่งเป็นวัดร้างไปแล้ว เดิมที่ตั้งวัดเป็นที่ดินของนายช่างหมื่นราษฎร์ โดยนาย น้อย หมื่นราษฎร์ พี่ชายเป็นผู้สร้างขึ้น และได้ขนานนามวัดว่า วัดน้อยปทุมคงคา เพราะได้ขุดสระปลูกบัวหลวงไว้ด้วย ต่อมาเปลี่ยน นามวัดใหม่ว่า วัดราษฎร์ศรัทธาธรรม และครั้งสุดท้ายเปลี่ยนเป็น วัดบางพลีใหญ่กลาง โดย มิปรากฏแน่ชัดว่าเปลี่ยนใน สมัยเจ้าอาวาสรูปใด ได้รับพระราชทาน วิสุคามสีมาเมื่อ วันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2478 (แม่ชีแป้ว, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2558)

ภาพที่ 120 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดบางพลีใหญ่กลาง
จังหวัดสมุทรปราการ

หลักฐานที่พบที่วัดบางพลีใหญ่กลาง

รูปเคารพปูนปั้นขนาดใหญ่ 2 องค์ ตั้งอยู่ที่สองข้างประตูทางเข้าวิหารพระนอน
องค์ด้านขวามือของวิหารมีกายสีแดง สลักชื่อท้าวเวสสุวรรณ อีกองค์ที่อยู่ทางด้านซ้ายมือของวิหาร
สลักชื่อกุมภกันท์ กายสีเขียว (ภาพที่ 121)

ภาพที่ 121 ด้านหน้าทางเข้ามหาวิหาร มีรูปปั้นท้าวเวสสุวรรณ 2 องค์ ทั้งชาย - ขว
คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

แม่ชีแป้ว ผู้ดูแลพื้นที่วิหารพระนอน ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณที่อยู่ด้านหน้าวิหารพระนอนว่า ท้าวเวสสุวรรณสร้างที่หลังวิหาร ไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างปีไหน แต่ว่าวิหารสร้างปี พ.ศ. 2531 หลังสร้างวิหารเสร็จถึงสร้างท้าวเวสสุวรรณ การสร้างท้าวเวสสุวรรณที่หน้าวิหารคงเหมือนเป็นการให้ยักษ์อยู่หน้าวัด หรืออยู่หน้าวิหาร คอยเป็นผู้เฝ้าดูแลพระนอนในวิหาร นอกจากนี้แม่ชีได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “ยักษ์สี่แดงคือท้าวเวสสุวรรณ สีเขียวเป็นกุมภกันท์ แล้วแต่ละเรียกทุกวันนี้องค์เดียวมี 4 ชื่อ 4 สี 4 ทิศ ชื่อเวฬุวัน กุมภกันท์ กุเวร วิรุณ” ซึ่งในส่วนตัวแล้วแม่ชีไม่มีความรู้เกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ แต่ได้ยินได้ฟังมาเท่านั้น (แม่ชีแป้ว, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2558)

สำหรับการบูชาท้าวเวสสุวรรณที่ทางวัดจัดเตรียมไว้สำหรับผู้มาไหว้ ผู้จำหน่ายเครื่องไหว้ได้ให้ข้อมูลว่าส่วนใหญ่จะไหว้ด้วย เครื่องบูชา ได้แก่ น้ำแดง 2 ขวด พวงมาลัย 2 พวง ธูป 2 กำ (กำละ 9 ดอก) ไหว้ได้ 2 องค์ ทั้งท้าวเวสสุวรรณและท้าวกุมภกันท์ การไหว้ด้วยน้ำแดง และธูป 9 ดอกนั้น ไม่ทราบความหมายว่าเพราะเหตุใด เป็นเพียงความนิยม ไหว้ น้ำแดงมากกว่าน้ำสีเขียว ซึ่งจะไหว้ น้ำสีอะไรก็ได้ (ภาพที่ 122)

ภาพที่ 122 น้ำแดงสำหรับบูชาท้าวเวสสุวรรณที่ทางวัดจัดเตรียมให้ผู้มาไหว้

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

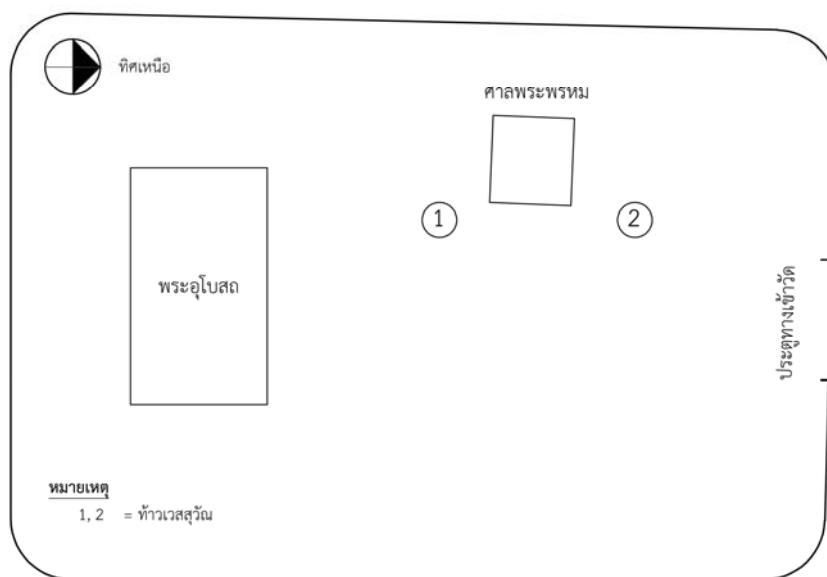
รูปเคารพนี้สร้างในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว และถูกกำหนดให้อยู่ในตำแหน่งทางเข้าพุทธสถานสำคัญของวัดคือวิหารพระนอน ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ จึงเป็นการยืนเฝ้าระวังปกป้องคุ้มครองพระพุทธรูปซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรเจ้า และคอยระวังป้องกันสิ่งชั่วร้ายมิให้ผ่านเข้าไปในพระวิหารหรือเขตพุทธสถาน แสดงถึงบทบาทในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน

23. วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดบางพลีใหญ่ใน ตั้งอยู่ริมคลองตำโรง ตำบลบางพลีใหญ่ บางพลีใหญ่ อ.บางพลี จ.สมุทรปราการ ชาวบ้านเรียก “วัดใหญ่” เพราะเป็นวัดที่ใช้ประดิษฐานหลวงพ่อดำซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดแห่งนี้เดิมมีชื่อว่า วัดพลับพลาชัยชนะสงคราม สมัยสมเด็จพระนเรศวรทรงยাত্রากองทัพ ขับไล่ข้าศึกมาทางทิศตะวันออก ของกรุงศรีอยุธยา มาถึงที่แห่งนี้ ทรงทำพิธีพลีกรรมบวงสรวงตามตำรับพิธีสงคราม เมื่อได้ชัยชนะแล้ว พระองค์ได้กลับมาที่แห่งนี้และสร้างพลับพลาที่ประทับและเรียกชื่อวัดนี้ว่า วัดพลับพลาชัยชนะสงคราม ต่อมาได้เรียกชื่อวัดตามตำบลที่ทำพิธีพลีกรรมบวงสรวงคือ ตำบลบางพลี โดยเรียกว่าวัดบางพลี ต่อมาเมื่อมีพระพุทธรูปสำคัญคือหลวงพ่อดำ มาประดิษฐานในอุโบสถและมีวัดบางพลีใหญ่กลางอยู่ด้านนอก จึงเรียกวัดนี้ว่า วัดบางพลีใหญ่ใน หรือวัดหลวงพ่อดำ มาจนทุกวันนี้ (เฉลิม เปลี้นสินवल, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2557)

ภาพที่ 123 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ที่วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ

หลักฐานที่พบที่วัดบางพลีใหญ่ใน
พบรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้น ในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว 2 องค์ ตั้งอยู่
ด้านซ้ายและขวาของศาลพระพรหม องค์ที่อยู่ด้านซ้ายของศาลมีกายสีแดง และองค์ที่อยู่ด้านขวา
ของศาลมีกายสีเขียว (ภาพที่ 124)

ภาพที่ 124 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว 2 องค์ ด้านซ้ายกายสีแดง
ด้านขวากายสีเขียว ตั้งอยู่บริเวณหน้าศาลพระพรหมภายในวัดบางพลีใหญ่ใน
จังหวัดสมุทรปราการ

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

ท้าวเวสสุวรรณตั้งอยู่ที่บริเวณด้านซ้ายและขวาของศาลพระพรหมวัดบางพลีใหญ่ใน
ลุงเฉลิม เปลี่ยนสินवल ผู้ดูแลพื้นที่บริเวณศาลพระพรหมภายในวัดได้เล่าให้ฟังว่า ท้าวเวสสุวรรณ
ที่เห็นนี้ มีคนนำมาถวายให้วัดได้ประมาณ 20 ปี แล้ว โดยนำมาถวายที่โบสถ์ จึงตั้งไว้ที่ศาลพระ
พรหมทั้ง 2 องค์ ส่วนใหญ่ผู้ที่มาไหว้จะขอหวย ชายที่ คนที่ได้สมปรารถนาก็มาแก้บน โดยส่วนตัว
ลุงไม่รู้เรื่องท้าวเวสสุวรรณมากนัก แต่บูชาทุกวัน เพราะเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์ ปกป้องรักษาเรา คุ่มภัยเรา
และให้โชคลาภ ส่วนใหญ่ถวายน้ำแดงเพราะเข้าใจว่าเป็นความนิยมน (เฉลิม เปลี่ยนสินवल,
สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2557)

การวิเคราะห์หีบหบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

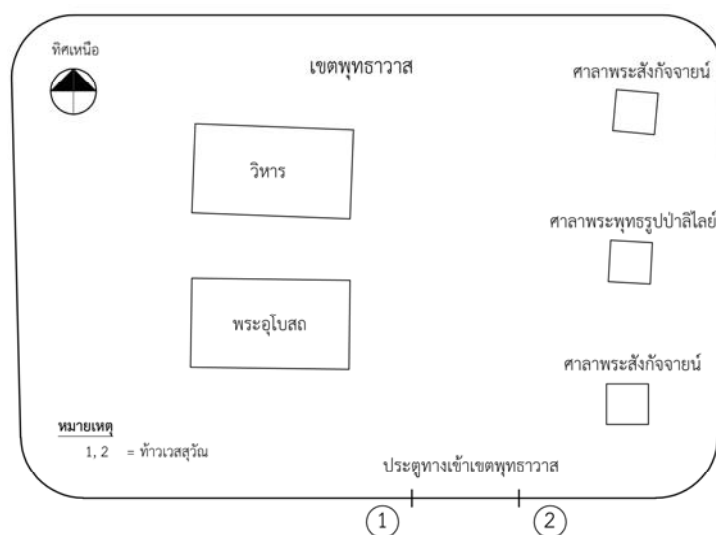
ทางวัดไม่ได้เป็นผู้จัดสร้างรูปเคารพนี้ จึงไม่ทราบวัตถุประสงค์ในการจัดสร้าง แต่การที่
นำมาวางไว้ในตำแหน่งร่วมกับศาลพระพรหมซึ่งเป็นศาลพระภูมิเจ้าที่ของทางวัด ให้คนสักการบูชา

ได้สะดวก จึงอาจกล่าวได้ว่าบทบาทของรูปเคารพนี้คือเป็นผู้พิทักษ์พุทธสถาน และยังทำหน้าที่คุ้มกันพระพรหมที่ประดิษฐานอยู่ภายในศาลอีกด้วย

24. วัดหนามแดง จังหวัดสมุทรปราการ

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดหนามแดงตั้งอยู่ที่ บ้านหนามแดง ถนนเทพารักษ์-หนามแดง ตำบลบางแก้ว อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2383 โดยมีนายแดงเป็นผู้สร้าง ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาครั้งหลังเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2506 ได้ผูกพัทธสีมาเมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2506 (ยุพิน แสงโต, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2558)

ภาพที่ 125 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดหนามแดง จังหวัดสมุทรปราการ

หลักฐานที่พบที่วัดหนามแดง

พบรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นขนาดใหญ่รูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว กายสีเขียว สวมมงกุฎยอดแหลม สวมเครื่องทรงแบบยักษ์ จำนวน 2 องค์ อยู่ทางด้านหน้าประตูทางเข้าโบสถ์ (ภาพที่ 126)

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

สันนิษฐานว่าท้าวเวสสุวรรณที่อยู่ด้านหน้าทางเข้าโบสถ์คงสร้างในช่วงหลังการสร้างโบสถ์ ซึ่งมีหลวงพ่อบุญลือเป็นพระประธานภายในโบสถ์ สร้างขึ้นราวพ.ศ. 2463 โดย โปสถ์หลัง

นี้สร้างขึ้นหลังพระประธานของวัดหนามแดง ประมาณ พ.ศ. 2493 ส่วนท้าวเวสสุวรรณก็น่าจะสร้างขึ้นได้ ๆ กันกับการสร้างโบสถ์ การสร้างท้าวเวสสุวรรณ 2 องค์นี้สันนิษฐานว่า คงสร้างไว้เป็นพี่น้องคู่กัน สร้างองค์พี่ก่อนและมาองค์น้อง แต่สร้างภายในปีเดียวกัน มีการปลุกเสกองค์พี่ก่อน การที่จะทราบได้ว่าองค์ใดเป็นที่หรือน้องให้ดูว่าสร้างองค์ใดก่อนองค์นั้นเป็นที่ เวลาใครมากราบไหว้ ก็จะเ็นทางประตูเข้ามา ต้องไหว้ท้าวเวสสุวรรณก่อน แล้วค่อยมาไหว้หลวงพ่อบุญลือในโบสถ์ ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเจ้าที่เจ้าทาง เคยมีคนมาขอท้าวเวสสุวรรณ เขาสำเร็จ ไปทุกเรื่องเลย ไม่ได้บนขอพรก่อน แล้วมาแก้ หอยแครงกับกุหลาบแดง เป็นเคล็ด หอยแครงท่านชอบนะ หอยแครงลวกกุหลาบแดง 9 ดอก (ยุพิน แสงโต, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2558)

ภาพที่ 126 รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว กายสีเขียว สวมมงกุฎยอดแหลม สวมเครื่องทรงแบบยักษ์ อยู่ที่ด้านหน้าประตูทางเข้าโบสถ์ ที่วัดหนามแดง

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

ตำแหน่งที่ตั้งของรูปเคารพอยู่ที่หน้าประตูทางเข้าเขตพุทธสถาน ซึ่งมีอุโบสถและวิหารประดิษฐานรอยพระพุทธรูปที่เป็นสถานที่สำคัญของวัด สอดคล้องกับรูปแบบของรูปเคารพที่เป็นแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาวในลักษณะเฝ้าอารักขา ดังนั้นรูปเคารพนี้แสดงถึงบทบาทผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน

กลุ่มวัดพุทธฝ่ายมหายาน

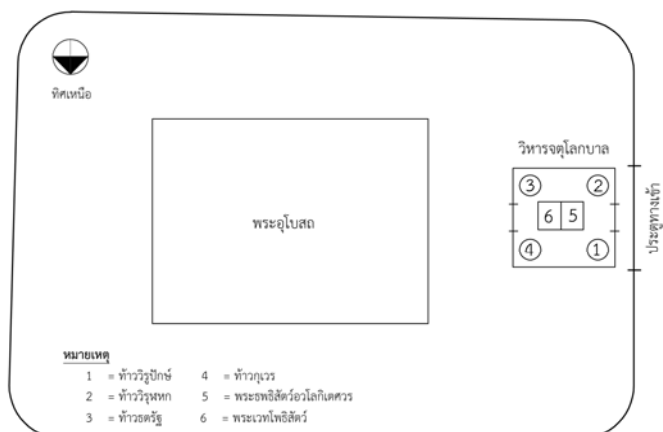
1. วัดโพธิ์แมนคุณาราม กรุงเทพมหานคร

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

ตั้งอยู่ที่ ถนนสาทรประดิษฐ์ ซอย 19 (ซอยวัดโพธิ์แมน) เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร วัดโพธิ์แมนคุณาราม เป็นวัดในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน สังกัดคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย สืบทอดหลักธรรมคำสอนมาจากนิกายเซน สาขาหลินฉี (วิปัสสนากรรมฐาน) และเป็นศูนย์กลางหลักธรรมคำสอนของนิกายวินัย และนิกายมนตราขาน ของวัชรยาน ทิเบต และเป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย และศูนย์กลางการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนานิกายมหายาน และวัชรยานอีกทั้งเป็นแหล่งข้อมูลพุทธศาสนาฝ่ายมหายานของประเทศไทย เริ่มก่อสร้างสถาปนาวัดเมื่อปี พ.ศ. 2502 โดยมีพระมหาคณาจารย์จีนธรรมสมาธิวัตร (โพธิ์แจ่มหาเถระ) อดีตเจ้าคณะใหญ่จีนนิกาย รูปที่ 6 เป็นผู้นำสร้าง (พระพงษ์ศักดิ์ เชื้อฮัก, สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2560)

ภาพที่ 127 ด้านหน้าวิหารจตุโลกบาลที่ประดิษฐานจตุโลกบาลซึ่งเป็นทางเข้าพุทธสถานของวัดโพธิ์แมนคุณาราม กรุงเทพฯ

ภาพที่ 128 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดโพธิ์แมนคุณาราม กรุงเทพฯ

หลักฐานที่พบที่วัดโพธิ์แมนคุณาราม

รูปเคารพท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในวิหารจตุโลกบาลโดยตั้งอยู่ที่มุมของวิหารทั้ง 4 มุม มุมละ 1 องค์ รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณตั้งอยู่ที่มุมด้านขวาของวิหาร ซึ่งเป็นทางออกจากวิหารเข้าสู่บริเวณพุทธสถาน (ภาพที่ 129)

ภาพที่ 129 ท้าวกุเวรที่วิหารจตุโลกบาล วัดโพธิ์แมน เป็นรูปเคารพในทำยีน สวมชุดนักรบจีน ภายสีเขียว มือขวาถือเจดีย์

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

เป็นการสร้างตามแบบแผนของวัดพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน กล่าวคือมีวิหารจตุโลกบาลอยู่ที่ทางเข้าสู่พุทธสถาน ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ด้านหน้าของโบสถ์ วิหาร ผู้จะเข้าสู่ด้านในจะต้องเดินผ่านประตูของวิหารจตุโลกบาลที่พื้นที่ภายในมีลักษณะเป็นห้อง สองฝั่งทางเดินจะประดิษฐานรูปเคารพจตุโลกบาลไว้ฝั่งละ 2 องค์ แต่ละองค์มีรูปลักษณะตามแบบแผนเดียวกันอยู่ในตำแหน่งทวารบาลทำหน้าที่คุ้มครองป้องกันศาสนสถาน มิให้สิ่งชั่วร้ายผ่านเข้าไปได้ ตามคติความเชื่อที่ว่าจตุโลกบาลเป็นเทพที่ปกป้องจักรวาลและพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังมีฐานะเป็นหนึ่งในเทพธรรมบาล ดังนั้นรูปจตุโลกบาลจึงอยู่หน้าทางเข้าโบสถ์ วิหาร ภายในวิหารจตุโลกบาลวัดโพธิ์แมนเป็นที่ประดิษฐานพระเมตรไตรยและพระเวทโพธิสัตว์ หันหลังชนกันกลางวิหาร ที่มุมประดิษฐานจตุโลกบาล ดังนี้

ทางด้านซ้ายมือ เป็นท้าววิรูปักษ์ มีกายสีเกือบดำ มือขวาถือกระบี่ มือซ้ายมีงูพันแขน แต่งกายด้วยชุดนักรบสีทอง

องค์ถัดมา เป็นท้าวเวสสุวรรณ มีกายสีเขียว มือขวาชูเจดีย์ มือซ้ายจับผ้าที่ห้อยลงมาจากหมวก แต่งกายด้วยชุดนักรบสีทอง

ด้านขวา เป็นท้าววิรูปหก มีกายสีขาว มือซ้ายถือขลุ่ย มือขวายกขึ้นทำนิ้วหัวแม่มือจับกับนิ้วนาง แต่งกายด้วยชุดนักรบสีทอง

องค์ถัดมา เป็นท้าวธตรฐ มีกายสีน้ำตาลแดง มือซ้ายจับที่คอพิณ มือขวาทำท่าดีดพิณ แต่งกายด้วยชุดนักรบสีทอง (พระพงษศัคดี เชื้อฮัก, สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2560)

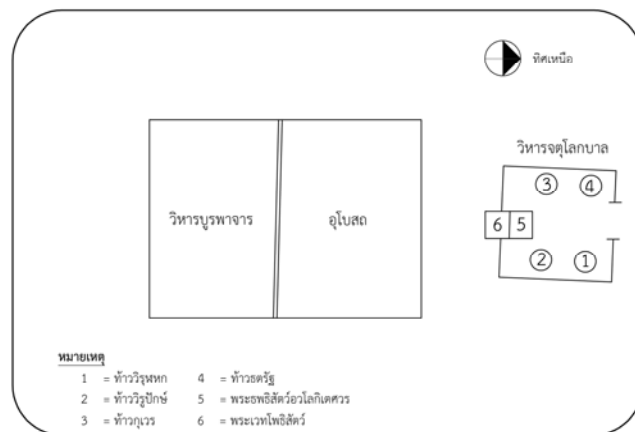
2. วัดมังกรกมลาวาส (วัดเล่งเน่ยยี่)

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

ตั้งอยู่ที่ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร วัดมังกร กมลลาวาส เดิมชื่อ วัดเล่งเน่ยยี่ สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้พระยาโชฎึกราชเศรษฐี เจ้ากรมท่าซ้ายและพุทธศาสนิกชนชาวจีน ร่วมกันสร้างวัดจีนขึ้นใกล้กับชุมชนชาวจีนย่านเยาวราช เมื่อแล้วเสร็จให้ชื่อว่า “วัดเล่งเน่ยยี่” ต่อมาทรงพระราชทานนามให้เป็น “วัดมังกรกมลาวาส” และได้อาราธนาพระอาจารย์สกเห็งขึ้นเป็นเจ้าอาวาส มีสมณศักดิ์เป็น พระอาจารย์จีนวังสมาธิวัตร ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่จีนนิกายรูปแรกในประเทศไทย

วัดมังกรกมลาวาสก่อสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมจีนแต่เจ้าอันมีถิ่นฐานมาจากทางตอนใต้ของจีน ตัวอาคารล้อมลานซึ่งเดิมกิมอันเป็นสถาปัตยกรรมเฉพาะแต่เจ้า แผนผังยึดตามแบบฉบับวัดหลวง ส่วนหน้าเป็นวิหารตันประดิษฐานเทพเจ้า 4 ทิศ (ท้าวจตุโลกบาล) ส่วนกลางเป็นพระ

อุโบสถประดิษฐานเหล่าทวยเทพและเทพพระประธาน 3 องค์ ส่วนหลังเป็นวิหารบูรพาจารย์ วิหารพระอวโลกิเตศวร (กวนอิม โพธิสัตว์) และวิหารเทพเจ้า (อ้อมพร ต้นกิติกัญญา, 2546)

ภาพที่ 130 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวัณที่วัดมังกรคมลาวาส (วัดเล่งเน่ยยี่)

หลักฐานที่พบ

1. รูปเคารพท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในวิหารจตุโลกบาลโดยตั้งอยู่ที่ด้านข้างของวิหารหน้าหรือวิหารจตุโลกบาลทั้ง 2 ด้าน ด้านละ 2 องค์ รูปจตุโลกบาลนี้ได้รับการบูรณะเมื่อปีพ.ศ. 2534 รูปเคารพท้าวเวสสุวัณตั้งอยู่ที่มุมด้านขวาของวิหาร ซึ่งเป็นทางออกจากวิหารเข้าสู่บริเวณพุทธสถาน (ภาพที่ 131) โดยมีรูปลักษณะและลำดับการประดิษฐานดังนี้ ทางด้านซ้ายของวิหารหน้าเป็นท้าววิรุฬหก มีกายสีเขียว สวมเครื่องแต่งกายนักรบจีน มือขวาจับดาบร่วม มือซ้ายประคองร่วม อยู่คู่กับท้าววิรูปักษ์ มีกายสีดำ สวมเครื่องแต่งกายนักรบจีน มือขวาถือกระบี่ มือซ้ายถืองู ทางด้านขวาของวิหารหน้าเป็นท้าววรุณ มีกายสีน้ำตาลแดง สวมเครื่องแต่งกายนักรบจีน มือขวาจับคอปืน มือซ้ายคึดพิณ อยู่คู่กับท้าวเวสสุวัณ มีกายสีเขียว สวมเครื่องแต่งกายนักรบจีน มือขวารองรับเจดีย์ โดยใช้มือซ้ายประคอง

2. วัตถุมงคล เป็นเหรียญโลหะ และเนื้อผงรูปท้าววรุณชี้เสื่อ (ภาพที่ 132)

ภาพที่ 131 ท้าวกุเวรมหาราชมีกายสีเขียว สวมเครื่องแต่งกายนักรบจีน มือขวารองรับเจดีย์ โดยใช้มือซ้ายประคอง ภายในวิหารจตุโลกบาล ที่วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพฯ

ภาพที่ 132 วัดอุดมคณเป็นเหรียญโลหะ และเนื้อผงรูปท้าวกุเวรจีเสื่อ สร้างโดยวัดมิ่งกรมลาวาส

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

เป็นการสร้างตามคติความเชื่อที่ว่าจตุโลกบาลเป็นเทพที่ปกป้องจักรวาลและพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังมีฐานะเป็นหนึ่งในเทพธรรมบาล มีหน้าที่ป้องกันพุทธศาสนา ทำหน้าที่เฝ้าประตูทางเข้าโบสถ์ วิหาร (ผาสุก อินทราวุธ, 2543)

3. วัดบรมราชากาญจนานิกะกอนุสรณ์ (วัดเล่งเน่ยยี่ 2)

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

ตั้งอยู่ที่ ถนนบางกรวย-ไทรน้อย ตำบลโสนลอย อำเภอบางบัวทอง เดิมเป็นเพียงโรงเจขนาดเล็ก ต่อมาเจ้าอาวาสวัดเล่งเน่ยยี่ กรุงเทพมหานคร ร่วมกับพุทธบริษัทไทย-จีน ได้พัฒนาเป็นวัดที่สมบูรณ์สวยงาม เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นวัดเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสสมหามงคลทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ได้รับพระราชทานนามว่า “วัดบรมราชากาญจนานิกะกอนุสรณ์ คณะสงฆ์จีนนิกายรังสรรค์” ภายในพระอารามแห่งนี้ แบ่งเป็นสัดส่วนตามแบบวัดหลวง โดยลักษณะตัวอาคารมีทั้งหมด 4 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 เป็นหอฉันและกุฏิของสงฆ์

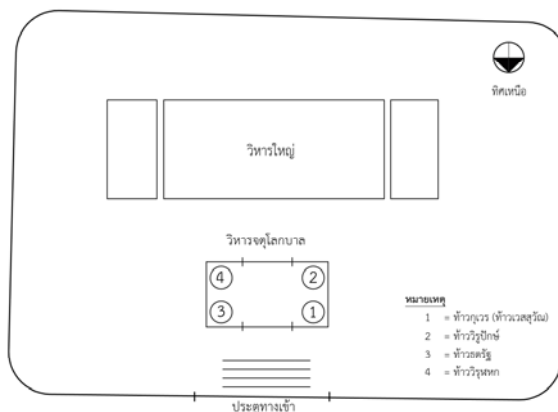
ชั้นที่ 2 เป็นวิหารจตุโลกบาล ตั้งอยู่ด้านหน้าสุดถัดเข้าไปจากประตูวัด ภายในวิหารประดิษฐานผู้ปกปักรักษาพระพุทธศาสนา คือ พระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ และธรรมบาลอีก 4 องค์ คือ ท้าววิรุฬหกมหาราช ท้าวศรีธรรมหาราช ท้าวกุเวรมหาราช (เวสสุวรรณ) ท้าววิรูปักษ์มหาราช

ชั้นที่ 3 เป็นที่ตั้งของ พระอุโบสถ

ชั้นที่ 4 เป็นวิหารสุขาวดีหมื่นพุทธ

ภาพที่ 133 แบบจำลองวัดบรมราชากาญจนานิกะกอนุสรณ์ (บันทึกภาพจากแบบจำลองของวัด)

ภาพที่ 134 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดบรมราชากาญจนานิกะกอนุสรณ์

หลักฐานที่พบ

1. รูปเคารพท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในวิหารจตุโลกบาล โดยตั้งอยู่ที่มุมของวิหารทั้ง 4 มุม มุมละ 1 องค์ รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณตั้งอยู่ที่มุมด้านขวาของวิหาร ซึ่งเป็นทางออกจากวิหารเข้าสู่บริเวณพุทธสถาน (ภาพที่ 135)

2. วัตถุมงคล เป็นเหรียญโลหะ และเนื้อผงรูปท้าวเวสสุวรรณ (ภาพที่ 136)

ภาพที่ 135 ท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบยืน สวมชุดนักรบจีน มือขวาถือเจดีย์ ตั้งอยู่ที่มุมด้านขวาของวิหารจตุโลกบาล วัดบรมราชากาญจนานิกะกอนุสรณ์

ภาพที่ 136 วัดอุดมคง เป็นเหรียญโลหะ และเนื้อผงรูปท้าวฤเวศ ที่วัดบรมราชากาญจนานิกเชก
อนุสรณ์

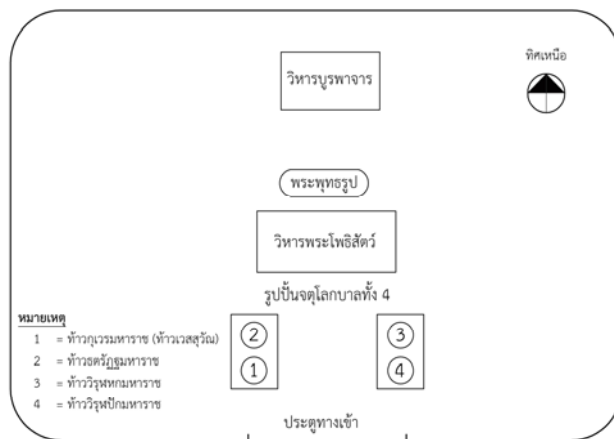
คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

เป็นการสร้างตามแบบแผนของวัดพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน กล่าวคือมีวิหารจตุโลกบาล
อยู่ที่ทางเข้าสู่พุทธสถาน ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ด้านหน้าของโบสถ์ ผู้จะเข้าสู่ด้านในจะต้องเดินผ่าน
ประตูของวิหารจตุโลกบาลที่พื้นที่ภายในมีลักษณะเป็นห้อง สองฝั่งทางเดินจะประดิษฐานรูปเคารพ
จตุโลกบาลไว้ฝั่งละ 2 องค์ แต่ละองค์มีรูปลักษณะตามแบบแผนเดียวกันอยู่ในตำแหน่งทวารบาลทำ
หน้าที่คุ้มครองป้องกันศาสนสถาน มิให้สิ่งชั่วร้ายผ่านเข้าไปได้

4. วัดจีนประชาศ โมสร (วัดเล่งฮกยี่) จังหวัดฉะเชิงเทรา

ความเป็นมาและสถานที่ตั้งของวัด

วัดจีนประชาศ โมสร (วัดเล่งฮกยี่) ตั้งอยู่บนถนนสุขุมวิท ตำบลหน้า สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2449
ตามเจตนารมณ์ของพระอาจารย์จีนวังส์สมาธิวัตร (สกเห็ง) เจ้าอาวาสองค์แรกแห่งวัดมังกร
กมลาวาส ความประสงค์ที่จะสร้างวัดให้แก่ชาวไทยเชื้อสายจีน 3 วัด โดยทั้ง 3 วัดนี้ ตั้งอยู่ใน
ตำแหน่งตามหลักฮวงจุ้ยของจีน ได้แก่ วัดมังกรกมลาวาส (เล่งเน่ยยี่) กรุงเทพฯ เป็นส่วนหัวของ
มังกร วัดจีนประชาศ โมสร (เล่งฮกยี่) จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นส่วนท้องของมังกร วัดมังกรบุปผา
ราม (เล่งฮั่วยี่) จังหวัดจันทบุรี เป็นส่วนหางมังกร ต่อมารัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรี
ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระคณาจารย์จีนวังส์สมาธิวัตร (สกเห็ง) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานชื่อวัดเล่งฮกยี่เป็นภาษาไทยว่า วัดจีนประชาศ โมสร (วันชัย แก้วไทรสุน, 2555)

ภาพที่ 137 แผนผังแสดงตำแหน่งรูปเคารพท้าวเวสสุวัณที่วัดจีนประชาสโมสร จังหวัดฉะเชิงเทรา

หลักฐานที่พบที่วัดจีนประชาสโมสร

รูปเคารพท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ขนาดใหญ่ แต่งกายแบบนักรบจีน ตั้งอยู่ในวิหารจตุโลกบาล โดยตั้งอยู่ที่ด้านข้างของวิหารทั้ง 2 ด้าน ด้านละ 2 องค์ คล้ายกับที่วัดมังกรกมลาวาส รูปเคารพท้าวเวสสุวัณตั้งอยู่ที่มุมด้านขวาของวิหาร ซึ่งเป็นทางออกจากวิหารเข้าสู่บริเวณพุทธสถาน (ภาพที่ 138)

ภาพที่ 138 ท้าวเวรมหหาราช (เวสสุวัณ) ในรูปแบบยักษ์ สวมชุดนักรบจีน มือขวาถือเจดีย์ ตั้งอยู่ในวิหารจตุโลกบาล วัดจีนประชาสโมสร จังหวัดฉะเชิงเทรา

คติการสร้างและการนับถือท้าวเวสสุวรรณในวัดพุทธมหายาน

สร้างตามคติความเชื่อที่ว่าจตุโลกบาลเป็นเทพที่ปกป้องจักรวาลและพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังมีฐานะเป็นหนึ่งในเทพธรรมบาล ซึ่งเป็นเทพผู้มีหน้าที่ป้องกันพระพุทธรูป ศาสนาโดยจะมีหน้าที่เฝ้าประตูทางเข้าโบสถ์ วิหาร เพื่อขับไล่ภูติผีปีศาจมิให้มารบกวนพระพุทธรูป ศาสนาและพุทธศาสนิกชน ดังนั้นจึงประดิษฐานจตุโลกบาลไว้ในวิหารหน้าหรือวิหารจตุโลกบาล ซึ่งเป็นทางผ่านเข้าสู่พุทธสถานชั้นใน อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ประดิษฐานพระประธานหรือพระพุทธรูปเจ้า 3 องค์ และพระโพธิสัตว์ (อ้อมพร ตันกิติภิญโญ, 2546)

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณในวัดพุทธมหายาน

เนื่องจากรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณหรือท้าวภูเวรและจตุโลกบาลองค์อื่น ๆ ประดิษฐานอยู่ในวิหารจตุโลกบาล เป็นการสร้างตามแบบแผนของวัดพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน อยู่ในตำแหน่งที่ทำหน้าที่คุ้มครองป้องกันศาสนสถาน ดังนั้นบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในวัดพุทธฝ่ายมหายานจึงอยู่ในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบท้าวเวสสุวรรณ

ในการวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณเพื่อหาความหมายและเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของคติการนับถือและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย ได้จำแนกข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์เป็น 3 กลุ่มคือ

1. การวิเคราะห์จากหลักฐานรูปเคารพขนาดใหญ่ โดยพิจารณาจากคติการสร้างรูปแบบ ตำแหน่งที่พบ และประวัติความเป็นมา
2. การวิเคราะห์จากหลักฐานที่เป็นวัตถุมงคล ซึ่งสร้างขึ้นจากความเชื่อและคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ
3. การวิเคราะห์จากการปฏิบัติในการสักการบูชา สิ่งของในการสักการบูชา หรือกิจกรรมที่สืบเนื่องมาจากคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ
  1. ภาพรวมการวิเคราะห์หลักฐานที่เป็นรูปเคารพขนาดใหญ่ มีดังนี้

คติการสร้างและรูปแบบของรูปเคารพขนาดใหญ่ในวัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง วัดพระธาตุคอกเขาควาย จังหวัดเชียงราย และวัดพระธาตุคอกสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ มีความคล้ายกันคือ สร้างตามคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะหนึ่งในจตุโลกบาล ที่พระพุทธศาสนานำมาเป็นผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาและพุทธสถาน ดังนั้นตำแหน่งประดิษฐานของรูป

เคารพท้าวเวสสุวรรณจึงอยู่บริเวณด้านหน้าพุทธสถานสำคัญคือ อุโบสถ ซึ่งมีพระประธานที่เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ประดิษฐานอยู่ เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรเจ้า มิได้คำนึงถึงทิศที่ประจำอยู่คือทิศเหนือ ซึ่งถ้าทำหน้าที่อารักขาพระอุโบสถ มักจะสร้างรูปเคารพอยู่ 2 ข้างประตูทางเข้าค้ำงพที่วัดศรีล้อม วัดพระธาตุคอกยเขาควย และวัดพระธาตุคอกยสุเทพ ถ้าทำหน้าที่อารักขาสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรเจ้าเพียงอย่างเดียว มักจะสร้างรูปเคารพเพียงองค์เดียวค้ำงพที่วัดศรีล้อม รูปเคารพประดิษฐานอยู่ด้านข้างของคันโพธิ์ที่ตำนานพื้นบ้านเชื่อว่าสืบต่อเมล็ดพันธุ์จากต้นโพธิ์ศรีสุของพระพุทธรเจ้า และปลูกไว้ตรงที่พระพุทธรเจ้าเคยเสด็จมาประทับ

สำหรับรูปแบบของรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณขนาดใหญ่ที่พบในวัดทั้ง 3 นี้ สร้างในรูปแบบของยักษ์ทวารบาล คือเป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบองยาว มีกายสีเขียว ยกเว้นที่วัดพระธาตุคอกยสุเทพที่มีกายสีเขียว 1 องค์ และสีแดง 1 องค์ มงกุฎที่สวมเป็นมงกุฎน้ำเต้า ทรงเครื่องอย่างยักษ์ตามแบบแผนรูปลักษณะของท้าวเวสสุวรรณโดยทั่วไป ซึ่งอาจมีรายละเอียดต่างกันไปบ้างตามความคิดของช่างซึ่งเป็นช่างพื้นถิ่น เช่น อาวุธที่ถือ ท้าวเวสสุวรรณจะมีกระบองเป็นเอกลักษณ์ของอาวุธประจำกาย การยืนในท่าเฝ้าระวัง ปีกกันภัยอันตราย มักจะใช้ 2 มือถือกระบองยาวโดยมีส่วนปลายยื่นพื้น แต่รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ซุ่มประตูทางเข้าสู่พระธาตุคอกยสุเทพ ช่างได้สร้างรูปเคารพในท่ายืน เลียนแบบท่ายักษ์ในโจน ซึ่งทำนี้มีในไม้รำกระบี่กระบองศิลปะการต่อสู้ประจำชาติไทย มีชื่อท้าวว่า “ไม้รำท่ายักษ์” ซึ่งมีการย่อเข้า แบนขา กางศอก มือแตะต้นขา แสดงถึงความแข็งแกร่ง น่าเกรงขาม เพื่อให้สมกับบทบาทหน้าที่ผู้พิทักษ์พุทธสถาน สันนิษฐานว่าการถือกระบองยาวในลักษณะการยืนแบบนี้ดูจะขาดความสุนทรีย์ ช่างจึงเพิ่มอาวุธที่มีอานุภาพในท้องถิ่น คือหอกและขวาน อยู่ในมือแต่ละข้าง เพื่อให้ดูน่ากลัวเกรงมากยิ่งขึ้น

รูปเคารพขนาดใหญ่ที่พบที่วัดบึงตากาศ จังหวัดระยอง สร้างขึ้นตามคติการสร้างในฐานะจุดโลกบาลผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาและพุทธสถาน แต่รูปแบบของรูปเคารพเป็นรูปแบบยักษ์แบก โดยยืนแบกคานที่มีพระพุทธรูปของพระพุทธรเจ้าพระองค์แรกในกัณฑ์นี้ประดิษฐานอยู่ อันหมายถึงการค้ำชูพระพุทธศาสนา กายมีสีเขียวต่างจากรูปลักษณะตามปกติของท้าวเวสสุวรรณที่มีสีเขียว อันเกิดจากความคิดของผู้สร้างที่ต้องการความง่ายในการบำรุงรักษา ตำแหน่งประดิษฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดนี้ อยู่ที่สองข้างของทางเข้าด้านหน้าด้านละ 1 องค์ ผู้ที่จะเข้าไปในเขตวัด ต้องผ่านรูปเคารพนี้ ตำแหน่งการประดิษฐานรูปเคารพจึงมาจากคตินับถือที่ว่าท่านเป็นเจ้าของยักษ์และอมนุษย์ทั้งหลาย ดังนั้นถึงชั่วร้ายและอมนุษย์ทั้งหลายย่อมเกรงเกรงหลีกหนีไป ไม่กล้าเข้าไปในเขตพุทธสถาน ลักษณะการแบกคานของรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณนี้ ทำให้ผู้ที่

พบเห็นพากันเล่าขานว่าเป็นท้าวเวสสุวรรณแบกชุง และความแปลกของรูปแบบการสร้างจากที่นิยมทำในรูปแบบยักษ์ทวารบาลถือกระบองยื่นฝ่ามือรักษาทางเข้าพุทธสถาน มาเป็นรูปแบบยักษ์แบกพระพุทธรูปเจ้ายื่นฝ่ามือรักษาทางเข้าพุทธสถาน มีผลให้ผู้คนที่ทราบมาเยี่ยมชมกันเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดผลประโยชน์พลอยได้แก่ทางวัด ไปด้วย

นอกจากนี้การเขียนยันต์รูปท้าวเวสสุวรรณยื่นถือกระบองยาวไว้ที่บ้านหน้าต่างของโบสถ์ นับว่าเป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบประเพณีนิยมในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถ จากภาพเทวดาหรือพุทธประวัติมาเป็นยันต์ท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งเมื่อปิดบานหน้าต่าง ย่อมสื่อความหมายถึงการฝ่ามือรักษาพระประธานภายในโบสถ์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้า

ที่วัดโพธิ์ใหญ่ จังหวัดฉะเชิงเทรา รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณขนาดใหญ่ที่ประดิษฐานอยู่ที่สองข้างซุ้มประตูหน้าวัด เป็นตำแหน่งในการจัดวางตามคติการนับถือในฐานะเทพผู้พิทักษ์พุทธสถานที่พบกันโดยทั่วไป โดยสร้างในรูปแบบของยักษ์ยื่นถือกระบองยาวในลักษณะฝ่ามือรักษาที่ทางเข้าพุทธสถาน

ส่วนรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ประดิษฐานอยู่ในศาลาของวัดโพธิ์ใหญ่ สร้างขึ้นตามความเชื่อเดิมที่ว่าท้าวเวสสุวรรณเป็นนายผี เนื่องจากบริเวณป่าช้าของวัด เล่ากันว่าผีมีศู การสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณไว้ ภูติ ผี ปีศาจ ย่อมเกรงกลัวหลีกหนีไป กรรมวิธในการสร้างจึงมีการใช้วัสดุจากคัมภีร์ใบข่อย และกระดาษจารึกอักษรอันเป็นคาถาอาคมผสมกับปูนปั้น ปั้นเป็นรูปยักษ์ยื่นถือกระบองยาว สวมมงกุฎยอดแหลม สวมเครื่องทรงยักษ์ การสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณองค์นี้ของวัดโพธิ์ใหญ่ ตามคติการสร้างดังกล่าว สะท้อนให้เห็นบทบาทและความสำคัญของท้าวเวสสุวรรณที่มีความเชื่อมโยงระหว่างคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณกับวิถีชีวิตชาวบ้านที่พื้นเพเป็นลาวพวน

หลักฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดโป่ง จังหวัดชลบุรีมีความแตกต่างจากที่พบในวัดอื่นกล่าวคือสร้างจากแผ่นปูนปั้น มีความสูงประมาณ 1 เมตรหนา 15 เซนติเมตร มีจำนวนหลายชิ้นส่วนใหญ่อยู่ในสภาพชำรุด จากคำบอกเล่าของทางวัด รูปเคารพนี้เป็นส่วนหนึ่งของกำแพงโบสถ์หลังเก่า ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อพ.ศ. 2389 จึงสันนิษฐานว่าสร้างตามคติการนับถือในฐานะเทพผู้พิทักษ์พุทธสถาน ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาโบสถ์และพระพุทธรูปที่แทนด้วยพระพุทธรูปประธานภายในโบสถ์ มีรูปแบบเป็นยักษ์ยื่นถือกระบองยาว สวมมงกุฎน้ำเต้า ทรงเครื่องอย่างยักษ์ ตามแบบนิยม

หลักฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่พุทธอุทยานท้าวเวสสุวรรณ จังหวัดอุบลราชธานี ที่สร้างขึ้นเมื่อพ.ศ. 2551 จากแรงศรัทธาและความเคารพนับถือในองค์ท้าวเวสสุวรรณมี 2 รูปแบบคือ

รูปแบบที่ 1 เป็นปูนปั้น หน้าแบบเทพ สวมเครื่องทรง สวมมงกุฎน้ำเต้า มือขวาถือกระบอง มือซ้ายถือจักร ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ส่วนที่เป็นแบบแผนเดิม คือยื่นถือกระบองยาว ส่วนการถือจักรเป็นการสร้างตามความคิดส่วนตัวจากพุทธประวัติตอนพระพุทธรูปเจ้าแสดงอิทธิ

ปาฏิหาริย์ปราบท้าวมหาชมพูบดี โดยทรงเครื่องจักรพรรดิ อันมีจักรเป็นหนึ่งในเครื่องทรงมหाराช รูปเคารพดังกล่าวนี้จึงเป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบของอาวุธตามแนวคิดส่วนตัว ส่วนรูปเคารพที่สร้างขึ้นใหม่ด้านหน้าศาลา สร้างขึ้นตามคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครอง ปกป้องรักษาให้มนุษย์อยู่อย่างปลอดภัย ร่มเย็นเป็นสุข จึงสร้างเป็นรูปเคารพองค์เดียวประดิษฐานในตำแหน่งที่ผู้คนมาเคารพสักการะบูชาได้สะดวก รูปแบบของรูปเคารพจึงเป็นรูปแบบที่ผู้คนทั่วไปรู้จักกันคือ เป็นยักษ์ยืนถือกระบอง กายสีเขียว สวมเครื่องทรงอย่างยักษ์ เพียงแต่สวมมงกุฎยอดแหลม ไม่ใช่มงกุฎน้ำเต้า

รูปแบบที่ 2 เป็นรูปเคารพปูนปั้นที่อยู่ด้านหน้าศาลา สร้างเลียนแบบท้าวชมพูของทิเบตคือ ประทับนั่ง หัตถ์ซ้ายถือพิงพอน มีงูพาดอยู่ที่อังสะด้านขวา เท้าเหยียบหอยสังข์ ใต้เครื่องทรงกษัตริย์ สวมมงกุฎยอดแหลมทรงเตี้ย ซึ่งรูปเคารพท้าวชมพูจะสร้างขึ้นจากคติการนับถือในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งและธรรมาบาลในพุทธศาสนานิกายมหายาน พระอาจารย์ปาล์มผู้สร้างเป็นผู้ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ นำรูปเคารพในรูปแบบนี้มาสร้างไว้ในพื้นที่ซึ่งคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธแบบเถรวาท จึงเสมือนเป็นการเผยแพร่ความรู้และความเชื่อในอีกแบบหนึ่ง

สำหรับรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ศาลหลักเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นการสร้างเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดอุดรธานีตามคติการนับถือจุลโลกบาล การเลือกเอาท้าวเวสสุวรรณมาเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัด โดยประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งสำคัญในบริเวณศาลหลักเมือง อาจเนื่องมาจากท้าวเวสสุวรรณมีฐานะเป็น โลกบาลประจำทิศอุดร คล้องกับชื่อของจังหวัดอุดรธานี ตำแหน่งที่ประดิษฐานหน้าศาลหลักเมืองแสดงถึงบทบาทหน้าที่สำคัญของท่าน คือเชื่อว่าบารมีของท้าวเวสสุวรรณจะช่วยปกป้องรักษาชาวเมืองอุดรให้มีความปลอดภัย ร่มเย็นเป็นสุข รูปแบบท้าวเวสสุวรรณที่ศาลหลักเมืองนี้ เป็นไปตามแบบแผนอันเป็นรูปลักษณะของท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลคือ เป็นยักษ์ยืนถือกระบองยาว สวมเครื่องทรงอย่างยักษ์ และสวมมงกุฎน้ำเต้า มีกายสีเขียว

รูปเคารพขนาดใหญ่ในวัดในพื้นที่ภาคกลาง ส่วนใหญ่สร้างขึ้นตามคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาและพุทธสถาน กล่าวคือสร้างในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองในลักษณะอารักขา สวมเครื่องทรงอย่างยักษ์ สวมมงกุฎน้ำเต้าหรือยอดแหลม กายสีเขียว ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทวารบาล ทำหน้าที่คอยปกป้องคุ้มครองอารักขาพุทธสถานสำคัญ คือพระอุโบสถ ซึ่งภายในมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ประดิษฐานเป็นประธาน อันเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า วัดที่สร้างรูปเคารพขนาดใหญ่ตามคติการสร้างนี้ได้แก่ วัดไผ่ล้อม จังหวัดนครปฐม วัดหนามแดง จังหวัดสมุทรปราการ วัดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

ที่วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณไม่ได้ประดิษฐานอยู่ที่ด้านหน้าพระอุโบสถ แต่อยู่ในบริเวณทางเข้าออกของสวนป่าพระราชศรีทศา อันเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม

ของพุทธศาสนิกชน อาจเกิดจากความเชื่อที่ว่า ท้าวเวสสุวรรณจะช่วยปกป้องคุ้มครองผู้ที่ปฏิบัติธรรม และคุ้มครองมิให้ภูติผี ปีศาจหรืออมนุษย์ เข้ามารบกวนทำร้ายผู้ที่อยู่ในสถานปฏิบัติธรรม

ที่วัดท่าอิฐ จังหวัดนนทบุรี และวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณแกะสลักจากไม้ ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งสำหรับสักการบูชาในฐานะโลกบาล มิใช่สร้างตามคติพิทักษ์พุทธสถาน

ส่วนที่วัดเกตุมดีศรีวราราม จังหวัดสมุทรสาคร และวัดบ้านทิง จังหวัดสุพรรณบุรี ไม่ได้อยู่ในตำแหน่งทวารบาล แต่ตั้งอยู่กลางแจ้งสำหรับผู้คนสักการบูชาในฐานะโลกบาล

วัดที่พบการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบการประทับนั่งบนแท่นประทับห้อยพระบาทซ้าย คือที่วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม และที่วัดหนองหอย จังหวัดราชบุรี ต่างกันที่การถืออาวุธ รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่วัดหนองหอยเป็นหน้ายักษ์ หัตถ์ซ้ายถือกระบองสั้นปลายชี้ขึ้น หัตถ์ขวาถือดอกบัว ส่วนที่วัดจุฬามณีเป็นหน้าเทพ สวมมงกุฏยอดน้ำเต้า หัตถ์ซ้ายถือแว่นศูริยกานต์ หัตถ์ขวาถือดอกบัว 3 ดอก สวมเครื่องทรงเทวดา จะเห็นได้ว่าทั้ง 2 วัดมีคติการสร้างแตกต่างกัน ที่วัดจุฬามณีสร้างตามคติการเป็นเทพจตุโลกบาล จึงมีรูปลักษณะของหน้าเป็นเทพ เครื่องทรงเทวดา แต่ยังคงสัญลักษณ์การสวมมงกุฏยอดน้ำเต้า และมีกายสีทอง การถือแว่นศูริยกานต์อาจหมายถึงการทำหน้าที่โลกบาลในการออกตรวจตราพฤติกรรมของมนุษย์ ทุกวันพระขึ้น-แรม 15 ค่ำ ส่วนดอกบัว 3 ดอก อาจหมายถึงพระไตรปิฎกคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนา สื่อถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ยึดถือเป็นสรณะ ส่วนแท่นที่เหยียบกระบโหลกศรีษะ หมายถึงการมีอำนาจอยู่เหนือภูติผีปีศาจและอมนุษย์ทั้งปวง

สำหรับวัดหนองหอย รูปแบบเป็นหน้ายักษ์ ถือกระบองสั้น อาจเป็นการรักษาเอกลักษณ์ของรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณเอาไว้ การถือดอกบัวอาจมีความหมายเช่นเดียวกับที่วัดจุฬามณี การถือกระบองสั้นอันเป็นเทพศาสตราที่มีอำนาจร้ายแรงสูงขึ้น อาจหมายถึงอำนาจในการปราบปรามสิ่งชั่วร้าย และอมนุษย์ทั้งหลาย

วัดที่มีคติการสร้างรูปแบบและตำแหน่งประดิษฐานต่างจากที่อื่นคือ วัดโพธิ์ทองนอก จังหวัดอ่างทอง ที่สร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณยืนอยู่เหนือหลังคาเมรุเศษศพของวัด มีรูปแบบเป็นยักษ์ กายสีเขียว สวมมงกุฏน้ำเต้ายอดแหลม สวมเครื่องทรงอย่างยักษ์ หัตถ์ขวาถือกระบองยาว หัตถ์ซ้ายถือบัญชีรายชื่อคนตายคนเป็น การถือบัญชีรายชื่อและตำแหน่งการยืนอยู่เหนือเมรุสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากคติความเชื่อที่ว่า ท้าวเวสสุวรรณมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับยมโลกด้วย ซึ่งอาจสืบเนื่องมาจากในไตรภูมิภคา จากการที่กล่าวถึงท่านและบริวารคอยจดบันทึกกรรมดีกรรมชั่วของมนุษย์ ผู้ทำกรรมดีจะนำรายชื่อไปแจ้งต่อเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนผู้ทำกรรมชั่วจะนำรายชื่อและกรรมที่กระทำส่งต่อให้ยมโลกพิจารณาโทษ ความเชื่อมโยงระหว่างยมราชและ

ท้าวเวสสุวรรณปรากฏในคำกล่าวบุชาก่อนสวดคาถาชินบัญชรของสมเด็จพระโต พรหมรังษี วัชรเมธีว่า
“อิติปิโส ภะคะวา ยมมะราชาโน ท้าวเวสสุวรรณ โณ มรณังสุขัง อะหังสุขะโต ท้าวเวสสุวรรณ โณ
นะ โมพุททาเย...”

ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณสร้าง
ตามคติการนับถือในฐานะโลกบาลผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน ในรูปแบบยักษ์อื่นถือ
กระบองยาว อารักขาทางขึ้นสู่พระธาตุ

ที่วัดมัทธิมาวาส จังหวัดสงขลา สร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบเทพกู่เวรใน
ฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง เป็นการสร้างตามแบบรูปเคารพเดิมที่พบที่อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา
(จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดมัทธิมาวาส) รูปเคารพนี้สร้างขึ้นใหม่ด้วยโลหะ
สำหรับให้ผู้คนสักการะบูชาอยู่ภายในวัดมัทธิมาวาส จังหวัดสงขลา นอกจากนี้ที่วัดยังมี
การสร้างรูปเคารพท้าวจตุโลกบาลไว้ที่ 4 มุมของกำแพงวัด โดยรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณประดิษฐาน
อยู่ที่ด้านทิศเหนือ เป็นรูปยักษ์ สวมเครื่องทรงอย่างยักษ์ สวมมงกุฎยอดน้ำเต้า ถือกระบองสั้นด้วย
มือทั้งสองข้าง ในลักษณะเตรียมพร้อมปกป้องคุ้มครองรักษันตรายแก่พุทธสถานภายในวัด เป็นการ
สร้างตามคติการนับถือจตุโลกบาลในฐานะเทพผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน

2. ภาพรวมการวิเคราะห์หลักฐานที่เป็นวัตถุมงคลรูปท้าวเวสสุวรรณ

มีการสร้างวัตถุมงคลในแหล่งข้อมูลหลายวัด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความต้องการพื้นฐาน
ในการดำรงชีวิตของคนเราคือการมีชีวิตอยู่อย่างปลอดภัย และการอยู่ดีกินดี อันเป็นปัจจัยที่
ทำให้เกิดความสุขในการดำรงชีวิต วิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละยุคสมัย แม้จะต่างกันไปตามลักษณะ
การเมืองการปกครอง สภาพสังคมและเศรษฐกิจ แต่ความเชื่อในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์
และผีบางเทวดา ยังคงมีสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ภัยอันตรายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมและ
บ้านเมือง ทำให้คนต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวอันเป็นที่พึ่งทางใจ รวมถึงความเจริญรุ่งเรืองใน
การประกอบอาชีพ ซึ่งส่งผลให้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ความต้องการดังกล่าวของผู้คนผนวกกัน
กับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไสยศาสตร์ เวทมนต์ คาถาอาคม จึงเกิดมีการสร้างวัตถุมงคล เครื่องราง
ของขลังขึ้นมา เพื่อตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าว วัตถุมงคลที่พบส่วนใหญ่จะมีสัญลักษณ์
เป็นรูปบุคคลหรือสิ่งที่เคารพ นับถือ และมีขนาดที่สะดวกในการพกติดตัวไปได้ง่าย เช่น
พุทธศาสนิกชนทำเป็นพระพุทธรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเป็นสรณะเตือนใจให้ทำความดี ละเว้น
ความชั่ว นอกจากพระพุทธรูปแล้ว อาจนำรูปของอริยสงฆ์ที่เคารพนับถือมาเป็นสัญลักษณ์
โดยสร้างในรูปแบบต่าง ๆ และวัสดุที่ต่างกันไปตามความเชื่อของแต่ละกลุ่มบุคคล

คติการสร้างวัตถุมงคลที่สืบเนื่องมาจากคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ พบว่าสร้างขึ้นจาก
ความเชื่อและคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาล โดยเชื่อว่าท่านเป็นเจ้าแห่งยักษ์ บรรดา

ญาติผีปีศาจและอมนุษย์ทั้งปวงเป็นบริวารของท่าน การมีรูปเคารพของท่านติดตัว บารมีของท่านจะ
ช่วยคุ้มครองป้องกันให้พ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง คุณไสย สิ่งชั่วร้าย รวมทั้งญาติผีปีศาจ อมนุษย์
ทั้งหลายหลีกหนีไม่กล้ามารบกวนทำอันตราย วัตถุมงคลที่สร้างตามคตินี้ส่วนใหญ่ จะสร้างใน
รูปแบบที่มีรูปท้าวเวสสุวรรณเป็นยักษ์ ยืนถือกระบองยาวในท่าอารักขา ดังเช่น พบที่วัดสุทัศนเทพ
วรารามราชวรมหาวิหาร วัดศรีล้อม วัดจุฬามณี วัดโพธิ์ใหญ่ และวัดเกตุมดีศรีวราราม เป็นต้น

สำหรับวัตถุมงคลที่สร้างตามคติการนับถือในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง โดยมีความเชื่อ
ว่าท่านเป็นผู้ประทานทรัพย์สมบัติและโชคลาภ การมีรูปของท่านจะทำให้การค้าขายเจริญรุ่งเรือง
โดยจะสร้างใน 2 รูปแบบคือ เป็นรูปท้าวเวสสุวรรณหน้าเทพ ดังพบที่วัดศรีล้อม หรือทำในรูปแบบ
เทพซุ้มกล ดังพบที่วัดมณีมาวาสซึ่งทำจากวัสดุเนื้อผงไม่ใช่โลหะ

จกจากนี้ยังพบว่ามีกรสร้างเครื่องรางของขลังจากความเชื่อในอานุภาพของอาวุธ
ประจำกายของท้าวเวสสุวรรณ คือคทาหรือกระบองสั้น ซึ่งกล่าวว่าเป็นหนึ่งในห้าเทพศาสตราวุธ
ที่มีอานุภาพร้ายแรงสูงสุด อันได้แก่ เนตรของพระยายม บ่วงบาศก์ของอาฬภยักษ์ วัชรอาวุธของ
พระอินทร์ คทาของท้าวเวสสุวรรณ และจักรของพระนารายณ์ โดยมีการนำรูปท้าวเวสสุวรรณมาเป็น
ส่วนด้ามของมิดหม้อ ดังพบที่วัดเกตุมดีศรีวราราม และการทำกระบองสั้นของท้าวเวสสุวรรณขนาด
เล็ก ยาว 2 เซนติเมตร สำหรับพกพาติดตัว ดังพบที่วัดโพธิ์ใหญ่ จังหวัดฉะเชิงเทรา

รูปแบบของวัตถุมงคลสร้างโดยวัดต่าง ๆ ที่เป็นแหล่งข้อมูล และวัสดุในการทำวัตถุ
มงคล มีดังนี้

รูปหล่อลอยองค์ขนาดเล็ก เป็นรูปท้าวเวสสุวรรณยืนถือกระบองยาว ใช้วัสดุเป็นเงินหรือ
โลหะสำริด พบที่วัดศรีล้อม วัดจุฬามณี วัดหนองหอย วัดบ้านทิง วัดโพธิ์ใหญ่ วัดสุทัศนเทพวร
ารามราชวรมหาวิหาร วัดท่าอิฐ วัดเกตุมดีศรีวราราม วัดหนามแดง

เหรียญห่วงห้อยกับสร้อยคอที่มีรูปท้าวเวสสุวรรณเป็นสัญลักษณ์ ทำจากวัสดุเนื้อเงิน
นวโลหะ โลหะชุบหรือเคลือบ พบที่วัดศรีล้อม

ผ้ายันต์รูปท้าวเวสสุวรรณ ส่วนใหญ่จะสกรีนยันต์และรูปท้าวเวสสุวรรณลงบนผ้าแดงหรือผ้า
ขาว พบที่วัดศรีล้อม วัดจุฬามณี วัดหนองหอย วัดบ้านทิง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร
วัดท่าอิฐ วัดเกตุมดีศรีวราราม วัดหนามแดง

นอกจากนี้พบว่าที่วัดจุฬามณี มีการทำยันต์ท้าวเวสสุวรรณ โดยใช้วัสดุเป็นแผ่นทองแดง
ซึ่งการปรับเปลี่ยนวัสดุในการสร้างเช่นนี้ อาจเป็นด้วยเหตุผล 2 ประการคือ

ประการแรกเกิดจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทางการผลิต

ประการที่สองคือการเพิ่มความขลังของแผ่นยันต์ ด้วยมีความเชื่อกันว่า โลหะทองแดงมี
คุณสมบัติบรรจุพุทธคุณดีกว่าผ้า จึงเป็นการเพิ่มมูลค่าของแผ่นยันต์ด้วยวัสดุที่นำมาสร้าง

3. ภาพรวมของการสักการบูชาท้าวเวสสุวรรณและกิจกรรมที่สืบเนื่องมาจากคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ

ผู้ที่มาสักการบูชาท้าวเวสสุวรรณตามแหล่งข้อมูลในภูมิภาคต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะมีการสักการบูชาด้วยความเชื่อว่า บารมีของท้าวเวสสุวรรณจะช่วยคุ้มครองป้องกันให้พ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง การสักการบูชาท้าวเวสสุวรรณถือว่าเป็นมงคลแก่ตัวเอง อีกทั้งยังเชื่อว่า ท่านจะช่วยลดบันดาลให้ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ต้องการได้ ทำให้เกิดการบนบานและการแก้บน รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ เช่น ประเพณีการบวงสรวงประจำปี ซึ่งความเชื่อดังกล่าวข้างต้นสืบเนื่องมาจากบทบาทหน้าที่ของท้าวเวสสุวรรณ ตามคติการนับถือในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครอง ป้องกัน ดูแลโลกมนุษย์และสวรรค์ สิ่งของที่นำมาสักการบูชา ในแต่ละท้องถิ่นที่มีความคล้ายและความแตกต่างตามความเชื่อและการหาได้ง่ายในท้องถิ่นนั้น ที่พบในแหล่งที่รวบรวมข้อมูล กล่าวโดยสรุปมีดังนี้

1. สักการบูชาด้วยดอกไม้ รูปเทียน ตามที่ยังปฏิบัติกันโดยทั่วไป โดยที่วัดจัดให้ หรือจัดหาเอง ไม่ได้จำกัดจำนวนหรือประเภทดอกไม้

2. สักการบูชาด้วยดอกกุหลาบสีแดง 9 ดอก รูป 9 ดอก ดังพบที่วัดจุฬามณี ซึ่งมีบทสวดบูชาท้าวเวสสุวรรณติดป้ายไว้ดังนี้ “อิติปิโส ะคะวา ยมมะราชาโน ท้าวเวสสุวรรณโณ มรณังสุขัง อะหังสุคะโต นะโม พุทธายะ ฯ ท้าวเวสสุวรรณโณ จตุมหาราชิกา ยักษะพันตา ภัทภูริโต เวสสะ พุสะ พุทธัง อรหัง พุทโธ ท้าวเวสสุวรรณโณ นะโม พุทธายะ”

3. สักการบูชาด้วยของสีแดง ดอกไม้สีแดง น้ำแดง ด้วยเชื่อว่าท่านชอบสีแดงเพราะเป็นยักร์สำหรับดอกไม้สีแดงนี้ ที่พุทธอุทยานท้าวเวสสุวรรณ จังหวัดอุบลราชธานี ใช้ในการบวงสรวงจะต่างจากที่อื่น คือใช้ดอกกลีลาวดีสีแดง เพราะเชื่อว่าดอกกลีลาวดีเป็นดอกไม้บนสวรรค์

4. การบนบานและการแก้บน มีการแก้บนเมื่อประสบผลสำเร็จในสิ่งที่บนขอเอาไว้ ตามความเชื่อของแต่ละบุคคล ส่วนใหญ่จะเป็นผลไม้สดในจำนวน 5 7 หรือ 9 อย่าง อาหารคาวหวาน ที่พบว่าแปลกต่างไปจากที่อื่นคือที่วัดหนามแดง จังหวัดสมุทรปราการ แก้บนด้วยกุหลาบแดง และหอยแครงสด อาจเป็นเพราะความเชื่อว่าท่านเป็นยักร์ ชอบของสดของคาว คล้ายกับที่วัดศรีล้อม แก้บนด้วยเนื้อหมูสามชั้นตามความเชื่อในตำนานพื้นถิ่น ส่วนที่วัดเกตุมดีศรีวราราม แก้บนด้วยการจุดประทัด เพราะที่พวงประทัดมีตัวเลขอาจมีโชคลาภจากการเสี่ยงโชค และแก้บนด้วยขนมจีนน้ำยาปลาปากร้า ซึ่งเป็นความพึงพอใจของผู้นำมาแก้บนเอง

5. ประเพณีการบวงสรวงประจำปี พบว่ามีการจัดทำเป็นประจำของทุกปี ปีละครั้ง มีขั้นตอนและพิธีกรรมในการบวงสรวงแตกต่างกันไป ตามธรรมเนียมปฏิบัติของแต่ละแห่ง โดยพบว่าในการบวงสรวงนั้นเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อบวงสรวงบูชาท้าวเวสสุวรรณองค์เดียว และการจัดพิธีบวงสรวงครอบครัว โดยมีการบูชาท้าวเวสสุวรรณร่วมด้วย โดยที่วัดศรีล้อม จะจัดบวงสรวงบูชาท้าว

เวสสุวัณ ในเดือนมิถุนายน ของทุกปี พุทธอุทยานท้าวเวสสุวัณ จะจัดบวงสรวงบูชาท้าวเวสสุวัณ ในเดือนมีนาคม-เมษายน ของทุกปี วัดโพธิ์ใหญ่ จะจัดพิธีครอบครูและบวงสรวงบูชาท้าวเวสสุวัณ ในวันเสาร์แรกของเดือนเมษายนของทุกปี วัดเกตุมดีศรีวราราม จะจัดพิธีครอบครูและบวงสรวงบูชาท้าวเวสสุวัณ ในเดือนเมษายนของทุกปี

ผู้วิจัยได้ทำตารางแสดงหลักฐานที่พบ บทบาท และรูปแบบของท้าวเวสสุวัณในแหล่งข้อมูลภาคสนาม จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามไว้ดังตารางด้านล่างนี้

ตารางที่ 2 หลักฐานที่พบ บทบาท และรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในแหล่งข้อมูลภาคสนาม

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
แหล่งข้อมูลจากวัดฝ่ายเถรวาท			
วัดศรีล้อมจังหวัดลำปาง	1. รูปเคารพขนาดใหญ่ 5 องค์ 2. วัตถุมงคล 3. การบูชา	- สร้างด้วยปูนปั้นเป็นรูปยักษ์อยู่ในทำเนียบ ถือกระบอง ยาว กายสีเขียว - รูปหล่อลอยองค์ มีหลายขนาด ทั้งสำหรับตั้งบูชา และพกพา อยู่ในรูปแบบยืนถือกระบอง - เหรียญโลหะรูปท้าวเวสสุวรรณ - ผ้ายันต์รูปท้าว เวสสุวรรณ - มีการบนและการแก้บน ด้วยหมูสามชั้นหรือหมูดิบ ทั้งตัว - พิธีบูชาท้าวเวสสุวรรณ จัดทำเป็นประจำเพณีในวันที่ 9 เดือนมิถุนายนของทุกปี - บูชาจะไหว้ด้วยดอกกุหลาบสีแดงและรูป 9 ดอก - มีคาถาบูชา	- ผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน - ผู้คุ้มครองรักษาโลกและมนุษย์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
วัดพระธาตุคอกยเขาควาง จังหวัดเชียงราย	1. รูปเคารพขนาดใหญ่	- สร้างด้วยปูนปั้น เป็นรูปยักษ์อยู่ในท่ายืน ถือกระบอง	- ผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและ พุทธสถาน
	2 องค์	ประดับผิวกายด้วยกระจกสี	
	2. วัดดุมงคล	-	
วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่	1. รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ	- สร้างด้วยปูนปั้น เป็นรูปยักษ์อยู่ในท่ายืนถือกระบอง	- ผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและ พุทธสถาน
	2. องค์ อยู่ในซุ้มด้านซ้าย และขวาของประตูทาง เข้าด้านหน้าวัด	ยาว 1 องค์ - ถือขวานในมือซ้าย และถือหอกในมือขวา 1 องค์	
	2. วัดดุมงคล	-	
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช	1. รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ	- สร้างด้วยปูนปั้น เป็นรูปยักษ์อยู่ในท่ายืน ถือกระบอง	ผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและ พุทธสถาน
	1 องค์ อยู่ที่เชิงบันไดขึ้น พระธาตุ	ยาวกายสีเขียว	
	2. วัดดุมงคล	-	
	3. การบูชา	-	

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
วัดมณีมาวาสวรวิหาร จังหวัดสงขลา	1. รูปเคารพขนาดใหญ่ 1.1 รูปเคารพของท้าวจตุโลกบาลประจำอยู่ทั้ง 4 มุมของกำแพงวัด 1.2 รูปเคารพท้าวกุเวรอยู่ด้านหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มณีมาวาส	- สร้างด้วยปูนปั้น เป็นรูปยักษ์อยู่ในท่ายืน หัตถ์ซ้ายจับ ส่วนกลางกระบอง หัตถ์ขวาจับด้ามกระบอง - หล่อด้วยโลหะ อยู่ทำนั่งแบบลลิตาสนะ มือซ้ายถือตัว พังพอนตามของเดิมที่เคยพบในบริเวณนี้	- ผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและ พุทธสถาน - เทพแห่งความมั่งคั่ง ร่ำรวย
	2. วัตถุมงคล	- รูปท้าวกุเวรในทำนั่งตามแบบพระพิมพ์เก่าที่เคยพบในบริเวณนี้	- เทพแห่งความมั่งคั่ง ร่ำรวย
	3. การบูชา	- บูชาด้วยดอกไม้ รูป เทียน น้ำแดง	
วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม	1. รูปเคารพขนาดใหญ่ 5 องค์ อยู่ทางไปอุโบสถ 2. วัตถุมงคล	- ในรูปแบบหน้าเทพ นั่งบนแท่นประทับ มือขวาถือดอกบัว 3 ดอก มือซ้ายถือแว่นสุริยกานต์ หล่อด้วยสำริด 1 องค์ ปูนปั้น 1 องค์ - ในทำยืนถือกระบอง หน้าเทพ 2 องค์ หน้ายักษ์ 1 องค์ - รูปหล่อลอยองค์ขนาดเล็ก เป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบอง	- ผู้คุ้มครองรักษาโลกและ มนุษย์ - ผู้คุ้มครองรักษาโลกและ มนุษย์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
วัดหนองหอย จังหวัดราชบุรี	3. การสักการะบูชา	- เหริยญเป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบอง - ฝ่ายันต์ รูปท้าวเวสสุวรรณ ในท่านั่งและยืน 3 องค์ในแผ่นเดียวกัน	
	1. รูปเคารพขนาดใหญ่ อยู่ที่หน้าวิหาร เจ้าแม่กวนอิม	- บูชาด้วยดอกกุหลาบแดง 9 ดอก รูป 9 ดอก - สร้างด้วยปูนปั้น ในรูปแบบยักษ์ อยู่ในท่านั่งบนแท่นที่ประทับ มือขวาถือดอกบัว 3 ดอก มือซ้ายถือกระบอง ขาวาวางราบกับที่ประทับ ห้อยขาซ้ายลงบนพื้น	- ผู้คุ้มครองรักษาโลกและมนุษย์
	2. วัตถุมงคล	- รูปหล่อลอยองค์สำหรับบูชา รูปหล่อลอยองค์ขนาดเล็ก และฝ่ายันต์	- ผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง
วัดบ้านทิง จังหวัดสุพรรณบุรี	3. การบูชา	- มีคาถาบูชา	
	1. รูปเคารพขนาดใหญ่ 2 องค์ อยู่ทางด้านหน้าวัด และในศาลา	- สร้างด้วยปูนปั้น เป็นรูปยักษ์ อยู่ในท่านั่งถือกระบอง อยู่ทางด้านหน้าวัด 1 องค์ อีก 1 องค์เป็นการซ่อมจากของเดิมที่ชำรุดตั้งไม่ได้จึงวางในท่านอนราบอยู่ในศาลา	- ผู้คุ้มครองรักษาโลกและมนุษย์
	2. วัตถุมงคล	- รูปหล่อลอยองค์เป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบอง - สติ๊กเกอร์ติดหน้ารถ - ฝ่ายันต์	- ผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
วัดโพธิ์ทองนอก จังหวัดอ่างทอง	3. การบูชา	- มีคาถาบูชา	- ผู้ตรวจตราดูแลการทำ ความดี ความชั่วของมนุษย์
	1. รูปเคารพขนาดใหญ่ 1 องค์ ยืนอยู่เหนือหลังคา เมรุของวัด	- สร้างด้วยปูนปั้น เป็นรูปยักษ์ อยู่ในท่ายืน มือขวา ถือ กระบอง มือซ้ายถือบัญชีรายชื่อคนเป็น คนตาย	
	2. วัตถุมงคล	-	
วัดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี	3. การบูชา	-	- โลกบาลผู้คุ้มครองดูแลรักษา โลกมนุษย์
	1. รูปเคารพขนาดใหญ่ 1 องค์ อยู่ด้านซ้ายของ อุโบสถ	- สร้างด้วยปูนปั้น เป็นรูปยักษ์ อยู่ในท่ายืนถือกระบอง	
	2. วัตถุมงคล	-	
	3. การบูชา	- ดอกไม้ รูป เทียน น้ำแดง - มีคาถาบูชา	

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
วัดบึงตากาศ จังหวัดระยอง	1. รูปเคารพขนาดใหญ่	- ทั้ง 2 องค์ เป็นปูนปั้น ใน รูปแบบยักษ์ยืนย่อเข่า มี 4 กร	- ผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและ พุทธสถาน
	2 องค์ที่สองข้างประตู ทางเข้าวัด	องค์ด้านซ้าย 1 กรบนซ้ายยกขึ้นแบกคานรองรับช่ม พระพุทธรูป กรบนขวาถือดอกบัวบาน 2 กรล่างยกขึ้น ประนม องค์ด้านขวา 2 กรบน ยกขึ้นแบกคานรองรับช่ม พระพุทธรูป กรล่างขวาถือหม้อน กรล่างซ้ายถือกระบอง	
	2. ยันต์รูปท้าวเวสสุวรรณที่ บานหน้าต่างและประตู โบสถ์	- เป็นการเขียนยันต์รูปท้าวเวสสุวรรณขนาดใหญ่ เป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบอง	- ผู้พิทักษ์พุทธสถาน
	3. วัตถุมงคล 4. การบูชา	- - ดอกไม้ รูป เทียน และเครื่องคัมพูกำลัง (เข้าใจว่ายักษ์ ยืนแบกชุงอยู่ตลอด เวลา จึงถวายด้วยเครื่องคัมพูกำลัง)	
วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	1. รูปเคารพขนาดใหญ่ 1 องค์ ตั้งอยู่ในวิหารหลัง พระอุโบสถ	- แกะสลักจากไม้ลงรักปิดทอง เป็นรูปยักษ์ ยืนถือ กระบอง	- โลกบาลผู้คุ้มครองดูแลรักษา โลกมนุษย์
	2. วัตถุมงคล	-	
	3. การบูชา	- ดอกกุลาบแดง รูป เทียน น้ำแดง	

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
วัดนพทองคีศรีพุทธาราม (วัดโป่ง) จังหวัดชลบุรี	1. รูปเคารพ เป็นแผ่น ปูนปั้น สูงประมาณ 1 เมตรเศษ จำนวนหลาย แผ่น	- มีคาถาบูชา - เป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบอง ทำเป็นแผ่นปูนปั้น หนาประมาณ 15 ซม. สูงประมาณ 1 เมตร มีจำนวน หลายชิ้น ทั้งอยู่ในสภาพชำรุดเกือบทั้งองค์และ ยังคงสภาพชำรุดไม่มาก	- ผู้พิทักษ์พุทธสถาน
	2. วัตถุมงคล	-	
	3. การบูชา	-	
วัดสุทัศน์เทพวรารามราช วรมหาวิหาร	1. ไม่พบรูปเคารพขนาด ใหญ่		- ผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตราย ทั้งปวง
	2. วัตถุมงคลรูปท้าว เวสสุวรรณหล่อลอยองค์ ขนาดเล็กสำหรับพกพา และฝ้ายันต์รูปท้าว เวสสุวรรณ	- รูปหล่อลอยองค์ เป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบอง - ฝ้ายันต์รูปท้าวเวสสุวรรณ	
	3. การบูชา	-	

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ	1. รูปเคารพขนาดใหญ่ 2 องค์ อยู่ที่ด้านในทางเข้าสวนป่าพระราชศรัทธา ด้านละ 1 องค์	- เป็นปูนปั้น ในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบอง กายสีเขียว 1 องค์ สีแดง 1 องค์	- ผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและ ผู้ปฏิบัติธรรม
	2. วัดถุมงคล	-	
	3. การบูชา	- ดอกกุหลาบแดง น้ำแดง	
วัดโพธิ์ใหญ่ จังหวัดฉะเชิงเทรา	1. รูปเคารพขนาดใหญ่ 3 องค์		
	1.1 อยู่ในศาลา ด้านข้างวิหารของวัด 1 องค์	- เป็นปูนปั้น รูปยักษ์ยืนถือกระบองยาว เนื้อปูนผสม ด้วยผงกระดาศไบลานลงอักขระ	- โลกบาลผู้เป็นเจ้าของแห่งภูติ ผี ปีศาจและอมนุษย์
	1.2 ตั้งอยู่ที่ประตูทางเข้าวัด 2 องค์	- เป็นปูนปั้นขนาดใหญ่รูปยักษ์ยืนถือกระบอง 2 องค์ ขวามือกายสีชมพู องค์ซ้ายมือกายสีเขียว	- ผู้พิทักษ์พุทธสถาน

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
วัดท่าอิฐ จังหวัดนนทบุรี	2. วัตถุมงคล	- เป็นรูปหล่อลอยองค์ขนาดเล็กสำหรับพกพาติดตัว - ครอบงั่วท้าวเวสสุวรรณขนาดความยาวประมาณ 2 เซนติเมตร สำหรับพกพาติดตัว	- ผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตราย ทั้งปวง
	3. การบูชา	- บูชาด้วยรูป 3 ดอก ทองคำเปลว 3 แผ่น ผ้าแดงและ พวงมาลัย ซึ่งทางวัดจัดให้เป็นชุด บริจาคตามศรัทธา - การจัดพิธีไหว้ครูท้าวเวสสุวรรณ ทำในเดือนเมษายนของ ทุกปี	
	1. รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ขนาดใหญ่ แกะสลักด้วย ไม้ประดู่	- แกะสลักจากไม้ประดู่ ในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบอง - รูปหล่อลอยองค์ ขนาดเล็ก เนื้อเรซิน ในรูปแบบยักษ์ ยืนถือกระบอง บรรจุอยู่ในกรอบพลาสติก มีน้ำมันมนต์ หล่ออยู่	- ผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและ พุทธสถาน
	2. วัตถุมงคล สร้างเป็น รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ หล่อลอยองค์	- ฝ้ายันตร์รูปท้าวเวสสุวรรณ	- ผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตราย ทั้งปวง
	3. การบูชา	- ดอกไม้ รูป เทียน ดอกกุหลาบสีแดง	

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
วัดไผ่ล้อม จังหวัดนครปฐม	1. รูปเคารพขนาดใหญ่		
	1.1 อยู่ด้านหน้าประตูเข้าโบสถ์ทั้ง 4 ทิศ ทิศละ 2 องค์	- เป็นปูนปั้น ในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบอง ทั้ง 8 องค์	- ผู้พิทักษ์พุทธสถาน
	1.2 อยู่ในวิหารหลวงพ่อบุญ 4 องค์	- แกะสลักจากไม้ตะเคียน ในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบอง	- ผู้คุ้มครองป้องกันภัยจากศัตรูและภูติ ผี ปีศาจ
	2. วัตถุมงคล	- รูปหล่อลอยองค์ ขนาดเล็ก ในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบอง	- ผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง
	3. การบูชา	- มีการสักการะบูชารูปเคารพที่ในวิหารหลวงพ่อบุญบูชาด้วยผลไม้ 5 อย่าง มีผู้จัดหาใส่ถาดให้	
วัดเกตุมดีศรีวราราม จังหวัดสมุทรสาคร	1. รูปเคารพขนาดใหญ่ 1 องค์ สูง 5 เมตร	- เป็นปูนปั้น ในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบอง กายสีเขียว - รูปหล่อลอยองค์ขนาดตั้งโต๊ะ - รูปหล่อลอยองค์ขนาดขนาดพกพาในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบอง	- ผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและ พุทธสถาน

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
	2. วัดถุมงคล	- ฝ้ายนั้รฐุปรท้าวเวสสุวัณ - พระขรรค์ที่ด้ามทำเป็นรูปท้าวเวสสุวัณยื่นถือกระบอง	- ผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตราย ทั้งปวง
	3. การบูชา	- มีคำบูชาตั้งไว้ให้กล่าวบูชา - ดอกไม้ ฐุปรเทียน - ผลไม้ 7,9 อย่าง - เสื้อผ้าเป็นชุด - การจุดประทัด - อาหาร ตามหาได้สะดวกผู้มาบูชา เช่น ขนมจีน น้ำยาป่าปลาร้า - การจัดพิธีไหว้ครุท้าวเวสสุวัณ ทำในเดือนเมษายน ของทุกปี	
วัดบางพลีใหญ่กลาง จังหวัดสมุทรปราการ	1 .รูปเคารพขนาดใหญ่ 2 องค์อยู่ทางด้านหน้าทางเข้า วิหาร 2. วัดถุมงคล	- เป็นปูนปั้น ในรูปแบบยักษ์ยื่นถือกระบอง	- ผู้พิทักษ์พุทธสถาน

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ	3. การบูชา	- ทางวัดจัดไว้จำหน่าย ประกอบด้วย น้ำแดง 2 ขวด พวงมาลัยอุษะดอกดาวเรือง 2 พวง รูป 2 กำ ๆ ละ 9 ดอก	- ผู้พิทักษ์พุทธสถาน (เดิมอยู่ที่หน้าโบสถ์)
	1. รูปเคารพขนาดใหญ่	- เป็นปูนปั้น ในรูปแบบยักษ์ ยืนถือกระบอง สูง 1.5 เมตร	
	2 องค์ อยู่ที่ด้านซ้ายและขวาของศาลพระพรหม	-	
วัดหนามแดง จังหวัดสมุทรปราการ	2. วัตถุมงคล	-	- ผู้พิทักษ์พุทธสถาน
	3. การบูชา	- ดอกไม้ รูปเทียน	
	1. รูปเคารพขนาดใหญ่	- เป็นปูนปั้น ในรูปแบบยักษ์ ยืนถือกระบอง กายสีเขียว ทั้ง 2 องค์	
จังหวัดสมุทรปราการ	2 องค์ อยู่ที่ประตูทางเข้าโบสถ์ด้านข้าง	-	- ผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตราย ทั้งปวง
	2. วัตถุมงคล	- รูปหล่อลอยองค์ขนาดขนาดพกพา เหรียญ ในรูปแบบ ยักษ์ยืนถือกระบอง	
	3. การบูชา	- ดอกกุหลาบสีแดง 9 ดอก - การบนและแก้บนด้วยหอยแครงลวก	

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
พุทธอุทยานเวสสุวัณ จังหวัดอุบลราชธานี	1. รูปเคารพขนาดใหญ่ 3 องค์		
	1.1 อยู่ในศาลา 1 องค์	- เป็นปูนปั้นในทำขึ้น หน้ามนุษย์ มือขวาถือกระบอง มือซ้ายถือจักร	- โลกบาลผู้คุ้มครองดูแลรักษา โลกมนุษย์
	1.2 ตั้งอยู่ที่ด้านหน้าศาลา 1 องค์	- เป็นปูนปั้นรูปยักษ์ ยืนถือกระบองยาว กายสีเขียว	- โลกบาลผู้คุ้มครองดูแลรักษา โลกมนุษย์
	1.3 รูปเคารพเทพชัมภล 1 องค์ อยู่ที่ด้านหน้าพุทธ อุทยานเวสสุวัณ	- เป็นปูนปั้นในทำนึ่งแบบเทพชัมภล มือซ้ายถือค้ว พังพอน มีงูพาดที่อังสะด้านขวา เท้าขวาเหยียบหอยสังข์	- เทพแห่งความมั่งคั่ง
	2. วัตถุมงคล	-	
	3. การบูชา	- มีพิธีบวงสรวงปีละครั้ง ในวันเสาร์แรกของเดือน 3 - บูชาด้วยดอกไม้ รูปเทียน	

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
ศาลหลักเมือง จังหวัดอุดรธานี	1. รูปเคารพขนาดใหญ่ 1 องค์ ตั้งอยู่ที่ด้านหน้า ศาลหลักเมือง	- เป็นปูนปั้น ในรูปแบบยักษ์ ยืนถือกระบอง	- ทำวามหาราชผู้ดูแลรักษาโลก ด้านทิศอุดร (เหนือ)
	2. วัตถุมงคล	-	
	3. การบูชา	- มีป้ายคำบูชาไว้ให้ผู้มาสักการะ	
แหล่งข้อมูลจากวัดฝ่าย พุทธมหายาน			
วัดโพธิ์แมนคุณาราม กรุงเทพฯ	รูปเคารพท้าวจตุโลกบาล ทั้งสี่ ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ใน วิหารจตุโลก บาล	- รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณเป็นปูนปั้น ในรูปแบบยืน มือ ขวาชูเจดีย์ มือซ้ายจับชายผ้าที่ห้อยลงมาจากหมวก สวม ชุดนักรบสีทอง	- ธรรมเนียมปฏิบัติที่พุทธศาสนิกชน
	2. วัตถุมงคล (ไม่มี)		
	3. การบูชา (ไม่มี)		

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งที่พบหลักฐาน	หลักฐานที่พบ	รูปแบบ	บทบาท
วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพฯ	1. รูปเคารพท้าวจตุ โลกบาลทั้งสี่ขนาดใหญ่ แต่งกายแบบนักรบจีน	- รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณเป็นปูนปั้น ในรูปแบบยืน ถือ เจดีย์ มือขวารองรับเจดีย์ มือซ้ายประคองเจดีย์	- ธรรมเนียมผู้พิทักษ์พุทธสถาน
	2. วัตถุมงคลรูปท้าวกุเวร	- เหรียญโลหะรูปท้าวกุเวรในท่านั่งบนหลังเสือ	- เทพแห่งความมั่งคั่ง
	3. การบูชา	-	
วัดบรมราชากาญจนา ภิเษกอนุสรณ์ (วัดเล่งเน่ยยี่ 2) จังหวัดนนทบุรี	1. รูปเคารพท้าวจตุ โลกบาลทั้งสี่ขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ในวิหารจตุโลกบาล	- รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณเป็นปูนปั้น ในรูปแบบยืน ถือ เจดีย์ มือขวารองรับเจดีย์ มือซ้ายจับชายผ้า	- ธรรมเนียมผู้พิทักษ์พุทธสถาน
	2. วัตถุมงคลรูปท้าวกุเวร	- เหรียญโลหะรูปท้าวกุเวรในท่านั่งบนหลังเสือ	- เทพแห่งความมั่งคั่ง
	3. การบูชา	-	
วัดจีนประชาสโมสร (วัดเล่งฮกยี่) จังหวัดฉะเชิงเทรา	1. รูปเคารพท้าวจตุโลก บาลทั้งสี่ขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ ในวิหารจตุโลกบาล	- รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณเป็นปูนปั้น ในรูปแบบยืน ถือ เจดีย์ มือขวารองรับเจดีย์ มือซ้ายประคองเจดีย์	- ธรรมเนียมผู้พิทักษ์พุทธสถาน
	2. วัตถุมงคล	-	
	3. การบูชา	-	

จากการวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณสรุปได้ว่า บทบาทของ
ท้าวเวสสุวรรณที่พบมี 3 บทบาท คือ

1. ในฐานะโลกบาลผู้ดูแล คุ่มครองป้องกัน โลกและมนุษย์
2. ในฐานะโลกบาลผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน
3. ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง ผู้ประทานทรัพย์สมบัติและโชคลาภ

ส่วนรูปแบบของรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่พบมี 2 แบบ

1. รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในท่ายืน มักทำเป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบอง กายสีเขียว
สวมมงกุฏน้ำเต้า
2. รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในท่านั่ง มี 3 แบบ คือ ในรูปแบบหน้ายักษ์ รูปแบบหน้าเทพ
และรูปแบบเทพซุ้มกล

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทย ในปัจจุบัน

บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในอดีต

จากการศึกษาถึงบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในอดีตตั้งแต่สมัยก่อน
ราชอาณาจักรไทย จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ในบทที่ 3 จะเห็นได้ว่าในช่วงยุคแรกในสมัยก่อน
ราชอาณาจักรไทยคือสมัยทวารวดี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-16) และสมัยศรีวิชัย (ประมาณ
พุทธศตวรรษที่ 13-18) อาณาจักรทั้งสองเป็นทางผ่านและเป็นเมืองท่าทางการค้าขาย หลักฐานทาง
โบราณคดีที่ปรากฏ แสดงถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง รูปแบบของ
ท้าวเวสสุวรรณที่พบสอดคล้องกับบทบาทคือ อยู่ในท่านั่ง มีหม้อสมบัติเป็นองค์ประกอบ เป็นสิ่ง
สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมในยุคนั้น มีการเดินทางไปมาหาสู่ พบปะกันเพื่อการค้าขาย ต่อมา
ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18 มีหลักฐานที่แสดงถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพรักษาทิศ
ปรากฏอยู่ตามกลุ่มปราสาทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งได้รับวัฒนธรรมอินเดียในลักษณะการ
รับผ่านอาณาจักรเขมร โบราณ เป็นบทบาทตามคติในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่กำหนดให้มีเทพรักษา
ทิศและให้มีผู้รักษาศาสนสถานสืบมาแต่โบราณ บทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพผู้รักษาทิศจึง
เป็นไปตามคติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ในยุคต่อมาในช่วงสมัยสุโขทัย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-20) เริ่มมีการปรับ
อิทธิพลทางศาสนาที่ได้รับจากขอมมาเป็นพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ซึ่งได้รับการอุปถัมภ์จาก
พระมหา กษัตริย์จันรุ่งเรือง ดังนั้นบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในสมัยนี้จึงมีลักษณะที่เป็นไปตาม

แบบพุทธศาสนาแล้ว แม้กระทั่งชื่อเรียก จากกุเวร ชัมภล จะเปลี่ยนมาเป็นเวสสุวัณแล้ว ดังปรากฏในคติภูมิจักรวาลแบบพุทธ ที่จัดให้ท้าวเวสสุวัณอยู่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา มีบทบาทเป็นจุดโลกบาลประจำทิศเหนือ มีหน้าที่ปกป้องรักษาสวรรค์และโลกมนุษย์ และเป็นผู้พิทักษ์พุทธศาสนาในสมัยอยุธยา (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20-23) บทบาทของท้าวเวสสุวัณนอกจากเป็นผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถานแล้ว ยังอยู่ในฐานะผู้กำกับความดี ความชั่ว ผู้กระทำดีจะได้รับผลกรรมดีและได้รับความคุ้มครอง ผู้ทำชั่วอาจได้รับผลจากการทำความชั่วโดยมีผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่เป็นเจ้าแห่งยักษ์ คือ ท้าวเวสสุวัณเป็นผู้คอยกำกับดูแล ดังปรากฏในจารึกพลับพลาจตุรมุข ที่สาปแช่งคนทำชั่ว โดยขอให้ท้าวเวสสุวัณและบริวารผลาญชีวิตคนทำชั่ว

ในยุคกรุงธนบุรี ได้สืบคิดและแบบแผนจากอยุธยา ส่งต่อมายังสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เห็นได้ชัดในเรื่องบทบาทของท้าวเวสสุวัณในฐานะโลกบาลผู้พิทักษ์โลกมนุษย์และพระพุทธรูป หลักฐานที่พบในสมัยรัตนโกสินทร์จะมีความสัมพันธ์สอดคล้องในวิถีชีวิตค่อนข้างชัดเจน ตั้งแต่กำหนดเป็นขั้นตอนหนึ่งของพระราชพิธีสำคัญ ซึ่งพระราชพิธีดังกล่าวส่วนใหญ่มักจะทำด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความสงบสุขแก่บ้านเมือง ในช่วงที่บ้านเมืองมีเภทภัยและอาเพศต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์และพระราชพิธีอาพาธพินาศ ดังนั้นบทบาทของท้าวเวสสุวัณจึงสะท้อนออกมาในรูปของผู้คุ้มครองรักษาและผู้จัดเภทภัยตลอดจนสิ่งไม่ดีทั้งปวงที่แทรกอยู่ในวิถีชีวิต ทั้งในส่วนของราชสำนักคือพระราชพิธี และที่ปรากฏในส่วนของราษฎรคือประเพณีต่าง ๆ ที่มีการสืบทอดแนวปฏิบัติกันมาจนถึงยุคปัจจุบัน เช่นในเรื่องความอยู่เย็นเป็นสุขเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย มีพิธียกเสาเอกในการปลูกบ้าน และมีการตั้งศาลพระภูมิ คดีการประกอบพิธีกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ (Durkheim, 1965) จัดว่าเป็นวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Tangible culture) ซึ่งปรากฏในรูปแบบของการกำหนดแนวปฏิบัติตามความเชื่อออกมาเป็นรูปธรรม นำไปสู่การสร้างสัญลักษณ์ตามความเชื่อเกิดเป็นงานศิลปะ หรือภูมิปัญญาที่มนุษย์พยายามให้คงอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต จัดว่าเป็นวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม (Intangible culture) (ราศี บุรุษรัตนพันธุ์, 2554)

สรุปได้ว่าบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวัณในอดีตที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทยมี 3 บทบาท คือ บทบาทในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง บทบาทในฐานะโลกบาลหรือเทพผู้รักษาทิศ และบทบาทในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน โดยรูปแบบของรูปเคารพมี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง สร้างในรูปแบบทำนองแสดงลักษณะของความมั่งคั่ง และรูปแบบในบทบาทโลกบาลผู้คุ้มครองรักษาโลกและมนุษย์และพุทธสถาน จะสร้างในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว

บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณจากการศึกษาภาคสนาม

จากการศึกษาภาคสนามพบว่าบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย มี 3 บทบาทคือ บทบาทในฐานะโลกบาลผู้ดูแล ค้ำครองป้องกันโลกและมนุษย์ บทบาทในฐานะโลกบาลผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน และบทบาทในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง ผู้ประทานทรัพย์สมบัติและโชคลาภ ส่วนรูปแบบของรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่พบมี 2 แบบคือ รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในท่ายืน มักทำเป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบอง กายสีเขียว สวมมงกุฏน้ำเต้า และรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในท่านั่ง มี 3 แบบ คือ ในรูปแบบหน้ายักษ์ รูปแบบหน้าเทพ และรูปแบบเทพขมกล

เมื่อเปรียบเทียบกับบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในอดีต แสดงให้เห็นว่าสถานภาพปัจจุบันของท้าวเวสสุวรรณทั้งบทบาทและรูปแบบนั้น ยังคงมีการสืบทอดต่อกันมา โดยในส่วนของบทบาทยังคงอยู่ทั้ง 3 บทบาท ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าที่มีส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมไทย ส่วนรูปแบบนั้นยังคงอยู่ตามแบบแผนเดิม แต่มีการปรับเปลี่ยนไปบ้างบางส่วน และที่ปรับเปลี่ยนไปทั้งหมด ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงลักษณะการคงอยู่และการปรับเปลี่ยนของบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในหัวข้อต่อไป

1. ด้านการคงอยู่

บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณจากอดีตถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมในลักษณะที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้คนในสังคมในยุคที่ยังคงมีการร้องขอในการแก้ไขอุปสรรคและข้อขัดข้องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิต ดังนั้นในการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายจึงต้องมีการกล่าวถึงบุคคลอันเป็นที่พึ่งทางจิตใจที่จะให้ความคุ้มครองป้องกันภัยได้ และช่วยขจัดปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ และความขัดสนได้ ฉะนั้นในกิจกรรมต่าง ๆ ในขั้นตอนของชีวิตจึงยังปรากฏบทบาทของบุคคลที่จะให้ความดูแลคุ้มครองในส่วนนี้ได้ คือท้าวเวสสุวรรณ ทำให้ยังคงมีการยึดถือในการให้ความเคารพและระลึกถึงตามแบบแผนดั้งเดิมที่เคยสืบทอดกันมา ดังตัวอย่างบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในขั้นตอนของพิธี โคนจุกในสมัยโบราณ ปรากฏตั้งแต่สิ่งของที่ใช้ในพิธี มีการเตรียมสิ่งมงคลที่เรียกว่า เครื่องอัฐฐพิชมงคล สิ่งมงคลอย่างหนึ่งเรียกว่า วชิรคามังคล คือคทาหรือกระบองเพชรของท้าวเวสสุวรรณ เป็นของมงคลที่เชื่อว่าป้องกันภูติผีปีศาจ ในขั้นตอนของการประกาศเทวดา มีนามของท้าวเวสสุวรรณรวมอยู่ด้วย และเมื่อใกล้เวลาพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ พรหมณ์จะนำเด็กไปยังที่ท่าพิธี โดยให้ถือกระบองเพชรไปด้วย ซึ่งการถือกระบองเพชรนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายไว้ว่า เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ถือ แม้ว่าพิธี โคนจุกในปัจจุบันจะไม่ปรากฏแพร่หลาย เนื่องจาก

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน ไม่นิยมให้เด็กไว้จุก แต่บทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลผู้ให้ความคุ้มครองป้องกัน ยังมีปรากฏในขั้นตอนแรกของพิธีกรรมต่าง ๆ ในวิถีชีวิตที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน เช่น พิธียกเสาเอกในการปลูกบ้านใหม่ การตั้งศาลพระภูมิ การวางศิลาฤกษ์ การเททองหล่อพระพุทธรูปหรือรูปเคารพ ที่มีการอัญเชิญมาช่วยคุ้มครองป้องกันและเป็นมงคลแก่พิธี

บทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน มีความชัดเจนในการสืบทอดสังเกตเห็นได้จากมีการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อทำหน้าที่ผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถานตามวัตถุประสงค์ของการสร้างและตำแหน่งที่ตั้งรูปเคารพ บางสถานที่มุ่งเน้นที่จะให้บทบาทของท้าวเวสสุวรรณเป็นผู้พิทักษ์พุทธสถาน ก็จะสร้างรูปเคารพไว้ด้านหน้าพุทธสถานดังหลักฐานที่ปรากฏในการศึกษาภาคสนาม เช่น ที่วัดหนามแดง จังหวัดสมุทรปราการ ส่วนในบทบาทผู้พิทักษ์พุทธศาสนา ส่วนใหญ่แล้วรูปแบบที่พบจะเป็นการสร้างรูปเคารพประดิษฐานไว้ในส่วนพื้นที่หน้าอุโบสถ เช่น ที่วัดไผ่ล้อม จังหวัดนครปฐม หรือประดิษฐานอยู่ใกล้กับสัญลักษณ์สำคัญที่เป็นตัวแทนของพระพุทธรูป ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูปในอุโบสถวิหาร หรือแม้กระทั่งต้นโพธิ์ ก็จะมีการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาหรือผู้พิทักษ์พระพุทธรูป เช่น ที่วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง

ในส่วนของบทบาทในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองป้องกันภัย ดูแลโลกและมนุษย์ก็ยังคงบทบาทนี้อยู่ในการที่จะสามารถตอบสนองและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้ศรัทธาและผู้เคารพนับถือได้ จึงมีการสร้างรูปเคารพขนาดที่สามารถพกพาติดตัวได้สะดวก เป็นการสร้างความมั่นใจและสร้างความอบอุ่นใจแก่ผู้ที่ได้พกพาติดตัวว่า อานาจารามีของท้าวเวสสุวรรณจะคอยปกป้องรักษาให้รอดพ้นจากสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง รอดพ้นจากภูติ ผี ปีศาจและอมนุษย์ทั้งหลาย จึงได้มีการสร้างวัตถุมงคลเป็นรูปเคารพในรูปแบบต่าง ๆ ดังที่พบหลักฐานวัตถุมงคลที่วัดหลายแห่งสร้างขึ้น เช่น ที่วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม วัดหนองหอย จังหวัดราชบุรี วัดเกตุเมดิศรีวราราม จังหวัดสมุทรสาคร วัดสุทัศน์เทพวรารามมหาวิหาร กรุงเทพฯ ดังนั้นหากกล่าวถึงในกรอบแนวคิดทางวัฒนธรรมของกรมศิลปากร (กรอบแนวคิดในบทที่ 1) จะเห็นได้ว่าแนวทางของการคงอยู่ของบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกรอบแนวคิดดังกล่าว ที่ได้มีการกล่าวถึงว่าวัฒนธรรมที่ได้กำหนดขึ้นนั้นสามารถตอบสนองความต้องการของสังคมหรือผู้นับถือนั้นได้ตามความเชื่อ ซึ่งก็จะสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของความเชื่อทางด้านศาสนาที่ผสมผสานกับความเชื่อส่วนบุคคล จึงสามารถตอบสนองความเป็นอยู่ของผู้นับถือนั้นในสังคมได้ และยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต การดำเนินชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย มนุษย์นั้นต้องการความมั่นคงในการดำเนินชีวิต หากเกิดอุปสรรคขัดข้องใด ๆ ไม่ว่าจะ

จะในช่วงเวลาใดก็ตาม มักจะต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือความเชื่อถือในส่วนของอำนาจเหนือธรรมชาติ คอยทำหน้าที่ในการดูแลปกป้องรักษาให้การดำเนินชีวิตนั้นรอดพ้นจากปัญหาต่าง ๆ ได้ ทำให้ การมีชีวิตอย่างสุขสบายและอยู่รอดปลอดภัย นอกจากนี้ในความเชื่อทางศาสนาที่ดีหรือความเชื่อ ส่วนบุคคลที่ดี ได้สะท้อนออกมาให้เห็นในลักษณะของรูปธรรมด้วย นั่นคือแสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมทางด้านนามธรรมในเรื่องของความเชื่อ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อทางศาสนาหรือความเชื่อ ส่วนบุคคลก็ตามนำไปสู่การเกิดการสร้างงานศิลปะซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม รูปแบบของ ศิลปกรรมนั้นถูกกำหนดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของผู้สร้างงาน หรือผู้สร้างที่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนอง ผู้ศรัทธาหรือความเชื่อทางศาสนาหรือความเชื่อส่วนบุคคลนั้น ๆ งานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับความ เชื่อถือนี้จึงยังคงอยู่แม้ว่ารูปแบบที่เกิดขึ้นนั้นจะถูกปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงไปจากแบบแผน เดิมบ้างก็ตาม แต่ยังคง คุณค่าและตอบสนองความต้องการของผู้ศรัทธาได้ ไม่ว่าจะเป็นในยุคสมัยใด ก็ตาม จากจากนี้ในส่วนของงานที่สร้างขึ้นจากพื้นฐานทางด้านนามธรรมนำไปสู่รูปธรรม แล้ว ในส่วนของงานขยายความตามความเข้าใจอันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้ศรัทธา หรือผู้เคารพนับถือที่ดี การเรียกชื่อ การให้ความสำคัญตามบทบาทหน้าที่ สะท้อนให้เห็นถึงการใ้ ษาที่เป็นที่เข้าใจกันในกลุ่มผู้ศรัทธาหรือผู้เคารพนับถือตามเรื่องเล่า ตามบทบาทสำคัญที่ได้มี การสืบทอดกันมา ดังนั้นในส่วนของชื่อของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในปัจจุบันนี้สะท้อนให้เห็นถึง ความสอดคล้องของบทบาทหน้าที่และความสำคัญของท้าวเวสสุวรรณในฐานะที่เป็นเทพดา ผู้ปกป้องรักษาโลกและมนุษย์ รวมถึงบทบาทผู้รักษาพุทธศาสนาและพุทธสถาน พร้อมกันนั้นยังเป็น ผู้ที่ประทานความมั่งคั่งร่ำรวย ประทานโชคลาภและทรัพย์สมบัติให้แก่ผู้ที่นับถือท่าน ในฐานะที่ ท้าวเวสสุวรรณเป็นบุคคลที่ได้ก่อเกิดอำนาจบารมีในการทำหน้าที่เหล่านี้ได้จากการทำความดีที่ได้ กระทำเอาไว้จนสามารถไปอยู่ในภพภูมิอันเรียกได้ว่าอยู่เหนือมนุษย์ทั้งหลาย และคอยทำหน้าที่ปก ปกป้องมนุษย์ทั้งหลายให้อยู่รอดปลอดภัย

ในส่วนของบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งผู้ประทาน โชคลาภ ก็มักจะมีการสร้างรูปเคารพที่สอดคล้องกับบทบาทนี้ โดยจะทำการเป็นลักษณะของ ท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบหน้าเทพ แต่คงไว้บทบาทของผู้มีบารมีคือมีการทรงเครื่องอย่างเทพ และมักอยู่ในลักษณะที่เมื่อคุณแล้วเป็นผู้มีความเมตตา หรือเป็นผู้ที่จะประทานโชคลาภให้แก่ผู้ที่ เคารพนับถือในส่วนของสิ่งที่ยังคงอยู่อีกประการหนึ่งคือในเรื่องของรูปแบบ แม้ว่ารูปแบบของ การสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในปัจจุบันนี้จะมีหลากหลายรูปแบบก็ตาม แต่ละรูปแบบ ถูกกำหนดสร้างขึ้นตามบทบาทหน้าที่ของท้าวเวสสุวรรณที่ผู้สร้างกำหนดขึ้นตามศรัทธา รูปแบบ ต่าง ๆ แม้จะมีการปรับเปลี่ยนไปจากแบบแผนเดิมแต่ก็มักจะยังคงไว้ซึ่งลักษณะเด่นของ ท้าวเวสสุวรรณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นการสร้างตามบทบาทหน้าที่ของผู้พิทักษ์คุ้มครองหรือใน

ฐานะโลกบาลแล้ว การสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณไม่ว่าจะเป็นรูปเคารพขนาดใหญ่หรือเป็น
วัตถุมงคลก็ตาม มักจะถูกสร้างขึ้นในลักษณะที่เป็นรูปยักษ์ ที่มีหน้าตาน่ากลัว น่าเกรงขาม
อยู่ในลักษณะผู้มีอำนาจและมีที่จะปกป้องรักษา ขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายให้แก่ผู้ที่เคารพศรัทธา

2. ด้านการปรับเปลี่ยน

หลักฐานที่ทำให้เห็นถึงความปรับเปลี่ยนคือวัตถุมงคล ซึ่งอาจเปลี่ยนไปตามสมัย ตามวัตถุประสงค์
การสร้าง รวมถึงความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีต่าง ๆ ก็ทำให้เกิดความแตกต่างไปจากแบบแผนเดิม
ตัวอย่างเช่น ผ้ายันต์ ที่เคยใช้วัสดุเป็นผ้า ผู้สร้างบางแห่งพัฒนามาเป็นแผ่นยันต์โลหะ ดังพบที่
วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม

นอกจากวัตถุมงคลที่มีการสร้างในลักษณะรูปแบบต่าง ๆ โดยมีรูปท้าวเวสสุวรรณเป็น
สัญลักษณ์แล้ว ยังมีการสร้างเครื่องรางของขลังจากความเชื่อในอำนาจของคาถาหรือกระบอกสั้น
อันเป็นอาวุธประจำกายของท้าวเวสสุวรรณ ที่จะช่วยขจัดสิ่งชั่วร้าย ภูติ ผี ปีศาจ และศัตรู ดังพบที่
วัดโพธิ์ใหญ่ จังหวัดฉะเชิงเทรา ใช้วัสดุทองเหลืองหล่อเป็นกระบอกสั้นท้าวเวสสุวรรณขนาดเล็ก
ยาว 2 เซนติเมตร สำหรับพกติดตัว ที่วัดเกตุมณีศรีวราราม จังหวัดสมุทรสาคร ทำด้ามของมีดหมอ
เป็นรูปท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบอก

สำหรับรูปเคารพขนาดใหญ่ที่มีการปรับเปลี่ยนลักษณะบางอย่างของรูปแบบ ที่พบจากการศึกษา
ภาคสนาม ได้แก่ที่วัดบึงตากาศ จังหวัดระยอง ที่สร้างขึ้นตามคติการสร้างในบทบาทของผู้พิทักษ์
พุทธศาสนาและพุทธสถาน ประดิษฐานอยู่ทั้งสองข้างประตูเข้าวัด 2 องค์ สร้างในรูปแบบยักษ์อยู่
ในทำยืน แต่มีการเพิ่มกรเป็น 4 กร ใช้ 2 กรบนแบกคานที่มีชুমพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ โดยองค์
ด้านซ้ายของชুমประตู 2 กรล่าง ยกขึ้นพนม กรบนข้างซ้ายยกชูขึ้นแบกคาน กรบนขวาถือดอกบัว
ส่วนองค์ด้านขวาของชুমประตู กรล่างถือหมอนและกระบอก ลักษณะที่เปลี่ยนไปเช่นนี้
เป็นการเปลี่ยนจากแบบแผนเดิมที่นิยมสร้างเป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบอกยาว สำหรับบทบาทผู้พิทักษ์
พุทธสถาน

ที่วัดจุฬามณี มีการสร้างรูปเคารพขนาดใหญ่ในทำนั่งบนแท่นประทับ มีใบหน้าสง่างาม
แบบเทพ แสดงบทบาทในฐานะโลกบาลผู้ดูแลรักษาโลกและมนุษย์ด้วยการถือแว่นสุริยกานต์
สำหรับสอดส่องตรวจตราความประพฤติของมนุษย์ และแสดงการเป็นพุทธบริษัทด้วยการถือ
ดอกบัว 3 ดอก แทนพระธรรมหรือพระไตรปิฎกในพุทธศาสนา พระบาทวางอยู่เหนือกระบะโหลก
มนุษย์แสดงความมีอำนาจเหนือมนุษย์ ภูติ ผี ปีศาจและอมนุษย์ทั้งหลาย รูปเคารพนี้ยังคงมีส่วน
อันเป็นเอกลักษณ์ของท้าวเวสสุวรรณไว้ คือการสวมมงกุฎน้ำเต้า

รูปแบบของรูปเคารพขนาดใหญ่ที่สร้างในทำนั่งประทับบนแท่นนี้ ที่วัดหนองหอย
จังหวัดราชบุรี สร้างในบทบาทผู้พิทักษ์พุทธสถาน โดยประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งอารักขาวิหารเจ้า

แม่กวนอิม พระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา รูปเคารพนี้มีใบหน้าเป็นยักษ์ ถือดอกบัว 3 ดอก เช่นเดียวกับวัดจุฬามณี แต่มีมืออีกข้างหนึ่งถือกระบองสั้น ซึ่งเป็นอาวุธอันเป็นเอกลักษณ์ประจำกายของท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งอาจหมายถึงอำนาจในการปราบปรามสิ่งชั่วร้ายและอมนุษย์ทั้งหลาย ลักษณะของรูปแบบที่มีสิ่งถือเป็นดอกบัว 3 ดอกนี้อาจเป็นการส่งถ่ายคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณในพื้นที่ใกล้เคียงกัน

วัดที่มีการปรับเปลี่ยนตำแหน่งประดิษฐานรูปเคารพและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณต่าง ๆ จากวัดอื่น ๆ คือ วัดโพธิ์ทองนอก จังหวัดอ่างทอง สร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณประดิษฐานอยู่เหนือหลังคาเมรุเผาศพ โดยสร้างเป็นรูปยักษ์ยืน มีกายสีเขียว สวมมงกุฏน้ำเต้า มือขวาถือกระบองยาว แต่มือซ้ายถือบังขี้รายชื่อคนเป็น คนตาย แสดงถึงบทบาทในการตรวจตราพฤติกรรมของมนุษย์ตามที่กล่าวไว้ในไตรภูมิพระร่วง การปรับเปลี่ยนนี้เป็นไปตามจุดประสงค์ของผู้สร้างที่ต้องการให้ผู้พบเห็นใฝ่ประพฤติดังกรรมดี เนื่องจากมีผู้คอยสอดส่องดูความประพฤติของมนุษย์อยู่

การเขียนยันต์ขนาดใหญ่เป็นรูปท้าวเวสสุวรรณยืนถือกระบองยาวไว้บนบานประตูและบานหน้าต่างของอุโบสถวัดบึงตากาศ จังหวัดระยอง นับว่าเป็นการปรับเปลี่ยนประเพณีนิยมในการเขียนภาพจิตรกรรมบนบานประตูและบานหน้าต่าง ซึ่งจะนิยมเขียนรูปเทวดาหรือรูปยักษ์ผู้พิทักษ์พุทธสถาน มาเป็นการเขียนยันต์ท้าวเวสสุวรรณแทนการประดิษฐานด้วยรูปเคารพ เพื่อทำหน้าที่ในบทบาทผู้พิทักษ์พุทธศาสนา

นอกจากนี้ยังมีการปรับเปลี่ยนบทบาทของท้าวเวสสุวรรณจากบทบาทผู้พิทักษ์พุทธสถานไปเป็นบทบาทผู้พิทักษ์สถานที่สำคัญของสังคมหรือบ้านเมือง ดังพบหลักฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาวในตำแหน่งอารักขาศาลหลักเมือง จังหวัดอุดรธานี และภาพจิตรกรรมท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาลองค์อื่น ๆ อยู่ในตำแหน่งอารักขาศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ โดยอยู่ตำแหน่งเหนือขอบประตูทางเข้ามณฑปศาลหลักเมือง

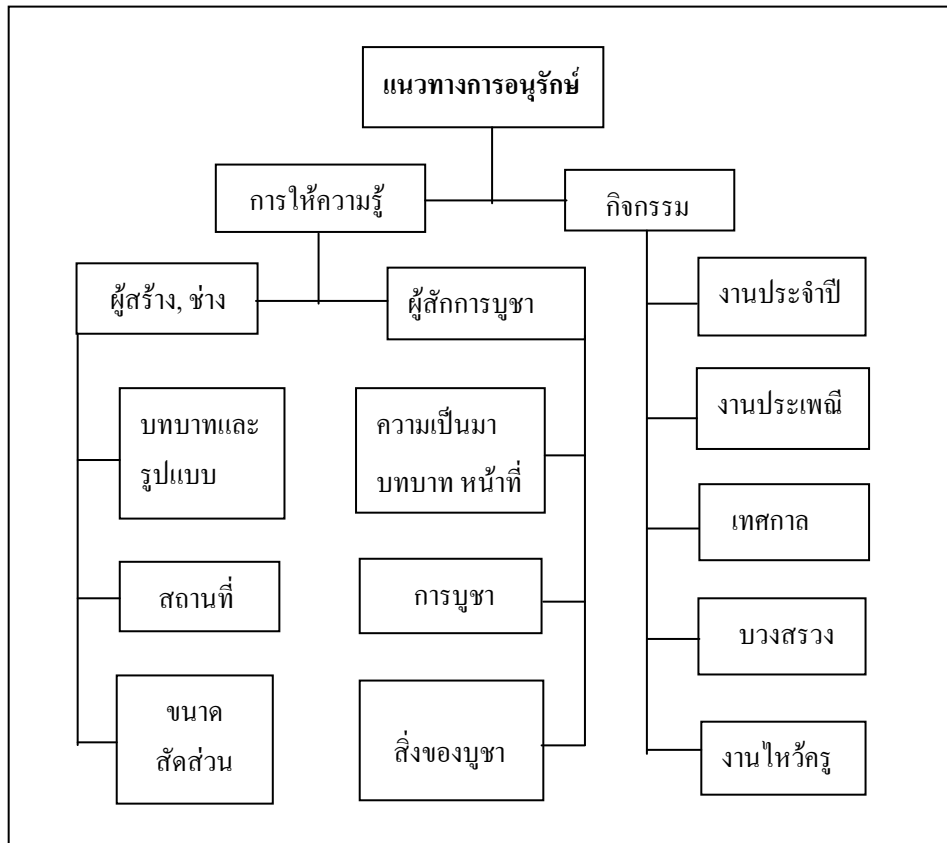
จากการศึกษาถึงการคงอยู่และการปรับเปลี่ยนบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า สถานภาพปัจจุบันของท้าวเวสสุวรรณทั้งบทบาทและรูปแบบที่ยังคงสืบทอดต่อกันมา คือ ส่วนของบทบาทที่พบว่ายังคงอยู่ทั้ง 3 บทบาท ซึ่งสะท้อนให้เห็นคุณค่าที่มีส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมไทย ส่วนรูปแบบพบว่ามีทั้งในลักษณะที่ยังคงให้เห็นอยู่ตามแบบแผน แต่มีการปรับเปลี่ยนไปบางส่วน และที่ปรับเปลี่ยนไปจากแบบแผนเดิมทั้งหมด ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้สร้างและช่างมีวัตถุประสงค์ในการสร้างอย่างไร และมีแนวทางในการสร้างอย่างไร จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงในจุดนั้น ทำให้เห็นว่าสถานภาพปัจจุบันของท้าวเวสสุวรรณยังคงอยู่อย่างชัดเจนคือเรื่องบทบาท ส่วนที่มีการปรับเปลี่ยนไปคือในเรื่องของรูปแบบด้วยเหตุปัจจัย

ดังกล่าว อันนำมาสู่แนวทางในการที่จะให้สิ่งที่มีคุณค่าทั้ง 2 ลักษณะนี้ คือทั้งบทบาทและรูปแบบ ยังคงอยู่และทรงคุณค่า ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอแนวทางในการอนุรักษ์ไว้ในข้อ 4.4

แนวทางในการอนุรักษ์บทบาทและรูปแบบที่คาดหวัง

เนื่องจากบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณยังคงไว้ซึ่งคุณค่าที่มีส่วนสัมพันธ์กับวิถีในสังคมและวัฒนธรรมไทย ดังเห็นได้จากการสืบทอดต่อกันมาอยู่จนถึงปัจจุบัน แม้ว่าทั้งในเรื่องบทบาทและรูปแบบจะมีส่วนที่ปรับเปลี่ยนไปบ้างก็ตาม เพื่อให้คุณค่าที่ยังคงอยู่นี้เป็นที่ประจักษ์ชัดเจน และมีการคงอยู่ต่อไปอย่างถูกต้อง ผู้วิจัยจึงได้นำกรอบแนวคิดในการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนในการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา คนตรี การแสดง ซึ่ง ดร.มนัส แก้วบุชา ปรับประยุกต์ใช้จาก Nara documents (เอกสารการสอนวิชาวิจัยเฉพาะทาง Specific reseach 630512-630513): กรณีดนตรีไทยคือดนตรีของโลก (Thai music as music of the world) นำมาใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ โดยเขียนเป็นแผนภาพแนวทางในการอนุรักษ์ ดังนี้

แนวทางในการอนุรักษ์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ

ภาพที่ 139 แนวทางในการอนุรักษ์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ

ตามภาพที่ 134 แนวทางในการอนุรักษ์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางในการอนุรักษ์ไว้ 2 รูปแบบ คือ

การให้ความรู้

เพื่อให้การคงอยู่ของบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ เป็นไปอย่างถูกต้องและมีคุณค่า ควรจะได้มีการให้ความรู้แก่บุคคล 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือ ผู้สร้าง ซึ่งได้แก่ ผู้ดำริในการจัดสร้างรูปเคารพทางเวสสุวรรณ อาจจะเป็นเจ้าอาวาสวัดหรือคณะกรรมการของวัด และช่างผู้สร้างรูปเคารพ กลุ่มที่สอง ได้แก่ ผู้ที่มาสักการะบูชารูปเคารพ ความรู้ที่ให้แก่บุคคลทั้งสองกลุ่มควร มีดังนี้

1. การให้ความรู้แก่กลุ่มผู้สร้าง

ผู้ดำริในการจัดสร้างหรือคณะกรรมการในการจัดสร้าง ควรจะได้มีการพิจารณาเลือกช่างผู้สร้างรูปเคารพที่มีความรู้ความชำนาญในการในการสร้างรูปเคารพด้วยวัสดุที่ผู้จัดสร้างต้องการ เช่น ปูนปั้น หรือการหล่อด้วยโลหะ เพื่อให้ได้รูปเคารพที่มีรูปลักษณะถูกต้องสวยงาม โดยอาจพิจารณาเลือกช่างจากกรมศิลปากร หรือช่างฝีมือที่จบจากสถาบันการศึกษา หรือช่างฝีมือพื้นบ้านที่มีความสามารถ

เมื่อกำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างและพิจารณาเลือกช่างได้แล้ว ผู้จัดสร้างและช่างจะต้องมีการปรึกษาดตกลงในการสร้าง โดยทำความเข้าใจในความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1.1 บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ ควรกำหนดรูปแบบของรูปเคารพที่จะสร้างให้ถูกต้องเหมาะสมกับบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ต้องการตามวัตถุประสงค์ในการจัดสร้าง รวมถึงรายละเอียดของของรูปลักษณะ เครื่องทรง สิ่งถือหรืออาวุธ ซึ่งแนวทางที่ควรยึดถือคือ การเทียบกับลักษณะตามแบบของกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งได้กล่าวไว้ในตอนต้นของบทนี้แล้ว

ตัวอย่างเช่น ผู้จัดสร้างต้องการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน ควรสร้างในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว สวมมงกุฏน้ำเต้ามีกายสีเขียว สวมเครื่องทรงแบบยักษ์

1.2 สถานที่ประดิษฐาน

ควรคำนึงถึงแผนผังและพื้นที่ของวัด แล้วกำหนดสถานที่ประดิษฐานรูปเคารพให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมกับบทบาทและรูปแบบ ตัวอย่างเช่น สถานที่ประดิษฐานรูปเคารพที่สร้างในบทบาทผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถานเป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบองยาว ควรประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งหน้าประตู หรือหน้าอุโบสถ

1.3 ขนาดและสัดส่วนของรูปเคารพ

เมื่อได้กำหนดรูปแบบและสถานที่ประดิษฐานรูปเคารพแล้ว สิ่งที่ต้องคำนึงถึงอีกประการหนึ่งคือ ขนาดและสัดส่วนของรูปเคารพ ควรกำหนดให้มีขนาดความสูง และสัดส่วนที่เหมาะสมลงตัวกับสิ่งก่อสร้างหรือสภาพแวดล้อมใกล้เคียง

2. การให้ความรู้แก่ผู้มาสักการบูชา

สถานที่ที่มีผู้มาสักการบูชารูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ควรจัดสื่อความรู้สำหรับผู้ที่มาสักการบูชา หรือมาท่องเที่ยว เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ และแนวปฏิบัติในการสักการบูชา โดยอาจทำเป็นแผ่นป้ายความรู้ หรือแผ่นความรู้สำหรับแจกให้แก่ผู้มา

สักการบูชา ความรู้ที่ควรให้แก่ผู้มาสักการบูชา ควรประกอบด้วย ความเป็นมา บทบาทหน้าที่ การบูชา และสิ่งของที่นำมาสักการบูชา ซึ่งผู้วิจัยเสนอแนะแนวทางในการให้ความรู้แก่ผู้มาสักการบูชา ดังนี้

ความเป็นมา ในศาสนาพุทธกล่าวถึงความเป็นมาของท้าวเวสสุวรรณว่าในอดีตชาติเกิดเป็นพราหมณ์ชื่อกุเวร เป็นเจ้าของโรงทึบอ้อยทำน้ำตาลถึง 7 โรง ได้ยกผลประโยชน์จากการทำน้ำตาล 1 โรง สำหรับทำทานแก่คนยากจนทั้งหลาย ต่อมากิจการดีมีผลประโยชน์มาก จึงยกผล ประโยชน์ทั้งหมดอีก 6 โรง สร้างสาธารณสถาน ให้ทาน และสร้างบุญกุศลทั่วไปจนตลอดชีวิต ด้วยผลแห่งบุญกุศลที่ทำไว้ คือ การบำเพ็ญบุญกริยาวัตรด้วยการให้ทานและการรักษาเมื่อสิ้นชีวิตได้ไปอุบัติเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกามีนามว่ากุเวรเทพบุตร ต่อมาได้รับเทวภิเษกเป็นท้าวเวสสุวรรณมหาราชผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาด้านทิศเหนือ

บทบาทหน้าที่ของท้าวเวสสุวรรณ: ในศาสนาพุทธ ท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทหน้าที่ใน 3 ฐานะ คือ

1. บทบาทหน้าที่ในฐานะโลกบาลท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์ และสวรรค์ไปพร้อม ๆ กัน โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์ท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาลองค์อื่น ๆ จะทำหน้าที่คอยปกป้องสวรรค์จากการรุกรานของศัตรู โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกอสูร โดยท้าวเวสสุวรรณทำหน้าที่อารักขาทางด้านทิศเหนือ นอกจากนี้ท้าวเวสสุวรรณและโลกบาลองค์อื่น ๆ ยังมีหน้าที่เข้าร่วมประชุมในเทวสภาของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พร้อมทั้งอารักขาพระอินทร์ด้วย

บทบาทสำคัญของท้าวเวสสุวรรณที่เกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์ คือการตรวจตราความเป็นไปในโลกมนุษย์ พร้อมทั้งบันทึกกรรมดีกรรมชั่วของมนุษย์ที่ทำไว้ เพื่อนำไปรายงานต่อที่ประชุมของเทวสภาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยท้าวเวสสุวรรณจะออกตรวจตราในวันพระขึ้น-แรม 15 ค่ำ ส่วนในวันอื่น ๆ มอบหมายให้เสนาบดีและโอรสช่วยตรวจตรา

2. บทบาทหน้าที่ในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน นอกจากจะทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองรักษาโลกและมนุษย์แล้ว ท้าวเวสสุวรรณยังมีบทบาทหน้าที่ในการพิทักษ์รักษาพระพุทธรูปและพุทธสถาน และเป็นผู้คอยช่วยเหลือพระพุทธรูปเจ้า ตลอดจนถึงพุทธบริษัท ดังปรากฏในพุทธประวัติ ตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพาน และรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏอยู่ตามพุทธสถาน

3. บทบาทหน้าที่ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง เชื่อกันว่าท่านเป็นเจ้าของทรัพย์ และเป็นผู้ประทานทรัพย์สมบัติและโชคลาภ

ในพุทธศานามหายาน ท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง นอกจากมีหน้าที่เป็นโลกบาลผู้ปกป้องรักษาโลกในทิศเหนือแล้ว ยังมีหน้าที่เป็นธรรมบาลคอยป้องกันพระพุทธรูป

และปราบปรามปีศาจหรืออมนุษย์ที่เป็นศัตรูกับพระพุทธศาสนา และเป็นยัคฆ์มีอำนาจปราบภูติผีต่าง ๆ มิให้ทำร้ายมนุษย์อีกด้วย โดยเมื่อทำหน้าที่โลกบาลและธรรมบาลจะมีนามว่า กุเวร เวสสุวรรณ หรือไวศรวณ เมื่อทำหน้าที่ยัคฆ์จะมีนามว่าชัมภล

การบูชา ในการสักการบูชาสิ่งที่เคารพนับถือ มักจะมีการกล่าวคำบูชาเป็นการเฉพาะ ซึ่งทำให้มีความรู้สึกเสมือนเป็นการสื่อสารให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นได้รับรู้ถึงการสักการบูชา คำบูชาทั่วเวสสุวรรณที่นิยมใช้กล่าวบูชากันมากคือ

อิติปิโส ภะคะวา ยะมะราชาโน ท้าวเวสสุวรรณโณ มรณังสุขัง อะหังสุขะโต นะโมพุทธาเย ท้าวเวสสุวรรณโณ จาคุมหาราชิกา ยักขะพันตา ภทรรูโรโต เวสสะ พุสสะ พุทัง อะระหังพุทโธ ท้าวเวสสุวรรณโณ นะโมพุทธาเย

สิ่งของในการสักการบูชา สิ่งของที่นำมาสักการบูชาอาจแตกต่างกันไปตามความเชื่อและความสะดวกในการจัดหาของผู้มาสักการบูชา และเพื่อให้เป็นไปตามแนวทางปฏิบัติของพุทธศาสนาในการบูชาเทวดา ที่มุ่งเน้นให้ระลึกถึงคุณงามความดีมากกว่าไปยึดติดในสิ่งของที่นำมาบูชา จึงควรบูชาด้วยสิ่งของที่เป็นสัญลักษณ์ในการระลึกถึง เช่น

1. สักการบูชาด้วยดอกไม้ รูปเทียน ตามที่ยังปฏิบัติกันโดยทั่วไป
2. สักการบูชาด้วยดอกกุหลาบสีแดง 9 ดอก รูป 9 ดอก หรือบูชาด้วยของสีแดง ดอกไม้สีแดง น้ำแดง ตามความเชื่อส่วนบุคคล

การจัดกิจกรรม

วัดหรือสถานที่มีรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ควรมีการจัดกิจกรรมตามความเหมาะสม เพื่อธำรงไว้ซึ่งคุณค่าและความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและวัฒนธรรมไทย กิจกรรมที่จัดขึ้นอาจทำได้ใน 2 ลักษณะ คือ

1. จัดเป็นกิจกรรมเฉพาะเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ โดยตรงเพียงอย่างเดียว ดังตัวอย่างงานบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณประจำปีที่พุทธอุทยานท้าวเวสสุวรรณจังหวัดอุดรธานี
2. จัดในรูปแบบเป็นกิจกรรมร่วมกับงานอื่น ๆ ของวัด หรือของชุมชน หรือของจังหวัดตามความเหมาะสม เช่น

2.1 ในงานประจำปีของวัดหรือของชุมชน หรือของจังหวัด ตัวอย่างเช่น การบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณที่วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง จัดโดยหน่วยงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง

2.2 ในงานเทศกาลต่าง ๆ เช่นวันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ อาจจัดให้มีงานการบวงสรวง และการสักการะท้าวเวสสุวรรณร่วมอยู่ด้วย เพื่อความเป็นมงคลแก่ชีวิต

2.3 ในงานประเพณีต่าง ๆ อาจจัดให้มีกิจกรรมการสักการบูชาท้าวเวสสุวรรณร่วมอยู่ด้วย

2.4 กิจกรรมอื่น ๆ เช่น ในงานพิธีสวดภาณยักษ์ งานเททองหล่อรูปเคารพ วันไหว้ครู ประจำปีของวัด อาจจัดให้มีกิจกรรมการสักการะบูชา หรือการบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณรวมอยู่ด้วย ดังตัวอย่าง วัดโพธิ์ใหญ่ จังหวัดฉะเชิงเทรา มีรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณขนาดใหญ่อยู่ในศาลา ท้าวเวสสุวรรณสำหรับให้ผู้คนสักการะบูชา เมื่อจัดงานไหว้ครูประจำปีของวัด ได้จัดให้มีการบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณรวมอยู่ด้วยโดยจัดทำก่อนพิธีไหว้ครู

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 3 ประการคือ เพื่อศึกษาความเป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณ เพื่อวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเพื่อสังเคราะห์สถานะภาพปัจจุบันด้านบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทย

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาความเป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณตามวัตถุประสงค์ข้อแรกนั้น เนื่องจากคติการนับถือและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในศาสนาพุทธ สืบเนื่องมาจากคติการนับถือในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาความเป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณทั้งในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและในศาสนาพุทธ เพื่อให้เข้าใจถึงที่มา ความเหมือนและความต่างที่ปรับเปลี่ยนเป็นของพุทธศาสนา

จากการศึกษาความเป็นมาของคติการนับถือและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูพบว่า ท้าวเวสสุวรรณหรือพระกุเวรในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นเทพที่มีความสำคัญและเป็นเทพที่มีการกล่าวถึงมากในวรรณคดีของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้รับการเคารพยกย่องให้เป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง และเป็นโลกบาลองค์หนึ่ง มียักษ์ กิณนร คุหยัก และอมนุษย์อื่น ๆ เป็นบริวาร เทพกุเวรมีประวัติความเป็นมาที่แตกต่างจากเทพองค์อื่นในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กล่าวคือในปลายสมัยพระเวท นามพระกุเวรปรากฏในฐานะผู้นำของชนกลุ่มหนึ่ง และในระยะต่อมาได้เป็นราชาของพวกอมนุษย์ ในสมัยกาศยและปุราณะ ได้ยกย่องให้พระกุเวรมีฐานะเป็นเทพองค์หนึ่ง โดยได้รับพรจากพระพรหมให้เป็นเทพแห่งความมั่งคั่งและเป็นเจ้าของทรัพย์ทั้งหมด และมีหน้าที่เป็นโลกบาลองค์ที่ 4 ครอบตามจำนวนของทิศหลัก จากที่เดิมมีเพียง 3 องค์ การที่พระกุเวรได้รับการยกย่องให้เป็นเทพนั้น เป็นผลมาจากการบำเพ็ญพรตและการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามของพระองค์

รูปร่างลักษณะของเทพกุเวรในศาสนาฮินดู ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์รามายณะ มหาภารตะ และอื่น ๆ สรุปได้ 2 ลักษณะ คือ ประการแรกในฐานะเป็นเทพผู้พิทักษ์ปกป้องจักรวาลหรือโลกบาล และเป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง พระองค์จึงควรมีรูปร่างลักษณะที่งดงามสง่าผ่าเผย เช่นเดียว

กับเทพองค์อื่น ๆ ประการที่สอง ในสถานะเป็นราชาแห่งยักษ์ รากษส กิณร และอมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์จึงต้องมีรูปร่างลักษณะน่าสะพรึงกลัว เช่นเดียวกับบริวารของพระองค์

พาหนะของเทพกุเวรตามคัมภีร์รามายณะ คือ นุชบก ซึ่งพระพรหมประทานให้ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง เมื่อมีฐานะเป็น โลกบาล มีช้างชื่อสารวรามะเป็นพาหนะ เมื่อมีฐานะเป็นราชาแห่งยักษ์ มีคน (นระ) เป็นพาหนะ

อาวุธของเทพกุเวร ได้แก่ คทา ซึ่งพระวิศวกรรมสร้างขึ้นจากรศมีอันแรงกล้าของพระสุริยะ และอาวุธที่พระศิวะประทานให้คืออันตรธาน ซึ่งมีอานุภาพทำให้ศัตรูหมดสติ

บทบาทสำคัญของเทพกุเวรในศาสนาฮินดู คือ ภาระหน้าที่ในการพิทักษ์ปกป้องจักรวาลร่วมกับโลกบาลองค์อื่น ๆ ในฐานะ โลกบาลประจำทิศเหนือ และมีฐานะเป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง เป็นเจ้าแห่งทรัพย์ทั้งหมด เป็นเทพผู้ประทานความมั่งคั่งและทรัพย์สมบัติให้กับผู้อื่นด้วย

คติการนับถือเทพกุเวรในศาสนาฮินดู ได้ส่งถ้อยมายังศาสนาพุทธ ชาวพุทธนับถือท้าวเวสสุวัณทั้งในฐานะ โลกบาลและในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง และยังนับถือท้าวเวสสุวัณเป็นเทพผู้พิทักษ์พระพุทธรูปอีกด้วย โดยเมื่อมีฐานะเป็น โลกบาลจะมีนามว่า ท้าวเวสสุวัณ หรือท้าวไพศรพ หรือท้าวกุเวร เมื่อมีฐานะเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งตามลัทธิมหายานจะมีนามว่า เทพขัมภลอันเป็นนามเมื่อทำหน้าที่ยึดคัมด้วย

ในศาสนาพุทธกล่าวถึงความเป็นมาของท้าวเวสสุวัณว่า ในอดีตชาติเกิดเป็นพราหมณ์ชื่อ กุเวร เป็นเจ้าของโรงหีบอ้อยทำน้ำตาลถึง 7 โรง ได้ยกผลประโยชน์จากการทำน้ำตาล 1 โรง สำหรับทำทานแก่คนยากจนทั้งหลาย ต่อมากิจการดีมีผลประโยชน์มาก จึงยกผลประโยชน์ทั้งหมดอีก 6 โรงสร้างสาธารณสถาน ให้ทาน และสร้างบุญกุศลทั่วไปจนตลอดชีวิต ด้วยผลแห่งบุญกุศลที่ทำไว้ เมื่อสิ้นชีวิตได้ไปอุบัติเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกามีนามว่ากุเวรเทพบุตร ต่อมาได้รับเทวภิเษกเป็นท้าวเวสสุวัณมหาราชผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาด้านทิศเหนือ

บทบาทของท้าวเวสสุวัณในพุทธศาสนานั้น เมื่อมีฐานะเป็น โลกบาล ท้าวเวสสุวัณมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์และสวรรค์ไปพร้อม ๆ กัน โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์ ท้าวเวสสุวัณและจตุโลกบาลองค์อื่น ๆ จะทำหน้าที่คอยปกป้องสวรรค์จากการรุกรานของศัตรู โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกอสูร โดยท้าวเวสสุวัณทำหน้าที่อารักขาทางด้านทิศเหนือ นอกจากนี้ ท้าวเวสสุวัณและโลกบาลองค์อื่น ๆ ยังมีหน้าที่เข้าร่วมประชุมในเทวสภาของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พร้อมทั้งอารักขาพระอินทร์ด้วย

บทบาทสำคัญของท้าวเวสสุวัณที่เกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์ คือการตรวจตราความเป็นไปในโลกมนุษย์ พร้อมทั้งบันทึกกรรมดีกรรมชั่วของมนุษย์ที่ทำไว้ เพื่อนำไปรายงานต่อที่ประชุมของเทวสภาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยท้าวเวสสุวัณจะออกตรวจตราในวันพระขึ้น-แรม 15 ค่ำ

ส่วนในวันอื่น ๆ มอบหมายให้เสนาบดีและโอรสช่วยตรวจตรา

สืบเนื่องจากคติเกี่ยวกับจตุโลกบาลนี้ ศาสนาพุทธได้นำจตุโลกบาลมาทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาหรือธรรมบาลด้วย ในพุทธศาสนาเถรวาทปรากฏท้าวจตุโลกบาลอยู่ในพุทธประวัติหลายตอน ในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนา และเป็นผู้คอยช่วยเหลือพระพุทธเจ้าตลอดจนถึงพุทธบริษัท ตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพาน โดยมักจะกล่าวถึงนามของท้าวเวสสุวัณและมีเรื่องราวเกี่ยวกับท้าวเวสสุวัณมากกว่าจตุโลกบาลองค์อื่น ในพุทธศาสนamahayan ท้าวเวสสุวัณผู้เป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง นอกจากมีหน้าที่เป็นโลกบาลผู้ปกป้องรักษาโลกในทิศเหนือแล้ว ยังมีหน้าที่เป็นธรรมบาลคอยป้องกันพระพุทธศาสนาและปราบปรามปีศาจหรืออมนุษย์ที่เป็นศัตรูกับพระพุทธศาสนา และเป็นยัคฆ์มีอำนาจปราบภูติผีต่าง ๆ มิให้ทำร้ายมนุษย์อีกด้วย โดยเมื่อทำหน้าที่โลกบาลและธรรมบาลจะมีนามว่า กุเวร เวสสุวัณ หรือ ไวสุวัณ เมื่อทำหน้าที่ยัคฆ์จะมีนามว่า ชัมภล

การวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวัณในสังคมและวัฒนธรรมไทยตามวัตถุประสงค์ข้อ 2 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์จากหลักฐานด้านวรรณกรรมและศิลปกรรมที่ปรากฏในอดีต ทั้งในช่วงเวลาก่อนสมัยราชอาณาจักรไทย สมัยก่อนรัตนโกสินทร์ และสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่าคติการนับถือท้าวเวสสุวัณกล่าวโดยรวมมี 3 รูปแบบคือ ในฐานะโลกบาล ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง และในฐานะเทพผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนา โดยในแต่ละภูมิภาคมีคติการนับถือแตกต่างกันไปจากอิทธิพลของวัฒนธรรมที่แพร่เข้าสู่ภูมิกานั้น ๆ ที่เข้ามาผสมผสานกับคติความเชื่อเดิมของท้องถิ่น โดยในแต่ละช่วงระยะเวลาปรากฏหลักฐานที่สืบเนื่องมาจากคติการนับถือท้าวเวสสุวัณดังนี้

ช่วงก่อนสมัยราชอาณาจักรไทย อารยธรรมอินเดียแพร่เข้าสู่ประเทศไทยพร้อมกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนา คติการนับถือท้าวเวสสุวัณเป็นไปในลักษณะความเชื่อว่าจะอำนวยความสมบูรณ์มั่งคั่งในทรัพย์สินสมบัติและ โชคลาภ ตลอดจนความเจริญรุ่งเรืองในการค้าขาย สิ่งที่ปรากฏเป็นรูปธรรมอันสืบเนื่องมาจากความเชื่อนี้ คือการสร้างรูปเคารพด้วยดินเผาเป็นรูปท้าวกุเวรในท่านั่ง หรือรูปท้าวกุเวรในท่านั่งคู่กับคชลักษณ์เทพีแห่งความสมบูรณ์และโชคลาภ ที่ปรากฏในภาคกลางสมัยทวารวดี และการพบรูปเคารพท้าวเวสสุวัณที่มีรูปลักษณะแสดงถึงฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งในนามเทพชัมภล ซึ่งมีทั้งที่สร้างจากสำริด และดินดิบ ในพื้นที่อันเป็นอาณาจักรศรีวิชัย

อารยธรรมอินเดียที่ส่งผ่านเข้ามาทางอาณาจักรเขมรโบราณ ทำให้พบคติการนับถือท้าวเวสสุวัณในรูปแบบของการนำท้าวเวสสุวัณและจตุโลกบาลมาเป็นเทพผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ดังปรากฏรูปท้าวเวสสุวัณที่กลีบขนุนเหนือปราสาทประธานของปราสาทต่าง ๆ และปรากฏรูปสลักท้าวเวสสุวัณในท่านั่งบนหลังสิงห์บนแท่งศิลาสี่เหลี่ยมภายในปราสาทสระกำแพงใหญ่จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งหลักฐานที่

ปรากฏนี้ แสดงถึงคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะ โลกบาลประจำทิศเหนือ และเทพผู้พิทักษ์ พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน

ช่วงเวลาก่อนกรุงรัตน โกสินทร์ คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณปรากฏให้เห็นจากบทบาท ของท้าวเวสสุวรรณ ในฐานะมหาราชแห่งสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ทำหน้าที่จุโลกบาลคุ้มครองดูแล ป้องกันสวรรค์ โลก และมนุษย์ ซึ่งปรากฏคำบรรยายอยู่ในไตรภูมิภคที่เป็นพระราชนิพนธ์ของ พญาสิทธิพระมหากษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย และพบรูปหล่อลอยองค์ท้าวเวสสุวรรณที่ฐานซุ้มเรือนแก้ว ของพระพุทธรชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพญาสิทธิ นอกจากนี้ยังปรากฏนามของท้าวเวสสุวรรณอยู่ในศิลาจารึกปุขุนจิต ขุนจอด ตลอดจนพิธีกรรม หลายอย่างที่แสดงถึงคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณสอดแทรกอยู่ด้วย

สมัยอยุธยา แม้ว่าผู้คนจะนับถือศาสนาพุทธ แต่ร่องรอยของศาสนาฮินดูและความเชื่อ เดิมในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผี สาง เทวดา ยังคงปรากฏอยู่ทั่วไป ธรรมเนียมประเพณีหลายอย่างของ อาณาจักรสุโขทัยรวมถึงคติความเชื่อและการนับถือท้าวเวสสุวรรณ สืบทอดต่อมาในอาณาจักรอยุธยา แต่เนื่องจากสงครามครั้งเสียดังกรศรีอยุธยา ทำให้หลักฐานต่าง ๆ ชำรุด สูญหาย กระจัดกระจาย มีเหลืออยู่ให้ศึกษาไม่มากนัก แต่ร่องรอยของคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏอยู่ในประเพณี และพิธีกรรมหลายอย่างที่สืบทอดมาในสมัยรัตน โกสินทร์ตอนต้น เช่น การสวดบท อาฏานาฎิปริตรในพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ และการสวดบทภาณยักษ์ซึ่งวัดต่าง ๆ นิยมจัดขึ้น สำหรับชาวบ้าน ทำให้สันนิษฐานได้ว่า คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณคงมีปรากฏแพร่หลายใน อาณาจักรอยุธยาเช่นเดียวกับสุโขทัย ตัวอย่างหลักฐานที่แสดงถึงคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณใน สมัยอยุธยา ได้แก่ จารึกพลับพลาจตุรมุข เก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวังจันทร์เกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีข้อความกล่าวถึง ท้าวเวสสุวรรณและบริวารยักษ์ ขอให้ลงโทษ เอาชีวิตผู้ทำกรรมชั่ว แสดงให้เห็นว่าคนในสมัยอยุธยารู้จักท้าวเวสสุวรรณเป็นอย่างดี และเชื่อว่าท่าน สามารถให้คุณและลงโทษผู้ทำกรรมชั่วได้

สมัยกรุงธนบุรีเป็นช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดที่ยืนยันถึงคติ การนับถือท้าวเวสสุวรรณ มีแต่สมุดภาพไตรภูมิ ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดให้จัดทำโดย มีพระราชประสงค์ให้ประชาชนทั้งหลายมีความเข้าใจเรื่องนรกสวรรค์ได้ถูกต้อง จะได้ประกอบ แต่กรรมดีละเว้นกรรมชั่ว ตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี จึงเป็นงานจิตรกรรมในพุทธศาสนาที่ปรากฏท้าวเวสสุวรรณในฐานะจุโลกบาล

คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในช่วงรัตน โกสินทร์ตอนต้นยังคงสืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยา กล่าวคือการเคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะ โลกบาลผู้มีอำนาจเหนือภูติ ผี ปีศาจและมนุษย์ สามารถขจัดสิ่งชั่วร้าย และให้ความคุ้มครองป้องกันให้พ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง คติความเชื่อนี้

แพร่หลายทั้งในหมู่ประชาชนและราชสำนัก ซึ่งเห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำนามของท้าวเวสสุวรรณและนามของจตุโลกบาลตั้งเป็นชื่อป้อมล้อมพระราชวังที่ประทับที่พระนครคีรี และการนำนามของจตุโลกบาลมาตั้งชื่อประตูประอบพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน การนำบทสวดอาถรรพ์ที่ท้าวเวสสุวรรณทูลถวายพระพุทธเจ้า มาเป็นส่วนสำคัญในพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ และพระราชพิธีโสกันต์

บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสมัยรัตนโกสินทร์มีทั้งในฐานะโลกบาลหรือเทพรักษาทิศ ในฐานะเทพผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน และในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง ดังปรากฏหลักฐานต่าง ๆ มากมาย ทั้งรูปเคารพขนาดใหญ่และรูปเคารพขนาดเล็กแบบพระพิมพ์ ตลอดจนเครื่องรางของขลังที่สร้างตามคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่นำคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณเข้ามาเป็นองค์ประกอบ ดังตัวอย่างหลักฐานที่ปรากฏดังนี้

1. การนำบทสวดอาถรรพ์ที่ท้าวเวสสุวรรณทูลถวายพระพุทธเจ้า มาเป็นส่วนสำคัญในพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ พระราชพิธีโสกันต์ แสดงถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองรักษาโลกและมนุษย์

2. ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดการตาย มีการปฏิบัติที่มีคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณเกี่ยวข้องเช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด มีการทำยันต์ท้าวเวสสุวรรณและแม่ซื้อแขวนไว้ที่เปลเด็ก แสดงถึงบทบาทในการคุ้มครอง ดูแลรักษามนุษย์ การจัดทำพระเมรุมาศสำหรับประกอบถวายพระเพลิงพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง ใช้รูปปั้นท้าวเวสสุวรรณพร้อมด้วยจตุโลกบาลองค์อื่น แสดงถึงตำแหน่งแรกของสวรรค์และการอารักขาประจำตำแหน่ง 4 ทิศ

3. งานจิตรกรรมฝาผนังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้เขียนไว้ที่พระอุโบสถวัดชุมพลนิกายาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพุทธประวัติตอนท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาลถวายบทสวดอาถรรพ์ที่ท้าวเวสสุวรรณทูลถวายพระพุทธศาสนา และงานจิตรกรรมภายในศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร ที่เขียนภาพจตุโลกบาลไว้เหนือขอบประตูเข้าศาลหลักเมือง โดยภาพท้าวเวสสุวรรณอยู่เหนือขอบประตูด้านทิศเหนือ การนำท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาลองค์อื่น ๆ มาอยู่ในตำแหน่งคุ้มกันอารักขาแก่สัญลักษณ์ความมั่นคงของบ้านเมืองคือเสาหลักเมืองนั้น นับว่าเป็นการปรับเปลี่ยนคติการนับถือจตุโลกบาลในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน โดยการเพิ่มบทบาทผู้คุ้มครองหลักเมือง เพื่อขวัญและกำลังใจของประชาชนในยุคเริ่มพัฒนาบ้านเมือง สะท้อนให้เห็นบทบาทและความสำคัญของจตุโลกบาลที่มีอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าวของสมัยรัตนโกสินทร์

4. มีการจัดของบวงสรวงสังเวचनाและกล่าวอัญเชิญท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาล

ในพิธีกรรม และกิจกรรมอันเป็นวิถีชีวิตของคนในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นขั้นตอนแรกแล้วจึงทำพิธีในขั้นตอนต่อไป โดยมีความเชื่อว่าท่านเป็นผู้ที่ช่วยจัดสิ่งไม่ดีและภยันตรายทั้งปวงมิให้เกิดขึ้น และเป็นมงคลแก่พิธี นอกจากนี้ยังมีการนำรูปท้าวเวสสุวรรณมาเป็นสัญลักษณ์ในหน่วยงานราชการ เช่น ตราจังหวัดอุดรธานี และเครื่องหมายข้าราชการอัยการ

5. มีการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณและวัตถุมงคลที่มีรูปท้าวเวสสุวรรณเป็นสัญลักษณ์ในหลากหลายรูปแบบเช่น รูปหล่อลอยองค์ ฝ้ายันต์ เหรียญรูปเคารพ ตามแนวคิดของผู้สร้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไปตามความเชื่อและศติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลประจำทิศเหนือ ผู้คุ้มครองรักษาให้พ้นจากภยันตรายทั้งปวง และผู้ประทานโชคลาภทรัพย์สมบัติ ตามศติการนับถือในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง

ในการวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณจากหลักฐานที่พบในแหล่งข้อมูลที่เป็นวัตถุพุทธฝ่ายเถรวาทและวัตถุพุทธฝ่ายมหายาน เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจถึงบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์จากหลักฐาน 3 กลุ่ม คือ

1. การวิเคราะห์หลักฐานที่เป็นรูปเคารพขนาดใหญ่ โดยพิจารณาจากศติการสร้างรูปแบบ ตำแหน่งที่พบ และประวัติความเป็นมา
  2. การวิเคราะห์หลักฐานที่เป็นวัตถุมงคล ซึ่งสร้างขึ้นจากความเชื่อและศติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ
  3. การวิเคราะห์จากการปฏิบัติและสักการบูชา สิ่งของในการสักการบูชา และกิจกรรมที่สืบเนื่องมาจากศติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ
- ผลจากการวิเคราะห์สรุปได้ดังนี้

หลักฐานที่เป็นรูปเคารพขนาดใหญ่ในวัตถุพุทธเถรวาท คือ

1. มีการสร้างขึ้นในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบอง มีลักษณะน่าเกรงขาม โดยมีรายละเอียดของรูปลักษณะแตกต่างกันไปตามความคิดและจุดประสงค์ของผู้สร้าง ซึ่งส่วนใหญ่จะมีลักษณะตามแบบแผนเดิม คือมีเขี้ยว ใจงอนขึ้นเหนือริมฝีปากด้านบน ตาโพล่ง สวมมงกุฎทรงน้ำเต้า ภายสีเขี้ยว สองมือจับค้ำกระบองยาวค้ำพื้น

การสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในรูปยักษ์ยืนถือกระบอง ในลักษณะน่าเกรงขามเช่นนี้อาจเพราะต้องการให้เหมาะสมกับบทบาทของผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน การที่สร้างรูปร่างเป็นยักษ์ อาจมาจากความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ว่าท่านเป็นราชาแห่งยักษ์และอมนุษย์ทั้งหลาย ดังนั้นสิ่งชั่วร้าย บริวารและอมนุษย์ทั้งหลายย่อมเกรงกลัวเมื่อเห็นผู้เป็นนาย ไม่กล้าล่วงล้ำเขตพุทธสถาน สอดคล้องกับตำแหน่งที่ประดิษฐานรูปเคารพ ซึ่งพบว่ารูปเคารพที่สร้างขึ้นในรูปแบบนี้ จะประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งที่เป็นทางเข้าพุทธสถาน เช่น

หน้าอุโบสถ หรือหน้าประตูเข้าวัด บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในลักษณะนี้จึงเป็นการนำคติความเชื่อเรื่องจตุโลกบาลในพุทธศาสนา มาเป็นเทพผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน การที่วัดในฝ่ายพุทธเถรวาทเลือกท้าวเวสสุวรรณเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญแก่ท้าวเวสสุวรรณมากกว่าจตุโลกบาลองค์อื่น ๆ ต่างจากในวัดพุทธมหายานที่นำจตุโลกบาลทั้ง 4 องค์มาทำหน้าที่ปกปักรักษาพุทธสถาน โดยประดิษฐานอยู่ในวิหารจตุโลกบาล ซึ่งเป็นทางเข้าพุทธสถานของฝ่ายมหายาน

2. รูปเคารพขนาดใหญ่ในรูปแบบนั่งบนแท่นประทับ พบว่ารูปเคารพในรูปแบบนี้ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งที่ผู้คนมาทำการสักการะบูชาได้สะดวก รูปเคารพในท่านั่งนี้มีทั้งแบบที่มีลักษณะหน้าแบบยักษ์ เช่น ที่วัดหนองหอย จังหวัดราชบุรี และที่มีหน้าแบบเทพ เช่น ที่วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม ทั้งสองแบบนี้มีรูปลักษณะและสิ่งที่ถือในมือต่างกันไปตามแนวคิดของผู้สร้าง โดยที่วัดหนองหอย มือขวาถือดอกบัวซึ่งอาจหมายถึงพระธรรมในพุทธศาสนา มือซ้ายถือกระบองสั้นอันเป็นอาวุธประจำกาย ซึ่งอาจหมายถึงการคุ้มครองรักษา ส่วนที่วัดจุฬามณีมือขวาถือดอกบัว ซึ่งอาจหมายถึงพระไตรปิฎกหรือพระธรรม มือซ้ายถือแว่นสุริยกานต์ ซึ่งอาจหมายถึงการสอดส่องดูแลพฤติกรรมของมนุษย์

ผู้ที่มาสักการะบูชารูปเคารพนี้ ส่วนใหญ่มีความเชื่อว่า การได้มาสักการะรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณถือเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง และเชื่อว่าในฐานะโลกบาลท่านสามารถช่วยคุ้มครองป้องกันอันตรายทั้งปวง และมีความเชื่อว่าในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง ท่านสามารถประทานทรัพย์สมบัติและโชคลาภให้แก่คนทั้งหลายได้

สำหรับรูปเคารพในท่านั่งที่วัดมัทธิมาวาส จังหวัดสงขลา เป็นการสร้างตามรูปแบบของรูปเคารพขัมภล ซึ่งเป็นรูปแบบศิลปะศรีวิชัยที่เคยพบในบริเวณนี้มาก่อน ตำแหน่งที่ประดิษฐานของรูปเคารพองค์นี้ อยู่ที่หน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมัทธิมาวาสภายในวัด ซึ่งเป็นตำแหน่งที่พบเห็นได้ง่ายและสักการะบูชาได้สะดวก รูปลักษณะและองค์ประกอบต่าง ๆ ของรูปเคารพ เช่น หม้อสมบัติ แสดงถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในนามท้าวภูเวกรมหาราช ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งผู้เป็นเจ้าของทรัพย์

สำหรับรูปเคารพขนาดใหญ่ที่พบในวัดพุทธมหายาน พบว่า ทุกวัดสร้างตามแบบคติของฝ่ายพุทธมหายานที่จัดจตุโลกบาลเป็นธรรมบาลผู้ปกปักรักษาพุทธศาสนาและพุทธสถาน จึงพบรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณประดิษฐานอยู่ร่วมกับจตุโลกบาลองค์อื่นในวิหารจตุโลกบาลอันเป็นตำแหน่งทางเข้าพุทธสถาน ซึ่งผู้ที่ผ่านเข้าพุทธสถานด้านในจะต้องผ่านตำแหน่งนี้ แสดงถึงบทบาทในฐานะเทพผู้พิทักษ์พุทธสถาน รูปเคารพทั้งหมดจะแต่งกายแบบชุดนักรบจีน ในมือถืออาวุธหรือสิ่งของที่เป็นเอกลักษณ์ของจตุโลกบาลแต่ละองค์ มีสีกายตามแบบแผนของฝ่ายมหายาน

โดยรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณจะอยู่ในชุดนักรบ มีกายสีเขียว ถือรัตนเจดีย์ ซึ่งอาจสื่อความหมายถึง พระพุทธศาสนาและการบรรลุนิพพานเป็น โสดาบัน

จากการวิเคราะห์หลักฐานที่เป็นวัตถุมงคล สรุปได้ว่า

ในวัดพุทธเถรวาท พบว่า รูปแบบของวัตถุมงคลที่สืบเนื่องมาจากคติการนับถือ ท้าวเวสสุวรรณมีทั้งที่เป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบองแบบเดียวกับรูปเคารพขนาดใหญ่ และที่เป็นรูปแบบ ท้าวภูเวรในท่านั่ง โดยสร้างให้มีขนาดเล็ก สะดวกในการพกพา เป็นแบบต่าง ๆ ดังนี้

รูปหล่อลอยองค์ขนาดเล็ก เป็นรูปท้าวเวสสุวรรณยืนถือกระบองยาว ใช้วัสดุเป็นเงินหรือ โลหะสำริด พบที่วัดศรีล้อม วัดจุฬามณี วัดหนองหอย วัดบ้านทิง วัดโพธิ์ใหญ่ วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดท่าอิฐ วัดเกตุมดีศรีวราราม วัดหนามแดง

เหรียญที่มีรูปท้าวเวสสุวรรณเป็นสัญลักษณ์มีห่วงห้อยกับสร้อยคอ ทำจากวัสดุเนื้อเงิน นวโลหะ โลหะชุบหรือเคลือบ พบที่วัดศรีล้อม

ผ้ายันต์รูปท้าวเวสสุวรรณ ส่วนใหญ่จะสกรีนยันต์และรูปท้าวเวสสุวรรณลงบนผ้าแดงหรือผ้าขาว พบที่วัดศรีล้อม วัดหนองหอย วัดบ้านทิง วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดท่าอิฐ วัดเกตุมดีศรีวราราม วัดหนามแดง วัดจุฬามณี

ที่วัดจุฬามณีนี้ นอกจากมีแผ่นยันต์ทำด้วยผ้าแล้ว ยังมีการพัฒนาไปเป็นการใช้แผ่นทองแดงทำเป็นแผ่นยันต์

วัตถุมงคลในรูปแบบต่าง ๆ ที่พบในแหล่งข้อมูล สร้างขึ้นจากความเชื่อและคติการนับถือ ท้าวเวสสุวรรณ โดยในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองป้องกันโลกและมนุษย์ โดยเชื่อว่าท่านเป็นเจ้าของยักษ์ บรรดาภูต ผี ปีศาจ และอมนุษย์ทั้งปวงเป็นบริวารของท่าน การมีรูปเคารพของท่านติดตัวจะช่วย คุ้มครองป้องกันให้พ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงได้ วัตถุมงคลที่สร้างตามคตินี้จะสร้างในรูปแบบที่มีรูป ท้าวเวสสุวรรณเป็นยักษ์ยืนถือกระบองยาว ส่วนวัตถุมงคลที่สร้างตามคติการนับถือในฐานะเทพแห่ง ความมั่งคั่ง โดยมีความเชื่อว่าเป็นผู้ประทานทรัพย์สมบัติและ โชคลาภ จะสร้างในแบบท่านั่งใน รูปแบบของเทพขมกล ดังพบที่วัดมิ่งมิฆมาวาส ซึ่งทำจากวัสดุเนื้อผง

ในวัดพุทธมหายาน วัตถุมงคลที่พบที่วัดมังกรกมลาวาสและวัดบรมราชากาญจนภิเษก อนุสรณ์ ทำเป็นเหรียญโลหะ และมีทั้งรูปแบบท่านั่งและรูปแบบทำยืน โดยรูปแบบทำยืนจะ ทำเป็นรูปท้าวเวสสุวรรณในเครื่องแต่งกายแบบนักรบจีนเหมือนรูปเคารพขนาดใหญ่ ส่วนรูปแบบ ท่านั่งจะทำเป็นรูปท้าวภูเวรนั่งบนหลังเสือ ซึ่งวัตถุมงคลทั้ง 2 รูปแบบนี้ คงสร้างตามความเชื่อ ในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองป้องกันโลกและมนุษย์ และในฐานะเทพผู้ประทาน โชคลาภ

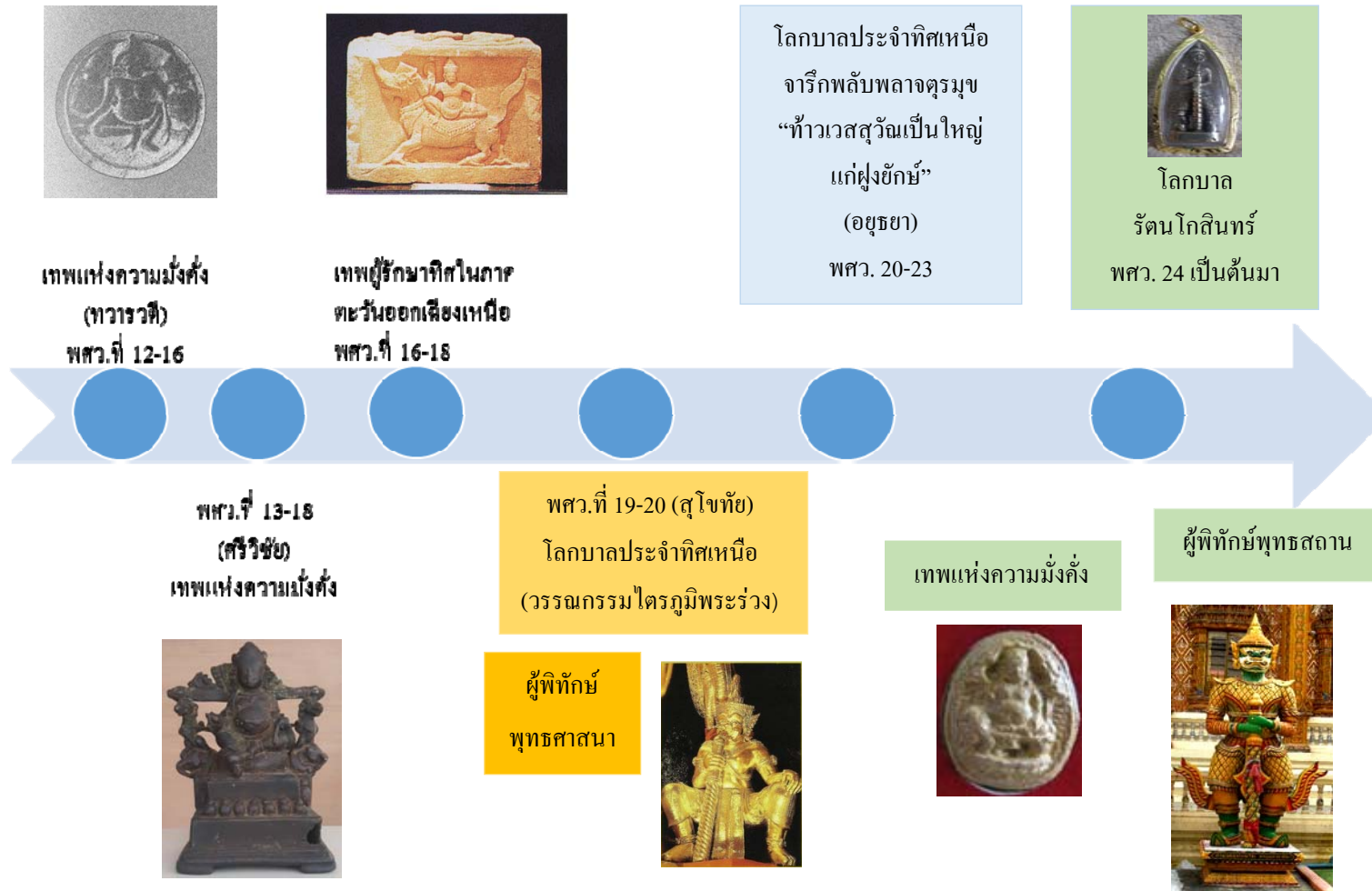
จากการวิเคราะห์การสักการะบูชาและกิจกรรมที่สืบเนื่องมาจากคติการนับถือ ท้าวเวสสุวรรณ พบว่า ในแต่ละแหล่งข้อมูลมีความแตกต่างกันไป โดยส่วนใหญ่จะสักการบูชา

ด้วยดอกไม้ รูปเทียน ดังที่ปฏิบัติกันโดยทั่วไป ส่วนที่สักการบูชาตามความเชื่อส่วนบุคคลคือ การบูชาด้วยดอกกุหลาบแดง 9 ดอก รูป 9 ดอก เช่นที่วัดจุฬามณี หรือบูชาด้วยของสีแดง ดอกไม้ สีแดง น้ำแดง เพราะเชื่อว่าท่านเป็นยักษ์ จึงชอบสีแดง ส่วนการบนและการแก้บนเมื่อประสบผลสำเร็จในสิ่งที่บนเอาไว้ตามความเชื่อของแต่ละบุคคล พบว่าส่วนใหญ่จะเป็นผลไม้ใส่ถาด 5 7 หรือ 9 อย่าง อาหารคาวหวาน ที่แปลกกว่าแหล่งอื่นคือที่วัดศรีล้อมแก้บนด้วยหมูดิบ ที่วัดหนามแดงแก้บนด้วยหอยแครงลวก

สำหรับการบวงสรวงประจำปีพบว่า แหล่งข้อมูลที่มีการบวงสรวงจะมีการจัดทำเป็นประจำปีละครั้ง มีขั้นตอนและพิธีกรรมในการบวงสรวงแตกต่างกันไป ตามธรรมเนียมปฏิบัติของแต่ละแห่ง เช่น ที่วัดศรีล้อมจะจัดบวงสรวงบูชาท้าวเวสสุวรรณเพียงองค์เดียวในเดือนมิถุนายน ที่วัดโพธิ์ใหญ่จะจัดพิธีครอบครูและบวงสรวงท้าวเวสสุวรรณในวันเสาร์แรกของเดือนเมษายน วัดเกตุมดีศรีวรารามจะจัดพิธีครอบครูและบวงสรวงบูชาท้าวเวสสุวรรณในเดือนเมษายน

จากการศึกษาข้อมูลภาคสนามถึงบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณดังกล่าวข้างต้น พบว่าสถานภาพปัจจุบันของท้าวเวสสุวรรณทั้งบทบาทและรูปแบบ ยังคงมีการสืบทอดต่อกันมา โดยในส่วนของบทบาทพบว่ายังคงอยู่ทั้ง 3 บทบาทคือ ในฐานะโลกบาล ในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนา และพุทธสถาน และในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นคุณค่าที่มีส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมไทย ในส่วนของรูปแบบพบว่ามีทั้งในลักษณะที่ยังให้เห็นอยู่ตามแบบแผน แต่มีการปรับเปลี่ยนไปเป็นบางส่วน เช่น การเพิ่มจำนวนกรไหมี 4 กร เพื่อชุกานรองรับ ชุ่มพระพุทธรูปที่วัดบึงตากาด และที่ปรับเปลี่ยนไปจากเดิมทั้งหมด เช่น รูปลักษณะในท่านั่ง มีหน้าแบบเทพ มือถือดอกบัวและแว่นสุริยกานต์ที่วัดจุฬามณี ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้สร้างมีวัตถุประสงค์ในการสร้างอย่างไร

ภาพรวมของบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยในอดีตถึงปัจจุบันดังกล่าว เขียนเป็นแผนผังได้ดังนี้

ภาพที่ 140 บทบาทและรูปแบบทำเวสสุวัณตามลำดับเวลา

ภาพรวมของบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันในแผนผัง กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

สมัยก่อนราชอาณาจักรไทย

ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-16 (สมัยทวารวดี) พบว่าท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง โดยรูปแบบที่พบอยู่ในทำนองขันเข้าซ้าย มีโศภนบดีเป็นองค์ประกอบ

ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-18 (สมัยศรีวิชัย) พบว่าท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง โดยรูปแบบที่พบอยู่ในทำนองบนแทนประทับ มีหม้อสมบัติวางเรียงอยู่ด้านล่าง แสดงถึงความเป็นเจ้าแห่งทรัพย์

ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 16-18 พบว่าในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทในฐานะเทพผู้รักษาทิศ สลักอยู่บนกลีบขนุนของปราสาทประธานด้านทิศเหนือของปราสาท และที่แท่งหินสลักภาพเทพผู้รักษาทิศ โดยรูปแบบที่พบอยู่ในทำนองบนหลังสิงห์

สมัยก่อนรัตนโกสินทร์

ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-20 (สมัยสุโขทัย) พบว่าท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทสำคัญ 2 บทบาท คือ

1. ในฐานะโลกบาลประจำทิศเหนือ โดยกล่าวไว้ในไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์ของพญาลิไท

2. ในฐานะโลกบาลผู้พิทักษ์พุทธศาสนา ทำหน้าที่อารักขาพระพุทธเจ้า โดยพบประติมากรรมท้าวเวสสุวรรณประดับส่วนฐานของพระพุทธชินราช รูปแบบที่พบอยู่ในทำนองย่อเข่าจนเกือบนั่ง

ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 20-23 (สมัยอยุธยา-ธนบุรี) พบว่า ท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทสำคัญ 2 บทบาท คือ

1. ในฐานะโลกบาลประจำทิศเหนือ ผู้เป็นราชาแห่งยักษ์และมนุษย์ทั้งหลาย ดังพบข้อความในจารึกพลับพลาจตุรมุขที่พระราชวังจันทร์เกษม

2. ในฐานะโลกบาลผู้พิทักษ์พุทธศาสนา ดังพบในงานจิตรกรรมสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี

สมัยรัตนโกสินทร์

ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา พบว่าท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทสำคัญ 3 บทบาท คือ

1. ในฐานะโลกบาล ผู้คุ้มครองรักษาโลกและมนุษย์ ดังพบวัตถุมงคลที่เป็นรูปท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบของยักษ์ยืนถือกระบอง

2. ในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธศาสนา ดังพบรูปเคารพขนาดใหญ่ ในรูปแบบ
ยักษ์ยืนถือกระบอง

3. ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง ดังพบรูปเคารพและวัตถุมงคลรูปท้าวเวสสุวรรณหรือ
ท้าวเวสสุวรรณในตำนาน

อภิปรายผลการวิจัย

สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากความเจริญในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
นับแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงปัจจุบัน มีผลให้รูปแบบในการนำคติความเชื่อเกี่ยวกับ
ท้าวเวสสุวรรณมาเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของผู้คน มีให้พบเห็นในลักษณะต่าง ๆ มีทั้งการสร้าง
รูปเคารพขนาดใหญ่ และขนาดเล็กสำหรับพกติดตัวแบบพระเครื่อง ตลอดจนวัตถุมงคล เครื่องราง
ของขลังต่าง ๆ เช่น ผ้ายันต์ มีดหมอ กระบองท้าวเวสสุวรรณ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อตอบสนองต่อ
ความต้องการอันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ คือการอยู่ดี มีสุข ซึ่งเกิดจากการมีความ
เจริญรุ่งเรืองในการประกอบอาชีพ อันมีผลให้เกิดความมั่งคั่งสมบูรณ์ และการอยู่ดีมีสุข
รวมทั้งความต้องการพื้นฐานทางด้านจิตใจ คือ ความอยู่รอดปลอดภัย ซึ่งจะเกิดความรู้สึกนี้ได้
เมื่อมีความรู้สึกว่ามีผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ภูติ ผี
ปีศาจ อมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า สิ่งที่เป็นความต้องการทั้งสองอย่างนี้ สอดคล้อง
กับบทบาทของท้าวเวสสุวรรณของท้าวเวสสุวรรณ ทั้งในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองรักษาโลกและมนุษย์
ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งผู้ประทานทรัพย์และโชคลาภ และในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนา
ซึ่งเป็นศาสนาหลักของสังคมและวัฒนธรรมไทย

สังคมและวัฒนธรรมไทยนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก มีความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม
ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ท้าวเวสสุวรรณจึงมีบทบาทสำคัญต่อสังคมและวัฒนธรรมไทย
ในฐานะเป็นแบบอย่างให้คนในสังคมยึดถือและปฏิบัติตาม ดังเห็นได้จากวรรณกรรมต่าง ๆ ใน
พุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อท้าวเวสสุวรรณ โดยจะกล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณมากกว่าจุฬาลงกรณ์
อื่น ๆ ทั้งในด้านความเป็นมา สถานที่สถิตย์ และบทบาทในพุทธประวัติ ศาสนาพุทธอธิบายเรื่อง
การคุ้มครองป้องกันรักษาความปลอดภัยของโลกและมนุษย์ด้วยคติของจุฬาลงกรณ์ การที่ท้าว
เวสสุวรรณอยู่ในฐานะโลกบาลอันเป็นตำแหน่งหน้าที่ที่สำคัญ และสถิตย์อยู่ที่สวรรค์ชั้นจาตุมหา
ราชาซึ่งอยู่ใกล้โลกมนุษย์มากกว่าสวรรค์ชั้นอื่น จึงเป็นการสร้างศรัทธาทำให้เกิดความรู้สึก
เคารพนับถือ และรู้สึกถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิด การบรรยายถึงความเป็นมาในอดีตชาติครั้งเป็น
มนุษย์ประกอบแต่กรรมดี มีการให้ทานและถือศีลเป็นต้น ตามหลักคำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ
ทาน ศีล ภาวนา ด้วยอานิสงส์แห่งกรรมดี เป็นปัจจัยส่งผลให้เมื่อถึงแก่กรรม ไปอุบัติเป็นเทวดา

และได้รับเทวภิเษกเป็นท้าวเวสสุวรรณมหาราชผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นนี้ ความเป็นมาและการอุบัติเป็นเทพของท้าวเวสสุวรรณ จึงเป็นตัวอย่างของผลแห่งการทำตามความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมอันเป็นหลักคำสอนของพุทธศาสนา และเป็นสิ่งจูงใจให้ผู้คนในสังคมปฏิบัติตามผู้ที่ตนมีความศรัทธาและเคารพนับถือ การบรรยายถึงความน่าอภิรมย์ มีแต่สิ่งที่ทำให้เกิดความสุขและความเป็นทิพย์ในเมืองสวรรค์ที่ท้าวเวสสุวรรณสถิตย์อยู่ เป็นการเน้นให้เห็นว่าการทำความดีจะได้รับสิ่งที่ดี บทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในพุทธประวัติตอนต่าง ๆ เป็นตัวอย่างที่พึงปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน ที่จะช่วยให้พุทธศาสนาสืบทอดยืนยาวต่อไปเป็นต้นว่าการฟังธรรม การปฏิบัติธรรม รวมถึงช่วยเหลือพระสงฆ์และการบำรุงรักษาพุทธสถาน นับว่าบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในวรรณกรรมต่าง ๆ ในพุทธศาสนาเป็นกุศโลบายที่ดียิ่งในการทำให้สังคมเกิดความสงบสุข

ข้อสังเกตจากการศึกษาภาคสนามในแหล่งข้อมูลที่เป็นวัดพุทธฝ่ายเถรวาทพบว่า รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่สร้างตามคติการนับถือในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน จะมีขนาดใหญ่ สร้างในรูปแบบยืนถือกระบองยาวนำเกรงขาม และมีหน้าเป็นยักษ์ อยู่ในตำแหน่งสองข้างทางเข้าพุทธสถาน ต่างจากรูปเคารพที่สร้างสำหรับให้คนสักการะบูชาในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองรักษาโลกและมนุษย์ จะมีใบหน้าสง่างามแบบเทพ สวมเครื่องทรงแบบเทพ ซึ่งอาจเป็นเพราะรูปแบบยักษ์มีลักษณะ นำเกรงขาม ช่างผู้สร้างคงต้องการให้รูปลักษณะเหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ อีกทั้งเป็นคติความเชื่อที่ว่าท่านเป็นราชาแห่งยักษ์ รูปลักษณะต้องนำกล้วเหมือนเหล่าบริวาร ดังพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยไว้ว่า ช่างไทยมักสร้างรูปท้าวเวสสุวรรณเป็นยักษ์เพราะมียักษ์เป็นบริวาร แม้ว่าแต่เดิมเป็นมนุษย์แล้วพระพรหมยกขึ้นเป็นเทวดา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2547)

วัตถุมงคลที่สร้างในแบบรูปหล่อลอยตัวขนาดเล็ก เหริยญที่มีสัญลักษณ์เป็นรูปท้าวเวสสุวรรณ ฝ่ายยันต์รูปท้าวเวสสุวรรณ เป็นวัตถุมงคลที่มีรูปแบบและขนาดที่พกติดตัวได้สะดวก จะสร้างเป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบองยาวเช่นเดียวกับรูปเคารพขนาดใหญ่ ซึ่งอาจเป็นการจำลองรูปแบบจากรูปเคารพขนาดใหญ่ดังกล่าวข้างต้น สร้างโดยคติความเชื่อในการคุ้มครองรักษาความปลอดภัยให้แก่ผู้นับถือ ความคิดในการสร้างวัตถุมงคลสำหรับพกติดตัวนี้ เป็นรูปแบบหนึ่งของการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยการทำเครื่องรางของขลัง หรือใช้สัญลักษณ์ เช่นรูปเคารพหรือเหริยญมาคล้องคอเพื่อให้เกิดความรู้สึกมั่นใจและรู้สึกใกล้ชิดกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ข้อสังเกตในเรื่องตำแหน่งประดิษฐานรูปเคารพตามแนวคิดในการนำคติโลกบาลหรือเทพรักษาทิศมาเป็นเทพผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธรูปและพุทธสถานนั้น ในช่วงสมัยก่อนราชอาณาจักรไทย พบหลักฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณสลักอยู่บนกลีบขนุนของปราสาทใน

ภาคตะวันออก เชียงเหนือ โดยตำแหน่งของรูปจตุโลกบาลอยู่ในทิศตรงตามบทบาทของแต่ละองค์ คือ ท้าวธรรมาอยู่ด้านทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกอยู่ด้านทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์อยู่ด้านทิศตะวันตก และ ท้าวเวสสุวัณซึ่งอยู่ในท่าประทับนั่งบนหลังสิงห์อยู่ด้านทิศเหนือ ตรงตามบทบาทการรักษาทิศของจตุโลกบาล แต่จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่า รูปเคารพขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นในบทบาทฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน จะประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งหน้าอุโบสถหรือทางเข้าพุทธสถาน ไม่ได้อยู่ในตำแหน่งทิศเหนือ ตามหน้าที่ผู้รักษาทิศเหนือของท้าวเวสสุวัณ ทั้งนี้อาจเป็นได้ว่า พุทธสถานที่สำคัญแต่เดิมนั้นถือว่าเจดีย์เป็นประธานสำคัญของพุทธสถาน ยังไม่มีอุโบสถ ในสมัยอยุธยาได้ประเพณีนิยมในการให้บุตรหลานบวช โบสถ์จึงเป็นสถานที่สำคัญสำหรับใช้ในการอุปสมบท โดยภายในโบสถ์มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่แทนองค์พระพุทธเจ้าแบบแผนในการวางผังวัดและสร้างโบสถ์จะกำหนดทิศด้านหน้าโบสถ์หันไปทางทิศตะวันออก เป็นที่มาของการสอนวิธีหาทิศเวลาเดินทางว่าถ้าพบวัดให้ดูว่าโบสถ์หันหน้าไปทางไหน ด้านนั้นคือ ทิศตะวันออก แต่ต่อมาเมื่อมีการใช้แม่น้ำ ลำคลอง และสร้างถนนเป็นเส้นทางคมนาคม วัดและโบสถ์ที่สร้างจึงหันด้านหน้าเข้าหาถนนหรือแม่น้ำลำคลอง ไม่ได้ยึดตามแบบแผนที่ต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ดังนั้นตำแหน่งประดิษฐานของรูปเคารพท้าวเวสสุวัณจึงไม่ได้อยู่ในตำแหน่งด้านทิศเหนือของพุทธสถาน แต่อยู่ในตำแหน่งหน้าโบสถ์ หรือหน้าทางเข้าพุทธสถาน ซึ่งนิยมสร้างรูปท้าวเวสสุวัณไว้คู่กัน

ในการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2523 ได้มีการเขียนภาพท้าวเวสสุวัณไว้เหนือขอบประตูทางเข้าด้านทิศเหนือ และเขียนภาพท้าวจตุโลกบาลองค์อื่น ๆ อยู่เหนือขอบประตูตรงตามบทบาทประจำทิศการรักษาทิศ การนำท้าวเวสสุวัณและจตุโลกบาลมาอยู่ในตำแหน่งดังกล่าวของศาลหลักเมืองนี้ ถือได้ว่าเป็นการเพิ่มบทบาทผู้คุ้มครองหลักเมืองซึ่งถือว่าเป็นสถานที่สำคัญอันเป็นสัญลักษณ์ความมั่นคงของบ้านเมือง และสะท้อนให้เห็นบทบาทและความสำคัญของจตุโลกบาลในช่วงเวลาดังกล่าว

ที่วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา ได้นำจตุโลกบาลมาทำหน้าที่ผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน โดยสร้างรูปเคารพท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 องค์ ไว้ในตำแหน่งเหนือมุมกำแพงวัดทั้งสี่ทิศ โดยรูปเคารพท้าวเวสสุวัณอยู่เหนือมุมกำแพงด้านทิศเหนือ ต่างจากวัดในฝ่ายเถรวาททั่วไป ที่เลือกนำเฉพาะท้าวเวสสุวัณมาทำหน้าที่ในบทบาทนี้ โดยประดิษฐานอยู่หน้าอุโบสถหรือทางเข้าพุทธสถาน

วัดที่มีตำแหน่งประดิษฐานและรูปแบบของท้าวเวสสุวัณต่างจากที่อื่น คือ วัดโพธิทองนอกจังหวัดอ่างทอง ที่สร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวัณยืนอยู่เหนือหลังคามรุเศาศพของวัด มีรูปแบบเป็นยักษ์ กายสีเขียว สวมมงกุฎน้ำเต้ายอดแหลม สวมเครื่องทรงอย่างยักษ์ หัตถ์ขวาถือกระบองยาว

หัตถ์ชัยถือบัญชีรายชื่อคนตายคนเป็น การถือบัญชีรายชื่อและตำแหน่งการยืนอยู่เหนือเมรุ
สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากคติความเชื่อที่ว่า ท้าวเวสสุวรรณมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับยมโลกด้วย
ซึ่งอาจสืบเนื่องมาจากในไตรภูมิโกธา จากการที่กล่าวถึงท่านและบริวารคอยจดบันทึกกรรมดีกรรม
ชั่วของมนุษย์ ผู้ทำกรรมดีจะนำรายชื่อไปแจ้งต่อเทวสภาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนผู้ทำกรรมชั่ว
จะนำรายชื่อและกรรมที่กระทำส่งต่อไปให้ยมโลกพิจารณาโทษ ความเชื่อมโยงระหว่างยมราชและ
ท้าวเวสสุวรรณปรากฏในคำกล่าวบูชาก่อนสวดคาถาชินบัญชรของสมเด็จพระโต พรหมรังษี วัชรเมธีว่า
“ อธิปิโส ณะกะวา ยมมะราชาโน ท้าวเวสสุวรรณ โณ มรณังสุขัง อะหังสุขะโต ท้าวเวสสุวรรณ โณ นะโม
พุทธาเย...”

ข้อเสนอแนะ

จากแผนผังแสดงบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณตามลำดับเวลา จะเห็นได้ว่า
บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยยังคงมีการสืบทอดกันมาอย่าง
ต่อเนื่อง เพื่อให้การคงอยู่ของท้าวเวสสุวรรณต่อไปในอนาคตคงอยู่ในลักษณะที่มีคุณค่าและเอื้อ
ประโยชน์ให้แก่สังคม จึงควรมีการให้ความรู้และแนวทางในปฏิบัติที่ถูกต้อง สอดคล้องกับวิถี
ของสังคม ผู้วิจัยจึงได้ทำแผนความรู้เกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ สำหรับเผยแพร่ให้แก่ผู้ที่มาสักการะบูชา
ตามวัดต่าง ๆ (ดังภาคผนวก ข)

หลักฐานที่พบในการศึกษาเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย แสดงให้
เห็นถึงการคงอยู่ของคติความเชื่อและการนับถือท้าวเวสสุวรรณมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน คือ
การสืบทอดวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าที่ผู้คนในสังคมไทยไม่ได้ละทิ้งหรือลืมนั่นคือ
การเปลี่ยนแปลงของสังคมในแต่ละยุคสมัย หากแต่ยังคงมีการสืบทอดที่มีการปรับเปลี่ยน
ให้เข้ากับสภาพสังคมในยุคนั้น ๆ ตามวิถีชีวิตที่ดำเนินไปตามภาวะความเป็นจริงของโลก
การสร้างสัญลักษณ์รูปท้าวเวสสุวรรณจึงเป็นเสมือนเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้ที่ประสบปัญหาหรือ
อุปสรรคในการดำเนินชีวิตที่ยังต้องการสิ่งที่สามารถจะเป็นที่พึ่งด้านจิตใจได้ในยามที่มีความทุกข์
ดังนั้นหลักฐานที่พบส่วนใหญ่จึงมุ่งเน้นไปในรูปสัญลักษณ์ที่ตอบสนองความอยู่รอดปลอดภัย
ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และความมีโชคลาภในยามขัดสน ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าหากผู้ที่นับถือ
ท้าวเวสสุวรรณ มีความเข้าใจในการปฏิบัติอันเนื่องมาจากการนับถือท้าวเวสสุวรรณเพื่อให้เป็นแนวทาง
ในการปฏิบัติที่ชอบธรรมและเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต จึงควรมีแนวปฏิบัติใน
การสักการะบูชาท้าวเวสสุวรรณให้เป็นไปตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ประพฤติต่อ

เทวดา คือ เทวดาพลีกับเทวดานุสติ เทวดาพลีคือเมื่อทำความดีหรือทำบุญกุศลใด ให้อุทิศต่อเทวดาด้วย ไม่ต้องเช่นสรวงใหญ่โตซึ่งเป็นการสิ้นเปลืองทั้งทรัพย์และเวลา ส่วนเทวดานุสติคือให้พิจารณาถึงคุณธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา การเป็นเทวดาได้เนื่องมาจากการทำดี การปฏิบัติเช่นนี้จะทำให้เห็นประโยชน์ของความดี และทำให้ใกล้ชิดความดี มีคุณธรรม เป็นประชากรที่มีคุณค่าของสังคม

คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณและสัญลักษณ์อันเกี่ยวข้องกับท้าวเวสสุวรรณจะยังคงอยู่คู่กับสังคมไทย และยังเป็นแนวทางนำไปสู่การรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงามที่สืบทอดกันมานี้ต่อไป อีกทั้งยังอาจทำให้ผู้ที่ไม่เคยรู้จักหรือนับถือท้าวเวสสุวรรณได้รับประโยชน์จากการมีแบบอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่รอดปลอดภัย และสามารถผ่านพ้นปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันได้

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2500). พระสุตตันตปิฎกที่มณิกายมหาวรรค ใน *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง* (หน้า 25-32). พระนคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา.
- กรมการศาสนา. (2558). *ศาสนาในประเทศไทย*. นครปฐม: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977).
- กรมศิลปากร. (2507). คำอ่านศิลาจารึกอักษรไทย ภาษาไทย สมัยอยุธยา ได้มาจากวังจันทน์เกษม จ. พระนครศรีอยุธยา, *วารสารศิลปากร*, 7(6), 42-44.
- กรมศิลปากร. (2527). *จารึกสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2543). *มรดกไทย-มรดกโลก*. กรุงเทพฯ: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2548). *ตำราพระราชพิธีเก่าและทวาทศพิธี*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2560). *พระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๒๐๐ ปี*. กรุงเทพฯ: อี.ที. พับลิชชิ่ง.
- คณะราชครู. (2532). *ประเพณีไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เจริญกิจ.
- ครูบาสนอง สุมโน. (2559, 18 กรกฎาคม). สัมภาษณ์.
- จารึกพลับพลาจตุรมุข. (2559). เข้าถึงได้จาก http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=670
- จรัส กัมพลศิริ. (2510). ท้าวจตุโลกบาล. *ศิลปากร*, 11(1), 44- 65.
- เฉลิม เปลี่ยนสินวล. (2557, 3 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- เจดีย์รัตน์ รัตน์ปิยะภากรณ์. (2531). การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบของ “ยักษ์” จากประติมากรรมที่พบในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์, คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชาคริต สิทธิฤทธิ์. (2559). จับต้องได้-จับต้องไม่ได้: ความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 8(2), 141-160.
- ชินันพร แซ่ลี. (2558, 5 ธันวาคม). สัมภาษณ์.
- เชษฐ ติงส์ชูชลิ. (2558). *ศิลปะไทยภายใต้แรงบันดาลใจจากศิลปะอินเดียแบบปาละ*. นนทบุรี: มติชน.

- ณัชพล ศิริสวัสดิ์. (2555). *โลกบาลในวรรณคดีพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐภัทร นาวิกชีวิน. (2518). *พระราชพิธีโสกันต์*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- ณัฐเศรษฐ์ กันหารินทร์. (2558, 18 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์.
- เทพย์ สาริกบุตร. (2538). *ประชุมมหายันต์ 108*. กรุงเทพฯ: เจริญกิจ.
- เทพย์ สาริกบุตร. (2549). *วิชาคงกระพันชาตรี*. กรุงเทพฯ: เจริญกิจ.
- ตาปี. (2555). *เครื่องรางของขลัง เทพ ยักษ์ อสูร และวัตถุมงคล*. กรุงเทพฯ: ไพลิน.
- ชนิด อยู่โพธิ์. (2542). *อานุภาพพระปริตต์*. กรุงเทพฯ: ลานอโศกเพรสกรุ๊ป.
- ธรรมปรีชา, พระยา. (2535). *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 ไตรภูมิโลกวินิจจยกลา*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ธวัช ปุณโณทก. (2530). ความเชื่อพื้นฐานอันสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมอีสาน ใน *วัฒนธรรมไทย เล่ม 1* (หน้า 61-70). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- นวรรตน์ ภัคดีคำ. (2553). *เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จีน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- บุญเลื่อน เครือไหม. (2558, 2 ธันวาคม). สัมภาษณ์.
- บำรุง ชำนาญเรือ. (2552). *การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในศาสนาไชนะและพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาสันสกฤต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปรมาณูชิตชินโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2536). *พระปฐมสมโพธิกถา*. กรุงเทพฯ: เลียงเชียงจงเจริญ.
- ปรมาณูชิตชินโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2539). *ลิลิตตะเลงพ่าย*. กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ.
- ประจักษ์ ประภาพิมยากร. (2529). *เทวดานุกรมในวรรณคดี*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ประภัสสร ชูวิเชียร. (2549). *ท้าวจตุโลกบาล: เทพผู้พิทักษ์ในพุทธศาสนา*. (พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในการบำเพ็ญกุศลและบรรจุศพนางอารีย์ พัฒนาพรหมชัย ณ วัดยางสุทธาราม). กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- ประภัสสร ชูวิเชียร. (2553). *พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชมหาธาตุแห่งคาบสมุทรภาคใต้*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ประวัติท้าวเวสสุวรรณ*. (2556). เข้าถึงได้จาก <http://www.faiythtaistory.com/tagประวัติท้าวเวสสุวรรณ>
- ประวัติวัดหน้าพระเมรุ*. (ม.ป.ป.). เข้าถึงได้จาก <https://watboran.wordpress.com/category/๑๓วัดหน้าพระเมรุ>

- ปราณี วงษ์เทศ. (2548). *ประเพณี 12 เดือน*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ปานิสสา มีแสง. (2556). *ศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับ เทพอารักษ์ พุทธศาสนาเถรวาท: กรณีศึกษาเฉพาะเทพจตุโลกบาล พระพุทธศาสนาเถรวาท*.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปิยะแสง จันทรวงศ์. (2552). *108 สัญลักษณ์จีน*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- ผาสุข อินทรารุช. (2522). *รูปเคารพในศาสนาฮินดู*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ผาสุข อินทรารุช. (2526). *ตราดินเผารูปคชลักษณ์มีกบฏเวรจากเมืองโบราณนครปฐม. เมืองโบราณ*,
9(3), 94-99.
- ผาสุข อินทรารุช. (2530). *พุทธศาสนาและประติมานวิทยา*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ผาสุข อินทรารุช. (2531). *พุทธศาสนาและประติมานวิทยา (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ:
ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ผาสุข อินทรารุช. (2543). *พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน*. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.
- ผลบุญดอทคอม. (2555). *ชมรมท้าวเวสสุวรรณ*. เข้าถึงได้จาก <http://www.ponboon.com/>
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร. (2539). *ศิลปสถาปัตยกรรมไทยในพระเมรุมาศ*. กรุงเทพฯ:
รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2523). *ศิลปทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พระครูธรรมรังสีวิสุทธิ. (2558, 15 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์.
- พระครูมงคลคุณชาดา. (2558, 2 ธันวาคม). สัมภาษณ์.
- พระครูมหาโพธิาภิบาล. (2558, 12 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- พระครูวิเศษศุภกิจ. (2558, 14 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์.
- พระครูโสภิตวิริยาภรณ์ (อิฐฐ์ ภาททจาโร). (2558, 24 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์.
- พระครูโสภิตวิริยาภรณ์ (อิฐฐ์ ภาททจาโร). (2558, 28 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่ม 20 (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. (2525). กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา
กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย*
ปาฎิกวรรค เล่ม 3 ภาค 2. (2543). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก อรรถกถา ทีฆนิกาย*
(สมัยคัลวิลาสินี) เล่ม 3 (2543). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย พระสูตรต้นตปิฎกที่มณิกาย มหาวรรค เล่ม 10. (2543). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย

พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ อังคุตตรนิกาย อัญจนนิกาย. (2524). กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.

พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ อังคุตตรนิกาย สัตตกนิกาย. (2524). กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.

พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ ทีฆะนิกาย ปาฎิกวรรค. (2524). กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.

พระญาติไทย. (2506). ไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

พระญาติไทย. (2517). ไตรภูมิภคหรือไตรภูมิพระร่วง ฉบับตรวจสอบชำระใหม่. (พิมพ์ครั้งที่ 9). งานพระราชทานเพลิงศพ นายอดิเรก ประชันธรรมรงค์.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2514). พระราชพิธี 12 เดือน. (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2547). เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.

พระประสาธน์ เขมประสาโท. (2558, 28 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์.

พระพงษ์ศักดิ์ เข็ยฮัก. (2560, 11 เมษายน). สัมภาษณ์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2553). เรื่องเหนือสามัญวิสัย อิทธิปาฏิหาริย์ เทวดา. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ธรรมดา.

พระพุทธรูปโลหะ. (2529). นิทานกถาพระพุทธรูปประวัติตอนต้น (ชนิด อยู่โพธิ์, แปลและเรียบเรียง). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

พระมหาประยงค์ จันทร์แดง. (2541). ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสูตรต้นตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระราชศีลสังวร ผ่อง จิรัชโม. (2558, 18 มีนาคม). สัมภาษณ์.

พระสมภพ. (2558, 3 ธันวาคม). สัมภาษณ์.

พระศรีวิสุทธิโสภณ. (2513). วรรณกรรมไทย เรื่อง ภูมิวิลาสินี. พระนคร: ธนาคารกรุงเทพ จำกัด.

พระสังฆราชเมธีจักร. (2529). โลกที่ปกสาร. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ.

พระสิริมงคลจารย์. (2523). จักกภาพทีปนี. (ทินกร ทองเสวต, แปล). กรุงเทพฯ: เซ็นทรัลเอ็กเพรสศึกษาการพิมพ์.

- พระอริการไพโรจน์ ส่วโร. (2558, 12 ธันวาคม). สัมภาษณ์.
- พระสูตรและพระอรรถกถาแปล อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตร เล่ม 1 ภาคที่ 3. (2544).
(พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มหามงกุฎราชวิทยาลัย.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2523). ศิลปะทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พุทธสถาน จี เต็ก ลิมศูนย์ส่งเสริม พระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมไทย-จีน. (2555). *จดหมายเหตุโลกบาล*. เข้าถึงได้จาก <http://www.jeeteklim.com>.
- พูนพิสมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง. (2516). *ประเพณีไทย*. กรุงเทพฯ: บำรุงนุกุลกิจ.
- มนัส แก้วบุชา. (ม.ป.ป.). *เอกสารการสอนวิชาวิจัยเฉพาะทาง (Specific research 630512-630513):
กรณีดนตรีไทยคือดนตรีของโลก (Thai music as music of the world)*. ชลบุรี:
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- แม่ชีแป้ว. (2558, 30 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์.
- แม่ชียุพิน. (2558, 1 ธันวาคม). สัมภาษณ์.
- มารุต บัวเสริฐ. (2558, 5 ธันวาคม). สัมภาษณ์.
- ขงยุทธ ศรีพิบูลย์บรรเจ็ด. (2558, 1 ธันวาคม). สัมภาษณ์.
- ยุพิน แสงโต. (2558, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*.
กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราสี บุรุษรัตนพันธุ์. (2554). มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้คืออะไรและมีความเกี่ยวข้องกับ
กับภารกิจงานของกรมศิลปากรอย่างไรบ้าง. *นิตยสารศิลปากร*, 54 (5), 114-117.
- วันชัย แก้วไทรสุน. (2555). *วัดจีนประชาสโมสร (เล่งฮกยี่): ศิลปกรรม ความหมายทางสัญลักษณ์
และบทบาทวัดพระพุทธรูปฝ่ายจีน*. คุยฉีนิพนธ์ปรัชญาคุยฉีบัณฑิต,
สาขาวิชาไทยศึกษา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วิไลรัตน์ ย้งรอด และธวัชชัย องค์กรวิเวทย์. (2548). *ไหว้พระธาตุเจดีย์ตามปีเกิด* (พิมพ์ครั้งที่ 2).
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- วิไลรัตน์ ย้งรอด และศิริศักดิ์ คุ้มรักษา. (2546). *พุทธศิลป์ในดินแดนภาคใต้*. กรุงเทพฯ:
แปลน โมทีฟ.
- วิไลเลขา ถาวรณสาร, นันทนา เตชะวนิชย์, ประภัสสร บุญประเสริฐ และกิติยวดี ชาญประโคน.
(2552). *พื้นฐานวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วัดหนองหอย. (ม.ป.ป.). แผ่นพับ.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2525). *โบราณคดีในทศวรรษที่ผ่านมา*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). *แอ่งอารยธรรมอีสาน* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2554). *พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- เศรษฐวัฒน์ อุทธา. (2557). *ไตรภูมิ พิพิธทัศน์พุทธจักรวาลทัศน์*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- สนิท สมักรการ. (2539). *ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย: วิเคราะห์เชิงสังคม-มานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมโพธิ ผลเต็ม, นาวาอากาศเอก. (2558, 19 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์.
- สมบัติ พลายน้อย. (2534). *เทวนิยาย*. กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น.
- ลัจฉาภิรมย์, พระยา (สรวง ศรีเพ็ญ). (2507). *เทวกำเนิด*. พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักอัยการสูงสุด. (2541). *อัยการ*. (พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในงานทอดกฐินพระราชทาน วัดกษัตราธิราชวรวิหาร พระนครศรีอยุธยา). ม.ป.ท.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). *พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน* (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2516). ประติมากรรมเทพผู้รักษาทิศซึ่งเพ็งคั่นพบที่ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์. *แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี*, 7(1), 83-94.
- สุมิตร ปิติพัฒน์. (2545). *ศาสนาและความเชื่อไทดำในสิบสองจุไทย สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์.
- สุรศักดิ์ ทอง. (2553). *สยามทิวะ*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุรินทร์ ศรีสังข์งาม. (2557). จิตรกรรมฝาผนัง วัดห่มพจนิกายาราม: พุทธศิลป์ตามพระราชศรัทธา ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ. *วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา*, 6, 59-67.
- สุวัฒน์ จันทร์จำนง. (2540). *ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- เสฐียร โกเศศ และนาคะประทีป. (2514). *ลัทธิของเพื่อน*. พระนคร: คลังวิทยา.
- เสฐียร โกเศศ. (2552). *ประเพณีเนื่องในการเกิด*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- แสงดาว มุ่งดี. (2549). *การศึกษาอิทธิพลศาสนาหายานในพิธีกรรมไทย สมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น: กรณีศึกษาการ โคนจุกและพระราชพิธีโสกันต์*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์, คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อนน ศรีศักดิ์. (2550). ท้าวจตุโลกบาล: เทวดารักษาโลก. *นักบริหาร*, 27(4), 73-76.

- อรวรรณ กุหลาบรัตน์. (2531). *พระกู่เวรในวรรณคดีสันสกฤต*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาตะวันออก, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2551). *ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- อ้อมพร ตันกิติถัญญ. (2546). *การศึกษาคติการสร้างรูปจตุโลกบาลในวัดจีนในกรุงเทพมหานคร
กรณีศึกษา วัดมิ่งกรมลาวาส วัดบำเพ็ญจีนพรต วัดทิพยวารีวิหาร และวัดโพธิ์แมน
คุณาราม*. เอกสารการศึกษาเฉพาะบุคคลศิลปศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาโบราณคดี
คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2523). *เทวดาพุทธ*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อรุณินทร์ วิริยะบุรณะ. (2513). *ประเพณีไทย ฉบับมหาราชครู*. พระนคร: ประจักษ์วิทยา.
- อุษา โพธิกนิษฐ์. (2527). *การศึกษารูปแบบและคติการนับถือพระกู่เวรในสมัยทวารวดี
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์,
คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร*.
- เอกสุดา สิงห์คำพอง. (2553). *เทพปฐิมาสยาม*. กรุงเทพฯ: มีวเซียมเพรส.
- Banerjea, J. N. (1941). *The development of Hindu iconography*. Calcutta: University
of Calcutta.
- Bhagwant, S. (1975). *Iconography of seme important minor hindu and buddhist dieties*.
Newdelhi: Abhiev Publications.
- Coomaraswamy, A. K. (1929). *Yaksas*. Newdelhi: Munashirum.
- Cunningham, A. (1962). *The stupa of bharhut* (2nd ed.). Varanasi: Indological Book House.
- Durkheim, E. B. (1965). *Elementary form of the regious life*. New York: The Free Press.
- Gopinatha Roa, T. A. (1968). *Elements of Hindu iconography*. Delhi: Indological
Publisher.
- Hoebel, E. A. (1966). *Anthopology: The study of the man*. (3rd ed). New York: McGraw-Hill.
- Hopkins, E. W. (1974). *Epic mythology*. Delhi: Mohilal Banarsidass.
- Ions, V. (1967). *Indian mythology*. Rushden: Hymlyn.
- Kunst, A., & Shastri, J. L. (1973). *The siva purana*. Delhi: Indological Publisher and Bookseller.
- Mani, V. (1981). *The puranic encyclopaedia*. Delhi: Mohilal Banarsidass.
- Singh, M. (1971). *Himalayan art*. London: Maomillan.
- Wilkins, W. J. (1972). *Hindu mythology*. Delhi: Book Store.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
คำศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

รูปเคารพ คือ รูปที่แทนตัวศาสดาหรือเทพ ที่สร้างขึ้นตามคติการนับถือ อาจสร้างขึ้นโดยการปั้น การหล่อ การแกะสลัก หรือการวาด เช่น พระพุทธรูป เทวรูป

โลกบาล คือ เทวดาผู้ให้ความคุ้มครอง ปกป้องรักษาแก่มนุษย์ในโลก ประจำอยู่ตามทิศต่าง ๆ คัมภีร์ในทางพุทธศาสนากำหนดท้าวโลกบาลไว้สี่องค์ เรียกโดยรวมว่า ท้าวจตุโลกบาล โดยในบาลีมหาสมัยสูตรและไตรภูมิพระร่วง กำหนดตำแหน่งและหน้าที่ไว้ดังนี้

ท้าวอชโร รักษายู่ทางทิศตะวันออก   ท้าววิรูปหก รักษายู่ทางทิศใต้
ท้าววิรูปักษ์ รักษายู่ทางทิศตะวันตก   ท้าวเวสสุวัณ รักษายู่ทางทิศเหนือ

ในศาสนาพราหมณ์ กำหนดเทพที่รักษาโลกไว้แปดทิศด้วยกัน เรียกว่า อัษฎาทิศประจำทิศต่าง ๆ ดังนี้

1. อินทร ประจำทิศตะวันออก	2. อักนิ ประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้
3. ยม ประจำทิศใต้	4. นิรติ ประจำทิศตะวันตกเฉียงใต้
5. วรุฬ ประจำทิศตะวันตก	6. วายุ ประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
7. กุเวร ประจำทิศเหนือ	8. อิศาน ประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

กลีบขนุน คือ ชื่อเรียกส่วนประดับบนมูมชั้นซ้อน เป็นส่วนบนของปราสาท มีรูปร่างคล้ายหนึ่งในสี่ส่วนของลูกขนุนผ่าตามแนวยาว

อาณานิภูยปริตร คือ บทสวดที่ท้าวเวสสุวัณได้ทูลถวายพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ แถบเขาคิชฌกูฏ แคว้นราชคฤห์ เพื่อให้พุทธสาวกสวดเพื่อป้องกันภัยจากอมนุษย์ทั้งหลาย บทสวดนี้ท้าวเวสสุวัณได้รจนาขึ้นที่เมืองของท่าน ที่มีชื่ออาณานตา บางทีเรียก สวดภาณยักษ์ (ยักษ์เป็นผู้กล่าว) มีความเชื่อว่า ผู้ใดสวดอาณานิภูยปริตรแล้ว บรรดาอภัยและภูตผีปีศาจทั้งหลายจะไม่ทำอันตราย และคุ้มครองรักษาให้ปลอดภัย

อัฐพิธรมงคล คือ เครื่องมงคลจำนวนแปดอย่างที่จะต้องจัดเตรียมในพิธีโกนจุกสมัยโบราณ ประกอบด้วย

1. สิริปัตตมังคละ (บายศรี, แว่นเวียนเทียน = สิริวัฒนะ)
2. กรัณทกุลามังคละ (หม้อน้ำ = โภควัฒนะ)
3. สังขมังคละ (สังข์ = ทัฬหะ)
4. โสวัณณรชฎาภิมังคละ (แก้ว แหวน เงิน ทอง = สีนหะ)
5. วชิรจักกาวุธมังคละ (จักรและเครื่องอาวุธ = อธิเตชะ)
6. วชิรคทาภิมังคละ (คทาหรือ กระบองเพชร = กำราบภูตผีปีศาจ)
7. อังกุลมังคละ (ขอช้าง, ตาข่ายช้าง = อุปัทวันตราย นิวารนะ)
8. นัตตชมังคละ (นัตถ์ ชงชัย = กิติวัฒนะ)

กระบองเพชร หรือ คทา เป็นเทพศาสตราวุธของท้าวมเวสสุวัณ ซึ่งถือว่ามีอานุภาพร้ายแรงมาก ตามตำนานของพุทธตันตระกล่าวว่า เป็นอาวุธวิเศษหนึ่งในห้าของบรมเทพศาสตราวุธที่มีอานุภาพร้ายแรงที่สุด ซึ่งประกอบด้วย

1. วชิราวุธ ของพระอินทร์
2. บ่วงบาศอาฬวะยักษ์
3. คทาของท้าวมเวสสุวัณ
4. ควางตาของพญามราช
5. จักรขององค์นารายณ์

หากทรงพิโรธแล้ว ขว้างใส่มนุษย์หรือมนุษย์จะเกิดการตายนับจำนวนร้อยล้านชีวิตในทันที ในฎีกามาลัยสูตรกล่าวว่าคทาของท้าวมเวสสุวัณมีอานุภาพขนาดทำลายโลกนี้เป็นจุดในพริบตา

กระบองเพชรสำหรับถือในพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์และพิธีโกนจุกนั้น ทำด้วยใบตาลหรือใบลานที่พับและขมวดปลายให้ยอดมีรูปคล้ายหัวนก ลงอักขระ ถือว่าเป็นเครื่องมงคลและป้องกันภัยอันตรายจากภูตผีปีศาจได้

ภาคผนวก ข

แผนผังความรู้เกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ

ความรู้เกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ

ความเป็นมา: ในศาสนาพุทธกล่าวถึงความเป็นมาของท้าวเวสสุวรรณว่าในอดีตชาติเกิดเป็นพราหมณ์ชื่อกูเวร เป็นเจ้าของโรงหีบอ้อยทำน้ำตาลถึง 7 โรง ได้ยกผลประโยชน์จากการทำน้ำตาล 1 โรง สำหรับทำทานแก่คนยากจนทั้งหลาย ต่อมากิจการดีมีผลประโยชน์มาก จึงยกผลประโยชน์ทั้งหมดอีก 6 โรง สร้างสาธารณสถาน ให้ทาน และสร้างบุญกุศลทั่วไปจนตลอดชีวิต ด้วยผลแห่งบุญกุศลที่ทำไว้ คือ การบำเพ็ญบุญกริยาดีด้วย การให้ทานและการรักษาเมื่อสิ้นชีวิตได้ไปอุบัติเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกามีนามว่า กูเวรเทพบุตร ต่อมาได้รับเทวภิเษกเป็นท้าวเวสสุวรรณมหาราชผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาด้านทิศเหนือ

บทบาทหน้าที่ของท้าวเวสสุวรรณ : ในศาสนาพุทธ ท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทหน้าที่ใน 3 ฐานะ คือ

1. บทบาทหน้าที่ในฐานะโลกบาลท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์และสวรรค์ไปพร้อม ๆ กัน โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์ท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาลองค์อื่น ๆ จะทำหน้าที่คอยปกป้องสวรรค์จากการรุกรานของศัตรู โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกอสูร โดยท้าวเวสสุวรรณทำหน้าที่อารักขาทางด้านทิศเหนือ นอกจากนี้ท้าวเวสสุวรรณและโลกบาลองค์อื่น ๆ ยังมีหน้าที่เข้าร่วมประชุมในเทวสภาของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พร้อมทั้งอารักขาพระอินทร์ด้วย

บทบาทสำคัญของท้าวเวสสุวรรณที่เกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์ คือการตรวจตราความเป็นไปในโลกมนุษย์ พร้อมทั้งบันทึกกรรมดีกรรมชั่วของมนุษย์ที่ทำไว้เพื่อนำไปรายงานต่อที่ประชุมของเทวสภาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยท้าวเวสสุวรรณจะออกตรวจตราในวันพระขึ้น-แรม 15 ค่ำ ส่วนในวันอื่น ๆ มอบหมายให้เสนาบดีและโอรสช่วยตรวจตรา

2. บทบาทหน้าที่ในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน นอกจากจะทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองรักษาโลกและมนุษย์แล้ว ท้าวเวสสุวรรณ ยังมีบทบาทหน้าที่ในการพิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาและพุทธสถาน และเป็นผู้คอยช่วยเหลือพระพุทธเจ้า ตลอดจนถึงพุทธบริษัท ดังปรากฏในพุทธประวัติ ตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพาน และรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏอยู่ตาม

พุทธสถาน

3. บทบาทหน้าที่ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง เชื่อกันว่าท่านเป็นเจ้าของแห่งทรัพย์ และเป็นผู้ประทานทรัพย์สมบัติและโชคลาภ

ในพุทธศาสนาหายาน ท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง นอกจากมีหน้าที่เป็นโลกบาลผู้ปกป้องรักษาโลกในทิศเหนือแล้ว ยังมีหน้าที่เป็นธรรมบาลคอยป้องกันพระพุทธศาสนาและปราบปรามปีศาจหรืออมนุษย์ที่เป็นศัตรูกับพระพุทธศาสนา และเป็นยติมมีอำนาจปราบภูติผีต่าง ๆ มิให้ทำร้ายมนุษย์อีกด้วย โดยเมื่อทำหน้าที่โลกบาลและธรรมบาลจะมีนามว่า กุเวร เวสสุวรรณ หรือ ไวสรวัณ เมื่อทำหน้าที่ยติมจะมีนามว่า ชัมภล

รูปแบบของรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ : เท่าที่พบมี 2 รูปแบบ คือ

1. รูปเคารพในทำขึ้น ส่วนใหญ่มักจะทำเป็นรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว สวมเครื่องทรงแบบยักษ์ มีลักษณะน่าเกรงขาม เพื่อให้สอดคล้องกับบทบาท คู้มกัน อารักขาพุทธสถาน และการคุ้มครองป้องกันพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาในพุทธสถาน รายละเอียดของเครื่องทรงเป็นไปตามความคิดของผู้สร้าง รูปเคารพในแบบนี้มักพบอยู่ในตำแหน่งทางเข้าพุทธสถาน หรือหน้าสถานที่สำคัญในวัด เช่น หน้าอุโบสถ นอกจากนี้มีการสร้างในรูปแบบที่มีลักษณะเป็นเทพคือ มีใบหน้าสวยงาม คู่มือเมตตาและสวมเครื่องทรงแบบเทพ รูปเคารพในแบบนี้ ประดิษฐานอยู่ในศาลา หรืออยู่ในตำแหน่งที่ผู้คนมา

สักการะบูชาได้สะดวก

รูปแบบของรูปเคารพแบบยืนนี้นอกจากจะทำในรูปลักษณะของ
ชัณฑ์แล้ว ยังมีการสร้างในรูปแบบที่มีลักษณะเป็นเทพ คือมีใบหน้าสวยงาม คู่มือ
เมตตา และสวมเครื่องทรงแบบเทพ รูปเคารพในแบบนี้มักประดิษฐานอยู่ใน
ศาลา หรือตำแหน่งที่สะดวกในการสักการะบูชา

2. รูปเคารพในท่านั่ง มักทำในรูปแบบนั่งบนแท่นประทับ เท่าที่
พบมี 2 แบบ รูปแบบแรก มีใบหน้าแบบบุคคล แสดงลักษณะของความเป็น
ผู้มั่งคั่งร่ำรวย เช่น มีหม้อสมบัติวางอยู่ที่ด้านข้างหรือปลายเท้า รูปเคารพใน
แบบนี้แสดงถึงบทบาทในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง ผู้ประทานทรัพย์สมบัติ
และโชคลาภ

รูปแบบที่สอง ทำในรูปแบบนั่งบนแท่นประทับ มีใบหน้าและ
เครื่องทรงแบบเทพ แสดงบทบาทในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองรักษาโลก
และมนุษย์ รูปเคารพในรูปแบบนี้จะประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งที่ผู้คนมา
สักการะบูชาได้สะดวก

คำบูชา: ในการสักการะบูชาสิ่งทีเคารพนับถือ มักจะมีการกล่าวคำ
บูชาเป็นการเฉพาะ ซึ่งทำให้มีความรู้สึกเสมือนเป็นการสื่อสารให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์
นั้น ได้รับรู้ถึงการสักการะบูชา คำบูชาทั่วเวสสุวรรณที่นิยมใช้กล่าวบูชากันมาก
คือ

อิติปิโส ภะคะวา ยะมะราชาโน ท้าวเวสสุวรรณโณ มรณังสุขัง อะหัง
สุคะโต นะโมพุทธานะ ท้าวเวสสุวรรณโณ จาคุมหาราชิกา ยักขะพันตา ภทราวริ
โต เวสสະ พุสสะ พุทฺธัง อะระหังพุทฺโธ ท้าวเวสสุวรรณโณ นะโมพุทธานะ

แนวทางในการอนุรักษ์ : เพื่อให้บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณยังคงสืบทอดความมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อสังคมและวัฒนธรรมไทย ควรจะได้มีการอนุรักษ์ที่ดี ซึ่งขอเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ไว้ดังนี้

1. หากมีการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณขึ้นใหม่ ผู้ดำเนินการจัดสร้าง และช่างผู้ทำการสร้าง ควรคำนึงถึงความเหมาะสม ในเรื่องต่อไปนี้

1.1 บทบาทของท้าวเวสสุวรรณ ตามที่ประสงค์จะจัดสร้าง ควรมีรูปแบบอย่างไร และมีรายละเอียดของรูปลักษณะอย่างไร เช่น ต้องการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน ควรสร้างในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว สวมมงกุฎน้ำเต้า มีกายสีเขียว สวมเครื่องทรงแบบยักษ์

1.2 สถานที่ประดิษฐาน ควรวางผังให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม เป็นต้นว่า การอารักขาทางเข้าพุทธสถาน เช่น อุโบสถ ควรวางผังการประดิษฐานไว้ที่สองข้างซุ้มประตูเข้าอุโบสถ

1.3 ขนาดและสัดส่วนของรูปเคารพควรมีขนาดความสูงและสัดส่วนอย่างไร จึงจะเหมาะสมลงตัวกับสิ่งก่อสร้าง หรือสภาพแวดล้อมใกล้เคียง

2. ทางวัดหรือผู้ดูแลสถานที่ประดิษฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ควรมีการแนะนำการปฏิบัติแก่ผู้ที่มาสักการะบูชา และมีการให้ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณในเรื่องของความเป็นมา บทบาทหน้าที่ และการบูชา

3. มีการจัดกิจกรรมตามความเหมาะสม เป็นต้นว่า จัดให้มีการบวงสรวงบูชาท้าวเวสสุวรรณตามเทศกาลหรือโอกาสสำคัญ เช่นงานประจำปีของวัด งานปีใหม่ งานไหว้ครูประจำปี

.....